

รายงานการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์
อรรถกถาธรรมบท

AN ANALYTICAL STUDY OF THE JATAKAS ACCORDING TO
THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY APPEARING IN THE
DHAMMAPADA COMMENTARY

กมล บุตรชารี

พระมหาวิเศษ ปณฺณาวชิโร

สมิตไธโร อภิวัฒนอมรกุล

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก

กองทุนเพื่อสร้างองค์ความรู้

สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์
อรรถกถาธรรมบท

AN ANALYTICAL STUDY OF THE JATAKAS ACCORDING TO
THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY APPEARING IN THE
DHAMMAPADA COMMENTARY

กมล บุตรชารี

พระมหาวิเศษ ปญฺญาวชิโร

สมิตโร อภิวฒนอมรกุล

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก
กองทุนเพื่อสร้างองค์ความรู้
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท 2. เพื่อศึกษาที่มาของเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท 3. เพื่อวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

กลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) คณาจารย์ คณะศาสนาและปรัชญา จำนวน 3 รูป/คน 2) คณาจารย์ที่เป็นเปรียญธรรม เก้า ประโยค จำนวน 2 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า: 1) ชาดกเป็นนิทานเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้า แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ชาดกนิบาตและชาดกนอกนิบาต ซึ่งมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมและค่านิยม รวมถึงส่งเสริมการพัฒนาจิตวิญญาณและคุณธรรมในชีวิตประจำวัน 2) ชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีทั้งหมด 61 เรื่อง ซึ่งพระพุทธองค์ทรงนำมาใช้ในการบรรยายเพื่อแสดง ความหมายที่ลึกซึ้งและหลักการในการดำเนินชีวิต และ 3) ชาดกสอนเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดกรรม และการหลุดพ้นจากทุกข์ โดยเน้นการเชื่อมโยงระหว่างการทำกับผลลัพธ์ในการดำเนินชีวิต และการพัฒนาจิตใจเพื่อการบรรลุธรรม

คำสำคัญ 1. ชาดก 2. อรรถกถาธรรมบท 3. พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

The objectives of this research are: 1. To study the Jataka tales in Theravada Buddhism, 2. To investigate the origins and causes of the Jataka tales as they appear in the Dhammapada Commentary, and 3. To analyze the Jataka tales according to Theravada Buddhist philosophy as found in the Dhammapada Commentary.

There are two target groups providing information: 1) Three faculty members from the Department of Religion and Philosophy, and 2) Two faculty members who are qualified in the ninth level of Pali studies. The tool used for data collection is a structured interview. Data analysis is conducted using descriptive analysis.

The research findings are as follows: 1) The Jataka tales describe the occurrences and paths of the Bodhisattva in becoming a Buddha through various lifetimes, highlighting continuous efforts in doing good and practicing Dhamma. 2) The Buddha used Jataka tales in his teachings to convey profound concepts and lessons about life and solutions to everyday problems, helping people understand the principles of living. And 3) Metaphysics provides a deep understanding of the concepts of rebirth, karma, and liberation from suffering. Epistemology clarifies the ways in which the Bodhisattva seeks knowledge, tests the truth, and develops understanding for achieving enlightenment and liberation from suffering. Axiology helps in understanding the moral values and virtues upheld and practiced by the Bodhisattva.

Keywords: 1. Jataka 2. Dhammapada Commentary 3. Theravada Buddhist Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

รายงานผลการวิจัยเรื่องนี้ที่สำเร็จด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์และช่วยเหลือจากหลายฝ่ายดังเช่น สถาบันวิจัยญาณสังวร ที่จัดสรรทุนในการทำวิจัย อัมมรศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน เป็นผู้เชี่ยวชาญ อ่านตรวจ ช่วยชี้แนวทางในการเขียนงานวิจัย แก่คณะผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณคณาจารย์และผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ โดยได้ช่วยตรวจสอบแก้ไข เสนอแนะการเขียนเครื่องมือในการวิจัยทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

ขอขอบคุณกลุ่มตัวอย่างและผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นนักปราชญ์ด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้

คณะผู้วิจัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานผลการวิจัยเรื่องนี้คงจะมีประโยชน์แก่นักวิชาการ ครูบาอาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนที่มีความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับชาดกในพระพุทธศาสนาเถรวาท ต่อไป

กมล บุตรซารี

หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะ

27 มิถุนายน 2567

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
บทที่	1
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	3
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	3
1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย	3
1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	4
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	9
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	10
2 ขาดกในพุทธศาสนาเถรวาท	11
2.1 ความหมายของขาดก	11
2.2 ประเภทขาดก	12
2.3 การจัดนิบาตในขาดก ภาค 1	13
2.4 การจัดนิบาตในขาดก ภาค 2	59
2.5 ขาดกนอกนิบาต	65
2.6 ความสำคัญของขาดก	80
2.7 สรุปสาระสำคัญ	81
3 มูลเหตุที่มาของขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	83
3.1 มูลเหตุที่มาของขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 1	83
3.2 มูลเหตุที่มาของขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 2	108
3.3 มูลเหตุที่มาของขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 3	110
3.4 มูลเหตุที่มาของขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 4	114

3.5	มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 5	116
3.6	มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 6	119
3.7	มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 7	126
3.8	มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ภาคที่ 8	130
3.9	สรุปสาระสำคัญ	134
4	ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	135
4.1	ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวอภิปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	135
4.2	ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวญาณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	144
4.3	ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวคุณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	155
5	บทสรุป และข้อเสนอแนะ	172
5.1	สรุปผลการวิจัย	172
5.2	ข้อเสนอแนะ	174
5.3	องค์ความรู้ใหม่จากการวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	176
	บรรณานุกรม	178
	ภาคผนวก	181
	ภาคผนวก ก เครื่องมือการวิจัย	182
	ภาคผนวก ข หนังสือ ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ	188
	ภาคผนวก ค หนังสือ ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล	192
	ภาคผนวก ง ใบรับรองจริยธรรมของข้อเสนอการวิจัย	198
	ประวัตินักวิจัย	200

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	แสดงตัวอย่างขาดกตามกำเนิดในการบำเพ็ญบารมี	77
2.2	แสดงจำนวนกำเนิดของพระโพธิสัตว์	78
4.1	สรุปผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	169

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธปรัชญาเป็นหลักคำสอนเรื่องความรู้และความจริงของมนุษย์และโลกตามหลักพุทธธรรม ซึ่งศึกษาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา รวมทั้งหลักการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด หลักคำสอนเรื่องความรู้และความจริงของมนุษย์และโลกตาม หลักพุทธธรรม ครอบคลุมเนื้อหา ด้านอภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา ส่วนหลักคำสอนเรื่องการปฏิบัติเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด คือ พระนิพพานเป็นเนื้อหาในส่วนคุณวิทยา สาขาวิชาจริยศาสตร์ พุทธปรัชญา เหล่านี้สามารถศึกษาจาก พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนาเถรวาท (ค่านวล คำมณี, 2560, หน้า 108) คำสอน มิได้กล่าวถึงเฉพาะความงามของธรรมเท่านั้นแต่ยังได้กล่าวถึงความงามของคนและวัตถุสิ่งของรวมไป ถึงความงามของธรรมชาติยิ่งแสดงว่าความงามของธรรมนอกจากจะทำให้คนผู้ทรงศีลทรงธรรมเป็นคน ที่งามแล้วความงามของธรรมยังทำให้ธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกลายเป็นสิ่งที่งามด้วย นอกจากนี้ พุทธศาสนากล่าวถึงความงามใน 2 มิติคือความงามในมิติทางธรรมและความงามในมิติ ทางโลก (อนุ น้อยกลาง และคณะ, 2562, หน้า 169) ในชาดกมีกล่าวถึงความรู้และความจริงของมนุษย์ และโลกตามหลักพุทธธรรม เป็นเรื่องราวที่ทำให้ถึงการที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิดถือเอากำเนิดใน ชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อย บ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่งจะถือว่าเรื่องชาดก เป็นวิวัฒนาการ แห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์อยู่ที่ได้ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมา เกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง ฉะนั้น สารสำคัญจึงอยู่ที่ คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น เนื้อหาของชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีมิติทาง พุทธปรัชญาทั้งโลกียะและโลกุตระ

อรรถกถาธรรมบท เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหรือตีความคำหรือข้อความของคาถาธรรม บท โดยมีการเขียนนิทานประกอบพุทธพจน์ขึ้นเพื่อแสดงมูลเหตุของการตรัสพุทธพจน์นั้น ๆ ว่าทรง แสดงธรรมข้อนั้นแก่ผู้ใด ในโอกาสใดและมีนิทานหรือเรื่องเล่าประกอบอย่างไรบ้าง โดยในท้องทำของ นิทานบางเรื่องจะกล่าวถึงการกลับชาติของตัวละครคล้ายกับที่ปรากฏในนิทานชาดกทั่วไป แต่สิ่งที่ ปรากฏในอรรถกถาเสมอก็คือการกล่าวถึงหัวข้อธรรม พร้อมกับสรุปไว้ในตอนท้ายว่าผู้ที่ได้ฟังธรรม นั้น ๆ ได้บรรลุผลอย่างไรด้วย เพื่อเป็นประโยชน์แก่ครูที่กำลังสอนและนักเรียนที่กำลังศึกษาธรรมบท อยู่จึงได้นำพระคาถาที่ปรากฏอยู่ในธรรมบทใส่เข้ามากำกับไว้ในเรื่องนั้น ๆ ด้วยเพื่อกำหนดและเข้าใจ

ได้ง่าย ส่วนพระคาถาที่มีได้ปรากฏอยู่ในธรรมบทก็แปลไว้ตามธรรมดา ซึ่งที่ใส่เพิ่มเข้ามาอาจจะดูรุงรังไปสำหรับท่านที่ไม่รู้เรื่องพระบาลี ก็ขอให้ดูเฉพาะคำแปลข้างล่างเท่านั้นก็เป็นได้ใจความเท่ากัน ส่วนประเด็นที่เป็นปัญหาประการหนึ่ง คือ เรื่องชื่อชาดก เพราะปรากฏว่าชื่อชาดกที่ปรากฏในธรรมบทที่ท่านอ้างถึงไว้ไม่ตรงกับชื่อในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดก เช่น ในธรรมบทท่านอ้างถึงปิงคลชาดก แต่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดกท่านใช้ว่า มหาปิงคลชาดก ในธรรมบทว่า จูฬกเสฏฐิชาดก แต่ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาชาดกท่านใช้ จุลกเสฏฐิชาดก แต่ก็ไม่ใช่การยากนักที่จะรู้ได้ กล่าวไว้เป็นข้อสังเกตเท่านั้น (พระธรรมกิตติวงศ์, 2554) การบูรณาการพุทธปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชนในสังคมยุคดิจิทัล โดยนำเรื่องเล่านิทานชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่าด้วยพุทธอภิปรัชญา พุทธญาณวิทยา และพุทธจริยศาสตร์ มาทำการบูรณาการสังเคราะห์ด้วยวิธีการวิเคราะห์ และวิจัย ให้สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา แล้วนำไปสู่วิธาน คือ การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเยาวชนทั้งด้านกาย สังคม (ศีล) อารมณ์ (จิต) และปัญญามีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการให้เยาวชนไม่ยึดมั่นถือมั่นในโลกมายา ให้หันกลับมามองโลกของความเป็นจริง โดยการใช้ปัญญาที่เกิดจากโยนิโสมนสิการ และปัญญาที่เกิดจากโปรโตโมสะพิจารณาจนรู้แจ้งเห็นจริงและสามารถนำไปปฏิบัติใช้ในสังคมยุคดิจิทัลได้อย่างบุคคลผู้สิ้นทุกข์ (พระมหาศรัยคุณคุณพลโย (คงผล) สวัสดิ์ อโณทัย และสมบุญ บัญญา, 2566) ซึ่งการพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธจุดเริ่มต้นของการพัฒนา คือ สัมมาทิฐิ อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเยาวชน โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้มีบทบาทและมีส่วนในการพัฒนาอบรมสั่งสอนขัดเกลาเยาวชน เพื่อให้มีพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ผลการวิจัยพบว่า เยาวชนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้น มีความนอบน้อมเคารพต่อพ่อแม่เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อครอบครัวเพราะเห็นคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรมนั้นด้วยสัมมาทิฐิ (พระวิจิตรธรรมาภรณ์, 2558)

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมา คณะผู้วิจัยเห็นว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สาขาวิชาพุทธศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนา เพื่อให้บัณฑิตมีความรู้ ความสามารถในการวางแผนพัฒนาตน พัฒนาการ พัฒนางาน ในองค์กรด้วยการประยุกต์ใช้หลักพุทธศาสตร์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การได้ศึกษาเสริมสร้างองค์ความรู้จากการวิเคราะห์แนวคิดเชิงพุทธปรัชญาทั้งระดับอภิปรัชญาญาณวิทยา และคุณวิทยา โดยเฉพาะแนวคิดจากชาดกที่ปรากฏในอรรถกถาทำให้เกิดความเข้าใจถึงหลักการ หลักธรรม ในการอธิบายนิทานเชิงปรัชญาได้อย่างแยบยล เป็นนิทานอิงธรรม เต็มไปด้วยกลวิธีในการอบรมบ่มนิสัยให้เกิดมีแก้วมลมนุษย์ ดังนั้นจึงได้ทำวิจัยเรื่องนี้ เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวข้องกับชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.2 ปัญหาการวิจัย

- 1.2.1 ชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร
- 1.2.2 มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท อย่างไร
- 1.2.3 ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.3.2 เพื่อศึกษามูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
- 1.3.3 เพื่อวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้จะใช้กระบวนการศึกษาหรือระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Documentary Research) เพื่อให้การวิเคราะห์ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ คณะผู้วิจัยจึงได้สัมภาษณ์ สัมมนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ 2 กลุ่ม คือ 1) คณาจารย์ คณะศาสนาและปรัชญา 2) คณาจารย์ที่เป็น เปรียญธรรม เก้า ประโยค ผู้สอนประโยค 1-2 และประโยค 3 ของการศึกษาคณะสงฆ์ไทย โดยมี ลำดับวิธีการวิจัย ดังนี้

1.4.1 การวิเคราะห์และการวิจัยเอกสาร ศึกษารวบรวมแนวคิดจากข้อมูลชั้นปฐมภูมิคือ พระไตรปิฎก ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชาดก และเอกสารทุติยภูมิได้แก่ อรรถกถาชาดก อรรถกถาธรรมบท เอกสารทางวิชาการ บทความ ผลงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทและที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาเถรวาท

1.4.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ขั้นการวิจัยบุคคล (Key Information) ทำการสัมภาษณ์ ภายในกรอบพุทธปรัชญาเถรวาทตามแนวชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยกลุ่ม ผู้ทรงคุณวุฒิในการศึกษาคณะสงฆ์ คณะผู้วิจัย ใช้กลุ่มตัวอย่างสัมภาษณ์จำนวน 5 รูป/คน โดยแบ่ง ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) คณาจารย์ คณะศาสนาและปรัชญา จำนวน 3 รูป
- 2) คณาจารย์ที่เป็นเปรียญธรรม เก้า ประโยค จำนวน 2 รูป

1.4.3 รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูล ให้เป็นไปตามกรอบและขอบเขตของการศึกษา ให้สอดคล้องกันในแต่ละบท เพื่อให้ได้เนื้อหาตรงตามวัตถุประสงค์

1.4.4 การวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดให้อยู่ในรูปแบบงานวิจัยแล้วจึงนำเสนอเป็นลักษณะ วิเคราะห์พรรณนาเนื้อหาให้ได้องค์ความรู้ (Content Analysis Description) ตามประเด็นที่ศึกษา โดยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาในเนื้อหาสาระที่มีความสอดคล้องกับ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์เนื้อหาตามประเด็น จัดประเภท/กลุ่มข้อมูล เพื่อให้ได้ชุดข้อมูลที่สามารถเสนอเป็นข้อเท็จจริง และใช้ประกอบการวิเคราะห์อภิปรายซึ่งมีการให้เหตุผลเชิงตรรกะ นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนา เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้

1.4.5 การสังเคราะห์ข้อมูล เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการจัดการองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทในชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทโดยจัดไว้ 3 หมวด คือ อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology)

1.4.6 เรียบเรียง ชัดเกลา แก้ไขเนื้อหา เขียนรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

1.4.7 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อเก็บข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาให้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ อันเป็นการวิเคราะห์ออกมาในรูปเชิงพรรณนา ตามหมวดหมู่ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้แล้วนำเสนอรายงานวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 5 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ 3 ที่มาและมูลเหตุของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

บทที่ 4 การวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ส่วนการนำเสนอบทความวิชาการ เป็นการนำเสนอผลการวิจัยอย่างเป็นระบบในวารสารระดับนานาชาติ และระดับชาติที่ฐาน TCI กลุ่ม 1 โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินการวิจัย ผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะหรืออื่นใดตามที่วารสารนั้น ๆ กำหนดไว้

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท
2. ทำให้ทราบถึงมูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
3. ทำให้ทราบถึงชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
4. ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทตามชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 เอกสารเกี่ยวข้อง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้อธิบายชาดกไว้ว่า [ชา-ดก] น. เรื่องพระพุทธรูปเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพุทธศาสนา เป็น 1 ใน 9 ส่วนของคัมภีร์นวัคสัตตสุตตันตปิฎก. (ป., ส. ชาดก)

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2554, คำปรารภ) ได้กล่าวไว้ว่า ชาดก คือพระพุทธรูปที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย แต่ปรากฏเป็นรูปร้อยกรองหรือพระคาถาล้วน ๆ มิได้มีข้อความที่เป็นร้อยแก้วเลย เมื่ออ่านชาดกในพระไตรปิฎกแล้วย่อมไม่ได้ใจความที่สมบูรณ์ ได้รู้แค่คำแปลตามอักษรที่ปรากฏเท่านั้น สำหรับข้อความอันเป็นเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์นั้นปรากฏอยู่ในอรรถกถาชาดกทั้งหมด ดังนั้นการที่จะรู้เรื่องชาดกได้สมบูรณ์ครบถ้วนจำต้องอาศัยอรรถกถาชาดกเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ขาดไม่ได้

พระครูธรรมธรสุมนต์ นนทิโก และคณะ (2555, คำนำ) ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธรูปองค์ทรงมีพระญาณที่เรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ญาณที่ระลึกชาติหนหลังหรืออดีตชาติได้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนพระสาวกที่มีบารมีสูงก็ระลึกได้มากกว่าที่มีบารมีน้อย แม้แต่นักบวชนอกศาสนา ก็สามารถระลึกชาติได้อย่างสูงเพียงแค่ 40 กัป ในคัมภีร์เถรคาถา - เถรคาถา รวมทั้งคัมภีร์อุปทาน พระสาวกแต่ละรูปท่านได้เล่าเรื่องในอดีตชาติของท่านไว้ทั้งนั้น ชาดกนั้นเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธรูป และบุคคลอื่นที่ปรากฏอยู่ในชาดกนั้น ๆ การรวบรวมเรื่องย่อของชาดก จัดแยกประเภทที่พระบรมโพธิสัตว์ได้เสวยพระชาติเป็นพรหม เทวดา มนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ โดยได้จากการประชุมชาดกแต่บุคคลอื่น ๆ มิได้จัดแยก เน้นที่พระบรมโพธิสัตว์โดยเฉพาะ วัตถุประสงค์ก็เพื่อเชิญชวนให้สาธุชนมาร่วมกันศึกษาพระธรรมหลาย ๆ ส่วน เพื่อช่วยขยายข้อธรรมต่าง ๆ ให้ใจความได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ความโลภ - โกรธ - หลง ไม่ดีอย่างไร มีชาดกช่วยให้เป็นแบบอย่าง หรือ การทำความดี เช่น เสียสละ อดทน ซื่อสัตย์ สุจริตดีอย่างไร ควรจะปลูกฝังคุณความดีลงไปจิตใจ ในยุคที่ศีลธรรมจริยธรรมกำลังตกต่ำ ต้องมาร่วมมือกันทำพูด คิด ในสิ่งดีงาม คือ ศีลธรรมจริยธรรม คงจะลดกระแสของวัตถุนิยม หรือวัตถุกาม กิเลส กาม ให้ลดความเลวและรุนแรงลงไปได้บ้างแม้เล็กน้อยก็ยังดี

จงจรัส แจ่มจันทร์ (2554, หน้า 59) ได้ให้ความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดกเป็นเรื่องที่มีมาก่อนพุทธกาลเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หรือเป็นชีวประวัติก่อนของพระพุทธรูปเจ้า คือ สมัยที่พระองค์พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้ นั่นเอง ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่านิทานชาดกแต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น แต่นิทานเป็นเรื่องแต่งขึ้น อีกทั้งชาดกยังเป็นวรรณกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาที่นำมาจากพระไตรปิฎก ซึ่งมีเนื้อหาระบุเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ พระพุทธรูปเจ้าทรงนำชาดกมาใช้

ประกอบการสอนหลักสูตร เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนได้เข้าใจ หลักสูตรได้ง่ายและเกิดความสนุกสนาน

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2552, หน้า 27) ได้ให้ความหมายของชาดกว่า ชาดกคือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวม 547 ชาดกเป็นนิทานที่รวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ และเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

พัฒน์ เพ็งผลา (2535, หน้า 336) ได้กล่าวถึงความสำคัญของชาดกไว้ว่ามีคุณค่าทางด้านประวัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย นิทานชาดกแต่ละเรื่อง ทำให้ทราบว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหนมีการณ์อะไรเกี่ยวกับพระองค์และพระสาวกรูปใดบ้างที่ปรากฏอยู่เรื่องนั้น รวมทั้งมีคุณค่าทางด้านภาษา ทำให้ทราบว่า ชาดกในพระสุตตันตปิฎก ชาดกในวรรณกรรมไทย ขุททกนิกาย มีลักษณะต่างเป็นคาถา ซึ่งเชื่อว่าเป็นพุทธพจน์ ส่วนอรรถกถาชาดกภาษามีลักษณะแต่เป็นร้อยแก้ว ห่อหุ้มคาถาไว้ ที่สำคัญคือมีโครงเรื่อง 5 ส่วนในฎีกาชาดกนั้น ภาษาที่ใช้มีลักษณะเป็นร้อยแก้ว แก้อธิบายว่า ความหมายในพระไตรปิฎกและในอรรถกถา ส่วนในคัมภีร์ปัญญาสชาดกนั้น ภาษามีลักษณะแต่เป็นร้อยแก้ว และมีคาถาซึ่งแต่งขึ้นเองบ้าง นำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง มีการใช้ภาษาต่อยกว่าภาษาในนิบาตชาดก

เดือน คำดี (2552, หน้า 41) ค้นคว้า โดยได้จัดเรียงพุทธปรัชญาในคัมภีร์มิลินทปัญหาตามกรอบแห่งปรัชญา 3 หมวด คือ

1. หมวดอภิปรัชญา (Metaphysics) ว่าด้วยจิต เจตสิก รูป นิพพาน และจักรวาลวิทยา
  2. หมวดญาณวิทยา (Epistemology) ว่าด้วยพุทธญาณ และความรู้ระดับต่าง ๆ มี ความรู้ระดับวิญญูณ เป็นต้น และความรู้โพธิญาณ เป็นที่สุด
  3. หมวดคุณวิทยา (Axiology) ว่าด้วยตรรกศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ และจริยศาสตร์ เป็นต้น
- วิโรจน์ นาคชาตรี (2540, หน้า 15) ได้กล่าวไว้ว่า อภิปรัชญา เป็นเรื่องที่บุคคลทุกยุคทุกสมัยให้ความสนใจว่าจะอะไรคือสิ่งแท้จริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ 3 ปัญหาที่สำคัญ คือ
1. โลกหรือจักรวาล
  2. จิตวิญญูณ
  3. พระเจ้าหรือเทพเจ้า

ปัญหาทั้ง 3 ประการนั้นเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังประสาทสัมผัส เหตุนี้มนุษย์ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้หนึ่งที่ทรงอธิบายเกี่ยวอภิปรัชญาไว้

1.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาศกัยศรีคุณ คุณปณฺโณ (คงผล) สวัสดิ์ อโณทัย และสมบุญ บุษโฑ (2566) ได้วิจัยเรื่อง การบูรณาการพุทธปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชนในสังคมยุคดิจิทัล พบว่า คุณธรรมจริยธรรม คุณงามความดีที่ควรมีอยู่จิตใจ เช่น ความกตัญญูตเวที เมตตากรุณา พุทธปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ปรากฏนิทานเรื่องเล่าเชิงบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐานสามารถนำมาเป็นรูปแบบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชนได้ ทั้ง 4 ด้าน คือ

ด้านกาย สังคม (ศีล) อารมณ์ (จิตใจ) และปัญญา โดยวิเคราะห์ผ่านกรอบพุทธอภิปรัชญา พุทธญาณวิทยา และพุทธจริยศาสตร์ จนวิจักษ์ แล้วนำไปสู่วิธานการประยุกต์ใช้ โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรมนั้น แล้วนำไปปฏิบัติจนเกิดผลเชิงคุณภาพที่ถูกต้องดีงาม โดยเน้นย้ำให้เยาวชนมีความกตัญญูเวทีย มีเมตตากรุณา และมีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทต่อการใช้ชีวิตในสังคม ก็เพื่อลดละความโลภ โกรธ หลง อันเป็นกิเลสที่ปลูกฝังอยู่ในจิตใจ และรู้จักนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนให้ได้เห็นแนวทาง ได้รู้วิธีคิด และได้เข้าใจวิธีปฏิบัติ ตามหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนา จนเข้าใจลึกซึ้งถึงแก่นแท้แห่งสภาวะธรรมทั้งปวงอย่างตรงประเด็น องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้ คือ รูปแบบ MCW Model

พระศรีรัชมงคลบัณฑิต พระมหาชนบ เข็ทอง พระมหาสมศักดิ์ ธมฺมโชติโก และพระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมด้วยการเล่านิทานธรรมบทแก่เยาวชนในอำเภอพุทธมณฑลจังหวัดนครปฐม พบว่า 1) ปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรม เยาวชนขาดความอดทน ขาดความขยัน ขาดความเชื่อเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ขาดความเคารพต่อครู ญาติ กติกาของสังคม ขาดความชวนชวยในการทำความดี ขาดความรู้ทันในการเสพลือ 2) รูปแบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม พบว่า ต้องได้รับความร่วมมือจาก (1) ครอบครัว โรงเรียน ในการสร้างจิตสำนึกปลูกฝังด้านคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน (2) สังคม ในการมีส่วนร่วมดูแลพฤติกรรมของเยาวชน (3) วัด โดยร่วมมือกับครอบครัว โรงเรียน และสังคมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน (4) เยาวชน ต้องมีความพร้อมที่จะพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (5) สื่อต่าง ๆ ต้องนำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ไม่ขัดต่อคุณธรรมจริยธรรมอันดีของเยาวชน

พระราชธรรมเมธี (วิสุติ ปัญญาทีโป) (2560) ศึกษาเรื่อง “คาถาธรรมบท : นัยการศึกษาวิเคราะห์ พบว่า คัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา มีลักษณะการแสดงเนื้อหาเรื่องเล่าประกอบซึ่งเรียกว่า นิทานปรารภถึงเหตุที่พระบรมศาสดาจะตรัสพระคานานั้น ในเบื้องต้น มีการนำเสนอเรื่องราวประกอบบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ ในพุทธกาลและขาดกเป็นอดีตนิทานประกอบ บางเรื่องสั้นบางเรื่องยาว ทำยเรื่องจะสรุปว่า พระบรมศาสดาอาศัยเหตุอันนั้น จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาด้วยพระคาถา คาถาเดียวบ้าง หลายคาถาบ้าง จบลงด้วยการอธิบายขยายความของบทที่ผู้รจนาต้องการอธิบายเพิ่มข้อธรรมในคานานั้น ๆ ให้กระจ่างด้วยมติของผู้รจนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยมักเรียกว่า “แก้อรรถ”

พระธรรมโมลี (2545) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท” พบว่า พระคาถาธรรมบท จำนวน 423 คาถา ในด้านฉันทลักษณ์ตามหลักคัมภีร์วุตโตทัย ทั้งที่เป็นฉันทวรรณพฤติ และมาตราพฤติ และศึกษาวิเคราะห์บทในพระคาถาธรรมบทตามหลักคัมภีร์ไวยากรณ์ โดยนำบทที่เข้าใจยาก มีความซับซ้อนมาวิเคราะห์ให้เห็นรากศัพท์ พร้อมทั้งแสดงรูปวิเคราะห์ตามหลักคัมภีร์ศัพทศาสตร์ คือ คัมภีร์กัจจายนะ ปทรูปสิทธิ โมคคัลลานะ และสัททนีตินอกจากนั้น

ยังได้ศึกษาวิเคราะห์ข้ออ้างของบท ในด้านสหพาลังการ อตถาลังการ เป็นต้น ตามหลักคัมภีร์ สุโพธาลังการ

พระมหารุณ อรุณธมโม (2544) ศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของอรรถกถาธรรมบทต่อพิธีกรรม และประเพณีของชาวอีสาน” พบว่า หลักธรรมและเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีอิทธิพลต่อพิธีกรรมและประเพณีของชาวอีสาน เช่น เรื่องเศรษฐีมหาสุวรรณขอบุตรมีอิทธิพลต่อพิธีบนบานขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นางกาลียักษิณมีอิทธิพลต่อประเพณีทำบุญข้าวสาก บุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะมีอิทธิพลต่อประเพณีสำนักบุญคุณ บุรพกรรมของพระ อรุเวลกัสสปะ เป็นต้น มีอิทธิพลต่อประเพณีบุญข้าวประดับดิน พิธีฟังพระสวดมนต์ของอุบาสกผู้ประพฤติธรรมมีอิทธิพลต่อพิธีทำบุญต่ออายุ ภิกษุผู้บำเพ็ญวิปัสสนามีอิทธิพลต่อพิธีขึ้นบ้านใหม่ เรื่องนางวิสาขามหาอุบาสิกา มีอิทธิพลต่อพิธีแต่งงาน เป็นต้น

พระมหาบุญญ์คุปต์ เขตต์สิริวรกุลและนพดล เจนอักษร (2558) ศึกษาเรื่อง “หลักการ บริหารที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก พบว่า 1. เนื้อหาของมหานิบาตชาดกนั้นมีประเด็นที่เกี่ยวกับการ บริหารอย่างน่าสนใจซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่วางไว้ ใน 7 ขอบเขต ได้แก่ 1.1 ด้านการวางแผน ประกอบด้วย การวางแผน สภาพแวดล้อมองค์การ และบรรยากาศองค์การ 1.2 ด้านการจัดองค์การ ประกอบด้วย การจัดองค์การ การเมือง อำนาจ อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบ วัฒนธรรมองค์การ จริยธรรมองค์การ การเปลี่ยนแปลงองค์การและการพัฒนาองค์การ และนวัตกรรมและเทคโนโลยี 1.3 ด้านการจัดคนเข้าทำงาน ประกอบด้วย การบริหารทรัพยากรมนุษย์ พฤติกรรมบุคคลในองค์การ ซึ่งแยกย่อยเป็น (1) ลักษณะทางชีวภาพ (2) การรับรู้และการเรียนรู้ (3) ความสามารถ (4) ค่านิยม และเจตคติและ (5) บุคลิกภาพ พฤติกรรมกลุ่มในองค์การซึ่งแยกย่อยเป็น (1) การมีส่วนร่วมและ (2) การทำงานเป็นทีม ความเครียดและความท้อแท้ในการทำงาน และความขัดแย้งและการเจรจา ต่อรอง 1.4 ด้านการอำนวยการ ประกอบด้วย การตัดสินใจ การสั่งงาน การติดต่อสื่อสารและการ ประชาสัมพันธ์ การจูงใจ ภาวะผู้นำ มนุษย์สัมพันธ์ และการนิเทศ 1.5 ด้านการประสานงาน 1.6 ด้าน การรายงานผล ประกอบด้วย การรายงานผลและระบบสารสนเทศเพื่อการบริหาร และ 1.7 ด้าน การงบประมาณ ประกอบด้วย การงบประมาณและการควบคุม โดยทั่วไปเนื้อหาของมหานิบาตชาดก ในประเด็นที่เกี่ยวกับการบริหารนั้นมีความสอดคล้องกันกับองค์ความรู้การบริหารทั้ง 7 ขอบเขต แต่อย่างไรก็ดีพบว่ามีความแตกต่างกันบางประเด็น ซึ่งทั้งหมดชี้ให้เห็นถึงความเป็นเหตุและผล โดยมุ่ง ทำเหตุเพื่อให้ได้รับผลหรือไม่ทำเหตุเพื่อให้ไม่ได้รับผลนั้น ๆ มีจุดเด่นเป็นหัวใจสำคัญของหลักการ คือ การดำเนินการที่ประกอบด้วยความถูกต้องชอบธรรม

พงษ์เทพ ล้อประเสริฐ สุภาภรณ์ ศรีดี หฤทัย ปัญญาวุฒตระกูล (2566) ศึกษาเรื่อง “ชาดก: ผู้นำทางการปกครอง (2566) ชาดก: ผู้นำทางการปกครอง ได้สรุปไว้ว่าชาดก เป็นเรื่องราวของของ พระโพธิสัตว์ การปกครองในคัมภีร์ชาดก คือ เผด็จการแบบอำนาจนิยม โดยคำนึงถึงเสียงของ

ประชาชน และยึดถือธรรม ความถูกต้อง ความดีงามเป็นหลักให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองมากกว่าระบบการปกครอง คือ ผู้ปกครองต้องประกอบไปด้วยธรรมและปัญญา เพราะผู้นำทางการปกครองกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดีความสัมพันธ์กัน ถ้าผู้นำทางการปกครองมีคุณธรรมเหตุการณ์ที่เลวร้ายในความฝันย่อมไม่เกิดขึ้นผู้นำทางการปกครองต้องแบบอย่างที่ดีในการแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตนได้อาศัย กล่าวตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วน มีความรอบรู้รอบคอบ มีสติในการพิจารณา ไม่ตื่นข่าวลือ และผู้นำทางการปกครองนี้เองเป็นผู้ทำการประสานระหว่างความผาสุกมั่งคั่งของบ้านเมืองกับอำนาจที่มองไม่เห็น ความรับผิดชอบ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

พุทธปรัชญา หมายถึง หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริงอันเป็นปรัตถสัจจะ และหลักปฏิบัติอันเป็นจริยวัตรข้อที่ควรนำไปประพฤติปฏิบัติตามค่านองครองธรรมของพุทธศาสนาเถรวาทที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญาอันได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา

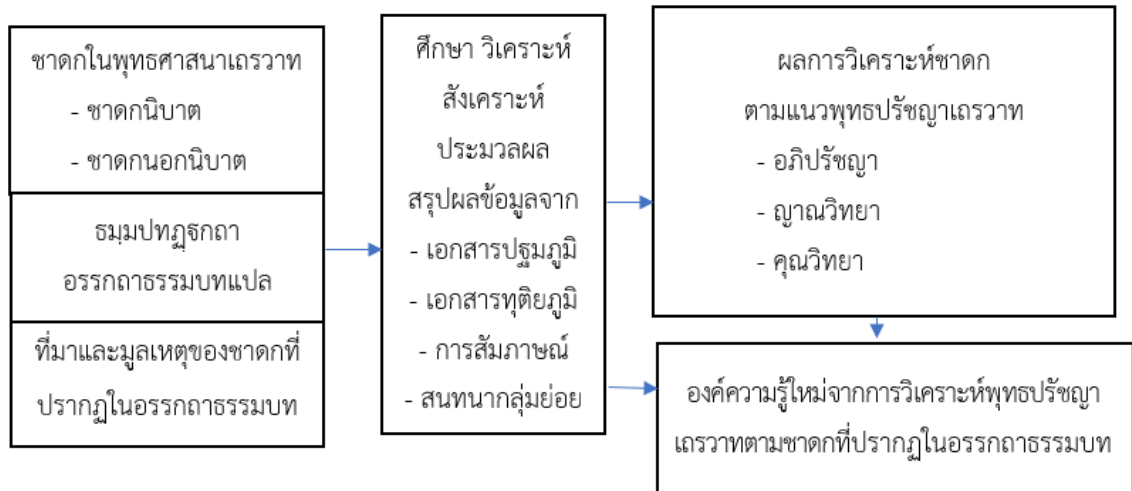
อรรถกถาธรรมบท หมายถึง คัมภีร์ “ธัมมปทัฏฐกถา” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นโดยพระพุทธโฆสะ พระอรรถกถาจารย์ชาวชมพูทวีป ได้แปลอรรถกถาในสิงหลทวิป (ศรีลังกา) เรียบเรียงไว้จากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เพื่ออธิบายหรือตีความคำหรือข้อความของคาถาธรรมบท มีการเขียนนิทานประกอบพุทธพจน์ขึ้น เพื่อแสดงมูลเหตุของการตรัสพุทธพจน์นั้นว่า ทรงแสดงธรรมข้อนั้นแก่ผู้ใด ในโอกาสใด และมีนิทานหรือเรื่องเล่าประกอบอย่างไรบ้าง ปัจจุบันใช้เป็นคัมภีร์ในการศึกษาพระปริยัติธรรมในประเทศไทย

ชาตก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นมนุษย์บ้าง อมนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง สัตว์บ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใดจะทรงยกชาตก ซึ่งเป็นนิทานอิงธรรมมาเล่าเป็นบุคลาธิษฐาน เป็นวิธีการสอนแบบยกเอาเรื่องราวนิทานมาประกอบเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายแทนที่จะสอนธรรมะกันตรง ๆ ในที่นี้ หมายถึง ชาตกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทั้งแบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกขั้นการวิจัยบุคคล (Key Information) โดยการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์สนทนากลุ่มย่อย คณะผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยได้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มย่อย นำมาวิเคราะห์ข้อคำถามปลายเปิดด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

(Content Analysis) หลังจากนั้นทำวิเคราะห์ การสังเคราะห์ สรุปเนื้อหาบรรยายเชิงพรรณนา คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบและวิธีวิจัยดังนี้

บทที่ 2

ชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท

2.1 ความหมายของชาดก

คำว่า ชาดก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด มีรากคำมาจากธาตุ Root) ว่า ชน ธาตุ แปลว่า “เกิด” แปลง ชน ธาตุเป็นชา ลง -ต ปัจจัยในกิริยาภิกตฺก -ต ปัจจัยตัวนี้กำหนดให้แปลว่า “แล้ว” มีรูปคำเป็น “ชาต” แปลว่า เกิดแล้ว เสร็จแล้วให้ลง ญฺ ปัจจัยในนามภิกตฺก (ผู้) ต่อท้ายอีกสำเร็จรูปเป็น “ชาตก” อ่านออกเสียงตามบาลีสันสกฤตว่า “ชา-ตะ-กะ” แปลว่าผู้เกิดแล้ว เมื่อนำคำนี้มาใช้ในภาษาไทย เราออกเสียงเป็น ชาดก โดยแปลง ต เป็น ด และให้ ก เป็นตัวสะกดในแม่กก (ปทฺรูปสัทธิ)

ชาดกเป็นการเล่าถึงการที่พระโพธิสัตว์เวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะ ผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมากบ้างน้อยบ้างตลอดมา จนเป็น พระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย กล่าวอีกอย่างหนึ่ง จะถือว่า เรื่องชาดก เป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ในอรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้หนึ่งผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัย พระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้น ๆ เนื้อหาสาระเป็นการพรรณนาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับจริยวัตรของ ตัวละครเอกในเรื่อง คือ พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งได้มีปณิธานมุ่งมั่นในการบำเพ็ญ บารมีในชาติต่าง ๆ อย่างมั่นคง ไม่ย่อท้อต่อความยากเข็ญและอุปสรรคนานาชนิด โดยปรารถนาสูงสุด เพียงได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเท่านั้น ซึ่งท้ายที่สุดของแต่ละชาติ พระโพธิสัตว์จะสามารถลุถึง สัมมาสัมโพธิญาณด้วยบารมีที่ถึงพร้อมตามแต่ละชาติ

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้อธิบายชาดกไว้ว่า [ชา-ดก] น. เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์เรื่องนี้, ชื่อคัมภีร์ในพุทธศาสนา เป็น 1 ใน 9 ส่วนของคัมภีร์นวงศ์ตฤศาสน์. (ป., ส. ชาดก). (ดู นวงศ์ตฤศาสน์ ประกอบ)

จางจรัส แจ่มจันทร์ (2554, หน้า 59) ได้ให้ความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดกเป็นเรื่องที่มีมาก่อนพุทธกาลเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์หรือเป็นชีวประวัติก่อนของพระพุทธเจ้า คือ สมัยที่ พระองค์พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้นั่นเอง ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดกแต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้น แต่นิทาน เป็นเรื่องแต่งขึ้น อีกทั้งชาดกยังเป็นวรรณกรรมสำคัญทางพุทธศาสนาที่นำมาจากพระไตรปิฎก ซึ่งมี เนื้อหาเกี่ยวกับอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงนำชาดกมาใช้

ประกอบการสอนหลักธรรม เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนได้เข้าใจ หลักธรรมได้ง่ายและเกิดความสนุกสนาน

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2552, หน้า 27) ได้กล่าวถึงความหมายของชาดกไว้ว่า ชาดกคือเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวม 547 ชาดกเป็นนิทานที่รวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ และเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

สรุปได้ว่า ชาดกเป็นการกล่าวถึงการเกิดขึ้นและเส้นทางการเดินของพระโพธิสัตว์ในการเป็นพระพุทธรูปเจ้าผ่านชาติต่าง ๆ โดยแสดงถึงความพยายามในการทำความดีและบำเพ็ญธรรมตลอดเวลา ไม่ว่าจะเจอกับสถานการณ์ที่ดีหรือเลวร้าย พระโพธิสัตว์มุ่งมั่นในการก้าวไปสู่การบรรลุธรรมและการเป็นที่พึงประสงค์ในแต่ละชาติ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ทุกครั้งที่เกิดใหม่ในชาติใหม่ ถึงแม้ว่าเนื้อหาจะถูกนำเสนอในลักษณะของนิทานและเรื่องราว เพื่อเสริมแรงบันดาลใจและการศึกษาในทางศาสนาและจริยธรรม การบำเพ็ญคุณงามและการเดินสู่การเป็นบุคคลที่ดีตามแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์

2.2 ประเภทชาดก

ชาดกมี 2 ประเภท คือ

1. ชาดกนิบาต หมายถึง ชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี นิบาตชาดกแต่งเป็นคาถาคือฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาสิต เหตุที่เรียกว่า นิบาตชาดก ก็เพราะว่า ชาดกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา มีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้ายคือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาดก 10 เรื่อง หรือที่เรียกว่า “ทศชาติชาดก”

พระไตรปิฎกเล่มที่ 27 จัดไว้เป็น ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1 เป็นเล่มที่รวมเรื่องชาดกที่เล็ก ๆ น้อย ๆ มี 525 เรื่อง เป็นภาคแรกของชาดก ได้กล่าวถึงคำสอนทางพุทธศาสนา อันมีลักษณะเป็นนิทานสุภาสิต แต่ในตัวพระไตรปิฎกไม่มีเล่าเรื่องไว้ มีแต่คำสุภาสิต รวมทั้งคำโต้ตอบในนิทาน ซึ่งถ้าอ่านแล้วจะยังไม่ทราบเนื้อเรื่องตัวละครความเป็นมาของคาถาสุภาสิตนั้น ถ้าต้องการทราบเนื้อเรื่องตัวละครความเป็นมาโดยละเอียด จะต้องศึกษาในชาดกัญฐกถาหรืออรรถกถาชาดก คือหนังสือที่แต่งขึ้นอธิบายพระไตรปิฎกอีกต่อหนึ่ง ซึ่งมีความยาวมาก มี 10 เล่ม

พระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ชาดกไว้เป็นขุททกนิกาย ชาดก ภาค 2 มี 22 เรื่อง เพราะเป็นเรื่องยาว ๆ ทั้งนี้ โดย 12 เรื่องแรกเป็นเรื่องที่มีคำฉันท ส่วน 10 เรื่องหลัง คือเรื่องที่เรียกว่า มหานิบาตชาดก แปลว่า ชาดกที่ขุมนุมเรื่องใหญ่ หรือที่โบราณเรียกว่า ทศชาติ

ตามที่ปรากฏชาดกนิบาตทำให้ทราบว่า พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระพรหม ท้าวสักกะ และเทวดา 69 ชาติ เกิดเป็นมนุษย์ 353 ชาติ และเกิดเป็นสัตว์ต่าง ๆ 125 ชาติ

2. ชาตคนอกนิบาต หมายถึง ชาตที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาตที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาต ขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000 - 2200 ชาตนี้เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาชาต" แปลว่า ชาต 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง

2.3 การจัดนิบาตในชาต ภาค 1

ลักษณะการจัดนิบาต ขุททกนิกาย ชาต ภาค 1 ในพระไตรปิฎกเล่ม 27 โดยนำชาตที่มีคาถาเท่ากันมารวมไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ชาตที่มี 1 คาถาเรียกว่า เอกนิบาต ที่มี 2 คาถาเรียกว่า ทูคนิบาต ที่มี 13 คาถาเรียกว่า เตรสกนิบาต ที่มีมากกว่า 13 คาถาขึ้นไป เรียกว่า ปกิณณกนิบาต ที่มี 20 คาถาขึ้นไป เรียกว่า วิสตินิบาต ที่มี 30 คาถาขึ้นไป เรียกว่า ติงสนิบาต ที่มี 40 คาถาขึ้นไป เรียกว่า จัตตาทิสนิบาต

นิบาตชาต มีทั้งหมด 547 เรื่อง ปรากฏในเล่มที่ 27 มี 525 เรื่อง ในเล่มที่ 28 มี 22 เรื่อง รวมทั้งสิ้นจึงเป็น 547 เรื่อง ซึ่งเล่มที่ 27 ขุททกนิกาย ชาต ภาค 1 ซึ่งจำแนกในแต่ละหมวด

2.3.1 เอกนิบาต

ชาตในเอกนิบาต แบ่งเป็น 10 วรรค คือ

1. อปัณณกวรรค หมวดว่าด้วยการปฏิบัติไม่ผิด 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อปัณณกชาต (ขุ.ชา.27/1/1) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนผู้ฉลาดเดินทางไปค้าขายทางเดียวกันกับพ่อค้าเกวียนผู้โง่เขลาซึ่งเดินทางไปก่อนและถูกยักษ์หลอกจับกินจนหมดสิ้นพระโพธิสัตว์ไปที่หลังรู้ทันอุบายของยักษ์จึงพาบริวารรอดพ้นอันตรายไปค้าขายแล้วกลับมาถึงบ้านด้วยด้วยปลอดภัย

2. วัฒนุปลชาต (ขุ.ชา.27/2/2) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียนเดินทางไปค้าขายผ่านทางกันดารในทะเลทรายขาดน้ำกลางทะเลทรายจึงค้นหาสถานที่ที่มีน้ำแล้วให้บริวารชุดลงไปบริวารเกิดความท้อแท้จึงพูดให้กำลังใจจนสามารถชุดได้น้ำขึ้นมาเลี้ยงทั้งคนและวัวทำให้รอดพ้นจากความตายได้

3. เสริววาณิชชาต (ขุ.ชา.27/3/2) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าเครื่องประดับที่เยวเร่ขายสินค้าตามหมู่บ้านพ่อค้าผู้เป็นสหายได้ไปพบตลาดทองคำมีราคาแพงแต่ความโลภมากอยากได้เปล่าๆ จึงหลอกหลวงเจ้าของว่าเป็นของที่ไม่มีราคาอะไรคราคาลงไปเสียมากเจ้าของไม่ยอมขายจึงวางแผนไว้แกล้งเดินไปหวังจะย้อนกลับมาซื้อใหม่พอดีกลับมาเห็นว่าพระโพธิสัตว์ซื้อไปแล้วจึงผูกความอาฆาตตั้งแต่นั้นมาเรื่องนี้เป็นเรื่องอดีตชาติเรื่องแรกที่พระเทวทัตผูกเวรกับพระพุทธเจ้า

4. จูฬเสฏฐิชาตก (ขุ.ชา.27/4/2) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจุฬเสฏฐิเข้าไปเฝ้าพระราชา พบหนุตายจึงได้กล่าวคำทำนายว่าถ้าใครได้หนูนี้นี้ไปจะได้เป็นเศรษฐีคนรับใช้ได้ฟังจึงเอาหนูนี้นี้ไปขาย แก่คนเลี้ยงแมวต่อมาก็ตั้งตนด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุนนั้นได้เป็นเศรษฐีในลำดับต่อมา

5. ตัณฑุลนาฬิชาตก (ขุ.ชา.27/5/3) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเจ้าหน้าที่ชื่อของหลวง แต่พระราชาไม่ทรงไว้พระทัยเพราะส่งเชื้อค้ายุง จึงเปลี่ยนเอาบุรุษผู้โง่เขลามาทำหน้าที่แทน ทำให้เสียพระราชทรัพย์และพระเกียรติยศเป็นอันมากตามมา จึงถามถึงราคาม้า ข้าวสารและราคาเมืองกับ พระองค์

6. เทวธัมมชาตก (ขุ.ชา.27/6/3) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตพา น้องชาย 2 คนไปอยู่บ้าน้องชายทั้งสองคนถูกผีเสื้อน้ำ พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมให้ฟังว่า “คนมีหิริ โอดัปปะเป็นคนมีเทวธรรมในโลก” ทำให้ได้น้องชายทั้งสองคืนมา

7. กัญฐหาริชาตก (ขุ.ชา.27/7/3) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตกับ หญิงหาฟีน แต่พระบิดาไม่ยอมรับทำให้มารดาตั้งสัจจะอธิษฐานโยนกุมารขึ้นบนอากาศเพราะ พระกุมารไม่ตกลงมาด้วยแรงอธิษฐานและกราบทูลพระราชาขอให้รับว่า “เป็นลูกเกิด คนอื่นยังทรง เลี้ยงดูได้กับพระองค์ซึ่งเป็นพระโอรสทำไมจะเลี้ยงดูไม่ได้”

8. ความนิชาตก (ขุ.ชา.27/8/4) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์และแสดงธรรมแก่ พระราชา ความนิกุมารเป็นกุมารองค์เล็กที่สุดในจำนวนกุมาร 101 พระองค์ตั้งอยู่ในคำสอนของท่าน ต่อมาได้เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาได้แปลงอุทานว่า “ผลที่หวังย่อมสำเร็จ แก่คนไม่ตั้งใจเร็ว ด่วนได้เป็นคนดี”

9. มฆเทวชาตก (ขุ.ชา.27/9/4) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ามฆเทพ ทอดพระเนตร เห็นพระเกศางอกเพียงเส้นเดียวทรงสลดพระทัยว่า เมื่อวัยล่วงไปแล้ว ผมบนศีรษะก็หงอก เทวทูต ก็ปรากฏชัดเป็นเวลาที่เราจะบวช จึงสละราชสมบัติออกผนวช

10. สุขวิหาริชาตก (ขุ.ชา.27/10/4) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์มีทรัพย์มาก ออกบวชเป็นฤาษีแสดงธรรมแก่พระเจ้าพรหมทัตว่า “คนที่ไม่ต้องคุ้มครองผู้อื่น ไม่ต้องให้ผู้อื่น คุ้มครอง และไม่หวังงามคุณนั้นแหละอยู่เป็นสุข”

2. สีลวรรค หมวดว่าด้วยศีล 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ลักขณชาตก (ขุ.ชา.27/11/5) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อ ให้ลูกทั้งสองรักษาฝูง เนื้อ ลูกตัวหนึ่งนำฝูงเนื้อให้รอดพ้นจากอันตราย ส่วนลูกอีกตัวหนึ่งทำฟຽงนี้ให้ถึงความวิบัติเพราะ น้ำมีอมุขย์ จึงได้กล่าวในท่ามกลางญาติลูกทั้งสองที่แตกต่างกัน

2. นิโครธมิกชาตก (ขุ.ชา.27/12/5) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อชื่อนิโรธ สละชีวิต ช่วยนางเนื้อที่มีครรภ์แก่ไม่ไหวพระราชายัง พระราชาทรงเลื่อมใสจึงพระราชทานอภัยแก่สัตว์ ทุกจำพวก นางเนื้อคลอดลูกแล้วพยายามสอนลูกให้ยึดเอาภรรยาเนื้อเป็นที่พึ่ง

3. กัณฐิชาตค (ขุ.ชา.27/13/6) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาได้ดำหนิน้ำเนื้อตัวหนึ่ง ที่หลงรักนางเนื้อทุ่งจนถูกมนุษย์ยิงตาย

4. วาตมิกชาตค (ขุ.ชา.27/14/6) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงติเตียนเนื้อสมันต์ตัวติดในรสนชาติหญ้าทาน้ำผึ้ง ยอมติดตามคนเฝ้าสวนไปจนถึงพระลานหลวง

5. ขราทียชาตค (ขุ.ชา.27/15/6) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อ ได้กล่าวดำหนินเนื้อ หลานชายผู้ไม่สนใจศึกษามายาเนื้อ เอาแต่เที่ยวเล่นจนไปติดบ่วงตาย

6. ติปัลลัตถมิกชาตค (ขุ.ชา.27/16/7) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อ สอนหลานชายให้เรียนอย่างนี้ เมื่อเมื่อไปติดบ่วง ทำอุบายลวงนายพรานเอาตัวรอดมาได้

7. มาลุตชาตค (ขุ.ชา.27/17/7) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี ได้ตอบปัญหาเรื่องความหนาวเกิดแต่ลมแก่เสื่อและราชสีห์ที่มาถาม

8. มตกภัตตชาตค (ขุ.ชา.27/18/8) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้แสดงธรรมแก่มหาชนว่าไม่ควรฆ่าสัตว์ทำบุญให้ผู้ตายเพราะเป็นหนทางแห่งความเดือดร้อน

9. อายาจิตภัตตชาตค (ขุ.ชา.27/19/8) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้กล่าวดำหนินุญมพีผู้ฆ่าสัตว์แก่นวนว่าไม่ใช่หนทางแห่งนักปราชญ์

10. นพปานชาตค (ขุ.ชา.27/20/8) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร หาอุบายแก้กลของผีเสื้อน้ำ ให้ฝูงลิงได้ดื่มน้ำด้วยไม้้อแล้วพ้นอันตราย

3. กุรุจวรรค หมวดว่าด้วยกวาง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุรุคมิกชาตค (ขุ.ชา.27/21/9) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวาง เที่ยวหากินด้วยความระมัดระวัง เห็นต้นไม้โยนผลไม้มาให้ก็เข้าใจว่าเป็นกลลวงของนายพราน จึงได้ดำหนินต้นไม้แล้วรีบหนีไป

2. กุกุรชาตค (ขุ.ชา.27/22/10) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุนัข แสดงธรรมแก่พระราชา ผู้รับสั่งให้ฆ่าสุนัขทั้งหมด เหตุที่สุนัขในพระราชฐานได้ลอบเข้ากัดหนังหุ้มราชรถ แต่เข้าใจพระทัยว่าเป็นสุนัขภายนอก ต่อเมื่อพระโพธิสัตว์พิสูจน์ได้แล้ว จึงทำให้ฝูงสุนัขรอดพ้นความตาย

3. โภชาขานียชาตค (ขุ.ชา.27/23/10) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นม้าสินธพชาติอาชาไนย ออกรบกับข้าศึกจนตัวเองต้องอาวุธสาหัสแต่ก็ยังแข็งแรงใจออกรบต่อจนนายสารถีสสามารถจับเข้าศึกได้

4. อาชัญญชาตค (ขุ.ชา.27/24/10) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นม้าอาชาไนย ออกรบกับข้าศึกจนตัวเองต้องอาวุธสารอาหารแต่ก็ยังแข็งแรงใจออกรบเอาชนะเข้าศึกได้

5. ติตถชาตค (ขุ.ชา.27/25/11) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต แนะนำคนเลี้ยงม้าพระราชาให้นำม้าซึ่งไม่ยอมลงอาบน้ำเพราะรังเกียจม้าสินธพไปอาบน้ำในท่าอื่นบ้างเพราะแม้อาหารที่คนกินบ่อย ๆ ก็ยังเปื้อนได้

6. มหิพามุขชาดก (ขุ.ชา.27/26/11) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต หาอุบายแก้ไขช้างมฬารซึ่งกลายเป็นช้างตัวดุร้ายเพราะฟังเสียงโจรให้กลับมาเป็นช้างที่มีคุณธรรมโดยให้ฟังคำของนักบวช

7. อภิณหชาดก (ขุ.ชา.27/27/11) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต หาอุบายแก้ไขไม้ให้ช้างทรงของพระราชานางหงอยเพราะคิดถึงลูกสุนัขได้

8. นันทิวีสาลชาดก (ขุ.ชา.27/28/12) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคนันทิวีสาล สอนพราหมณ์ผู้พูดคำหยาบให้พ่ายแพ้พนน ต่อภายหลังเมื่อพราหมณ์พูดจาไพเราะจึงกลับให้ได้ทรัพย์มากยิ่งขึ้น

9. กัณหาชาดก (ขุ.ชา.27/29/12) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคดำ ตอบแทนพระคุณคุณย่า แก่ชราที่เลี้ยงดูมาโดยไปเที่ยวรับจ้างลากเกวียนนำทรัพย์มาให้เป็นอันมาก

10. มุนิกชาดก(ขุ.ชา.27/30/12) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโค สอนโคชื่อจุฬโลहितน้องชายไม่ให้ฉ้อฉลก่อนซื้อหมูที่กินอาหารดีๆ เพราะสุกรมุนิกะนั้นเขาเลี้ยงไว้เพื่อฆ่าเป็นอาหารอย่างเดียว

4. กุลาวกวรรค หมวดว่าด้วยลูกนกครุฑ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุลาวกชาดก (ขุ.ชา.27/31/13) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ทำสงครามแพ้คู่อริจึงโปรดให้ชัชวราชนหินไปในดงไม้จ้าว ได้ยินเสียงนกครุฑตกใจร้องแข่งแข่งจึงให้มาตลีเทพบุตรชัชวราชนกลับ แต่กลับได้ชัยชนะเพราะพวกอสูรคิดว่าท้าวสักกะผู้มาช่วย จึงพากันหนีไป

2. นัจจชาดก (ขุ.ชา.27/32/14) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาหงส์ทอง ให้ธิดาเลือกคู่ธิดาเลือกนกยูงผู้ขาดหิริโอตัมปะ พระยาหงส์ทองจึงไม่ยอมยกลูกสาวให้เพราะนกยูงตัวนั้นไม่ละอายชอบแต่รำแพนหางอย่างเดียว

3. สัมโมทมานชาดก (ขุ.ชา.27/33/14) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกกระจาบ สอนนกทั้งหลายให้สามัคคีกันยกตาข่ายหนี ต่อมากล่นเหล่านั้นทะเลาะกัน ห้ามก็ไม่ฟังจึงพาบริวารของตนหนีไปอยู่ที่อื่นพ้นอันตราย

4. มัจฉชาดก (ขุ.ชา.27/34/14) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต เป็นผู้รู้เสียงสัตว์ วันหนึ่งไปอาบน้ำกับบริวาร ได้ยินเสียงปลาที่ถูนายพรานจับโยนไว้บนทราย คร่ำครวญถึงนางปลาจึงขอร้องให้เขาปล่อยปลานั้นไป เพราะกลัวแต่อบายภูมิ

5. วัฏฏกชาดก (ขุ.ชา.27/35/15) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกคุ่ม เมื่อไฟไหม้ป่ามาใกล้กันได้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าในอดีตตั้งสัจจะอธิษฐานให้ไฟดับไป

6. สกุนชาดก (ขุ.ชา.27/36/15) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานก เห็นกิ่งไม้เสียดสีกันเกิดไฟขึ้นจึงแนะนำให้นกทั้งหลายหนีไปอยู่ที่อื่นพวกนกที่เชื่อก็พากันหนีไปพวกที่ไม่หนีไปก็ถูกไฟคลอกตาย

7. ติตติรชาดก (ขุ.ชา.27/37/15) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกกระทา ได้ชักชวนให้ช่างและลิงประพาศประชาธรรมคือเคารพซึ่งกันและกัน

8. พกชาดก (ขุ.ชา.27/38/16) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา สถิตอยู่ที่ต้นกุ่มได้เห็นเหตุมหัศจรรย์ที่นกยางเจ้าเล่ห์หลอกกินปลาหมอตังสระต่อมาถูกปูหนีบตายจึงได้ให้สาธุการแก่ปู

9. นันทชาดก (ขุ.ชา.27/39/16) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี ได้บอกอุบายขุดทรัพย์แก่ลูกชายเพื่อน

10. ขทริ้งคารชาดก (ขุ.ชา.27/40/17) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี ต้องการจะถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พญามารมาเนรมิตหลุมทานเพลิงขวางทางไว้ ท่านต้องการจะแสดงอำนาจของตนจึงเดินลุยผ่านเพลิงไปใส่บาตร มีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับ หาเป็นอันตรายไม่

5. อตถกามวรรค หมวดว่าด้วยผู้ใคร่ประโยชน์ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. โลกสชาดก (ขุ.ชา.27/41/17) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกข์ สอนธรรมแก่ศิษย์จำนวนมาก นายมิตตวินทกะผู้เป็นศิษย์ไม่สนใจการศึกษาเล่าเรียนชอบหนีเที่ยวจนถูกจับได้ด้วยข้อหาขโมยแพะ อาจารย์จึงติเตียนโทษฐานไม่รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ควรทำและไม่ควรทำ

2. กโปตกชาดก (ขุ.ชา.27/42/18) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบ ได้ช่วยเหลือสงเคราะห์กาผู้ตกยาก แต่กามีนิสัยไม่ดีชอบไปขโมยของคนกินจึงถูกพ่อค้าจับได้แล้วถอนขนทาด้วยเม็ดยี่ห่าผสมน้ำขิงสดและเกลือชโลมด้วยนมเปรี้ยวแล้วโยนใส่กระบุงไว้

3. เวฬุกชาดก (ขุ.ชา.27/43/18) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี สอนฤาษีตนหนึ่งไม่ให้นางมาเลี้ยง แต่ฤาษีตนนั้นไม่ฟังจึงถูกงูกัดตาย

4. มกสชาดก (ขุ.ชา.27/44/19) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้า ได้ติเตียนลูกชายช่างไม้ผู้โง่เขลาที่คิดจะฆ่ายุ้งแต่ใช้ขวานฟันศีรษะบิดาจนตายแล้วมานั่งร้องไห้อยู่

5. โรหิณีชาดก (ขุ.ชา.27/45/19) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐี ได้ติเตียนนางโรหิณีสาวใช้ผู้โง่เขลาที่คิดจะไล่แมลงวันที่มาตอมมารดา แต่เอาสาเกตีถูกมารดาจนตายแล้วมานั่งร้องไห้อยู่

6. อารามทุสกชาดก (ขุ.ชา.27/46/19) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิต ได้ติเตียนผู้วานรผู้ฉลาดเกินไป รดน้ำต้นไม้ในสวนแบบวิธีการของวานรจนต้นไม้ตายหมดเหมือนคนเขาคิดจะทำประโยชน์แต่ก็ทำประโยชน์นั้นให้เสียไป

7. วารุณทุสกชาดก (ขุ.ชา.27/47/20) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชาวพาราณสี ได้ติเตียนลูกศิษย์ของตนพูดเอาเกลือไปใส่สุราจนสุราเสียหายเหมือนคนโง่คิดจะทำประโยชน์แต่ทำประโยชน์นั้นให้เสียไป

8. เวทัพพชาดก (ขุ.ชา.27/48/20) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นลูกศิษย์ของพรหมณ์ผู้รู้มนต์เรียนฝนแก้ว 7 ประการ ได้ขอร้องอาจารย์ไม่ให้รายมนต์พรา้เพรื่อแต่อาจารย์ไม่ฟังเป็นเหตุให้ถูกโจรฆ่าตายและเพราะทรัพย์นั้นพวกโจรก็ฆ่ากันตายหมด

9. นักชัตตชาตค (ขุ.ชา.27/49/20) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิตกรุงพาราณสี ดิเตียนชาวเมืองที่จะไปขอลูกสาวเขามัวแต่รอเลิกลยามจนเขายกลูกสาวให้คนอื่นไป

10. ทุมเมธชาตค (ขุ.ชา.27/50/21) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพรหมทัตตกุมาร ได้แสดงอุบายบวงสรวงเทวดาด้วยคนโง่ เพื่อให้ชาวเมืองเกรงกลัวจะได้ไม่กล้าทำบาป

6. อาสังสวรรค หมวดว่าด้วยความหวัง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. มหาสีลชาตค (ขุ.ชา.27/51/22) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสีลวมหาราช ทรงดำริถึงผลแห่งความเพียรและความอดทนทำให้พระองค์ประสบผลสำเร็จได้พระสมบัติคืน

2. จูพชนกชาตค (ขุ.ชา.27/52/22) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาชนก ดำริถึงผลแห่งความเพียรที่ทำให้พระองค์ข้ามน้ำได้ว่าคนไม่ควรท้อแท้

3. ปุณณปาติชาตค (ขุ.ชา.27/53/22) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ได้ทำลายความหวังของพวกนักเลงสุราที่พยายามจะหลอกให้ท่านดื่มสุราแต่ท่านรู้ทันกลับพูดข่มขู่ให้นักเลงเหล่านั้เลิกพยศ

4. ผลชาตค (ขุ.ชา.27/54/23) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าเกวียน รู้ว่าต้นไม้ที่คล้ายกับต้นมะม่วงแต่ไม่ใช่มะม่วงเป็นต้นไม้มีพิษเพราะอาศัยการสังเกต

5. ปัญจาวุธชาตค (ขุ.ชา.27/55/23) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชาโอรสของพระเจ้าพรหมทัตตฤกษ์ครับจับได้แต่ทรมาณยักษ์ให้รักพศร้ายด้วยอาวุธ 5 ประการและให้ตั้งอยู่ในศีล

6. กัญจนขันธชาตค (ขุ.ชา.27/56/24) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชาวนา ได้แบ่งทองยกไม่ไหวจริงแบ่งทองเป็นท่อนๆแล้วแบ่งทำบุญตามชอบใจ

7. วานรินทชาตค (ขุ.ชา.27/57/24) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร เอาตัวรอดด้วยการลวงเหยียบหัวจระเข้ได้ด้วยปัญญาจนจระเข้ต้องกล่าวชม

8. ตโยธรรมชาตค (ขุ.ชา.27/58/24) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นลูกวานรถูกบิดาคิดจะฆ่าแต่เอาตัวรอดได้ด้วยทำ 3 ประการคือ ความขยัน ความกล้าหาญ และความรอบรู้ จนผีเสื้อน้ำต้องชมเชย

9. เภริวาทชาตค (ขุ.ชา.27/59/25) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนตีกลอง สอนลูกไม่ให้ตีกลองมากเกินไป แต่ลูกไม่เชื่อจึงถูกโจรปล้นเสียทรัพย์

10. สังฆมนชาตค (ขุ.ชา.27/60/25) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรของคนเป่าสังข์ ได้ห้ามบิดาไม่ให้เป่าสังข์มากเกินไปแต่บิดาไม่เชื่อจึงถูกโจรปล้นทรัพย์เสีย

7. อิตถีวรรค หมวดว่าด้วยหญิง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อาสาตมันตชาตค (ขุ.ชา.27/61/26) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ได้หาวิธีสอนศิษย์เรื่องมายาหญิงจนทำให้ศิษย์ออกบวช

2. อัณฑฆตชาดก (ขุ.ชา.27/62/26) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้ตรัสกับปุโรหิตถึงหญิงผู้ต้องการชายคนเดียวไม่มี

3. ตักกชาดก (ขุ.ชา.27/63/26) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ต้องสึกเพราะมายาหญิงภายหลังถูกรรยาหลอกให้โจรฆ่า แต่เอาตัวรอดมาได้

4. ทุราชานชาดก (ขุ.ชา.27/64/27) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกษ์ สอนศิษย์หนุ่มให้รู้จักธรรมชาติของหญิงที่รู้ได้ยาก

5. อนภริตติชาดก (ขุ.ชา.27/65/27) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกษ์ สอนลูกศิษย์ให้วางเฉยต่อภรรยาผู้ประพฤติทุจริต เพราะธรรมชาติของผู้หญิงอุปมาดั่งแม่น้ำ เป็นต้น

6. มุทุลักขณชาดก (ขุ.ชา.27/66/27) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ต้องเสื่อมจากฌานเพราะปรารถนาพระนางมุทุลักขณา

7. อุจฉังคชาดก (ขุ.ชา.27/67/28) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต หญิงคนหนึ่งมาทูลขอโทษให้พี่ชายทรงสอบถามพอพระเหตุภัยเหตุผลจึงยกโทษให้ทั้งสามีและลูกชายของนางด้วย

8. สาเกตชาดก (ขุ.ชา.27/68/28) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรพราหมณ์เมืองสาเกต แม้ชาติปัจจุบันเป็นพระพุทธเจ้าแต่ก็ยังมีความคุ้นเคยกับพราหมณ์สองผิวเมียนั้น

9. วิสวันตชาดก (ขุ.ชา.27/69/29) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหมองู บังคับให้งูดูดพิษที่กัดคนไปแล้วแต่งูไม่ยอมจึงช่วยชีวิตของบุรุษนั้นด้วยการพอกยาและร่ายมนต์

10. กุททาลชาดก (ขุ.ชา.27/70/29) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีกุททาลบัณฑิต ได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าพรหมทัตถึงเรื่องการเอาชนะตนเองดีกว่าการชนะข้าศึกถึง 100 ครั้ง พระราชาทรงเลื่อมใสจึงได้ออกผนวช

8. วรุณวรรค หมวดว่าด้วยไม้กุ่ม 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. วรุณชาดก (ขุ.ชา.27/71/30) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกษ์ ได้ดำเนินลูกศิษย์ผู้เกลียดคร้านทำงานไม่ถูกเวลาอย่าอมเดือดร้อน

2. สีลวนาคชาดก (ขุ.ชา.27/72/30) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างผู้มีศีลได้ดำเนินคนออกตัณญ์ผู้ไม่รู้คุณคนจนถูกแผ่นดินสูบ

3. สัจจังกรชาดก (ขุ.ชา.27/73/30) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีไม่สะทกสะท้านในการที่ตนถูกพระกุมารพุทธศาสนาแต่ได้กล่าวไว้ว่าขอนไม้ลอยน้ำยังประเสริฐกว่าคนประทุษร้ายมิตร

4. รุกขธรรมชาดก (ขุ.ชา.27/74/31) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้แสดงธรรมแก่รุกขเทวดาให้รู้จักเลือกจับจองวิมานที่ปลอดภัย

5. มัจฉชาดก (ขุ.ชา.27/75/31) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาปลา ได้ร้องขอฝนให้ตกลงมาช่วยหมู่ญาติให้ร้องให้รอดพ้นจากอันตราย

6. อสังกิชชาติก (ขุ.ชา.27/76/31) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีได้ แสดงธรรมแก่พ่อค้าเกวียนว่าท่านไม่กลัวทั้งในบ้านและป่าเพราะท่านมีแต่เมตตากรุณา

7. มหาสุบินชาติก (ขุ.ชา.27/77/32) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี ได้ทำนายพระสุบินของพระเจ้ากรุงพาราณสี 16 ข้อ

8. อิลลิสชาติก (ขุ.ชา.27/78/32) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างกลบกลบ ต้องเที่ยวตามหาอิลลิสเศรษฐีผู้มีความตระหนี่จึงถูกท้าวสักกทรมาน แต่ท่านหาไม่พบ

9. ขรัสสรชาติก (ขุ.ชา.27/79/32) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าเกวียน ได้ดำหนีกำนัน ซึ่งร่วมมือกับพวกโจรปล้นชาวบ้านทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน

10. ภูมิเสนชาติก(ขุ.ชา.27/80/33) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจุฬารนคคหบัณฑิต ได้ทำนายนายภูมิเสนผู้ชอบคุยโวอวดแต่ไม่เก่งจริงดังที่คุย

9. อปายิมหรรค หมวดว่าด้วยการดื่มสุรา 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. สุราปานชาติก (ขุ.ชา.27/81/34) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี ตีเตียนลูกศิษย์ของตนผู้ห่างไกลจากอาจารย์แล้วพากันดื่มสุราแสดงอาการวิปลาสไม่ระดูว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ

2. มิตตวินทชาติก (ขุ.ชา.27/82/34) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวบุตรไปเที่ยวเมืองนรก เห็นมิตตวินททะเลถูกจักรผูกไว้ จึงกล่าวตีเตียนเพราะโทษที่เคยประทุษร้ายมารดา

3. กาฬกณณชาติก (ขุ.ชา.27/83/34) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ได้ตีเตียนคนที่ได้ขับไล่เพื่อนออกจากเรือนว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำท่านได้ช่วยสงเคราะห์เพื่อนไว้ต่อมาเพื่อนก็ได้รักษาทรัพย์ของท่านไว้เช่นกัน

4. อัถถัสสทวารชาติก (ขุ.ชา.27/84/35) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐีกรุงพาราณสี ตอบโต้ปัญหาของบุตรชายถึงช่องทางให้เกิดประโยชน์ 6 ประการ

5. กิมปังกชาติก (ขุ.ชา.27/85/35) พระโพธิสัตว์เกิดพ่อค้าเกวียน ได้ช่วยบริวารให้พ้นจากความตายที่กินผลไม้มีพิษซึ่งอุปมาด้วยบุคคลผู้บริโภคตามยอมมฤกคามขจัดเสีย

6. สीलวีมังสนชาติก (ขุ.ชา.27/86/36) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตต้องการจะทดลองพระราชานับถือตนด้วยชาติตระกูลหรือด้วยศีล

7. มังคลชาติก (ขุ.ชา.27/87/36) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีได้ แสดงธรรมแก่พราหมณ์สองพ่อลูกไม่ให้ถือมงคลในทางที่ผิด

8. สารัมภชาติก (ขุ.ชา.27/88/37) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคทรงกำลัง พร้าสอนพราหมณ์ผู้พูดคำหยาบให้พ่ายแพ้พนนต่อมาภายหลังเมื่อพราหมณ์พูดไพรเพราะจึงกลับให้ได้ทรัพย์มากยิ่งขึ้น

9. กุ๊กขาดก (ขุ.ชา.27/89/37) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิต ได้ดีเตียนดาบสโง่งที่ หลอกหลวงเอาทรัพย์ของท่านเศรษฐีไฟแต่ถ้าทำที่เหมือนเป็นคนสำรวจไม่เกี่ยวข้องแม่เพียงเส้นหญ้า

10. อกัตถุญชาดก (ขุ.ชา.27/90/37) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี ได้กล่าวดีเตียนคนของตนที่ทำการแก้แค้นแค้นของเศรษฐีชาวชนบทว่าเป็นเรื่องไม่เหมาะสม

10. ลิตตวรรค หมวดว่าด้วยลูกสกาเคลือบยาพิษ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ลิตตชาดก (ขุ.ชา.27/91/38) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนักเลงสกา ทำอุบายวางยาพิษ แก่นักเรียนสกาโง่งแล้วกลับช่วยชีวิตไว้

2. มหาสารชาดก (ขุ.ชา.27/92/38) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต หาอุบายให้ได้เครื่องประดับของพระเทวีที่ถูกวานรลักไป

3. วิสสาสโกชนชาดก (ขุ.ชา.27/93/39) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี ได้แสดงธรรมแก่บริษัทไม่ให้ไว้วางใจในบุคคลที่มีคุ่นเคยแม้คุ่นคุ่นเคยก็ไม่พึงวางใจเพราะอาจมีภัยได้

4. โลมหังสชาดก (ขุ.ชา.27/94/39) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนักบวชซีเปลือย เมื่อทดลองดูจิ้งหะของลัทธิภายนอกแล้วเห็นว่าไม่ใช่ทางจึงกลับมาประพฤติตามทางที่ถูกต้อง

5. มหาสุทัสสนชาดก (ขุ.ชา.27/95/39) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชาพระนามว่ามหาสุทัสน์ ได้สอนพระนางสุภัททาเทวีและบริษัททั้งหลายให้เห็นว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเป็นธรรมดา

6. เกลปตตชาดก (ขุ.ชา.27/96/40) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระโอรสองค์สุดท้ายในพระโอรส 100 พระองค์ของพระเจ้าพรหมทัต ยึดมั่นในคำสอนของพระปัจเจกพระพุทธเจ้าไม่หลงอุบายนางยักษ์จึงได้ครองเมืองตักศิลาโดยปลอดภัย

7. นามสิทธิชาดก (ขุ.ชา.27/97/40) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ที่ศึกษาปาโมกข์ ได้แสดงแก่ศิษย์เห็นว่าชื่อนั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นมงคลหรือเป็นอัปมงคลแต่ประการใดเพราะเป็นแต่เรื่องสมมุติเท่านั้น

8. กุฎาณิชาดก (ขุ.ชา.27/98/40) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าชื่อว่าบัณฑิตแต่รู้เท่าทันเพื่อนพ่อค้าโง่งชื่ออติบัณฑิตจึงเอาไฟเผาต้นไม้ให้เทวดาปลอมออกมาปรากฏตัว

9. ปโรสหัสชาดก (ขุ.ชา.27/99/41) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี ลูกศิษย์นับถือลูกศิษย์ผู้เป็นหัวหน้า แต่ผู้ลูกศิษย์โง่งๆ ไม่ฟังจึงแสดงคุณวิเศษของตนให้ดู

10. อสากุปชาดก(ขุ.ชา.27/100/41) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต เมื่อพระเจ้าโกศลทรงยกทัพออกมาล้อมเมืองและกรมพระชนม์พระโอรสได้เสด็จหนีไปทางที่อระบายน้ำต่อมาได้ล้อมเมืองและยึดราชสมบัติคืน

11. ปโรสทวรรค หมวดว่าด้วยคนเกินร้อย 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ปโรสตชาดก (ขุ.ชา.27/101/42) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี กล่าวยกย่องลูกศิษย์ผู้รู้เหตุผลของภษิต
2. ปณณิกชาดก (ขุ.ชา.27/102/42) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา เห็นอุบาสก ชาวเมืองพาราณสีจับมือธิดาเพื่อลองใจว่ารู้เพียงสาหรือยัง
3. เวยรีชาดก (ขุ.ชา.27/103/42) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี หนีพวกโจรมาได้ในระหว่างทางกล่าวว่าบัณฑิตไม่ควรอยู่ในที่ที่บุคคลผู้เป็นผู้เวรกันอยู่
4. มิตตวินทชาดก (ขุ.ชา.27/104/43) พระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นเทวดา เห็นใน มิตตวินทตกนรกจึงได้กล่าวถึงเหตุที่นายมิตตวินทถูกจักรบดศีรษะเพราะเหตุแห่งความโลภ
5. ทุพพลกัณฐชาดก (ขุ.ชา.27/105/43) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา สอนช่างไม้ให้ กลัวไม้แห้ง
6. อุทัญจนีชาดก (ขุ.ชา.27/106/44) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบสสอนลูกชายผู้ถูกนาง อุทัญจนีหลอกลวงเอาสิ่งของไปให้เจริญเมตตาพรหมวิหารจนได้ฉาน
7. สาลิตตกชาดก (ขุ.ชา.27/107/44) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้า กรุงพาราณสี ได้กราบทูลสรรเสริญคุณของศิลปะโดยยกเรื่องบุรุษตีตมุลแพะแล้วได้หมู่บ้านเป็นรางวัล
8. พาหิยชาดก (ขุ.ชา.27/108/44) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ยกเหตุผลเรื่องการเรียนศิลปะว่าควรเรียนทุกอย่างแม้หญิงสาวบ้านนอกเรียนกิริยาเอียงอายยังทำให้ พระราชาพอพระทัยได้
9. กุณฑกปุพฺพชาดก (ขุ.ชา.27/109/45) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้บอกให้คน ยากจนทำคติดกรรมด้วยสิ่งที่ตนมีอยู่แล้วบอกขุมทรัพย์ให้
10. สัพพสังหารกปัญหา (ขุ.ชา.27/109/45) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิตชำระ เรื่องโจรรักเครื่องประดับโดยการขัดสีเครื่องประดับก็รู้ว่าผู้หญิงเป็นคนขโมยพุดเท็จ หญิงผู้เป็น เจ้าของพุดจริง
12. หังสิวรรค หมวดว่าด้วยการเยาะเย้ย 10 เรื่อง ประกอบด้วย :
  1. คัทรภปัญหา (ขุ.ชา.27/111/46) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิต ได้กราบทูล พระเจ้าวิเทโหราชเปรียบเสมือนบุตรประเสริฐกว่าบิดาให้สดับ
  2. อมราเทวีปัญหา (ขุ.ชา.27/112/46) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิตได้กล่าว ปริศนาต่าง ๆ กับนางอมราเทวี
  3. สีกาลชาดก (ขุ.ชา.27/113/47) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาได้กล่าวปลอบใจ พราหมณ์ผู้เสียสรุสน์ขี้จิ้งจอก
  4. มิตจินตี่ชาดก (ขุ.ชา.27/114/47) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปลา มิตจินตี่ ได้หาอุบายช่วย เพื่อนปลาทั้งสองให้หลุดพ้นจากตาข่าย

5. อนุสาสิกชาดก (ขุ.ชา.27/115/47) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกได้กล่าวตำหนิงานนกป่า ซึ่งดีแต่สอนผู้อื่นแต่ตนเองโลกจัดจนตัวตาย

6. ทุพพชาดก (ขุ.ชา.27/116/48) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนักเดินระบำได้เดือนสติอาจารย์ไม่ให้ประมาณในการกระโดดข้ามหอก

7. ติตติรชาดก (ขุ.ชา.27/117/48) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นความออกบวชเป็นดาบสอนลูกศิษย์คู่เป็นคนปากร้ายเปรียบเสมือนนกกระทาตายเพราะปาก

8. วัฏฏกชาดก (ขุ.ชา.27/118/48) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกระจาบบอกอุบายทำเป็นอดอาหารจึงรอดชีวิตมาได้

9. อกาลราวีชาดก (ขุ.ชา.27/119/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัดตำหนิไก่ตัวที่ไม่เคยอยู่ในสำนักของครูอาจารย์จึงขึ้นไม่ถูกเวลาจนถูกฆ่าตาย

10. พันธน์โมกขชาดก (ขุ.ชา.27/120/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัดมเหสีใส่ความแต่เอาตัวรอดมาได้เพราะปัญญาของตน

13. กุสณาพิวรรค หมวดว่าด้วยกอหญ้า 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุสณาฬิชาดก (ขุ.ชา.27/121/50) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาอยู่ที่กองหญ้าคาได้หาอุบายให้พวกเทวดาได้รุกขวิมานคืน

2. ทุมเมธชาดก (ขุ.ชา.27/122/50) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่างเผือกถูกพระราชาผู้ไม่มีบุญที่พยายามจะฆ่าให้ตายจึงพานายควานช่างออกหนีไปอยู่กรุงพาราณสี

3. นังคลีสชาดก (ขุ.ชา.27/123/50) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศาโมกข์ พยายามที่จะสอนศิษย์ผู้โง่เขลาให้เป็นคนฉลาดแต่ไม่อาจทำได้จึงต้องปล่อยไป

4. อัมพชาดก (ขุ.ชา.27/124/51) โพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีได้สรรเสริญฤทธิผู้มีวัดดีที่ได้ช่วยเหลือสัตว์ไม่ให้อดน้ำตายในฤดูแล้ง

5. กุฎาหกชาดก (ขุ.ชา.27/125/51) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐี ชาวกรุงพาราณสีถูกลูกทาสปลอมตัวอ้างว่าเป็นบุตรของท่านไปแต่งงานกับลูกสาวเศรษฐีต่างเมืองแต่เมื่อท่านไปพบกลับไม่เอาเรื่อง เพียงแต่บอกให้ปัญญาของเขาได้รู้ต้นกำเนิดเดิมของเขาเท่านั้น

6. อสิลักขณชาดก (ขุ.ชา.27/126/52) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชันต์ดาทำอุบายจนได้พระราชธิดาพระเจ้ากรุงพาราณสีมาเป็นพระชายาและได้ครองราชสมบัติสืบมา

7. กลันทุกชาดก (ขุ.ชา.27/127/52) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชาวกรุงพาราณสีใช้ลูกนกแขกเต้าตามหาทาสคนหนึ่งทีหนีไปแต่งงานกับธิดาเศรษฐีชาวชนบท

8. มุสิกชาดก (ขุ.ชา.27/128/52) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหนูได้ต่อสู้กับสุนัขจิ้งจอกที่หลอกกินบิรवारของตน

9. อัศคิกชาตก (ขุ.ชา.27/129/53) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหนูได้กล่าวตำหนิสุนัขจิ้งจอกที่หลอกกินบริวารของตน

10. โกสิยชาตก (ขุ.ชา.27/130/53) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทิศาโมกษ์ สอนลูกศิษย์ให้ทำยาแก้โรคมายาของปัญญาจนนางยอมลุกขึ้นไปทำงานบ้าน

14. อสัมปทานวรรค หมวดว่าด้วยการไม่รับสิ่งของ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อสัมปทานชาตก (ขุ.ชา.27/131/54) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสังขะเศรษฐี ให้ทำการสงเคราะห์เพื่อนผู้อกตัญญูจนปัญญาไม่พอใจ

2. ปัญจภีรูกชาตก (ขุ.ชา.27/132/54) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระโอรสองค์สุดท้าย ตั้งมั่นอยู่ในโอวาทของพระปัจเจกพระพุทธเจ้าทำให้ได้ครองเมืองตักกสิลา

3. ขตาสนชาตก (ขุ.ชา.27/133/54) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานก เมื่อเห็นที่อยู่มีภัยจึงพาฝูงนกไปอาศัยอยู่ที่อื่น

4. ฌานโสธนชาตก (ขุ.ชา.27/134/50) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส สิ้นชีพแล้วไปเกิดในอาภัสสรพรหม กลับลงมาสอนลูกศิษย์ผู้ไม่เชื่อฟังคำสอนของศิษย์ผู้ใหญ่

5. จันทากชาตก (ขุ.ชา.27/135/55) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส สิ้นชีพแล้วไปเกิดในพรหม กลับลงสอนวิธีปฏิบัติกสิณให้แก่ลูกศิษย์

6. สุวรรณหังสชาตก (ขุ.ชา.27/136/56) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ทอง มาสลับขนทองให้ภรรยาและธิดาแต่ถูกจับถอนขนจนหมดผลที่ขึ้นมาใหม่กลับเป็นสีขาวกตติ

7. พัพพชาตก (ขุ.ชา.27/137/56) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างสลักหิน ได้ช่วยนางหนูให้พ้นภัยจากอำนาจแมวและได้ทรัพย์เป็นคนเป็นทุนจำนวนมาก

8. โครชาตก (ขุ.ชา.27/138/56) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเหยี่ยว ได้กล่าวเตือนดาบสอย่างรุนแรงที่ใช้อุบายรวมที่จะกินตน

9. อุภโตภักฐชาตก (ขุ.ชา.27/139/57) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา กล่าวเตือนนายพรานเปิดผู้หวังคิดหวังลาภก่อนได้ลาภ

10. กากชาตก (ขุ.ชา.27/140/57) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาไก่ ได้เสี่ยงชีวิตช่วยเหลือฝูงไก่ให้พ้นจากอันตรายเพราะความผูกอาฆาตของบุโรหิต

15. กกัณฐกวรรค หมวดว่าด้วยกึ่งก่า 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. โครชาตก (ขุ.ชา.27/141/58) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเหยี่ยว สอนลูกไม่ให้ทำความสนิทสนมกับกึ่งก่าแต่ลูกไม่เชื่อฟังจึงนำความพินาศมาสู่ตระกูลเหยี่ยว

2. สิคาลชาตก (ขุ.ชา.27/142/58) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาสุนัขจิ้งจอก กล่าวตำหนินักเลงสุราผู้ใช้อุบายลวงจะฆ่าตน

3. วิโรจนชาตก (ขุ.ชา.27/143/58) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาไกรสรราชสีห์ กล่าวถึงสุนัขจิ้งจอกที่พยายามเลียนแบบตนแต่ถูกขังเหยียบถึงแก่ความตาย
4. นังคณฺฐชาตก (ขุ.ชา.27/144/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์บูชาไฟ รู้ว่าการบูชาไฟไม่มีประโยชน์จึงหมดศรัทธาหันกลับมาบำเพ็ญเพียรทางจิต
5. ราชชาตก (ขุ.ชา.27/145/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้า สอนนกแขกเต้าน้องชายไม่ให้พูดถึงความไม่ดีของผู้อื่นเมื่อเห็นว่าตนไม่ปลอดภัย ต่อเมื่อได้โอกาสจึงค่อยพูด
6. กากชาตก (ขุ.ชา.27/146/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาประจำมหาสมุทร ได้ห้ามฝูงกาไม่ให้วิดน้ำในมหาสมุทรเพราะเพราะจัดเป็นการเหน็ดเหนื่อยเปล่า
7. บุพพรัตน์ชาตก (ขุ.ชา.27/147/60) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาประจำอากาศ ห้ามดูแลผู้หนึ่งผู้หลงปัญญาไม่ให้รักของหลงแต่เขาไม่ฟังจึงถูกลงโทษถึงตาย
8. สีกาลชาตก (ขุ.ชา.27/148/60) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุนัขจิ้งจอก เพราะความผิดในรสจึงเข้าไปติดอยู่ในท้องของช้างที่ตายประสพทุกข์แทบปานตาย
9. เอกปณฺณชาตก (ขุ.ชา.27/149/60) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ บวชเป็นฤาษี ได้สอนพระราชกุมารคูโหดร้ายด้วยการอุปมาด้วยหน่อสะเดา
10. สัตถุชีวาชาตก (ขุ.ชา.27/150/61) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกข์ ดำเนินลูกศิษย์ผู้ซบชีวิตเสียโคร่งที่ตายไปแล้วกลับคืนชีพจนมาทำให้ตนเองถึงต้องสิ้นชีพ

2.3.2 ทุกนิบาตชาตก

ชาตกในทุกนิบาต แบ่งเป็น 10 วรรค คือ

1. ทัพพวรรค หมวดว่าด้วยความกระด้าง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :
  1. ราโฆวาทชาตก (ขุ.ชา.27/1/62) โพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้ประทานโอวาทแก่พระเจ้ากรุงสวตถิให้ตั้งอยู่ในธรรมคือ พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะความไม่ดีด้วยความดีเป็นต้น
  2. สีกาลชาตก (ขุ.ชา.27/3/62) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาราชสีห์ เห็นน้องชายทั้ง 6 ตายเพราะความโง่เขลาจึงบันลือสีหนาทให้สุนัขจิ้งจอกหัวใจแตกตาย
  3. สุกรชาตก (ขุ.ชา.27/5/63) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชสีห์ ยอมยกชัยชนะแก่สุกร โดยไม่ยอมต่อสู้เพราะเกลียดคูถที่ติดอยู่ที่ตัวสุกร
  4. อูรคชาตก (ขุ.ชา.27/7/63) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส สอนให้นาคและครุฑมีความเมตตากรุณาต่อกันเป็นมิตรกัน
  5. ภัคคชาตก (ขุ.ชา.27/9/64) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรพราหมณ์ ช่วยบิดาให้พ้นจากถูกยักษ์จับกินและทรมานยักษ์ให้ตั้งอยู่ในศีล 5

6. อลีนจิตตชาตก (ขุ.ชา.27/11/64) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอลีนจิตตกุมาร อาศัย
พญาช้างเผือกจับพระเจ้าโกศลได้ได้รับชัยชนะในสงคราม

7. คุณชาตก (ขุ.ชา.27/13/65) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาราชสีห์ ระลึกถึงคุณของสุนัข
จึงจอกที่ช่วยให้พ้นจากหล่มได้จึงได้พาครอบครัวไปอยู่ร่วมกันในถ้ำ

8. สุนุชาตก (ขุ.ชา.27/15/66) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต
หาวิธีแก้ไขอำมาตย์โกงแก่พวกพ่อค้าม้าโดยปล่อยให้หมาโกงไปอยู่กับม้าโกงทำให้กันความชั่วได้

9. โมรชาตก (ขุ.ชา.27/17/66) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพยานกยุงทอง ตั้งอยู่ในพระปริตร
น้อมพระพุทธรูปเจ้าพระธรรมทั้งหลายทั้งเวลาเช้าเวลาเย็นและทำให้พรานจับตัวไม่ได้ตลอด 7
ชั่วกษัตริย์ต่อเมื่อลี้มสาธยายพระปริตรจึงถูกจับได้

10. วินิลกชาตก (ขุ.ชา.27/19/68) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าวิเทหราช
ทอดพระเนตรดูรูปหงส์ 2 ตัว นำลูกกาวินิลกะไปทางอากาศด้วยการคาบปลายไม้ตัวละข้างให้ลูกกา
จับตรงกลาง

2. สันถวรรค หมวดว่าด้วยความสนิสนม 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อินทสมานโคตตชาตก (ขุ.ชา.27/21/69) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวช
เป็นฤาษีได้ตีเตียนสหายฤาษีผู้ไม่ฟังนำลูกช้างมาเลี้ยงจนถูกช้างเหยียบตาย

2. สันถวชาตก (ขุ.ชา.27/23/69) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบส
ได้ตำหนิการบูชาไฟว่าไม่มีประโยชน์อะไรจึงดับไฟเสียแล้วเข้าป่าบำเพ็ญเพียรทางจิต

3. สุตีมชาตก (ขุ.ชา.27/25/70) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าสุสีมะ
เรียนจบไตรเวทและหัตถิสูตรจนได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่สมโภชช้างแทนบิดา

4. คิชมชาตก (ขุ.ชา.27/27/70) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแร้ง เลี้ยง कुमारดาบิดา
ได้ตอบแทนคุณเศรษฐี ที่ช่วยพวกตนหายหนาวจึงพาบริวารไปคาบเอาเสื้อผ้าไปทิ้งลงที่บ้านเศรษฐี

5. นกุลชาตก (ขุ.ชา.27/29/71) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี เห็นกิริยาการนอนแบบไม่
ระวังตัวของพังพอนแล้วสอนให้พังพอนกับงูเห่าเป็นมิตรกัน

6. อุปสาพหกชาตก (ขุ.ชา.27/31/71) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี สอนพราหมณ์กับ
บุตรให้รู้ว่าที่ที่สัตว์ไม่เคยตายไม่มีในโลก

7. สมิตธิชาตก (ขุ.ชา.27/33/72) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีถูก
นางเทพธิดาว่าประเล้าประโลมด้วยกามคุณแต่ท่านไม่ยินดีด้วยกลับแสดงธรรมให้นางฟังทำให้นางจน
ปัญญาอมหนักไป

8. สกุนคฺชชาตก (ขุ.ชา.27/35/72) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกุมลไถ ออกหากินไปต่าง
แดนถูกเหยี่ยวนกเขาจับได้แต่ก็แก้ไขเอาตัวรอดได้ด้วยปัญญาของตน

9. อรกษัตริย์ (ขุ.ชา.27/37/73) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤๅษีได้ พรหมวิหาร 4 จนได้เป็นศาสดาที่อรกษัตริย์สรรเสริญการแผ่เมตตาตามีบริวารมาก

10. กัณฐกษัตริย์ (ขุ.ชา.27/39/73) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิต กราบทูล พระเจ้าวิเทหะถึงกึ่งก่าได้ทรัพย์แล้วทำหิ้งไม่แสดงความเคารพเหมือนก่อน

3. กัลยาณวรรค หมวดว่าด้วยกัลยาณธรรม 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กัลยาณธรรมชาดก (ขุ.ชา.27/41/74) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ออกบวชเป็นฤๅษีได้แสดงกัลยาณธรรมแก่พระราชา

2. ทัททรชาดก (ขุ.ชา.27/43/75) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาราชสีห์ ตีเตียนสุนัข จึงจอกที่พยายามขับไล่อเสียงแข่งกับราชสีห์

3. มัคกษัตริย์ชาดก (ขุ.ชา.27/45/75) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบส สอนลูกให้รู้จักวานรที่ปลอมตัวเป็นฤๅษีมาขอฝังไฟด้วยในคราวฝนตกหนัก

4. ทุพพิยมัคกษัตริย์ชาดก (ขุ.ชา.27/47/76) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ตีเตียนวานรที่ไม่รู้จักบุญคุณให้น้ำดื่มแล้วยังมาถ่ายคุธรตศิริระอีก

5. อาทิจจุปฏฐานชาดก (ขุ.ชา.27/49/76) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวช เป็นฤๅษีสอนชาวเมืองไม่ให้เลื่อมใสต่อวานรตัวหนึ่งซึ่งเป็นสัตว์ไม่มีศีล

6. กฬายมมัญญชาดก (ขุ.ชา.27/51/77) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอมตย์ของพระเจ้ากรุง พาราณสีกราบทูลพระราชาถึงความโง่งของวานรที่แสวงหาประโยชน์ส่วนน้อยยอมทิ้งประโยชน์ส่วน ใหญ่ทำให้พระราชาได้คิดยอมยกกองทัพกลับ

7. ดินทุกษัตริย์ชาดก (ขุ.ชา.27/53/77) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานานร ปรารถนาบวชให้ เบาใจว่าจะต้องพินัยเพราะว่าวานรหลานชายที่ฉลาด

8. กัจฉปชาดก (ขุ.ชา.27/55/78) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนายช่างหม้อ ได้ยกเรื่องเต่า ซึ่งที่อยู่จนทำให้ตนถึงความตายมาเป็นเครื่องสอนแก่ประชาชน

9. สตธรรมชาดก (ขุ.ชา.27/57/78) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนจันฑาล แบ่งอาหารแก่ สตธรรมมานพ เขาบริโภคนแล้วอาเจียนออกมาหมดเพราะรังเกียจในความเป็นคนจันฑาล

10. ทุพทชาดก (ขุ.ชา.27/59/79) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤๅษี ได้สอนชาวบ้านให้รู้ว่าการให้สิ่งที่ให้โดยยากนั้นเป็นการดี

4. อสทิสวรรค หมวดว่าด้วยอสทิสกุมาร 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อสทิสชาดก (ขุ.ชา.27/61/80) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอสทิสราชมกุมาร เรียนจบ 18 ศาสตร์เก่งในการยิงธนูทรงขับไล่พระราชาข้าศึก 7 พระองค์ให้หนีไป

2. สังคามาวจรชาดก (ขุ.ชา.27/63/80) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนายหัตถาจารย์ ได้พูด ปลุกใจช้างให้ฮึกเหิมจนสามารถทำลายประตูเมืองเข้าไปได้

3. วาโลทกชาดก (ขุ.ชา.27/65/81) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต แสดงสภาพธรรมดาของผู้ต่ำและผู้สูงถวายพระราชา

4. คิริทัตตชาดก (ขุ.ชา.27/67/81) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต หาอุบายให้ม้าหาคระเผลกเดินตรงโดยการให้เปลี่ยนคนเลี้ยงที่เดินตรง

5. อนภริตติชาดก (ขุ.ชา.27/69/82) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ศึกษาปาโมกข์ สอนลูกศิษย์คนหนึ่งให้ตัดความกังวลในเรื่องครอบครัวเสียจนเกิดปัญหาในการสาธยายมนต์

6. ทิวาหนชาดก (ขุ.ชา.27/71/82) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตได้กราบทูลเหตุที่มะม่วงมีรสขมเพราะละคนกับต้นสะเดา

7. จตุมัญจฐชาดก (ขุ.ชา.27/73/83) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาได้ดีเตียน สุนัขจึงจอกที่ไม่รู้จักฐานะของตน

8. สีหโกตถกชาดก (ขุ.ชา.27/75/84) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาราชสีห์ ได้สอนลูกของตนที่เกิดแต่นางจึงจอกไม่ให้บรรลือในท่ามกลางราชสีห์

9. สีหจัมมชาดก (ขุ.ชา.27/77/84) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชวานา รู้เท่าทันลาที่เอาหนังราชสีห์มาสวมแล้วลงไปกินข้าวกล้าในนาเพราะเมื่อมันร้องออกมากรูว่าไม่ใช่ราชสีห์

10. สีลานิสังสชาดก (ขุ.ชา.27/79/85) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาประจำสมุทร ได้ช่วยเหลืออุบาสกผู้มีศรัทธาศิลและจาคะให้พ้นภัย

5. รุทกวรรค หมวดว่าด้วยรุทกบุโรหิต 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. รุทกชาดก (ขุ.ชา.27/81/85) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้เกลี้ยกล่อมให้บุโรหิตคืนดีกับภรรยาแต่ไม่สำเร็จ

2. สิริกาฬกนิชาดก (ขุ.ชา.27/83/86) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโมโหสถดาบสได้แสดงเรื่องสิริและกาลกนิถถวายแก่พระเจ้าวิเทหะ

3. จุลลปทุมชาดก (ขุ.ชา.27/85/86) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าปทุมสงฆ์ให้อภัยแก่พระชายาคู่คิดปลงพระชนม์พระองค์

4. มณีโจรชาดก (ขุ.ชา.27/87/87) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคหบดีผู้มีปัญญาสวดยูกพระเจ้าพรหมทัตออกอุบายหาว่ารักแก้วมณีหวังจะประหารชีวิตแล้วยึดปัญญาแต่ทำไม่สำเร็จ

5. ปัพพตูปัตถชาดก (ขุ.ชา.27/89/88) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตทูลขอให้พระราชอาภัยโทษแก่บุโรหิตและนางสนมที่ลักลอบเป็นชู้กัน

6. วลาหกัสนชาดก (ขุ.ชา.27/91/88) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาม้าวลาหก ได้ช่วยพวกพ่อค้าสำเภาแตกพ้นจากอันตราย

7. มิตตามิตตชาดก (ขุ.ชา.27/93/89) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีสอนลูกศิษย์ให้รู้จักลักษณะของคนเป็นมิตรและศัตรู

8. ราชชาดก (ขุ.ชา.27/95/89) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกแขกเต้าได้บอกความถึงพฤติกรรมของนางปรมณีผู้ประพฤตินอกใจในขณะที่พราหมณ์ไม่อยู่

9. คหปติชาดก (ขุ.ชา.27/97/89) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคหบดีจับผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นคู่กับภรรยาของตนได้เพราะกิริยาของคนทั้งสองสอบพิรุณ

10. สาธุสีลชาดก (ขุ.ชา.27/99/90) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ที่ศาปาโมกข์สอนลูกศิษย์ของตนให้เลื่อกบฏระเขยที่เป็นคนมีศีลมากกว่าคนรูปงาม

6. นตังทัฬหวรรค หมวดว่าด้วยเครื่องผูกที่มันคง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. พันธนาการชาดก (ขุ.ชา.27/101/91) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคหบดีผู้ตกยากต้องรับจ้างเลี้ยงมารดาต่อมาขออนุญาตภรรยาออกบวชแต่นางไม่ยอมจึงหนีออกบวชเป็นฤาษี

2. เกฬีสลชาดก (ขุ.ชา.27/103/91) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะได้ทรมานพระเจ้าพรหมทัตให้ละยศที่ขอบทรมานสัตว์ที่ชรา

3. ชันธปริตตชาดก (ขุ.ชา.27/105/92) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีสอนดาบสทั้งหลายเจริญเมตตาในตระกูลพญาทั้ง 4 ตระกูล

4. วีรกชาดก (ขุ.ชา.27/107/93) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกาน้ำ ห้ามไม่ให้กาบกเอาอย่างในการหากินในทะเล แต่การบกไม่เชื่อจึงติดสาหร่ายตาย

5. คังเคยชาดก (ขุ.ชา.27/109/93) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำเห็นปลาตั้ง 2 ตัวไปถามเต่าว่าใครงามกว่ากันแต่เต่ากลับตอบว่าต่างามกว่า

6. กุรุงคมิชชาดก (ขุ.ชา.27/111/94) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวางไปติดบ่วงนายพรานได้อาศัยสหายคือเต่าและนกกระเต็นช่วยชีวิตไว้

7. อัสนกชาดก (ขุ.ชา.27/113/94) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบสได้ช่วยให้พระเจ้าอัสนกะสร้างจากความโศกที่พระอัครมเหสีของพระองค์สวรรคตไปเกิดเป็นหนอน

8. สุธสมารชาดก (ขุ.ชา.27/115/95) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร เอาตัวรอดจากจระเข้ด้วยปัญญา

9. กุกกุฏชาดก (ขุ.ชา.27/117/95) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้เห็นเหตุที่ไก่กล่าวเยาะเย้ยนายพรานที่มารวมดักไก่

10. กันทลกลชาดก (ขุ.ชา.27/119/96) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกหัวขวาน ห้ามไม่ให้นกหัวขวานสหายเอาอย่างในการเจาะไม้ตะเคียนแต่นกหัวขวานก็หาไม่ฟังกลับเจาะไม้ตะเคียนจนกระหม่อมแตกตาย

7. พีรณถัมภวรรค หมวดว่าด้วยป่าช้าพีรณถัมภกะ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. โสมทัตตชาดก (ขุ.ชา.27/121/97) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโสมทัตตกุมารได้พยายามฝึกบิดาในการเข้าเฝ้าเพื่อทูลขอโคกับพระเจ้ากรุงพาราณสีแต่บิดาเข้าไปสู่ที่ประชุมก็กลับลิ้มทำให้ลูกชายต้องกราบทูลขอแทน

2. อุจฉิน္ณฐกัตตชาดก (ขุ.ชา.27/123/97) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนักฟ้อนผู้ยากจนบ่อแก่พราหมณ์ผู้รู้เหตุที่นางพราหมณ์นอกใจ

3. ภรรยาชาดก (ขุ.ชา.27/125/98) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบสเกิดวิวาทแย่งต้นไม้กับตาโบสถ์คณะอื่น

4. ปุณณทีชาดก (ขุ.ชา.27/127/98) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตถูกพระราชอาชัปไล่ให้ไปอยู่ในชนบทเพราะถูกทำร้ายตั้งแต่ต่อมาได้เข้าใจในปริศนาที่พระราชาส่งไปเชิญกลับเข้าเมือง

5. กัจฉปชาดก(ขุ.ชา.27/129/99) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอามาของพระเจ้าพรหมทัตได้ตีเตียนเกาที่ตายเพราะพูดมากเปรียบเสมือนให้พระราชชาติทราบ

6. มัจฉชาดก (ขุ.ชา.27/131/99) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตไปเที่ยวขายหาดได้ยินเสียงปลาตัวหนึ่งซึ่งถูกย่างไฟรำพันรำพึงถึงปัญญาจึงขอร้องให้ปล่อยปลาตัวนั้นไป

7. เสคคฺชาดก(ขุ.ชา.27/133/100) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาเห็นอุบาสกทดลองจะจับมือที่ด้านางก็ร้องไห้คร่ำครวญขึ้นและขอร้องไม่ให้บิดาทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม

8. กุฎาวณิชาดก (ขุ.ชา.27/135/100) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ผู้ตัดสินคดีของพระเจ้าพรหมทัต ได้พิพากษาเรื่องที่มีการโกงว่าหนูกินผลเยี่ยวเฉี่ยวทารกไป

9. ครหิตชาดก (ขุ.ชา.27/137/101) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร ตีเตียนมนุษย์ที่ไม่รู้จักความไม่เที่ยงแสวงหาแต่ทรัพย์เป็นของตนให้หมู่วานรบริวารฟัง

10. ธัมมัทธชชาดก (ขุ.ชา.27/139/101) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปุโรหิตของพระเจ้ายสปานี ถูกเสนาผู้พิพากษาโกงใส่ความให้พระราชอาชัปรหารชีวิตแต่ได้ท้าวสักกเสด็จลงมาช่วยทำให้รอดชีวิต

8. กาสาววรรค หมวดว่าด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กาสาวชาดก (ขุ.ชา.27/141/102) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่างตีเตียนมนุษย์ เชิญใจที่เอาผ้ากาสาวะพัตมาห่มแล้วฆ่าช่างบริวารว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม

2. จุลนันทิยาชาดก (ขุ.ชา.27/143/103) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร ได้สละชีวิตของตนและน้องหวังช่วยมารดาแต่ถูกพรางใจบาปฆ่าตายหมดทั้ง 3 แม่ลูกพราหมณ์นั้นกลับถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจีมหานรก

3. ปุณฺณกัตตชาดก (ขุ.ชา.27/145/103) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ได้หาวิธีให้พระราชชายกย่องมเหสีด้วยให้ทรงระลึกถึงความหลัง

4. กุมภีลชาดก (ขุ.ชา.27/147/104) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร แสดงธรรมแก่จระเข้ว่าผู้ที่มีคำ 4 ประการคือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ย่อมพ้นจากศัตรูได้

5. ขันตีวณณชาดก (ขุ.ชา.27/149/104) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้อัดทนแก่บุโรหิตผู้ประพาศพิตประเวณีกับนางสนมของพระองค์

6. โกสิยชาดก (ขุ.ชา.27/151/105) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ ได้กราบทูลเรื่องฝูงกาโหมตึงค้ำค้ำแต่กเขาฉลาดเอาตัวรอดได้เหมือนกับคนฉลาดไม่ทำประโยชน์ให้เสียไป

7. कुณุปถกชาดก (ขุ.ชา.27/153/105) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้เห็นหนอนเมาสุราทำข้างสู้แต่ข้างไม่ยอมสู้กลับถ่ายอุจจาระครีบหนอนตาย

8. กามนีตชาดก (ขุ.ชา.27/155/106) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ได้จำแลงกายมาสอนธรรมแก่พระเจ้าพรหมทัตให้คลายจากความโลภเสียบ้าง

9. ปลายิชาดก (ขุ.ชา.27/157/106) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชาเมืองตักกสิลา ทรงมีอิสริยยศมากสร้างเมืองอย่างมั่นคงพระเจ้าพรหมทัตทรงยกกองทัพไปรบพอเห็นประตูเมืองก็ต้องถอยกลับทัพ

10. ทุติยปลายิชาดก (ขุ.ชา.27/159/107) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตเมืองตักกสิลาทรงยกกองทัพมาล้อมเมืองเมื่อทอดเห็นกองทัพของพระเจ้ากรุงพาราณสีเข้าก็ท้อพระทัยยอมถอยทัพกลับ

9. อุปาหนวรรค หมวดว่าด้วยอุปมาด้วยรองเท้า 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อุปาหนชาดก (ขุ.ชา.27/161/108) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนายหัตถาจารย์ สอนวิชาแก่ลูกศิษย์คนหนึ่งต่อมาลูกศิษย์คิดล้างครูทำประลองวิชากับอาจารย์แต่ลูกศิษย์สู้ไม่ได้จึงถูกชาวเมืองลงประชาน์จันตตาย

2. วิณณชาดก (ขุ.ชา.27/163/109) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีได้ขอธิดาเศรษฐีผู้เข้าใจว่าคนค่อมเป็นคนมีบุญมาเป็นลูกสะใภ้

3. วิกัณณกชาดก (ขุ.ชา.27/165/109) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต รับสั่งให้เลี้ยงปลาและเต่าที่มาฝั่งดนตรีแต่มีจระเข้เข้ามากินปลาจึงสั่งให้เอาชนกแทงให้หนีไป

4. อสิตาภุชาดก (ขุ.ชา.27/167/110) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี สอนให้พระนางอสิตากรณีผู้เบื่อหน่ายพระสวามีซึ่งลุ่มหลงนางกนิริให้บริการภริยาจนได้อภิญญา

5. วัจนขชาดก (ขุ.ชา.27/169/110) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบสถูกเพื่อนเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีชวนให้สึกออกมาบริโภคราแต่ท่านกลับตีเตียนกามให้เพื่อนฟัง

6. พกชาดก (ขุ.ชา.27/171/111) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาปลา มีบริวารมากเห็นฝูงปลาทยอยลงนกลงยงจึงให้สติฝูงปลาวาอย่าไวใจในนกลงยงที่อยู่หนึ่ง ๆ ว่าจะคุ้มครองฝูงปลา

7. สาเกตชาดก (ขุ.ชา.27/173/111) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรพราหมณ์หลายร้อยชาติ ทำให้เกิดความรักความเยื่อใยเมื่อได้พบหน้ากันในชาติปัจจุบัน

8. เอกปทชาดก (ขุ.ชา.27/175/112) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีกรุงพาราณสีสอนบุตรน้อยของตนให้มีความขยันหมั่นเพียรมีศีลมีสติกำกับก็จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้

9. หริตมาตชาดก (ขุ.ชา.27/177/112) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกบเขียว ได้ตัดสินความกรณีที่สูงปลากฎฝูงปลากัดตอบว่า เป็นเรื่องที่ต้อง

10. มหาปิงคชาดก (ขุ.ชา.27/179/113) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหาปิงคละปอบนายทวารไม่ให้กลัวว่า พระเจ้ามหาปิงคจะกลับมาทำร้ายอีกเพราะถูกเผาไปหมดแล้ว

10. สิงคาลวรรค หมวดว่าด้วยสุนัขจิ้งจอก 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. สัพพทาฐิชาดก (ขุ.ชา.27/182/114) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตแก่กษัตริย์ของสุนัขจิ้งจอกที่ให้ราชสีห์แพทย์เสียงจะทำให้ชาวเมืองตกใจกลัวเพื่อจะได้ยึดเมืองแต่สุนัขจิ้งจอกกลับถูกช้างเหยียบตาย

2. สุนขชาดก (ขุ.ชา.27/185/114) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรเศรษฐีได้บอกอุบายให้สุนัขกัดเชือกหนังที่ถูกล่ามตนไว้แล้วหนีไป

3. คุตติลชาดก (ขุ.ชา.27/186/115) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนักร้องนักตีพิณมีลูกศิษย์ผู้หนึ่งทำประลองแต่ก็ต้องพ่ายแพ้ไปทางราชการโปรดให้มาตารีเทวกุลนาราชธมารับไปเยี่ยมชมสวรรค์

4. วิคติจนชาดก (ขุ.ชา.27/188/115) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีได้โต้ว่าที่กับปริพาชกจนพ่ายแพ้ให้หนีไป

5. มุลปริยายชาดก (ขุ.ชา.27/190/116) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกข์สอนลูกศิษย์ไม่ให้ประมาทในเรื่องเวลา

6. พาโลวาทชาดก (ขุ.ชา.27/192/117) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีถูกกุกุมพีแกล้งให้บริโภคเนื้อสัตว์ แต่ท่านกลับสอนกุกุมพีว่าผู้ไม่คิดร้ายฆ่าสัตว์ถึงบริโภคก็ไม่เป็นบาป

7. ปาทัชชลิชาดก (ขุ.ชา.27/194/117) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้ากรุงพาราณสีเมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคตแล้วหวังจะยกย่องพระกุมารแต่พระกุมารเป็นคนปัญญาอ่อนจึงยกย่องพระโพธิสัตว์เสียเอง

8. กิงสุโกปมชาดก (ขุ.ชา.27/196/118) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตทรงวินิจฉัยลักษณะของต้นทองกวาวที่พระกุมารทั้ง 4 ถกเถียงกัน

9. สาลกชาดก (ขุ.ชา.27/198/118) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกลุ่มผีพ่อค้าข้าวเปลือกรับฝากวานรฝึกร้าของหมองูไว้แต่เจ้าของเป็นคนอันธพาลได้เขียนตีมันมันจึงหนีขึ้นต้นไม้เขาพยายามอ่อนวอนให้มันกลับมาแต่ไม่เป็นผล

10. กปิชาดก (ขุ.ชา.27/200/119) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีพร้อมกับลูกชายทุกวันนอนปลอมเป็นฤาษีมาขอไฟท่านสอนลูกว่าวานรเป็นสัตว์เลวทรามลามกพุทธศาสนาให้เพื่อนบ้านแล้วให้โลมันออกไป

2.3.4 ติกนิบาตชาดก

ชาดกในติกนิบาต แบ่งเป็น 5 วรรค คือ

1. สังกัปปวรรค หมวดว่าด้วยความดำริ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. สังกัปปราดชาดก (ขุ.ชา.27/1/120) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี ได้ฉานโลกิยะเพราะไปบิณฑบาตเห็นวิสาขากรรมทำให้ฉานเสื่อมแต่ก็กรรมให้เกิดฉานขึ้นมาใหม่ได้

2. ติลมุกฺขิชาดก (ขุ.ชา.27/4/120) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ลงโทษพระกุมารผู้ประพฤติดีแต่พระกุมารถูกโกรธเมื่อได้ครองราชสมบัติแล้วคิดจะลงโทษอาจารย์คืนแต่อาจารย์ก็ได้ให้สติกลับตัวเสียใหม่

3. มณิกัณฐชาดก (ขุ.ชา.27/7/121) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นดาบสหาอุบายให้น้องชายขอแก้วมณีจากพญานาค เพื่อไม่ให้พญานาคมารบกวนเพราะของอันเป็นของเป็นที่รักของคนอื่นเจ้าของย่อมน่าพอใจ

4. กุณทกุกฺกฉสินธวชาดก (ขุ.ชา.27/10/122) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าม้ารู้ลักษณะม้าดีม้าไม่ดีทดลองลูกม้าสินธพเห็นว่าเป็นม้าดีจึงซื้อไปถวายพระราชา

5. สุกชาดก (ขุ.ชา.27/13/122) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้ามีนกแขกเต้าเป็นบริวารจำนวนมากเมื่อแก่ชราแล้วสอนลูกชายไม่ให้ไปหากินมะม่วงที่เกาะแต่ลูกนกไม่เชื่อฟังทำให้บินกลับตกน้ำตายในมหาสมุทร

6. ชรุทปานชาดก (ขุ.ชา.27/16/123) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าเกวียน เดินทางไปค้าขายทางกระดานหามพวกพ่อค้าไม่ให้ขุดหาทรัพย์ในบ่อน้ำเก่าลึกเกินไปแต่พ่อค้าเหล่านั้นไม่เชื่อฟังจึงถูกพญานาคพันพิษใส่จนตายหมด

7. ความฉินฺทชาดก (ขุ.ชา.27/19/124) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาทาสุมุขกุมารถูกอำมาตย์ทดลองวิชาก็แก้ไขได้หมด แม้ปริศนา 14 ข้อของอำมาตย์คามณีฉินท์

8. มันทาตุราชชาดก (ขุ.ชา.27/22/124) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ามันทาตุได้เสวยราชสมบัติในมนุษย์ทั้งหลายและได้ครองเทวโลกแต่ต้องพลัดพราดตกลงมาเพราะกามวิตก

9. ตีรตีวัจจชาดก (ขุ.ชา.27/24/125) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นดาบสได้ช่วยพระเจ้าพรหมทัตที่ตกบ่อน้ำให้ขึ้นจากบ่อต่อมาพระราชาทรงระลึกถึงคุณได้ตอบแทนและสอนให้พระโอรสตอบแทนคุณด้วย

10. ทุตชาดก (ขุ.ชา.27/28/126) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าโกชนสุทธิครองกรุงพาราณสี ถูกบุรุษโกลาคนหนึ่งแย่งอาหารเสวย แต่เขาให้เหตุผลว่า “เขาเป็นทุตของห้องเป็นทุตของคัมภีร์” ทรงพอพระทัยจึงให้ยศใหญ่แก่เขา

2. ปทุมวรรค หมวดว่าด้วยดอกบัว 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ปทุมชาดก (ขุ.ชา.27/31/127) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรเศรษฐีได้กล่าววาจาไพเราะขอดอกบัวกับคนเก็บดอกบัวได้ดอกบัวมัดใหญ่โดยไม่ต้องกล่าวเท็จ

2. มุฑุปาณิชาดก (ขุ.ชา.27/34/128) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตไม่อาจจะรักษาพระราชินิจำเป็นต้องยกให้เป็นคู่ครองของพระราชากิโนยและให้ครองราชสมบัติต่อไป

3. จุลลปโลกนชาดก (ขุ.ชา.27/37/128) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอนิตถิคันถกุมาร ให้สติแก่ดาบสผู้เสื่อมจากฌานเพราะมาลักลอบเป็นชู้กับพระชายาของพระองค์ ต่อมาดาบสสามารถเจริญชาญให้เกิดขึ้นแล้วเหาะหนีไป

4. มหาปนาทชาดก (ขุ.ชา.27/40/129) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะเทวราชเป็นผู้รับใช้พระเจ้ามหาปนาท

5. ชุโรปชาดก (ขุ.ชา.27/43/129) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้ารักษาป่ามีบริวารถึง 500 คนได้รับจ้างคุ้มครองพวกพ่อค้าเกวียนให้ข้ามดงที่มีโจรผู้ร้ายชุกชุมอยู่ด้วยความกล้าหาญตามหน้าที่รับผิดชอบ

6. วาตคคสิทธชาดก (ขุ.ชา.27/46/130) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นม้าสินธพวาดคคะถูกนางลาหลงรักด้วยอำนาจระคะแต่เมื่อพญาม้ามาหากลับแสดงมายาจนเกินงามจึงตัดสินใจหนีไป

7. สุวรรณกัฏฐกชาดก (ขุ.ชา.27/49/131) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่าง ถูกปูทองหนีบรื้องให้ให้นางช่างพังช่วยงานช่างพังรื้องขอให้ปูทองปล่อยสามีของนาง ปูทองก็ยอมปล่อยพญาช่างจึงเหยียบปูทองนั้นจนตาย

8. อารามทุสกาชาดก (ขุ.ชา.27/52/131) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิต ดีเตียนฝูงวานรที่ถอนรากต้นไม้ขึ้นมาดูก่อนจึงรดน้ำแม่ฝูงวานรจะทำหน้าที่แต่ก็ทำต้นไม้ขึ้นให้เสียหายหมดคนที่ควรตำหนิคือคนดูแลสวนเพราะใช้คนไม่ถูกต้องกับงาน

9. สุชาตาชาดก (ขุ.ชา.27/55/132) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้หาอุบายสอนพระมารดาไม่ให้ตัดคำหยาบด้วยการเปรียบเทียบเสียงนกต้อยตีวิทยกับนกคู้เหว่าให้เป็นเหตุ

10. อุฎกชาติก (ขุ.ชา.27/58/133) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ทอง ได้รับเลือกให้เป็นพญานกโดยก่อนหน้านั้นนกเขาได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าแต่ถูกกาคัดค้านจึงเป็นผู้ผูกเวรกันมาจนถึงปัจจุบัน

3. อุทปานวรรค หมวดว่าด้วยบ่อน้ำ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อุทปานทุสกชาติก (ขุ.ชา.27/61/134) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ตีเตียนสุนัข จึงจอกที่มามีน้ำในบ่อน้ำแล้วชอบประทุษร้ายบ่อน้ำด้วยการถ่ายอุจจาระปัสสาวะราษฏร์ทุกคราวไป ซึ่งเป็นปกติของสุนัขจึงจอก

2. พยัคฆชาติก (ขุ.ชา.27/64/134) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ห้ามไม่ให้เพื่อนเทวดาขับไล่ราชสีห์และเสือโคร่งไปแต่เพื่อนไม่เชื่อฟังกลับขับไล่สัตว์ทั้งสองไปต่อมาไม่มีสัตว์ทั้ง 2 ตัวแล้วชาวบ้านจึงเข้ามาตัดต้นไม้จนหมดสิ้น

3. กัจฉปชาติก (ขุ.ชา.27/67/135) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤๅษีถูกลิงทำอนาจารจนทนได้และได้ช่วยลิงให้พ้นทุกข์จากการถูกเต่าจับเพราะไปทำอนาจารที่ปากเต่า

4. โกลลชาติก (ขุ.ชา.27/70/136) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบอาศัยอยู่ใกล้โรงครัวได้สอนกาพย์เพื่อนกันไม่ให้รักของในโรงครัวแต่กาไม่เชื่อฟังถูกพ่อครัวจับถนอมจนแล้วทาดด้วยน้ำเพรียงผสมขิงบดและพริกไทย

5. รุจิริชาติก (ขุ.ชา.27/73/136) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบได้ตีเตียนกาสหายที่ชอบไปลักขโมยอาหารของมนุษย์มากินจนถูกจับถนอมจนสิ้น

6. กุรุธรรมชาติก (ขุ.ชา.27/76/137) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าธัญชัยโกรัพยะ ทรงรักษากุรุธรรมมาพร้อมทั้งบุคคลรอบข้างพระองค์ คือมารดา มเหสี อุปราช ปุโรหิต อมาตย์ผู้วัดนา นายสารถี มหาเศรษฐี อมาตย์ผู้ตวงข้าวค่านา คนเฝ้าประตูเมืองและนางงามประจำเมือง เป็นเหตุให้บ้านเมืองสมบูรณ์จนชาวเมืองกาลิงคะ มาขอกุรุธรรมไปให้พระราชราชาของตนประพடுத்தแก่ความแห้งแล้ง

7. โรมชาติก (ขุ.ชา.27/79/138) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบตีเตียนดาบสโก่งที่หลวงจับนกพิราบกินแต่นกพิราบรู้ทันเข้าขับไล่ให้ไปอยู่ที่อื่นเพราะเพราะคนโก่งไม่ควรอยู่ในที่นี้

8. มหิสชาติก (ขุ.ชา.27/82/138) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกระปือป่าอดทนต่อวานนอนตัวหนึ่งที่ชอบมาทำอนาจารในเวลาพักกลางวันต่อมาพระโพธิสัตว์ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็มีกระปือดุมมาอยู่แทนและใช้เขาชีวิตวานรนั้นตาย

9. สตปิตตชาติก (ขุ.ชา.27/85/139) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นขวานาแต่ประกอบอาชีพโจรกรรมด้วยการดักปล้นมานพผู้หนึ่งเห็นกิริยาที่นางสุนัข

10. ปุณฺณทุสกชาติก (ขุ.ชา.27/88/140) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ตีเตียนฝูงวานรที่ชอบทำลายห่อไปไม้ที่คนเฝ้าสวนทำไว้ว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสมพวกมันตอบว่าธรรมเนียมของวานรเป็นเช่นนี้

4. อัมพันตรวรรค หมวดว่าด้วยผลไม้ทิพย์ชื่ออัมพันตระ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อัมพันตรชาดก (ขุ.ชา.27/91/141) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นดาบส ถูกท้าวสักกะใส่ความว่ารักกินมะม่วงของพระเจ้าพรหมทัตเพียงเพื่อไม่ต้องการให้ดาบสบำเพ็ญบารมีให้ยิ่งขึ้นไป

2. เสยยชาดก (ขุ.ชา.27/94/141) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตถูกพระราชาโจรจับขังไว้ในเรือนจำแม่เมตตาให้กับพระราชาโจรนั้นจนได้กลับมาครองราชสมบัติตามเดิม

3. วัชฌกีสุกรชาดก (ขุ.ชา.27/97/142) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาเห็นสุกรของช่างไม้ที่ถูกปล่อยเข้าป่ารวบรวมฝูงสุกรป่าสู้กับเสือโคร่งจนได้ชัยชนะด้วยความสามัคคีจึงให้คำสรรเสริญ

4. สิริชาดก (ขุ.ชา.27/100/143) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีช่วยเหลือในความขัดแย้งผู้อุปทานตนให้ได้กินเนื้อไก่ที่มีอานุภาพมากจนความขัดแย้งได้เป็นพระราชาและภรรยาก็ได้เป็นอัครมเหสี

5. มณีสุกรชาดก (ขุ.ชา.27/103/143) โพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นดาบสตอบปัญหาของฝูงสุกรป่าที่ไปถามถึงวิธีการกำจัดศรีษะของแก้วมณีในถ้ำบอกให้สุกรเหล่านั้นที่กลัวเงาราชสีห์ให้หนีไปอยู่ที่อื่นเพราะไม่มีใครสามารถกำจัดศรีษะแก้วมณีได้

6. สาธุชาดก (ขุ.ชา.27/106/144) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคมหาโลहितสอนน้องชายไม่ให้จัญญาสุกรที่เขาเลี้ยงด้วยอาหารอย่างดีส่วนตนกินเพียงข้าวกว้างและยากเก่า ๆ เพราะสุกรเขาเลี้ยงไว้ฆ่าอย่างเดียว

7. ลาภครหิกชาดก (ขุ.ชา.27/109/144) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ธิดาปาโมกข์แสดงโทษในการแสวงหาลาภแก่ลูกศิษย์

8. มัจฉทานชาดก (ขุ.ชา.27/112/145) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกลุ่มให้ทานข้าวแก่ปลาแล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา เทวดานี้ก็ถึงบุญคุณจึงนำทรัพย์มาคืนและแสดงกลโกงของน้องชายให้ภุมมพิฑราบ

9. นานาฉันทชาดก (ขุ.ชา.27/115/156) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต รับสั่งให้เรียกบุโรหิตที่ถูกออกจากราชการ ให้กลับมาเข้ารับราชการอีกครั้ง เพราะเป็นผู้มีความรู้วิชาดูดาว

10. สีลวีมังสชาดก (ขุ.ชา.27/118/147) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตได้ทดลองศีลให้เห็นว่าเป็นสิ่งประเสริฐแล้วออกบวช

5. กุมภวรรค หมวดว่าด้วยหม้อสมบัติ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ภัทรฆฎกชาดก (ขุ.ชา.27/121/148) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะเทวราชได้ตำหนิบุตรชายผู้สืบทอดมรดกแต่ไม่ใส่ใจสร้างกุศลรักษาตระกูลเอาแต่ดื่มสุราจนกลายเป็นบุรุษเขี้ยวใจ

2. สุปัตตชาดก (ขุ.ชา.27/124/148) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพยากาสุปัตตะ ผุ่กาบวิวารพากันชิงเครื่องเสวยของพระเจ้ากรุงพาราณสีมาให้บริโภคน
3. กายนิพพิทชาดก (ขุ.ชา.27/127/149) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ผู้เป็นโรคศิษานรักษาหายแล้วจึงลาบุตรและภรรยาออกบวช
4. ชัมพูชาทกชาดก (ขุ.ชา.27/130/149) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา กล่าวติเตียนกากับสุนัขจึงจอกที่กล่าวยกย่องกันและกันด้วยคำอันไม่เป็นจริง
5. อันตชาดก (ขุ.ชา.27/133/150) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา สถิตอยู่ที่ต้นละหุ่ง กล่าวติเตียนกาและสุนัขจึงจอกพร้อมกับไม้ละหุ่งล้วนเหลวพอ ๆ กัน
6. สมุทชาดก (ขุ.ชา.27/136/151) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาประจำสมุทรได้แปลงกายเป็นรูปนาคแล้วขับไล่กาซึ่งเที่ยวห้ามปลาและมังกรไม่ดื่มน้ำทะเลมากเพราะกลัวน้ำทะเลเหม็น
7. กามวิลาปชาดก (ขุ.ชา.27/139/152) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดา ติเตียนโจรที่ถูกหลาวเสียบแต่ยังคร่ำครวญถึงปัญญาผู้ดูร้ายเพราะอำนาจาม
8. อุทุมพรชาดก (ขุ.ชา.27/142/152) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ติเตียนวานรแก่ที่หลอกวานรหนุ่มให้ออกไปหาผลไม้เอือกินเพื่อแย่งที่อยู่
9. โกมาริยปุตตชาดก (ขุ.ชา.27/145/153) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ติเตียนวานรที่ทำเป็นนั่งเข้ามานว่าไม่สามารถบำเพ็ญเพียรให้มานเกิดขึ้นได้เหมือนคนปลูกพืชลงบนแผ่นดิน
10. พกชาดก (ขุ.ชา.27/148/154) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกเทวราช จำแลงกายเป็นแพะเข้าไปทดลองตบะหมาในจนหมาในตบะแตก

2.3.4 จตุกกนิบาตชาดก

ชาดกในจตุกกนิบาต แบ่งเป็น 5 วรรค คือ

1. กาลิงควรรค หมวดว่าด้วยพระเจ้ากาลิงคะ 10 เรื่อง ประกอบด้วย :
  1. จุลกาลิงคชาดก (ขุ.ชา.27/1/156) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ถ้ามท้าวสักกเถถึงการรบระหว่างพระเจ้าอัสสะกะกับพระเจ้ากาลิงคะว่าใครจะชนะ ท้าวสักกเถตรัสว่า “พระเจ้ากาลิงคะจะชนะ พระเจ้าอัสสะกะจักแพ้” แต่การรบจริงพระเจ้าอัสสะกะกลับชนะด้วยความสามัคคีและความเพียร พระเจ้ากาลิงคะแพ้เพราะความประมาท
  2. มหาอัสสาโรหชาดก (ขุ.ชา.27/5/157) พระโพธิสัตว์เป็นเกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตเสด็จไปปราบโจรแต่ปราบชัยได้ไปอาศัยคหบดีชาวชนบทอยู่ ต่อมาได้แบ่งราชสมบัติกึ่งหนึ่งแก่สหายผู้มีน้ำใจนั้น
  3. เอกราชชาดก (ขุ.ชา.27/9/158) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตทรงเจริญเมตตาพรหมวิหารโจรสามารถสลัดเครื่องจองจำของพระราชาโจรได้

4. ทัทพรชาดก (ขุ.ชา.27/13/159) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานาคมหาทัทพระสอน ง่ายน้องชายไม่ให้ใส่ใจต่อคำเหยียดหยามของผู้อื่นเมื่อตนมาอยู่ต่างถิ่น

5. สีลวิมังสชาดก (ขุ.ชา.27/17/159) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ได้ไปศึกษากับ อาจารย์ที่ทิศาปาโมกข์ถูกอาจารย์ทดลองให้ไปรักษาแต่ไม่ไปโดยเหตุผลว่าสถานที่รับในการกระทำ ความชั่วไม่มีอาจารย์พอใจจึงยกธิดาให้เป็นภรรยา

6. สุขาทาชาดก (ขุ.ชา.27/21/160) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอมตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ได้กราบทูลพระราชาราชทานอภัยโทษแก่พระเทวีผู้พลัดปลั่งไป

7. ปลาสาชาดก (ขุ.ชา.27/25/161) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดา ได้สังเคราะห์พราหมณ์ ผู้มากวาดใบไม้ทุกเช้าให้ได้ทรัพย์เป็นจำนวนมาก

8. ชวสกุณชาดก (ขุ.ชา.27/29/162) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกหัวขวาน แก่ล้งทวงถาม บุญคุณกับราชสีห์ในคราวที่ตนช่วยนำกระดูกที่ติดคอออกมาให้ แต่ไม่ได้รับการตอบแทนจึงดิเคียน

9. ฉวชาดก (ขุ.ชา.27/33/163) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนจัญชाल เห็นพระเจ้าพรหมทัต นั่งเรียนมนต์ในที่สูงเป็นการไม่แสดงความเคารพอาจารย์จึงเข้าไปทูลเตือนว่าเป็นการกระทำที่ไม่ เหมาะสม

10. สัยชาดก (ขุ.ชา.27/37/164) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ จึงไม่ปรารถนาการ เข้ารับราชการเป็นบุโรหิต

2. ปุจิมันทวรรค หมวดว่าด้วยไม้สะเดา 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ปุจิมันทชาดก (ขุ.ชา.27/41/165) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาสถิตอยู่ที่ต้น สะเดาได้บอกโจรที่มานอนหลับใต้ต้นไม้ให้รีบหนีไปเพราะเกรงว่าถ้าถูกทางการบ้านเมืองจับได้จะถูก เสียด้วยไม้ที่โจรมานอนหลับอยู่

2. กัสสปมันทียชาดก (ขุ.ชา.27/45/166) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็น ฤาษีได้ให้โอวาทแก่ตาบสผู้แก่สอนยากให้เข้าใจเด็ก ๆ บ้างไม่ควรถือตนจัดเกินไป

3. ชันติวาทีชาดก (ขุ.ชา.27/49/166) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็น ฤาษีถูกพระราชารับสั่งให้ตัดมือ เท้า ไบหู และจุมูก แต่หาได้โกรธกลับดำรงอยู่ในขันติธรรม

4. โลหกุมภีชาดก (ขุ.ชา.27/53/167) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็น ฤาษีได้ทำนายเสียงของเปรต 4 ตน ที่ประสบทุกข์ลำบาก ต้องการประกาศความทุกข์ของตนให้คนอื่น ทราบไม่ต้องการให้ใครถือเอาแบบอย่างแก่พระเจ้าพรหมทัตผู้ได้ยินเสียงเปรตในเวลากลางคืน

5. มังสชาดก (ขุ.ชา.27/57/168) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรเศรษฐีพร้อมด้วยสหาย ได้ขอเนื่อนายพราน นายพรานถูกใจเพราะกลัวว่าจาดิจึงให้เนื้อทั้งหมด

6. สสปิมทิตชาดก (ขุ.ชา.27/61/169) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกระต่ายได้สละชีวิตของ ตนด้วยการกระโดดเข้ากองไฟเพื่อให้เนื้อเป็นทานแก่พราหมณ์ผู้มาขอ

7. มตโรทนชาดก (ขุ.ชา.27/65/169) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีเมื่อพี่ชายตายไป บริวารทั้งหลายร้องไห้เป็นอันมากแต่พระโพธิสัตว์หาได้ร้องไห้ไม่ แต่กลับสอนบริวารให้ร้องไห้ถึงคนที่ เป็นว่าน่าสงสารกว่า

8. กณเวรชาดก (ขุ.ชา.27/69/170) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรคหบดีแต่เกิดในฤกษ์โจร จึงประกอบอาชีพโจร ถูกทางการจับได้จะนำไปฆ่าแต่หญิงแพศยาคนหนึ่งซึ่งมีจิตใจรักโจรคนนั้นได้ส่ง คนนำทรัพย์ไปถ่ายตัวออกมาเพื่อให้เป็นสามีของนาง

9. ติตติรชาดก (ขุ.ชา.27/73/171) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีได้ ปัญหาข้อข้องใจในนภกระหาที่ขึ้นต่อจนเป็นเหตุให้เพื่อนนภมาติดขายนายพรานและถูกฆ่าเป็นจำนวนมาก

10. สุขจชชาดก (ขุ.ชา.27/77/172) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้า พรหมทัตตุนสรเสริญพระเทวีว่าเป็นยอดภรรยา เมื่อสามีทุกข์ทุกข์ด้วยสุขก็สุขด้วย พระราชาจึง พระราชทานตำแหน่งให้ตั้งเดิม

3. ภูทิสวรรค หมวดว่าด้วยการประทุษร้ายรัง 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ภูทิสกชาดก (ขุ.ชา.27/81/173) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกขมินได้กล่าวเตือนวานร ซึ่งมีลักษณะเหมือนมนุษย์ทุกอย่างแต่ไม่มีปัญญาสร้างที่อยู่อาศัย

2. ทุททุกายชาดก (ขุ.ชา.27/85/174) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาราชสีห์ ได้ช่วยชีวิต สัตว์ไว้เป็นจำนวนมาก เพราะไปหลงเชื่อกระต่ายที่ได้ยินผลมะตูมหล่น แต่เข้าใจว่าแผ่นดินถล่ม

3. พรหมทัตตชาดก (ขุ.ชา.27/89/175) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบสได้แสดงโทษแห่ง การขอและโทษแห่งการไม่ให้แก่พระเจ้าพรหมทัตตทรงสดับ

4. จัมมสาฎกชาดก (ขุ.ชา.27/93/175) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าบัณฑิตได้เตือน บริพาชกผู้หนึ่งไม่ให้ยกย่องแพะแต่ท่านไม่เชื่อจึงถูกแพะขวิดจนตาย

5. โครชาดก (ขุ.ชา.27/97/176) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเหี้ยได้เตือนดาบสผู้คิดจะ ทำร้ายตนด้วยการวางท่าทางน่าเลื่อมใส

6. กั๊กการุชาดก (ขุ.ชา.27/101/177) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดา เตือนปุโรหิต ผู้กล่าวมุสาวาทเพื่อขอดอกไม้ทิพย์

7. กากาติชาดก (ขุ.ชา.27/105/178) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ถูกสหายพญาครุฑลักพระเทวีไป ทรงใช้ให้นักฟ้อนไปตาม นักฟ้อนกลับเป็นชู้กับพระเทวีอีก พญาครุฑ จึงนำพระเทวีมาคืน

8. อนนุโสจยชาดก (ขุ.ชา.27/109/179) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ไม่ชอบใจใน การครองเรือนคิดจะออกบวชแต่มารดาบิดาได้หาภรรยามาให้จึงอยู่ครองเรือนเมื่อมารดาบิดาถึงแก่ กรรมแล้วจึงพาภรรยาออกบวชแม้ภรรยาตายก็ไม่เศร้าโศกเสียใจ

9. ภาพพาดูชาติ (ขุ.ชา.27/113/179) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวานรระคะสอนน้องชายไม่ให้ริษยวานรด้าที่พึ่งถูกจับมาใหม่ว่าได้อาหารมากกว่าตนไม่นานก็งถูกไล่ออกเพราะชอบหลอกพระกุมาร

10. สีสวีมังสชาติ (ขุ.ชา.27/117/180) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ได้ทดลองคิดป่วนว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดแล้วทูลลาพระราชอาชอออกบวช

4. โกกิลวรรค หมวดว่าด้วยลูกนกคเหว่า 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. โกกาลิกชาติ (ขุ.ชา.27/121/181) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตหาอุบายสอนพระราชามาให้ตรัสมากเกินไป เพราะการตรัสมากเกินไปย่อมมีภัยเหมือนกับลูกนกคเหว่าในรังกา ปีกยังไม่แข็งแต่ร้องเสียงเหมือนนกคเหว่าเสียก่อน จึงถูกแม่กาจิกตักจากรังถึงตาย

2. รดลัญฐิชาติ (ขุ.ชา.27/125/182) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอมาตย์ผู้พิพากษาของพระเจ้าพรหมทัตได้ชำระความเรื่องบุโรหิตใส่ความว่าพวกเกวียนทำร้ายให้เป็นไปโดยถูกต้องตามธรรม

3. โคธชาติ (ขุ.ชา.27/129/183) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตหาอุบายให้พระราชาทรงยกย่องเทวีผู้มีอุปการะคุณต่อพระองค์โดยให้ระลึกถึงคราวทุกข์ยากมาด้วยกัน

4. ราโชวาทชาติ (ขุ.ชา.27/133/184) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นดาบสถวายโอวาทแก่พระเจ้าพรหมทัตโดยยกอุปมาหม่อมมนุษย์คล้ายกับฝูงโคขำมน้ำ

5. ชัมพุกชาติ (ขุ.ชา.27/137/185) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยาราชสีห์ตีเตียนสุนัข จึงจอกผู้ไม่รู้จะประมาณกำลังของตนใครจะแสดงอำนาจอย่างราชสีห์จึงถูกช่างเหยียบตายอุปมาเหมือนคนในโลกนี้ถ้ารู้จักประมาณทำให้พอเหมาะก็สามารถเจริญได้

6. พรหณัตตชาติ (ขุ.ชา.27/141/185) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตกราบทูลพระราชามาไม่เศร้าโศกถึงทรัพย์ที่ถูกดาบสลักไปเพราะคนพาลย่อมมีลักษณะเช่นนั้น

7. ปฐชาติ (ขุ.ชา.27/145/186) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบสแสดงธรรมแก่เศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ไม่ให้เดือดร้อนใจที่นิมนต์ท่านอยู่จำพรรษาแล้วกลับลืมไม่ได้ถวายความอุปถัมภ์

8. กุสชาติ (ขุ.ชา.27/149/187) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ที่ทศปาโมกข์ถูกมนต์ให้พระเจ้าพรหมทัตสาธยายเป็นประจำป้องกันไม่ให้พระโอรสคิดกบฏ

9. พาเวรุชาติ (ขุ.ชา.27/153/188) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกยูงเพราะได้รับการฝึกมาดีจึงแสดงการรำแพนทางและชันอย่างไรเพราะทำให้ได้ลาภสักการะมากกว่า

10. วิสัยชาติ (ขุ.ชา.27/157/188) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวิสัยเศรษฐีถูกท้าวสักกะแก้งบอกให้เลิกให้ทานแต่ท่านเป็นผู้มั่นคงในทานจึงไม่ยอมเลิกและยังให้เรื่อยไป

5. จุพภูณาลวรรค หมวดว่าด้วยนกภูณาละหมวดสั้น 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุณฑลิกชาตก (ขุ.ชา.27/161/189) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระยานกดูเหว่าชื่อปุลณมุข ได้รับฟังการตีเตียนหญิงจากนกกณาละผู้สหายว่าหญิงล้วนเป็นคนไม่ดีชอบคบขู้ผู้ชาย
2. วานรชาตก (ขุ.ชา.27/165/190) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานรคิดหาอุบายเอาตัวรอดจากจระเข้ได้ด้วยปฏิภาณของตน
3. กุนตินีชาตก (ขุ.ชา.27/169/191) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ขอร้องให้นักกระเรียนอยู่ในราชสำนักต่อไปแม้จะเคยบาดหมางกัน บันฑิตย่อมให้อภัยกันได้แต่นักกระเรียนไม่ยอมจึงจากไป
4. อัมพชาตก (ขุ.ชา.27/173/192) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกเทวราช แสดงภาพอันน่ากลัวขับไล่ตามดาบสโง้งให้หนีไป
5. คชกุ่มชาตก (ขุ.ชา.27/177/193) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอมตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ได้กล่าวกับตัวโยกเยกมุ่งสอนพระราชาว่า คนเราควรทำกิจที่รีบด่วน และไม่ควรรีบด่วนให้ถูกต้องแล้วจากไม่เสียประโยชน์
6. เกสวชาตก (ขุ.ชา.27/181/193) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี ชื่อกัปปดาบสเป็นอันเตวาสิกของเกสวดาบส ได้ช่วยรักษาเกสวดาบสให้หายจากโรคลงแดงได้ด้วยเพียงคำพูดที่คุ้นเคยและอาหารที่เคยฉันเท่านั้น
7. อยัญญาชาตก (ขุ.ชา.27/185/194) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตทรงห้ามชาวเมืองฆ่าสัตว์ทำพิธีกรรม พวกยักษ์โกรธจึงทำร้ายพระองค์ท้าวสักกเทวราชจึงเสด็จมาคุ้มครองพระองค์
8. อรัญญาชาตก (ขุ.ชา.27/189/195) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษี สอนบุตรของตนผู้ออกจากป่าไปอยู่เมืองให้เลือกครบแต่คนดีเท่านั้นเมื่อดาบสผู้เป็นบุตรได้ฟังแล้วเกิดความท้อใจจึงไม่ยอมสึก
9. สันธิเภทชาตก (ขุ.ชา.27/193/196) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัตทรงแสดงโทษแห่งการเป็นคนหูเบาโดยยกเรื่องราวสี่หูกกับครุผู้เป็นสหายกันแต่ต้องมาฆ่ากันเพราะเชื่อคำส่อเสียดของสุนัขจิ้งจอก
10. เทวตาศัญญาชาตก (ขุ.ชา.27/197/197) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถดาบส ได้กราบทูลเฉลยปัญหา 4 ข้อที่เทวตาทถามแต่พระเจ้าวิเทหะ

2.3.6 ปัญจกนิบาตชาตก

ชาตกในปัญจกนิบาต แบ่งเป็น 3 วรรค คือ

1. มณิกุณฑลวรรค หมวตว่าด้วยต่างหูแก้วมณี 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. มณิกุลชลชาตก (ขุ.ชา.27/1/199) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ถูกพระเจ้าโกศลจับขังไว้ แต่มิได้ทรงแสดงอาการความเศร้าโศกเสียพระทัยแต่อย่างใด กลับเข้ามาน ให้พระราชโอรสเห็นจนเกิดความเลื่อมใส จึงคืนราชสมบัติให้

2. สุชาตชาตก (ขุ.ชา.27/6/200) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรของกฤมพิชื่อสุชาติ หาวิธี สอนบิดาให้หายโศกเศร้าถึงปู่ที่ตายไปแล้ว โดยการเกี่ยวหญ้าให้วัวที่ตายกิน วัวไม่ยอมกิน บิดาเห็น ขาวจึงบอกปริศนาให้ฟัง “วัวตายยังเห็นอยู่ แต่ปู่ตายและเผาไปนานแล้ว ร้องไห้ถึงก็ไม่มีประโยชน์”

3. เวณสาชชาตก (ขุ.ชา.27/14/201) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกข์ สอนพรหมทัตกุมารไม่ให้ประมาทขาดสติ ให้สร้างแต่กรรมดี แต่กุมารไม่เชื่อจึงต้องมาประสบทุกข์ ทางใจในภายหลัง

4. อูรชชาตก (ขุ.ชา.27/19/202) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ชวานา สั่งสอนภรรยา บุตรธิดา สะใภ้ ทาสี ให้มันเจริญมรณสติเพราะร่างกายของตน อุปมาเหมือนงูลอกคราบ

5. อังกชาตก (ขุ.ชา.27/29/204) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ได้แสดงเหตุที่ไม่เศร้าโศกเพราะถูกแย่งราชสมบัติว่า “ความโกรธไม่ก่อประโยชน์อะไรแก้ปัญหาไม่ได้” พระองค์จึง ไม่เศร้าโศก

6. การันทียชาตก (ขุ.ชา.27/34/205) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าอันตเวทาสิกของ อาจารย์ทศปาโมกข์ หาอุบายสอนอาจารย์ให้เลิกให้ศีลกับคนทุกคนที่มาพบเพราะไม่สามารถให้ทุกคนเป็นคนดีได้ เหมือนเราไม่สามารถถมแผ่นดินทั้งโลกให้เสมอกันได้

7. ลุกุกชาตก (ขุ.ชา.27/39/206) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่าง ถูกนางนงกัสน์ร้องขอ ชีวิตของลูก ๆ นางขอไม่ให้พญาช่างเดินมาทางที่รังของนางอยู่ พญาช่างได้ยอมตามคำที่นางขอ ส่วนช่างเกเรเดินทางมาตัวเดียวไม่ยอมจึงเหยียบรังและลูกน้อยของนางตายหมดนาง จึงผูกความ พยาบาทไปขอร้องกา แมลงวัน และกบ ช่วยขจัดช่างเกเร และก็ได้สำเร็จ

8. จุลลธรรมปาลชาตก (ขุ.ชา.27/44/207) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจุลลธรรมบาลกุมารมี อายุ 7 เดือนถูกพระเจ้ามหาปาณาตนะผู้เป็นพระบิดาสั่งให้ประหารชีวิตด้วยการตัดข้อมือข้อเท้าและตัด พระเศียรแล้วให้ทำสิมัลกะโยนขึ้นไปในอากาศแล้วรับด้วยปลายดาบจนร่างกายแหลกเหลวไม่มีชิ้นดี โทษเพราะมารดารักมากเกินไป

9. สุวรรณมิกชาตก (ขุ.ชา.27/50/208) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อที่มีสีดำทองไปติด บ่วงนายพรานปัญญาเรื่องชีวิตต่อนายพรานโดยนางยอมตายแทนนายพรานยอมให้ชีวิตแก่พญาเนื้อ และภรรยาเนื้อทั้งสองจึงมอบแก้วมณีที่ตนหากินพบมาเป็นเครื่องตอบแทน

10. สุสันธิชาตก (ขุ.ชา.27/55/209) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาครุฑ ไปเล่นสกากับ พระเจ้าพรหมทัตแล้วรักพระนางสุสันธิไปอยู่ในวิมานของตน ต่อมาทราบว่าพระนางเป็นชู้กับคนธรรมดา จึงนำนางมาสังคิน

2. วรรณโรหรรค หมวดว่าด้วยมีผิวพรรณต่างกัน 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. วรรณโรหรรค (ขุ.ชา.27/60/210) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา เห็นเหตุที่สุนัขจิ้งจอกอยากกินเนื้อราชสีห์และเสือโคร่งจึงยุยงให้สัตว์ทั้งสองทะเลาะกัน แต่สัตว์ทั้งสองรู้ทันตนเองจึงหนีไปอยู่ที่อื่น

2. สีลวีมังสชาดก (ขุ.ชา.27/65/211) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ปุโรหิต อยากจะทดลองศีลและสุตตะว่า “สิ่งใดประเสริฐกว่ากัน” เมื่อทราบว่าเป็นศีลประเสริฐกว่า จึงทูลลาพระเจ้าพรหมที่ต้ออกบวช

3. หิริชาดก (ขุ.ชา.27/70/212) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชวานากรุงพาราณสี กล่าวติเตียนเศรษฐีสหายในชนบทที่ไม่มีมลทิน ไม่ทำการต้อนรับสหายที่เดินทางไปเยี่ยม ต่อมาเมื่อตนส่งคนของตนมาค้าขาย จึงไม่ได้รับการต้อนรับ

4. ชัชโชปนกชาดก (ขุ.ชา.27/75/213) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิต เทวดาเปรียบเทียบพระโพธิสัตว์เป็นกองไฟแต่เปรียบเทียบอำมาตย์ทั้ง 4 มีเสนกะอำมาตย์เป็นต้น มีปัญญาเปรียบดังหิ่งห้อย พระราชาเมื่อถามปัญหาเกี่ยวกับอำมาตย์เหล่านั้นจึงเหมือนกับคนต้องการไฟแล้วไปขอต่อไฟจากหิ่งห้อย

5. อหิตุณทิกชาดก (ขุ.ชา.27/80/214) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าข้าวเปลือก ได้ให้อาหารแก่วานรที่ห่มองนำมาฝากเอาไว้จนวานร เกิดความประทับใจและติเตียนหมองูที่เมาสุราแล้วมาเสียนตีตน

6. คุมพियชาดก (ขุ.ชา.27/85/215) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้าเกวียน นำบริวารเดินทางไปค้าขายกับต่างเมือง ห้ามบริวารไม่ให้บริโภคอะไรที่พบเห็นในระหว่างทาง บริวารที่เชื่อฟังก็รอดตาย ที่ไม่เชื่อฟังก็ตายไป

7. สาลิยชาดก (ขุ.ชา.27/90/216) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรกุ่มพี่ ได้ติเตียนหมองูที่หลอกให้ตนขึ้นไปจับงูในโพรงไม้ โดยบอกว่าเป็นลูกนกสาริกา เมื่อเห็นว่าเป็นงูจึงโยนมาข้างล่าง ถูกหมองูและงูได้กัดหมองูตาย

8. ตจสารชาดก (ขุ.ชา.27/95/216) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรกุ่มพี่ เมื่อโยนงูไปถูกหมองูและหมองูถูกกัดตายแล้ว ชาวบ้านได้จับตัวส่งพระราชา แต่พระโพธิสัตว์พร้อมทั้งเด็ก ๆ เข้าไปเฝ้าพระราชาด้วยความสนุกสนาน และได้กราบทูลข้อเท็จจริงจนได้รับยศเป็นอันมาก

9. มิตตวินทุกชาดก (ขุ.ชา.27/100/217) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวบุตรเที่ยวไปในอุสสทนรก เห็นนายมิตตวินทุกะถูกจัดพัดผืนอยู่บนศิระจึงแสดงโทษของการให้นายมิตตวินทุกะฟัง

10. ปลายชาดก (ขุ.ชา.27/105/219) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงษ์ทอง ได้กล่าวเตือนเทวดาให้ถอนตัวไปออกจากวิมานของตน แต่เทวดาไม่เชื่อต่อมา เมื่อต้นไทรเจริญเติบโตเต็มที่จะทำลายวิมานของเทวดาด้วย ทำให้เทวดานั้นเดือดร้อน

3. อัทธวรรค หมวดว่าด้วยชาดกมีครั้งวรรค 5 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ทีฆิติโกสลชาดก (ขุ.ชา.27/110/220) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นที่ฆากุมาร ยึดมั่นในคำสอนของมารดาบิดา ให้อภัยแก่พระเจ้ากรุงพาราณสีที่ประหารชีวิตมารดาบิดาของตน จึงได้รับพระราชทานราชธิดาและได้ครองทั้งแคว้นโกศลสืบมา

2. มิคโปตกชาดก (ขุ.ชา.27/116/221) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ มาสอนดาบสไม่เศร้าโศกบ่นเพื่อถึงลูกที่ตายไปเพราะผู้ที่ตายไปก็ตายไปแล้ว ย่อมไม่ฟื้นขึ้นมาได้เพราะร้องไห้

3. มุสิกชาดก (ขุ.ชา.27/123/222) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ที่ศึกษาปาโมกข์ ได้ผูกมนต์ให้พระราชกุมารสาธยายเป็นประจำเป็นการป้องกันพระราชโอรสคิดปลงพระชนม์

4. จุลธนุคคชาดก (ขุ.ชา.27/128/223) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะแปลงกายมาเป็นสุนัขจิ้งจอก กล่าวเยาะเย้ยภรรยาของจุฬธนุคคเศรษฐีที่หนีตามโจร แต่ถูกโจรทิ้งไว้ที่ฝั่งน้ำ

5. กโปตกชาดก (ขุ.ชา.27/135/224) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบ กล่าวเยาะเย้ยสหายกาที่ตนห้ามไม่ฟังไปลักของมนุษย์กิน จึงถูกพ่อครัวจับถนอมชน บดขิงสดแป้งและกระเทียมละลายกับน้ำเปรียงเน่าทาตัว

2.3.7 ฉกกนิบาตชาดก

ชาดกในฉกกนิบาต แบ่งเป็น 2 วรรค คือ

1. อวาริยวรรค หมวดว่าด้วยบิดาของนางอวาริยา 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อวาริยชาดก (ขุ.ชา.27/1/227) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีบอกเหตุที่จะให้โรคเจริญแก่คนแจวเรือ แต่คนแจวเรือเป็นคนพาลจึงทำร้ายท่าน

2. เสตเกตตุชาดก (ขุ.ชา.27/8/228) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ที่ศึกษาปาโมกข์ สอนสาเกตมานพผู้เป็นศิษย์ซึ่งถือตัวจัดไม่ให้เป็นผู้มักโกรธ

3. ทรีมุขชาดก (ขุ.ชา.27/14/230) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพรหมทัตถกุมาร ได้ครองราชย์สมบัติในกรุงพาราณสี ต่อมาเห็นโทษในการได้ออกบวช

4. เนรุชาดก (ขุ.ชา.27/20/232) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ ลูกของน้องชายชวนให้ไปอยู่ที่อื่น เพราะภูเขาสีเนรุไม่รู้จักแยกแยะคนดีและคนเลว ย่อมทำให้เสมอกันหมด เหตุนี้คนดีไม่ควรอยู่

5. อาสังกชาดก (ขุ.ชา.27/26/233) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีได้นางอาสังกาภุมารี ผู้เกิดแต่ดอกบัวมาเป็นบุตรบุญธรรมต่อมาได้ยกให้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ

6. มิคาลอปชาดก (ขุ.ชา.27/34/234) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาแร้งอนันตมะลูกลูกชื่อ มิคาลอปะ สอนลูกไม่ให้บินสูงเกินไปจะเป็นอันตราย แต่ลูกไม่เชื่อจึงถึงแก่ความตาย ทำให้คนแร้งตัวอื่นที่อาศัยท่านอยู่พลอยอดตายด้วย คนที่ไม่เชื่อฟังคำสอนของผู้ใหญ่มักพบความวิบัติเช่นกัน

7. สิริกาฬกัณณิชาตก (ขุ.ชา.27/40/235) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีชื่อสุจิ บริวารไม่อนุญาตให้นางกาฬกัณณิเทพธิดา เข้ามาอาศัยเรือนแต่อนุญาตให้นางศิริเทพธิดาเท่านั้นเข้ามาพักได้

8. กุกกุฏชาตก (ขุ.ชา.27/57/238) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาไก่ป่ามี ไก่ป่าหลายร้อย เป็นบริวาร ถูกนางแมวมาล่อลวงกินบริวารเสียหมด แต่ไม่สามารถล่อลวงพระโพธิสัตว์ได้ พระโพธิสัตว์ รู้ทันจึงเอาตัวรอดได้

9. ธัมมัทธชชาตก (ขุ.ชา.27/64/139) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานก ได้ฆ่ากาตัวหนึ่ง ที่มาคอยอยู่แต่แอบกินไข่และลูกนกเป็นอันมาก ให้ถึงความตาย

10. นันทิมิคราชาชาตก (ขุ.ชา.27/70/240) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อชื่อนันทิยะ ได้แผ่เมตตาจิตให้พระราชชา จนพระราชชายอมให้อภัยแก่เนื้อทั้งหมด

2. ขรปุตตวรรค หมวดว่าด้วยม้าเกิดแต่ลา 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. ขุรปุตตชาตก (ขุ.ชา.27/76/242) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ จำแลงกายเป็น แพะบอกวิธีให้พระเจ้าเสนกะพ้นความตายเพราะมนตร์รู้ภาษาสัตว์เป็นเหตุ

2. สฺฐิจชาตก (ขุ.ชา.27/82/243) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างทอง ทำเข็มที่ประณีต สวยงามไปขายในตระกูลช่างทองได้รับการยอมรับจากช่างทองและได้ที่ต่ำของช่างทองมาเป็นภรรยา

3. ตุณทิลชาตก (ขุ.ชา.27/88/244) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุกรชื่อมหาตุณทิละ ปลอดภัยสุกรน้องชายไม่ให้หวาดกลัวที่จะถูกนักเลงสุราฆ่าใ้ให้น้องชายตั้งอยู่ในศีลธรรมเป็นสำคัญ

4. สุวรรณกัฏฐชาตก (ขุ.ชา.27/94/245) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชวานา เลี้ยงปูทองไว้ในบึงทำยนา ต่อมาปูทองได้ช่วยชีวิตท่านให้รอดพ้นจากความตายเพราะพิษงู

5. มัยหกสกุณชาตก (ขุ.ชา.27/102/247) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีได้สอนน้องชายที่ฆ่าบุตรของท่านเพราะอยากได้ทรัพย์ที่ไม่ต่างกับนกมัยหกะเที่ยวบินร้องหวางต้นไม้แต่ไม่กินนกอื่นมากินเสียหมด

6. ปัพพิชติวิเรฐกชาตก (ขุ.ชา.27/108/248) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ร้องขอพระปัจเจกพุทธเจ้าให้มาทรมานพระเจ้าพรหมทัตผู้มีความเห็นผิดที่เข้าใจว่าสมณะทั้งหมดเป็นคนชั่ว ขับไล่ออกจากแคว้นแคว้นจนชาวเมืองเดือดร้อนเพราะไม่มีผู้ให้การอบรมสั่งสอนจึงพากันทำแต่ความชั่ว

7. อุปสิงฆปุพผกชาตก (ขุ.ชา.27/115/249) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีถูกเทพธิดาติเตียนว่าแอบดมดอกไม้ที่เขายังไม่ได้ให้และท่านก็ขอบคุณเทพธิดาที่ได้ให้สติท่าน

8. วิฆาสาทชาตก (ขุ.ชา.27/122/251) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ จำแลงกายเป็นนกแขกเต้ามาสอนฤาษี 7 ตนพี่น้องที่และการออกบวชแล้วไม่เร่งทำความเพียรเอาแต่เล่นกีฬา สนุกสนานอยู่

9. วัฏฏกชาตก (ขุ.ชา.27/128/252) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกคู้ม ได้บอกวิธีที่จะทำให้ อ้วนแก่กว่า “ให้กินอาหารเท่าที่มี หาง่าย ไม่ลักขโมยเขากิน”

10. มณีชาตก (ขุ.ชา.27/134/253) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกพิราบ ได้ตีเตียนนกสหาย
ที่ไปลักอาหารในครัว ถูกพ่อค้าจับถอนขนแล้วเอาครึ่งทำเป็นเครื่องประดับแขวนคอ

2.3.8 สัตตกนิบาตชาตก

ชาตกในสัตตกนิบาต แบ่งเป็น 2 วรรค คือ

1. กุกกุวรรค หมวคว่าด้วยมาตราวัดศอก 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุกกุชาตก (ขุ.ชา.27/1/255) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต
หาวิธีถวายโอวาทแก่พระราชอาชญาถึงอคติโดยอุบายขอฟ้าต้องมีกลอนรองรับจึงอยู่ได้พระราชอาชญาว่า
“พระราชอา ถ้าไม่บำรุงมิตรอำมาตย์ สมณะพราหมณ์ ทหาร คณบดีก็อยู่ไม่ได้”

2. มโนชชาตก (ขุ.ชา.27/8/256) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาราชสีห์ สอนราชสีห์มโนชะ
ผู้เป็นบุตรไม่ให้คบกับสุนัขจิ้งจอกซึ่งเป็นสัตว์เลวทราม แต่ราชสีห์มโนชะไม่เชื่อฟัง พากันไปขโมยม้า
พระราชอาชญาจึงถูกนายขมังธนูยิงตาย

3. สุตตชาตก (ขุ.ชา.27/15/257) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนยากจน เลี้ยงดูมารดาบิดา
รับอาสาพระเจ้ากรุงพาราณสี นำอาหารไปให้ยักษ์กิน ได้ทรมานยักษ์ให้เลิกพยศร้ายและตั้งอยู่ในศีล
ตลอดไป

4. มาตุโปสกคิชมชาตก (ขุ.ชา.27/22/258) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาแร้ง เลี้ยงดู
มารดาบิดาผู้ตาบอดขณะที่ตนเองกำลังติดบ่วงนายพรานอยู่ได้รำพึงรำพันถึงมารดาบิดาจนนายพราน
สงสารแล้วปล่อยตัวไป

5. ทัพพปุพผกชาตก (ขุ.ชา.27/29/260) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา เห็นสุนัข
จิ้งจอกโง่งเอาเปรียบในการแบ่งปลาให้ขนาดทั้ง 2 ตัวที่ทะเลาะกัน

6. ทสธรรณกชาตก (ขุ.ชา.27/39/261) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้า
พรหมทัต ได้ทูลถวายโอวาทแก่พระราชอา ไม่ให้เสียดายสิ่งที่ได้พระราชทานไปแล้วเพราะเป็นสิ่งที่ทำ
ได้ยาก

7. เสนกชาตก (ขุ.ชา.27/46/263) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต
อำมาตย์ได้ช่วยพราหมณ์ชราให้พ้นจากถูกงูกัดตาย

8. อัญญิเสนชาตก (ขุ.ชา.27/54/265) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็น
ฤาษีรับปวารณาจากพระเจ้าพรหมทัตแล้วไม่ออกปากขอสิ่งใด พระราชาทรงเลื่อมใสได้พระราชทาน
สิ่งของเป็นอันมาก

9. กปิชาตก (ขุ.ชา.27/61/266) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร ได้ช่วยเหลือฝูงวานร
เป็นจำนวนมากให้พ้นจากความตายเพราะเหตุที่วานรชุกชนตัวหนึ่งไปก่อเวรกับบุโรหิต โดยไปถ้ำ
อุจจาระรดศีรษะ เขาทำให้เขาจงเวร ฆรวานรเป็นจำนวนมาก

10. พกพรหมชาดก (ขุ.ชา.27/68/267) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกัปมานพ ผู้เป็นอันเตवासิก ของดาบสเกษวะเคยช่วยรักษาอาจารย์จนหายโรค เมื่อโรคหายแล้วอาจารย์ได้ตามท่านเข้าไปอยู่ป่า เพราะติดใจในคำสุภาสิตของอันเตवासิก

2. คันธารวรรค หมวดว่าด้วยคันธารดาบส 11 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. คันธารชาดก (ขุ.ชา.27/76/269) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าคันธาระ สละราชสมบัติ แล้วออกบวช แม้พระเจ้าวิเทหะผู้เป็นสหายผู้ไม่เคยเห็นกันมาก่อนผู้ครองกรุงมิถิลา ก็ออกบวชเช่นกัน ทั้งสองได้เป็นอาจารย์และลูกศิษย์กันและปฏิบัติเคร่งครัดไม่เก็บแม่เกลือก้อนเดียว

2. มหากปิชาดก (ขุ.ชา.27/83/270) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร พาบริวารออกไปหากินถูกพระเจ้าพรหมทัตล้อมไว้ได้ทอดตนเป็นสะพานให้บริวารหนีไปได้

3. กุมภการชาดก (ขุ.ชา.27/90/271) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างปั้นหม้อเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า 4 พระองค์ เกิดความเลื่อมใสจึงขออนุญาตภรรยาออกบวชแม้ภรรยาก็บวชด้วย

4. ทัพพธรรมชาดก (ขุ.ชา.27/98/273) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าทัพพธรรม ได้กราบทูลเตือนพระราชาไม่ให้ถอยศข้างฟ้างที่เคยช่วยชีวิตพระองค์ในสนามรบ เพราะการกระทำเช่นนั้นย่อมเป็นการประทุษร้ายมิตรเป็นการไม่ดี

5. โสมทัตตชาดก (ขุ.ชา.27/105/274) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ได้ให้โอราบทแก่ดาบสผู้กำลังศรัทธาถึงโสมนัสช่างน้อยที่ตายจากไปว่า “เป็นการไม่เหมาะสมแก่ผู้เป็นสมณะ”

6. สุธัมมชาดก (ขุ.ชา.27/114/276) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุธัมมะ ทรงเบื่อหน่ายในการครองเรือนเห็นเกศางอก ทรงสะดุ้งพระทัยว่าตนเองแก่แล้วจึงออกบวช

7. โกฏสิมพลีชาดก (ขุ.ชา.27/121/277) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา สถิตอยู่ต้นจิวใหญ่ ได้ขอร้องให้พญาครุฑช่วยไล่กเล็ก ๆ ซึ่งไปกินผลไปมา ประเดี๋ยวจะทำให้เกิดต้นไทรทำลายวิมานของตนขึ้น พญาครุฑสรรเสริญว่า “มีปัญญารอบคอบดี”

8. ฐุมการีชาดก (ขุ.ชา.27/128/278) พระโพธิสัตว์เกิดบุโรหิตของพระเจ้าธัญชัยได้กราบทูลพระราชาไม่ให้ทอดทิ้งนักรบเก่าแล้วบำรุงแต่นักรบใหม่ ควรที่จะบำรุงทั้งสองฝ่ายให้เท่า ๆ กัน

9. ชาครชาดก (ขุ.ชา.27/135/279) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีปฏิบัติธรรมตลอดคืน เทวดาเลื่อมใสจึงมาถามปัญหาว่า “ในโลกนี้ใครตื่นใครหลับ” ท่านตอบว่า “คนตื่นคือผู้รู้ทั่วถึงธรรม คนหลับคือคนประมาท”

10. กุมมาสบิณฑชาดก (ขุ.ชา.27/142/280) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนยากจนซื้อขนมถั่ว 4 ขึ้นไว้กินกลางวันพบพระปัจเจกพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ เกิดความเลื่อมใสได้ถวายขนมชาติต่อมาได้เกิดเป็นกษัตริย์สมบูรณ์ทุกอย่าง

11. ปรีตปชาตก (ขุ.ชา.27/154/282) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี และได้เป็นอุปราชต่อมาพระพระราชบิดาไม่ทรงไว้พระหฤทัยคิดที่จะทำลาย จึงพาบริวารหนีไป ต่อมากลับมาครองราชสมบัติและพระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระกนิษฐภคินี

2.3.9 อัญจนนิบาตชาตก

ชาตกในอัญจนนิบาต มี 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กัจจანიชาตก (ขุ.ชา.27/1/285) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ได้ช่วยเหลือนางกัจจานีซึ่งถูกลูกชายและ ลูกสะใภ้ขับออกจากเรือนให้ได้กลับมาอยู่ในเรือนและปรองดองสามัคคีกันดังเดิม

2. อัญจนสัททชาตก (ขุ.ชา.27/10/286) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี ได้ทำนายเสียง 8 อย่างแก่พระเจ้าพรหมทัตว่า ไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด ขอให้ท้าวชายันต์ด้วยสัตว์จำนวนมาก

3. สุลสาชาตก (ขุ.ชา.27/18/288) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดา สถิตอยู่ที่ยอดเขาเห็นการกระทำของนางสุลสาที่เอาตัวรอดจากโจรได้ด้วยปัญญาจึงกล่าวว่า “ไม่ใช่แต่บุรุษเท่านั้นที่เป็นบัณฑิต สตรีก็เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉลียวฉลาดได้”

4. สุมังคลชาตก (ขุ.ชา.27/27/289) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงอดกลั้นไม่ให้ลงโทษนายสุมังคละที่ฆ่าพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะความเข้าใจผิดคิดว่าเป็นเนื้อ

5. คังคมาลชาตก (ขุ.ชา.27/36/291) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนรับจ้าง ไปอาศัยรับจ้างในเรือนของสุจิตเรษฐี ได้รักษาอุโบสถเพียงคืนเดียว แล้วสิ้นชีพไปเกิดเป็นอุทัยราชากุมารได้ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสีสืบมา

6. เจตติยราชชาตก (ขุ.ชา.27/45/292) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกบิลพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบส ได้แสดงโทษของมูสาวาทและแสดงคุณของสังฆะแก่พระเจ้าเจตติยราช แต่พระองค์ไม่ทรงเชื่อถือ เพราะคบแต่ปาปมิตรจึงถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจีมหานรก

7. อินทริยชาตก (ขุ.ชา.27/60/294) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อโชติปาละกุมาร เจริญวัยแล้วออกบวชเป็นฤาษี ติเตียนความไม่สำรวมอินทรีย์ และสรรเสริญการสำรวมอินทรีย์

8. อาทิตตชาตก (ขุ.ชา.27/69/296) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าโรรุวะ ครองราชย์สมบัติในกรุงโรรุวะ ทรงยึดมั่นในการบำเพ็ญทานทรงพอพระทัยในการให้ทานแก่บุคคล ทรงสดับธรรมจากพระปัจเจกพุทธเจ้าถึงเจ็ดพระองค์

9. อัญจนชาตก (ขุ.ชา.27/77/297) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี ออกบวชเป็นดาบส เพราะสลัดใจที่หญิงโสเภณีเป็นคนเห็นแก่ลาภและประทุษร้ายมิตร

10. ทิปชาตก (ขุ.ชา.27/88/299) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีออกบวชเป็นฤาษี เห็นภริยาที่แม่แพะร้องขอชีวิตต่อเสือเหลือง แต่ไม่เป็นผลเพราะอันธพาลยอมไม่ยินดีคำสุภาษิต

2.3.9 นวกนิบาตชาดก

ชาดกในนวกนิบาตมี 12 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. คิชมชาดก (ขุ.ชา.27/1/301) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกกแร้งสอนลูกผู้เป็นพญาแร้งไม่ให้บินสูงเกินไปแต่พญาแร้งไม่เชื่อฟังจึงถูกลงพายุพัดร่างกายแหลกละเอียด

2. โกสัมพียชาดก (ขุ.ชา.27/1/301) พระผู้มีพระภาคประทานโอวาทแก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีก่อนการวิวาทกันให้สามัคคีกันทรงยกเรื่องขันติธรรมและเรื่องที่พระองค์เกิดเป็นที่ชาวกุมารมาเป็นอนุทวารณ์แล้วเสด็จเข้าไปจำพรรษาในป่าปาลีไลยกะตามลำพังพระองค์

3. มหาสุวราชชาดก (ขุ.ชา.27/20/303) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกแขกเต้าที่มักน้อยสันโดษอาศัยอยู่กินที่ต้นมะเดื่อต้นเดียวแม้ผลหมดใบแห้งสะเก็ดแล้วเหลือแต่ตอกก็ไม่ได้ไปที่อื่นแสดงมิตรจะถามว่าบุรุษไม่ควรทิ้งเพื่อนเมื่อคราวตกทุกข์ได้ยากภิกษุผู้ปฏิบัติไม่ควรกังวลเรื่องอาหาร

4. จุลสุวกราชาดก (ขุ.ชา.27/30/305) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้า มีมักน้อยสันโดษอาศัยอยู่ที่ต้นมะเดื่อต้นเดียวแม้หมดผลไปและสะเก็ดแล้วเหลือแต่ตอกก็ไม่ได้ไปที่อื่นร้อนถึงเท้าสักกะต้องลงมาประทานพรให้ต้นมะเดื่อนั้นเจริญขึ้นดังเดิม

5. หริตจชาดก (ขุ.ชา.27/40/307) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีหริตจดาบส ได้อภิญญา 5 สมาบัติ 8 ต่อมาไปเสพอภิรมย์กับพระเทวีของพระเจ้าพรหมทัตเมื่อพระราชาทรงทราบได้ให้ท่านบำเพ็ญทานขึ้นใหม่

6. ปทกุศลมาณวชาดก (ขุ.ชา.27/49/309) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรนางยักษิณีผู้มีหน้าตาเหมือนม้า เป็นผู้ฉลาดในการสะกดรอย แอบพาบิดาหนีมารดาไปแดนมนุษย์ มารดาตามมาทันแต่ไม่สามารถทำอะไรได้ จึงให้เรียนมนต์จินตามณีไว้เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต ต่อมาได้เป็นพระเจ้าพรหมทัตครองเมืองพาราณสีเพราะมนต์ที่มารดาให้

7. โลมสกัสสปชาดก (ขุ.ชา.27/60/310) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรบุโรหิต ออกบวชเป็นฤาษีบำเพ็ญสมณธรรมได้อภิญญาและสมาบัติ ต่อมาถูกท้าวสักกะรู้ร่วมมือกับพระเจ้าพรหมทัตหลอกล่อด้วยสตรีและทำให้เลิก พิธีบูชายันตีให้กลับได้สติเจริญทานให้เกิดขึ้นใหม่ได้

8. จักกวกชาดก (ขุ.ชา.27/69/312) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกจักกวก ถูกกาถามถึงเหตุที่ทำให้ผิวพรรณงามจึงบอกเหตุที่ว่ามาจากการกินอาหารที่หาได้ง่ายและบริสุทธิ์ และติเตียนกาที่มีผิวพรรณทรามเพราะลักขโมยเขากิน

9. หลีททราคชาดก (ขุ.ชา.27/78/313) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ผู้สอนดาบสผู้ลูกที่อยากจะไปอยู่ในถิ่นมนุษย์ให้รู้จักเลือกคบคนดีอย่าคบคนชั่ว เพราะธรรมชาติของจิตเป็นสภาพที่กลับทรอกได้เร็วเหมือนน้ำย้อมขมิ้นสีตกเร็ว

10. สมุคคชาดก (ขุ.ชา.27/87/315) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี เห็นรากษสตนหนึ่งรักษาภรรยาของตนให้นอนอยู่ในพอบแล้วกลืนพอบเข้าไว้ในท้อง แต่นางประพฤติผิดประเวณีกับ

วิทยากรในสมุคณัั้น รักษาสหราบเรื่องแล้วเกิดความสลดใจว่า หญิงนั้ตนไม่อาจรักษาให้เต็มได้ยากลึกลับเหมือนบาดาล จึงปล่อยนางกับซู้ไป

11. ปุติม้งษาดก (ขุ.ชา.27/96/317) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้เห็นเหตุที่สุนัขจิ้งจอกกลางจะกินแม่แพะ แต่แม่แพะรู้ทัน จึงลวงตอบด้วยปัญญา ทำให้สุนัขจิ้งจอกสองฟัวเมียต้องหนีไปอยู่ที่อื่นไม่กล้ากลับมาบวกรวนอีก

12. ทัททรษาดก (ขุ.ชา.27/105/318) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกรักษา อยู่ใกล้สำนักอาจารย์ทศปาโมทซ์ จำศิลปะที่อาจารย์สอนศิษย์ได้ เมื่ออาจารย์ตายไป จึงรีบทำหน้าที่สอนศิลปะแทน ต่อมาเมื่อพวกมานพไม่อยู่ จึงถูกดาบสชั่วฆ่ากิน แต่ดาบสชั่วก็ถูกเสือโคร่งฆ่าตายเช่นกัน

2.3.10 ทสกนิบาตษาดก

ษาดกในทสกนิบาต มี 16 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. จตุทวารษาดก (ขุ.ชา.27/1/321) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ท่องเที่ยวภายในอุสสทนรกรพร้อมกัับบริวาร ถูกนายมิตตวินทกะ ถามถึงบุพกรรมที่ตนกระทำไว้ ได้แสดงบุพกรรมและการจะพ้นจากทุกขั้ในนรกนี้ ยังไม่มีกำหนด

2. กัณษษาดก (ขุ.ชา.27/11/322) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีสันโดษ ไม่ยอมไปหาที่อื่น กินแต่ผล ตอ ใบ และสะเก็ดต้นไม้ ที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น ทำวสัักกะต้องลงมาประทานพร 4 ประการ ตามที่ขอ คือ *อย่าให้โกรธ อย่าให้ร้าย อย่าให้โลก อย่าให้รัก*

3. จตุโปสถษาดก (ขุ.ชา.27/24/325) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวิจรุบัณชิตอมาตย์แห่งกรุงมิถิลา ตัดสินคุณธรรม 4 ประการ ที่พระราชาทั้งหลายถกเถียงกันคือ ความอดทน ความเป็นผู้มีอาหารน้อย การสละความอภิมรย์ ความไม่กังวลว่า “*เป็นธรรมที่ทำให้เป็นสมณะ*”

4. สัังษษาดก (ขุ.ชา.27/39/328) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสัังษพราหมณ์ ได้ถวายเป็นและรองเท้าแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ก่อนออกเดินทางไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ เรือแตกกลางทะเล แต่กลับได้ที่พึ่งเพราะอานิสงส์แห่งทานนั้น

5. จุสลโพธิษษาดก (ขุ.ชา.27/49/330) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโพธิกุมาร จุติจากพรหมโลก มาเกิดแม่ภรรยาของเขาก็จุติจากพรหมโลกเช่นกัน คนทั้งสองจึงไม่มีความกำหนดด้วยกามราคะอยู่ด้วยกันตามความพอใจของมารดาบิดา เมื่อสิ้นมารดาบิดาแล้วจึงสละทรัพย์ออกบวชเป็นฤาษีสิ้นชีพแล้วกลับไปเกิดในพรหมโลกทั้งคู่

6. มัณษทัพยษษาดก (ขุ.ชา.27/62/332) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชทำสัจจะวาจาให้พิษณุคลายจากร่างกายของเด็กผู้เป็นบุตรของสหาย และให้มารดาบิดาของเด็กทำสัจจะวาจาจนเด็กรอดตายจากพิษณุ

7. นิโครธชาดก (ขุ.ชา.27/72/334) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนิโครธกุมาร ไปเรียนวิชาที่เมืองตักกสิลา กับเพื่อน 2 คน จบมาแล้วได้รับเลือกให้ครองเมืองพาราณสี ด้วยอำนาจแห่งเนื้อไก่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตนบริโภคเข้าไป ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีและตำแหน่งขุนคลังแก่สหายทั้งสอง

8. ตักกลชาดก (ขุ.ชา.27/82/336) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิตกุมาร ได้ยินเรื่องที่มีการดาบอกให้ให้บิดาฆ่าปู่ จึงช่วยปู่ให้รอดจากความตายและออกอุบายให้บิดาไล่มารดาออกจากบ้าน เพื่อให้ได้สำนึก

9. มหาธรรมपालชาดก (ขุ.ชา.27/92/338) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นธรรมपालกุมาร ไปเรียนหนังสือที่เมืองตักกสิลา อาจารย์ทศปาโมกข์ต้องการทดลองบิดาของธรรมบาลกุมารจึงห่อกระดูกแพะไปแสดง แต่บิดาของธรรมบาลกุมารไม่เชื่อ ยังแสดงธรรมคือศีล 5 และบริจาคทาน เป็นต้น ที่ทำให้ทุกคนในตระกูลมีอายุยืนให้อาจารย์ทศปาโมกข์ฟัง

10. กุกกุฏชาดก (ขุ.ชา.27/104/340) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาไก่ ได้แจ้งเหตุที่ตนไม่ยอมเป็นมิตรกับพญาเหยี่ยวว่า “ไม่ควรไว้ใจคนทั้งชั่ว”

11. มัญจกณฺฑลชาดก (ขุ.ชา.27/115/341) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทพบุตร ได้มาแสดงธรรมแก่ความผู้เป็นบิดาที่เศร้าโศกน้อยที่ตายไป แต่เด็กด้วยการอุปมาเด็กที่ร้องไห้ อยากได้ทุ่นกัน และดวงอาทิตย์มาเป็นของเล่น เปรียบเทียบกับพราหมณ์ซึ่งร้องไห้ถึงคนตายที่เผาไปแล้ว มองไม่เห็นตกลงไปโง่กว่ากันทำได้คิด

12. พิลารโกสิยชาดก (ขุ.ชา.27/125/343) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี บริจาคทานเป็นทานมากแล้วตายไปเกิดลงมาทรมาณหลานชายคนที่ 4 ชื่อพิลารเศรษฐีผู้ทำลายวงศ์ตระกูลด้วยการไม่บริจาคทานให้กลับบริจาคจนแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก

13. จักกวกชาดก (ขุ.ชา.27/135/345) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกจักกวก แสดงเหตุที่ตนมีสีสวยงามให้กาฟังว่า “ตนไม่ได้กินเนื้อ มากินแต่สาหร่ายทะเลเป็นอาหาร และได้ตำหนิกากที่ชอบลักขโมยของมนุษย์กิน จึงหวาดสะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ผีวากจึงดำ”

14. ฐริปัญหาชาดก (ขุ.ชา.27/145/346) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิต แสดงให้แก่พระเจ้าวิเทหะแห่งเมืองมิลลา พร้อมด้วยอำมาตย์ทั้ง 4 เห็นว่า “ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์”

15. มหามังคลชาดก (ขุ.ชา.27/155/348) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุตรพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี มีบริวารเป็นอันมาก ได้แสดงมงคล 8 ประการมี เมตตา ความอดทน ความไม่ดูหมิ่น เป็นต้น แต่พระราชและมหาชน สิ้นชีวิตไปเกิดในพรหมโลก

16. ฆตปิตตชาดก (ขุ.ชา.27/165/350) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฆตบัณฑิต คิดหาอุบายที่ไม่ให้พระราชาทรงเศร้าโศกถึงโอรสที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ด้วยการทำเป็นบ่นเพ้ออยากได้กระด้ายบนดวงจันทร์ พระราชาต้องเสด็จมาลอบใจว่า “ไม่ควรทำสิ่งที่เป็นไปได้” บัณฑิตกราบทูลว่า

“คนร้องไห้อยากได้สิ่งที่ตนเห็นอยู่กับคนที่ร้องไห้ถึงคนที่เผาไปแล้ว ใครโง่กว่ากัน” ทำให้พระราชินีได้สติหายเศร้าโศก

2.3.11 เอกาทสกนิบาตชาดก

ชาดกในเอกาทสกนิบาต มี 9 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. มาตุโปสกชาดก (ขุ.ชา.27/1/354) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างเผือก เลี้ยงมารดาถูกพระเจ้าพรหมทัตจับมาเป็นช้างทรง คิดถึงมารดาตาบอดจึงไม่ยอมกินอาหาร พระราชารับสั่งให้ปล่อย จึงรีบกลับไปไปบำรุงมารดาด้วยความกตัญญูกตเวที

2. ชุณหชาดก (ขุ.ชา.27/13/356) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าชุณหะ ทรงทำการสงเคราะห์พราหมณ์แก่คนหนึ่งด้วยเหตุเพียงเล็กน้อยโดยพราหมณ์อ้างว่า ในคืนหนึ่งเคยไปกระทบไหล่กับพระราชินีและสนทนากันในเรื่องที่ถูกคอ

3. ธรรมเทวบุตรชาดก (ขุ.ชา.27/26/358) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นธรรมเทวบุตร ถึงวันอุโบสถออกไปเที่ยวชักชวนให้ประชาชนประพฤติกุศลธรรม ฝ่ายธรรมเทวบุตรก็ออกไปเที่ยวชักชวนให้ประชาชนประพฤติกุศลธรรม ขากลับมาพบกันในระหว่างทางเกิดการโต้เถียงกันขึ้นว่า “ใครควรหลีกทาง” ธรรมเทวบุตรสู้ไม่ได้จึงจำเป็นต้องพ่ายแพ้ไป

4. อุทยชาดก (ขุ.ชา.27/37/360) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าอุทัยไม่ปรารถนาจะอภิเษกสมรสถูกพระบิดาบังคับให้อภิเษกสมรสกับพระนางอุทัยภรรยาซึ่งก็ไม่ปรารถนาจะบริโภคมารมณ์เช่นกันทั้งคู่อยู่ด้วยกันถึง 700 ปี ต่อมาพระเจ้าอุทัยจุติไปเกิดเป็นท้าวสักกะ กลับมาสอนพระนางอุทัยให้ประพฤติพรหมจรรย์ จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และพระนางก็ทำตามนั้น

5. ปาณียชาดก (ขุ.ชา.27/59/364) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงสดับเหตุที่พระปัจเจกพุทธเจ้า 5 พระองค์ ที่ท่านออกบวชท่านเล่าให้ฟังทรงพอพระทัยในการบวช จึงสละราชสมบัติออกบวชเป็นฤาษี

6. ยูธัญชชาดก (ขุ.ชา.27/73/366) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกุมารยูธัญชั ทรงเห็นน้ำค้างบนยอดหญ้าแห้งแห้งไปเกิดความสลดพระทัยว่า “ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุดจึงออกบวช”

7. ทสรถชาดก (ขุ.ชา.27/84/368) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรามบัณฑิต รักษาคำสั่งของราชบิดาที่ปล้ำพระราชทานพรแก่มารดาของพระภद्रกุมารว่า จะให้ราชสมบัติทรงเกร็งจะมีอันตรายแก่พระโอรสทั้งสอง จึงให้อยู่ป่านานถึง 12 ปี

8. สังวรชาดก (ขุ.ชา.27/97/370) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอมมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต ได้ถวายโอวาทแก่สังวรกุมารให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม แม้เป็นพระโอรสคนสุดท้ายแต่เพราะมีศีลจึงรับเลือกให้ครองราชสมบัติต่อจากพระบิดา

9. สุปปารกชาดก (ขุ.ชา.27/108/371) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นต้นหนชื่อสุปปารกะ ถึงตาบอดเพราะน้ำทะเล แต่ก็ยังเลี้ยงชีพด้วยวิชาต้นหนที่ตนเรียนมาจากบิดาได้แสดงทะเลมีลักษณะต่าง ๆ แก่พ่อค้าที่ไปในเรือ

2.3.12 ทวาทสนิบาตชาดก

ชาดกในทวาทสนิบาต มี 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. จุลลกุณาลชาดก (ขุ.ชา.27/1/374) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกคูเหว่าได้กล่าวโทษแห่งหญิงไว้เป็นอันมากโดยความเป็นบุรุษไม่พึงอยู่ในอำนาจของสตรี

2. ภัททสาธชาดก (ขุ.ชา.27/13/376) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาอาศัยอยู่ที่ต้นรังได้บอกอุบายให้ตัดต้นรังซึ่งเจริญอยู่ในท่ามกลางหมู่ญาติให้แก่พระเจ้าพรหมทัตสดับ พระราชาสดับแล้วจึงรับสั่งการโค่นต้นรังเพราะเป็นการกระทำที่ทำให้ต้นไม้อื่นเดือดร้อนด้วย เทวดาก็ไม่มีที่อาศัย

3. สมุททวาณิชชาดก (ขุ.ชา.27/25/378) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบัณฑิตช่างไม้ได้ต่อเรือเรือเตรียมไว้ล่วงหน้าก่อนที่จะท่วมเกาะเมื่อถึงเวลานั้นพาบริวารของตนหนีรอดได้ด้วยสติปัญญา

4. กามชาดก (ขุ.ชา.27/37/380) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะเสด็จลงมารักษาพระเจ้าพรหมทัตที่ประชุมด้วยโรคของความโลภให้หายจากโรคได้ด้วยธรรมะเทศนา

5. ขนสันธชาดก (ขุ.ชา.27/49/382) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าขนสันธะตราดถึงเหตุ 10 ประการที่บุคคลทำแล้วทำให้เดือดร้อนใจในภายหลังแต่ 10 ประการเหล่านี้ ผู้ประพฤติดูถูกต้องยอมไม่เดือดร้อนใจในภายหลัง

6. มหากัณหาชาดก (ขุ.ชา.27/61/383) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ หวังจะสอนชาวเมืองพาราณสีที่ประพฤติชั่วให้กลับมาประพฤติดีจึงทรงเนรมิตสุนัขดำตัวใหญ่ไว้คอยกัดชาวเมืองที่ทำชั่ว

7. โกสิยชาดก (ขุ.ชา.27/73/385) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ มาทรมานเศรษฐีหลานชายคนที่ 6 ชื่อโกสิยะเศรษฐีผู้ทำลายวงศ์ตระกูลด้วยการไม่บริจาคทานให้บริจาคทานแล้วไปเกิดในพรหมโลก

8. เมณฑกปัญหาชาดก (ขุ.ชา.27/94/388) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิตได้เฉลยปัญหาเรื่องแพะเป็นเพื่อนกับสุนัขเพราะต้องการแลกเปลี่ยนอาหารกัน แก่พระเจ้าวิเทหะกับอำมาตย์ทั้ง 4 ได้ฟัง

9. มหาปทุมชาดก (ขุ.ชา.27/106/391) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปทุมกุมารถูกพระมารดาเลี้ยงใส่ร้ายให้ประหารชีวิตเพราะไม่ประพฤตีสัทธิธรรมด้วย แต่ทรงรอดพ้นได้ด้วยสุจริตธรรมแล้วออกบวชเป็นฤาษีสั่งสอนให้พระราชบิดาตั้งอยู่ในธรรม

10. มิตรตามิตรตชาดก (ขุ.ชา.27/212/393) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต กราบทูลให้ทรงทราบถึงลักษณะคนที่เป็นมิตรและไม่ใช่มิตรว่ามีลักษณะต่างกันอย่างไร

2.3.13 เตรสนิบัติชาดก

ชาดกในเตรสนิบัติ มี 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. อัมพชาดก (ขุ.ชา.27/1/396) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนจันทาล ได้สอนมนต์ที่ทำมะม่วงให้ติดผลนอกฤดูกาลแก่มาณพคนหนึ่ง ภายหลังจากเขาเข้ารับราชการแทนถูกพระราชชาติรามถึงอาจารย์ เขากลับลบลหู่ว่า “เรียนมาจากพราหมณ์ผู้มีชาติสูง” ทำให้มนต์เสื่อมและตนเองถูกออกจากราชการ

2. ผันทนชาดก (ขุ.ชา.27/14/398) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาเห็นเหตุที่หมักกับไม้สะท้อนผูกแวกกันเพราะเทวดาบนไม้สะคร้อแจ่มหมักก่อนทั้งหมักและไม่ตะคร้อต่างถึงความพินาศด้วยกันทั้งคู่

3. ชวนหังสชาดก (ขุ.ชา.27/27/400) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหงส์บินเร็วสามารถบินแข่งความเร็วกับดวงอาทิตย์ได้แต่เห็นว่าไม่มีประโยชน์จึงไปกรุงพาราณสีสอนธรรมแก่พระอาจารย์

4. จุลนารทกัสสปชาดก (ขุ.ชา.27/40/403) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีสอนบุตรผู้คิดจะติดตามสตรีคนหนึ่งไปอยู่ถิ่นมนุษย์ ให้เวรจากจากทิพย์เหวเรือจมและอสรพิษจนลูกชายเปลี่ยนใจไม่ไป

5. ทูตชาดก (ขุ.ชา.27/54/405) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมนุษย์ไปเรียนมนต์ที่เมืองตักกสิลา ต่อมาจึงได้พักที่แสวงหามาได้จากการสอนธรรมแก่พระอาจารย์ให้แก่อาจารย์

6. กาลิงคโพธิชาดก (ขุ.ชา.27/67/407) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตถาวรทวาชะของพระเจ้ากาลิงคได้ตระกูลจักรวรรดิ พระราชาทรงดำรงอยู่ในจักรวรรดิ

7. อภิตติชาดก (ขุ.ชา.27/83/409) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอภิตติดาบส เป็นคนมักน้อยประพฤติตนเป็นคนมักน้อย ท้าวสักกะต้องลงมาประสาทพร ท่านขอพรเพียงว่า “ไม่ว่าชาตินี้หรือชาติไหน ๆ อย่าได้พบ อย่าได้ยิน อย่าได้นั่งใกล้ อย่าได้เจรจาปราศรัยกับคุณพาลโดยเด็ดขาด” ท้าวสักกะส่งทราบเหตุแล้วก็ให้พรตามนั้น

8. ตักการิชชาดก (ขุ.ชา.27/104/413) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นตักการิชยานพผู้เป็นศิษย์ของบุโรหิตได้หาอุบายช่วยชีวิตอาจารย์ให้พ้นจากการถูกประหารชีวิตเพราะพราหมณ์หาเรื่องกราบทูลให้ประหารชีวิตพราหมณ์ที่มีลักษณะเหมือนตน

9. รุรัมมิชชาดก (ขุ.ชา.27/117/416) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อรุรัมเคยช่วยบุตรเศรษฐีซึ่งลายน้ำมาทำให้พ้นจากความตายแต่บุตรเศรษฐีนั้นนอกตัญญูกลับไปกราบทูลให้พระเจ้าพรหมทัตมาจับพญาเนื้อไปฆ่าแต่พระราชาก็ให้อภัย

10. สรรพชาตก (ขุ.ชา.27/134/419) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาละมั่งทอง ได้ช่วยพระเจ้าพรหมทัตซึ่งตกลงในหลุมให้ขึ้นจากหลุมได้

2.3.14 ปกิณณกนิบาตชาตก

ชาตกในปกิณณกนิบาต มี 13 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. สาลิเกทราชาตก (ขุ.ชา.27/1/423) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้า ไปคาบรวงข้าวสาลีจากไร่ของโกสิยพราหมณ์มาเลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า ไปติดบ่วงของพราหมณ์ เมื่อถูกพราหมณ์ถามก็แสดงธรรมเรื่องการใช้จ่ายทรัพย์ให้ฟัง พราหมณ์พอใจจึงยกนาข้าวสาลีให้ประมาณ 1,000 กรีสแล้วปล่อยไป

2. จันทกนิรชาตก (ขุ.ชา.27/18/425) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทกนิร กำลังร้องเพลงอยู่กับภรรยาถูกพระเจ้าพรหมทัตลอบยิงปานตายเพราะอาศัยความรักที่มั่นคง ภรรยาได้อ้อนวอนบวงสรวงเทวดาให้ช่วยลงมาช่วยยั้งรอดชีวิต

3. มหาอุกกุสชาตก (ขุ.ชา.27/44/429) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาราชสีห์ได้ช่วยพญาเหยี่ยวและครอบครัวให้พ้นจากภัยและประกาศคุณคือความมีมิตรดีเอาไว้

4. อุททาลกชาตก (ขุ.ชา.27/62/432) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นบุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ได้ตีเตียนการบูชาญาณและการถือนิคมของดาบสผู้เป็นบุตรพร้อมทั้งบริวารทูลขอให้พระราชเจ้าจับสึกและให้เข้ารับราชการทั้งหมด

5. ภิสชาตก (ขุ.ชา.27/78/435) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อมหากาญจนกุมาร เห็นโทษในกามจึงพาน้อง ๆ และคนใช้ชายหญิงออกบวช ได้ตำหนิต้าวสักกะที่มาทดลองลักเหง้าบัวเพื่อลองใจฤาษีว่าเป็นสิ่งไม่ควรทำ

6. สุรุจิชาตก (ขุ.ชา.27/102/440) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะประสงค์จะสงเคราะห์พระนางสุเมธาผู้ประพฤตिसุจริตธรรมภักดีต่อพระเจ้าสุรุจิ จจึงพระราชทานพระโอรสให้แก่พระนาง

7. ปัญจโปสถิกชาตก (ขุ.ชา.27/127/443) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีได้รักษาอุโบสถศีลเพื่อต้องการข่มมานะและมีนิกพิราบงูหมีสุนัขจึงจอกมารักษาอุโบสถเพื่อต้องการข่มกิเลสด้วย

8. มหาโมรชาตก (ขุ.ชา.27/143/445) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกยูงเจริญพระปริตรเป็นประจำจึงรอดพ้นบ่วงของนายพราน มาได้ถึง 700 ปีต่อมาเกิดความกำหนดลิมเจริญพระปริตรจึงไปติดบ่วงของนายพราน

9. ตัจฉกสุกรชาตก (ขุ.ชา.27/160/449) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาเห็นสุกรชกชวนมุสุกรต่อสู้กับเสือได้จริงชมเชยและกล่าวพรรณนาคุณของการมีญาติที่เพราะพร้อมเพรียงกันเป็นการดี

10. มหาวาณิชชาดก (ขุ.ชา.27/180/452) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัวหน้าพ่อค้า กองเกวียน เดินทางผ่านที่กัณดาร รอดพ้นความตายมาได้คนเดียวเพราะคุณธรรมและความไม่โลภมาก

11. สาธินราชชาดก (ขุ.ชา.27/202/455) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสาธินะ ครองราชสมบัติในเมืองมิถิรา เพราะบำเพ็ญกุศลมีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ไว้มาก ท้าวสักกะ จึงอัญเชิญให้เสด็จไปเสวยราชในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นเวลา 700 ปี จึงเสด็จกลับ

12. ทสพราหมณชาดก (ขุ.ชา.27/222/458) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวิรุทธะอำมาตย์ของ พระเจ้าโกรัพะยะเมืองอินทปัตต์ได้จำแนกตระกูลพราหมณ์ 10 ตระกูลให้พระราชาสดับและเลือกเป็น ปฎิคาหกให้พระราชาบำเพ็ญทาน

13. ภิกขาปรัมปรชาดก (ขุ.ชา.27/270/465) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี เดินทางไกลไป นั่งร่วมศาลากับพระเจ้ากรุงพาราณสี บุโรหิตและพระปัจเจกพระพุทธเจ้า มีเศรษฐีใจบุญ นำอาหารมา ถวายพระราชา พระราชาให้แก่บุโรหิต บุโรหิตถวายฤาษี ฤาษีกลับถวายพระปัจเจกพระพุทธเจ้า เศรษฐีจึงสอบถามถึงผู้ควรแก่ทักษิณา

2.3.15 วิสตินิบาตชาดก

ชาดกในวิสตินิบาตมี 14 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. มาตังคชาดก (ขุ.ชา.27/1/467) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมาตังคดาบส ทรมานธิดา เศรษฐีและคนผู้ถือตระกูลให้หายพยศด้วยอำนาจตะบะของตน

2. จิตตสัมภุตชาดก (ขุ.ชา.27/24/473) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจิตฤาษีได้ถวายโอวาทแก่ พระเจ้าสัมภุต ให้ระลึกถึงชาติตระกูลของตนที่เป็นจันตลและร่วมต่อสู้กันมาจนพระองค์ได้เป็น พระราชาพระเจ้าสัมภุตเข้าใจ จึงออกบรรพชา

3. สีวิราชชาดก (ขุ.ชา.27/52/478) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสีวี ทรงบริจาคน พระเนตรเป็นทาน ต่อมากลับได้พระเนตรทิพย์ด้วยอำนาจสังขะและทรงแนะนำให้ประชาชนยินดี ในการบริจาคตาน

4. สิริมันทชาดก (ขุ.ชา.27/83/484) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิต ได้แสดง เหตุผลว่า “ปัญญาประเสริฐกว่าสิริ” ถวายแก่พระเจ้าวิเทหะและอำมาตย์ทั้ง 4

5. โรหนมิกชาดก (ขุ.ชา.27/104/589) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อโรหนะ ไปติด บ่วงนายพรานเนื้อน้องชายและน้องสาวยอมสละชีวิตตายแทน นายพรานเห็นใจจึงยอมปล่อย พระโพธิสัตว์ได้แสดงธรรมแก่นายพราน ให้นายพรานไปแสดงแก่พระราชาพระราชาทรงเลื่อมใส จึงพระราชทานทรัพย์และยศแก่เขา

6. หังสชาดก (ขุ.ชา.27/133/593) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ทอง ไปติดบ่วง นายพราน แต่เสนาบดีไม่ยอมหนีไปนายพรานเลื่อมใสจึงยอมปล่อย แต่หงส์ทั้งสองแนะนำให้นำไป

ถวายพระราชูปถัมภ์แสดงธรรมแก่พระอาจารย์ พระราชาทรงพอพระทัยได้พระราชทานทรัพย์ และยศแก่นายพราน

7. สัตติคุมพชาดก (ขุ.ชา.27/159/497) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกแขกเต้าชื่อบุพการ ถูกฤษีชูปเลียงจึงมีจิตใจอ่อนโยน ได้แสดงธรรมแก่พระเจ้าปัญจาละถึงเรื่องการคบคนพาลและบัณฑิต มีผลต่างกัน

8. ภัลลาตียชาดก (ขุ.ชา.27/186/502) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าภัลลาตียะ เสด็จไปล่าเนื้อพร้อมทั้งฝูงสุนัขได้พบกนิร 2 สามีภรรยาร้องไห้เศร้าโศกอยู่ จึงเข้าไปสอบถามได้ความว่าการพลัดพรากจากกันเพียงคืนเดียว ยังไม่หายเศร้าโศก พระองค์จึงเสด็จกลับพระนคร

9. โสมนัสสชาดก (ขุ.ชา.27/211/506) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโสมนัสกุมาร ทรงแสดงโทษของชนโง่งมที่สะสมทรัพย์ไว้มากว่าไม่ต่างจากคฤหิษฐ์ และกราบทูลพระราชบิดาให้ประพฤติแต่สุจริตธรรม ส่วนพระองค์กรรกราบทูลลาเข้าป่าบวชเป็นดาบส

10. จัมเปยยชาดก (ขุ.ชา.27/240/512) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจัมเปยยนาคราช ได้รักษาอุโบสถศีลไม่เบียดเบียนผู้ใดแต่ถูกหมองูใจบาปจากพระองค์มาเที่ยวเล่นกลหากินได้พระเทวี มาช่วยทำให้พระองค์พ้นจากความลำบากและกลับไปยังพิภพของพระองค์

11. มหาโลภนชาดก (ขุ.ชา.27/284/520) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอนิถิคันธกุมาร ไม่ปรารถนาการแม้จะถูกต้องสตรีแต่ภายหลังถูกสตรีประเล้าประโลมให้หลงผิดจึงถูกขับออกจากพระนครไปอยู่ป่าพร้อมทั้งพระชายา แต่พระนางมิได้ซื้อสัตย์กลับไปพอใจในดาบสองคี่อื่น ท่านจึงนำพระนางมาส่งคืนถิ่นมนุษย์ แล้วบำเพ็ญทานเป็นเหตุไปสู่พรหมโลก

12. ปัญจบัณฑิตชาดก (ขุ.ชา.27/315/524) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิตได้กราบทูลพระเจ้าวิเทหะว่า “บัณฑิตไม่ควรเปิดเผยความลับตราบเท่าที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อเมื่อประสบผลสำเร็จแล้วจึงพูดได้”

13. หัตถิปาลชาดก (ขุ.ชา.27/337/528) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหัตถิปาละกุมาร ไม่ต้องการราชสมบัติพร้อมทั้งน้องชายอีก 3 คน ท่านพาบริวารของตนของตนออกบวชได้เป็นบริษัทหมู่ใหญ่ บำเพ็ญสมณธรรมเพราะไม่ประมาทต่อชีวิต

14. อโยฆรชาดก (ขุ.ชา.27/363/533) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอโยคฆรกุมาร ทรงสลดพระทัยจัดโทษที่อยู่ในครรภ์ 10 เดือนและถูกขังอยู่ในเรือนเหล็กอีก 16 ปี ไม่ปรารถนาราชสมบัติ จึงไปแสดงธรรมโปรดพระบิดาและชวนกันออกบวชทั้งเมือง

2.3.16 ดิงสติบาตชาตค

ชาตคในดิงสติบาตมี 10 เรื่อง

1. กิงฉันทชาตค (ขุ.ชา.27/1/538) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงเห็นโทษในกามจึงออกบวชเป็นฤาษี อธิษฐานจิตเพื่อให้ได้มะม่วงที่มีรสอร่อยก็ได้ตั้งใจปรารถนาและปรารถนาบำเพ็ญมานสมาบัติให้เจริญยิ่งขึ้น

2. กุมภชาตค (ขุ.ชา.27/33/543) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ลงมาประทานโอวาทแก่พระเจ้าสรรพมิตรคู่กำลังเตรียมการจะดื่มสุราทรงชี้แจงให้เห็นโทษของสุรา และสอนให้ตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์

3. ชยทิสชาตค (ขุ.ชา.27/64/547) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสของพระเจ้าชัยทิต พระนามว่า อลีนัสตตกุมาร ทรงแสดงความกตัญญู ยอมเสียสละพระชนม์ชีพของพระองค์ให้ยักษกินแทนพระบิดา แต่ยักษเกิดเลื่อมใสจึงยอมปล่อยไปและตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์

4. ฉัททันตชาตค (ขุ.ชา.27/97/554) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างฉัททันต์ ลูกนางสุภัทรา มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ให้พรานโสนุตตระไปลอบฆ่าแล้วตัดงาถวาย พญาช้างจับนายพรานได้ แต่เห็นแก่ผ้ากาสาหวัดที่นายพรานห่มอยู่จึงอดโทษให้ยอมให้ตัดงาแล้วปล่อยตัวไป

5. สัมภวาตค (ขุ.ชา.27/138/561) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสัมภวะกุมาร อายุ 7 ขวบได้แสดงยากรรมแก่พราหมณ์สุจिरตะว่า “ถ้าประโยชน์เกิดขึ้นควรทำเสียแต่วันนี้ ไม่ควรเดินทางผิด ไม่ควรประพฤติอธรรม” เป็นต้น

6. มหาภิชาตค (ขุ.ชา.27/178/566) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาวานร ได้ช่วยพราหมณ์ผู้ตกเหวคนหนึ่งให้ขึ้นจากเหว แต่ความคิดประทุษร้ายใช้ก้อนหินทุบศีรษะหวังจะให้ตายแต่ไม่ตาย ท่านจึงสอนไม่ให้พรานทำความชั่วอีกแล้วนำไปยังดินแดนมนุษย์

7. ทกรักขชาตค (ขุ.ชา.27/224/572) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมโหสถบัณฑิตแห่งเมืองมิถิรา เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าวิเทหะพระราชาถูกปริพาชกไพร่ถามโดยประมาณว่า ถ้าพระองค์พร้อมด้วยคนอื่นเป็นที่รักเดินทางไปทางเรือเจอราภษส พระองค์จะให้ใครแก่ราภษสก่อน พระราชาตรัสว่า ให้ไปตามลำดับคือ ให้พระมารดา ให้พระมเหสี ให้พระอนุชา ให้พระสหาย ให้พรานบุโรหิต และให้พระองค์เอง แต่จะไม่ให้มโหสถบัณฑิตแก่ราภษสเป็นอันขาด

8. ปัมทรกชาตค (ขุ.ชา.27/258/577) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาครุฑ แอบถามความลับของพวกนางจากซีเปลือย เมื่อจับนาคได้แล้ว ได้ให้โอวาทนาคว่า ไม่ควรบอกความลับสุดยอดของตระกูลแก่ผู้อื่น ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ตระกูลนั้นพินาศได้

9. สัมพลาชาตค (ขุ.ชา.27/297/583) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชาฤาษี พระราชทานโอวาทแก่พระเจ้าโสถติเสน พระราชาโอรส ลุ่มหลง มัวเมาในสตรีอื่นๆ จนลืมอัครมเหสีผู้เคยทุกข์ยากด้วยกันมาในป่า ให้ยกย่องให้เกียรติแก่พระนาง

10. ภัณฑุติณทกชาดก (ขุ.ชา.27/332/588) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้ถวายโอวาทแก่พระเจ้าปัญจาละผู้ประมาท มัวเมา ไม่สนใจราชอาณาจักรให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และให้พระราชเสด็จประพาสต้น ทำให้พระองค์ได้ทราบความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างแท้จริงจากนั้นพระราชาก็ประพุดมึนในราชธรรมสืบไป

2.3.17 จัดตาศีสนิบัติชาดก

ชาดกในจัดตาศีสนิบัติมี 5 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. เตสกุณชาดก (ขุ.ชา.27/1/595) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกแขกเต้าชมพูกะ ได้แสดงธรรม คือพละ 5 ราชธรรม 10 แต่พระเจ้าพรหมทัตผู้เป็นพระบิดา เลี้ยงให้พระองค์เลื่อมใสได้ได้รับตำแหน่งเสนาบดี

2. สรังกชาดก (ขุ.ชา.27/50/602) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสรังกดาบสพิจารณาเห็นโทษในการไม่ยอมรับตำแหน่งเสนาบดีจึงออกบวชต่อมาได้ตอบปัญหาทางราชการและได้มีบิรวารเลื่อมใสออกบวชตามเป็นจำนวนมาก

3. อลัมพสาชาดก (ขุ.ชา.27/95/611) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤๅษีสอนลูกของตนไม่ให้ไว้วางใจแก่หญิงหรือสัตว์ที่มีเขางอกที่อก แต่อิสึสิงคดาบสลิมนึกถึงถ้อยคำของบิดาจึงถูกเทพธิดาอลัมพสา ที่ทำวสัถกะส่งมาประเล้าประโลมให้ถึงศีลวิบัติได้

4. สังขपालชาดก (ขุ.ชา.27/143/618) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพยุโยธนะ ทรงให้ทานปรารณาสมบัติในนาคพิภพ และเมื่อสมปรารถนากลับอึดอัดเพราะหาโอกาสทำบุญได้ยาก จึงออกมารักษาอุโบสถศีล บนพื้นพิภพ เพื่อให้ได้เป็นมนุษย์ดังเดิม

5. จุลลสุตโสมชาดก (ขุ.ชา.27/195/627) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระกุมารพระนามว่า จุลลสุตโสม พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสังขารและโทษในการครองเรือน จึงออกบรรพชาสอนประชาชนให้หมั่นเจริญเมตตาและไม่ตั้งอยู่ในความประมาท

2.4 การจัดนิบาตในชาดก ภาค 2

ลักษณะการจัดนิบาต ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 2 ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 28 ขุททกนิกายชาดก ภาค 2 โดยจัดนิบาตตามจำนวนของคาถา ต่อจากภาค 1 คือ ชาดกที่มี 50 คาถาขึ้นไป เรียกว่า ปัญญาสนิบัติ ที่มี 60 คาถาขึ้นไป เรียกว่า สัจฉินิบัติ ที่มี 70 คาถาขึ้นไป เรียกว่า สัตตตนิบาต ที่มี 80 คาถาขึ้นไป เรียกว่า อสตีนิบาต และชาดกที่มี 100 คาถาขึ้นไป เรียกว่า มหานิบาต

2.4.1 ปัญญาสนิบัติชาดก

ปัญญาสนิบัติชาดก 3 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. นพินิกชาดก (ขุ.ชา.28/1/1) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์มหาศาลอุทิจจโคตร เมื่อเจริญวัยแล้วได้ศึกษาสำเร็จศิลปศาสตร์ จากนั้นจึงออกบวชเป็นฤๅษีอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ตั้งใจ

บำเพ็ญสมณธรรมจนได้ฌานและอภิญญา ต่อมาได้ปลุกปลอบพราสาทอนอิสสิงคดาบสผู้เป็นบุตรมิให้บ่นเพื่อรำพันถึงพระนางนพินิกาที่ปลอมตัวเป็นฤษีมาหลอกทำลายศีลให้วิบัติว่า “*แท้ที่จริงฤษีผู้นี้เป็นนางยักษ์ณีที่ปลอมตัวมา ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ไม่ควรลุ่มหลง*” อีสสิงคดาบสกลับได้สติจึงตั้งใจเจริญพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จนกลับได้ฌานและอภิญญาอีกครั้งหนึ่ง

2. อุมมาทันตีชาดก (ขุ.ชา.28/57/11) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงสีพี กรุงอริกฐบุรี แคว้นสีพี เมื่อพระราชกุมารทรงสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์จากเมืองตักกสิลาแล้วก็ได้ครองราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา ต่อมาพระองค์ทรงพอพระทัยในนางอุมมาทันตีซึ่งเป็นภรรยาของเสนาบดีของพระองค์ แม้เสนาบดีจะกราบทูลถวายนาง แต่พระองค์ก็ทรงรับเพราะทรงพิจารณาเห็นว่า การประพฤติผิดในภรรยาของผู้อื่นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ชาวเมืองจะครหานินทาได้ และจะได้รับความเดือดร้อนอย่างร้ายแรงในสัมปรายภพอีกด้วย

3. มหาโพธิชาดก (ขุ.ชา.28/124/24) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์มหาศาลอุทิจจโคตรชื่อโพธิกุมาร เมื่อสำเร็จการศึกษาศิลปศาสตร์จากเมืองตักกสิลาแล้วกลับมาอยู่ครองเรือนได้ระยะหนึ่ง จึงสละทรัพย์สมบัติจำนวนมากออกบวชเป็นปริพาชกไปบำเพ็ญฌานอยู่ในป่าหิมพานต์ ต่อมาได้เดินทางไปอยู่จำพรรษา ณ พระราชอุทยานของพระเจ้าพรหมทัต กรุงพาราณสีเป็นเวลา 12 ปี และได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระเจ้าพรหมทัตให้เป็นผู้พิพากษาอรรถคดี ซึ่งปริพาชกโพธิสัตว์ก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม แต่กลับถูกอำมาตย์ผู้พิพากษา 5 คนที่ชอบรับสินบนในการพิพากษาอรรถคดีใส่ความ ปริพาชกโพธิสัตว์ได้แสดงธรรมเรื่องการคบมิตรโปรดพระเจ้าพรหมทัต แล้วทูลกลับไปอยู่ที่ป่าหิมพานต์ตามเดิม และได้มุ่งมั่นบำเพ็ญฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้นพร้อมทั้งเจริญพรหมวิหารตลอดชีวิต หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในพรหมโลก

2.4.2 สัจฉินิบาตชาดก

สัจฉินิบาตชาดก 2 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. โสณกชาดก (ขุ.ชา.28/1/34) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชกุมารพระนามว่าอรินทมะ และมีพระสหายชื่อว่าโสณกกุมาร เมื่อทั้ง 2 เจริญวัยแล้วได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาด้วยกัน ต่อมาอรินทมาราชกุมารได้รับอภิเษกเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ กรุงพาราณสี ส่วนโสณกกุมารได้ออกบวชบำเพ็ญสมณธรรมบรรลุเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ภายหลังได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าอรินทมะ โดยอุปมาด้วยคนบริโภคคามว่าเหมือนการบริโภคซากข้างไม่นานก็จะจมลงในห้วงน้ำใหญ่ พระเจ้าอรินทมะทรงเกิดความเบื่อหน่ายจึงได้สละราชสมบัติออกผนวช

2. สังกัจจชาดก (ขุ.ชา.28/69/45) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสังกัจจกุมารบุตรของปุโรหิต และเป็นสหายของพรหมทัตราชกุมารแห่งกรุงพาราณสีเมื่อทั้ง 2 เจริญวัยแล้วได้เดินทางไปศึกษาศิลปศาสตร์ที่เมืองตักกสิลาด้วยกัน ต่อมาพรหมทัตราชกุมารมีความดำริที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตราชบิดา แม้สังกัจจกุมารจะทูลทัดทานไว้ แต่พรหมทัตราชกุมารก็ไม่ทรงเชื่อฟัง สังกัจจกุมาร

คิดว่าไม่มีประโยชน์ที่จะอยู่ร่วมด้วย จึงออกบวชเป็นฤๅษีไปบำเพ็ญกุศลและอธิษฐานอยู่ในป่าหิมพานต์ มีฤๅษี 500 คน เป็นบริวาร เมื่อได้ฌานอธิษฐานแล้ว จึงกลับมาแสดงเรื่องนรกและสวรรค์ที่ผู้ทำกรรมชั่วและกรรมดีจะพึงได้รับในสัมปรายภพโปรดพรหมทัตตราชกุมาร

2.4.3 สัตตตินิบาตชาดก

สัตตตินิบาตชาดก 2 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. กุสชาดก (ขุ.ชา.28/1/55) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ากุสราชา ครองราชสมบัติ ณ กรุงกุสราตี พระองค์มีพระรูปไม่งามแต่มีพระปัญญามาก ทรงเอาชนะพระนางประภาวดีซึ่งมีพระรูปงามด้วยพระปัญญาและความเพียรของพระองค์ และยังทรงเอาชนะข้าศึกด้วยพระปัญญาและพระปรีชาสามารถของพระองค์อีกเช่นเดียวกัน

2. โสณนันทชาดก (ขุ.ชา.28/92/71) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโสณบัณฑิต เมื่อเจริญวัย และเรียนจบพระเวทแล้วได้ออกบวชเป็นดาบสพร้อมด้วยบิดามารดาและน้องชาย อยู่ที่ป่าหิมพานต์ ต่อมาโสณบัณฑิตได้ห้ามนันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายไม่ให้ปรนนิบัติบิดามารดาเพราะมักจะแสวงหาผลไม้ดิบมาให้บิดามารดาบริโภคอยู่เสมอๆ แต่นันทบัณฑิตไม่เชื่อ จึงถูกขับไล่ให้กลับไปอยู่ที่บรรณศาลาของตนและได้เจริญกสิณจนได้อภิญญา 5 และสมาบัติ 8 จากนั้นจึงเหาะไปเฝ้าพระเจ้ามโนชะแห่งกรุงพรหมวดีพร้อมทั้งรับอาสาสำนักกองทัพไปยึดหัวเมืองทั่วชมพูทวีปมาเป็นเมืองขึ้น แล้วพาพระราชอาลักษณ์มาขอขมาโทษโสณบัณฑิตผู้เป็นพี่ชาย โสณบัณฑิตได้แสดงกตัญญูทเวทิตาธรรมแก่นันทบัณฑิตและพระราชอาลักษณ์และอนุญาตให้นันทบัณฑิตผู้เป็นน้องชายได้ปรนนิบัติเฉพาะมารดาต่อไป

2.4.4 อสีตินิบาตชาดก

อสีตินิบาตชาดก 5 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. จุลหงส์ชาดก (ขุ.ชา.28/1/85) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ธรรมาสูริ ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุขแสนาบตีช่วยชีวิตไว้ นายพรานเห็นความจงรักภักดีของหงส์สุขแสนาบตีจึงปล่อยหงส์ทั้ง 2 แต่หงส์ทั้ง 2 ได้ขอให้นายพรานนำไปเฝ้าพระเจ้าสาคละ และได้สนทนาธรรมกับพระเจ้าสาคละ ทำให้พระเจ้าสาคละมีพระราชหฤทัยเบิกบาน จึงพระราชทานทรัพย์เป็นจำนวนมากแก่นายพราน ส่วนหงส์ทั้ง 2 ก็ได้บินกลับไปหาหมู่ญาติของตนด้วยความปลอดภัย

2. มหาหงส์ชาดก (ขุ.ชา.28/89/98) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ทอง ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุขแสนาบตีช่วยชีวิตไว้และหงส์สุขแสนาบตีได้แสดงมิตรธรรมแก่พญาหงส์และนายพราน จากนั้นได้ขอร้องให้นายพรานพาไปเฝ้าพระเจ้าสังยมะ เมื่อได้สนทนาธรรมกันแล้วปรากฏว่าพระเจ้าสังยมะและพระเทวีทรงพอพระทัย จึงทรงผูกมิตรกับหงส์ทั้ง 2 แล้วทรงรับสั่งให้ปล่อยหงส์ทั้ง 2 ไป

3. สุธาโกชนชาตก (ขุ.ชา.28/192/115) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนหบดีผู้มีทรัพย์มาก ได้บริจาคทานเป็นประจำทุกวัน เมื่อตายไปแล้วจึงบังเกิดเป็นท้าวสักกะ แม้บุตรของท่านอีก 5 คนก็ได้ บริจาคทานเจริญรอยตาม เมื่อตายไปแล้วบังเกิดเป็นเทวบุตร แต่บุตรคนที่ 6 กลับเป็นคนตระหนี่ แม้จะมีทรัพย์มากก็ไม่ยอมบริจาคทาน ท้าวสักกะทรงเห็นว่า การกระทำของบุตรคนที่ 6 เป็นการ ทำลายวงศ์ตระกูล จึงเสด็จมาจากพรหมโลกพร้อมเทพบุตรทั้ง 5 ผู้เป็นบุตร เพื่อสั่งสอนบุตรคนที่ 6 ให้ขจัดความตระหนี่และบริจาคทานต่อไป

4. กุณาลชาตก (ขุ.ชา.28/190/134) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกคู้เหว่าชื่อกุณาละ ได้กล่าวตำหนิโทษของสตรีให้นกคู้เหว่าปุณณมุขะผู้เป็นสหายฟังว่าสตรีเป็นคนที่ไม่มี ความซื่อสัตย์ ชอบทำลายมิตร และมีจิตหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องกามคุณ เป็นต้น ส่วนตัวท่านเองนั้นไม่ยอมตกอยู่ใน อำนาจของสตรี พระนามว่าเวสสันดร พระองค์ทรงพอพระทัยในการบริจาคทาน โดยที่สุดแม้ร่างกาย และชีวิตก็ทรงพอพระทัยที่จะบริจาคให้เป็นทานได้ พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ทรง บริจาคมหาทานและรักษาอุโบสถศีลตลอดพระชนมายุ หลังจากสวรรคตแล้วจึงไปสู่สวรรค์ชั้นดุสิต

5. มหาสุตโสมชาตก (ขุ.ชา.28/371/158) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระสุตโสม ฤๅษี โปริสาทผู้เป็นพระสหายจับตัวไปเพื่อบูชาตัณหา แต่พระองค์ก็ได้ทรงสั่งสอนให้พระสหายรู้จักผิดชอบชั่วดี จนสามารถกลับตัว และยังได้ทรงช่วยปล่อยพระราชผู้เป็นพระสหายอีก 101 พระองค์ให้พ้นจาก อันตรายด้วย

2.4.5 มหานิบาตชาตก

มหานิบาตชาตก 10 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. เตมีย์ชาตก (ขุ.ชา.28/1/183) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเตมีย์ โอรสของพระเจ้า กาสีกราช แห่งกรุงพาราณสี เมื่อพระชนมายุเพียง 1 เดือน ก็ทรงตระหนักว่าการเป็นกษัตริย์ต้องทำ บาบ ต้องสั่งลงโทษผู้อื่นที่ทำผิด จึงอธิษฐานทำตนเป็นใบ้และง่อยเปลี้ยเสียขา พระบิดาจึงให้ไพร่หลวง ทำนาย ได้ความว่าพระองค์เป็นกาลกิณีแก่ราชวงศ์ให้นำไปฝังทั้งเป็น แต่ก่อนที่พระองค์จะถูกฝังก็ แสดงพระองค์ว่าไม่ได้เป็นคนพิการ ทรงเดินได้เป็นปกติและยังยกถาดด้วยพละกำลังอันเป็นพระบารมี และเล่าความจริงให้สารีที่กำลั้งชุดหลุมเพื่อฝังพระองค์ฟัง ว่าพระองค์ไม่ต้องการเสวยราชสมบัติ จึงแกล้งทำเป็นคนพิการ ต่อจากนั้นได้เสด็จออกบวช อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “เนกขัมมบารมี” ของพระโพธิสัตว์

2. มหาชนกชาตก (ขุ.ชา.28/123/202) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระชนกกุมาร โอรส พระเจ้าอริน္ณชุนก กษัตริย์เมืองมิลิลา ขณะที่เสด็จลงสำเภาไปค้าขาย เกิดพายุใหญ่เรือแตกกลาง มหาสมุทร พระมหาชนกทรงว่ายน้ำได้คลื่นอยู่ในมหาสมุทรถึง 7 วัน นางเมขลาเห็นจึงพุดล่องใจว่าให้ พระองค์ยอมตายเสียตามบุญตามกรรม แต่พระองค์ก็ไม่ทรงฟัง ยังพยายามว่ายน้ำได้คลื่นอยู่ตามเดิม

นางเมขลาเห็นเลื่อมใสในความพยายาม จึงอุ้มพระองค์เหาะไปส่งที่ฝั่ง อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “*วิริยบารมี*” ของพระโพธิสัตว์

3. สุวรรณสามชาดก (ขุ.ชา.28/296/229) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพรหมฤๅษี ต้องรับภาระเลี้ยงดูบิดามารดาผู้ตาบอด วันหนึ่งกบิลยักษ์แผลงศรมาถูกได้รับบาดเจ็บสาหัส แต่ก็ได้โกรธ กลับแสดงเมตตาจิตต่อ และเทศนาทศพิทธาธรรมให้กบิลยักษ์ฟัง ด้วยอำนาจแห่งเมตตาธรรมทำให้พระสุวรรณสามหายเจ็บปวดรวดร้อชีวิตมาได้ และบิดามารดาก็กลับมีจักษุดี อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “*เมตตาบารมี*” ของพระโพธิสัตว์

4. เนมิราชชาดก (ขุ.ชา.28/421/246) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเนมิราช โอรสเจ้าเมืองมิลินา โปรดการบริจาคทานและรักษาพรหมจรรย์ พระอินทร์ทรงพอพระทัย ถึงกับให้พระมาตุลีนำทิพยรถมารับไปเที่ยวเมืองสุวรรณค์ และเมืองนรก แล้วเชิญให้ครองเมืองสุวรรณค์ พระเนมิราชไม่ทรงรับและเสด็จกลับบ้านเมืองของพระองค์ พอทรงชราก็ออกผนวช อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “*อธิษฐานบารมี*” ของพระโพธิสัตว์

5. มโหสถชาดก (ขุ.ชา.28/590/274) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระมโหสถ บุตรเศรษฐีนครมิลินา เมื่อยังเยาว์ได้แสดงสติปัญญาเฉลียวฉลาดมาก พระเจ้าวิเทหราชกษัตริย์แห่งนครมิลินา ทรงทดสอบปัญญาของพระมโหสถหลายครั้ง ก็สามารถแก้ปัญหาได้ทุกครั้ง จนเป็นที่โปรดปราน ว่ามีสติปัญญาเหนือกว่าปราชญ์ประจำราชสำนัก ทำให้ปราชญ์ประจำราชสำนักต่างพากันอิจฉา ใส่ร้ายพระมโหสถเนื่อง ๆ แต่พระมโหสถก็ใช้ปัญญาเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง พระราชาจึงทรงนับถือและเชื่อมั่นในปัญญาของพระมโหสถยิ่งขึ้น และโปรดให้สั่งสอนธรรมแก่พระองค์และข้าราชการบริวารตลอดมา นอกจากนั้นพระมโหสถยังใช้สติปัญญาเอาชนะศัตรูที่จะมาตีนครมิลินา จนต้องยอมแพ้ทั้งยังต้องทำสัตย์สาบานไม่คิดร้ายใครอีก อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “*ปัญญาบารมี*” ของพระโพธิสัตว์

6. ภูริทัตชาดก (ขุ.ชา.28/784/305) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนาคราชชื่อ ภูริทัต โอรสของท้าวทศรถแห่งเมืองนาค วันหนึ่งภูริทัตได้ตามบิดาไปเข้าเฝ้าพระอินทร์ เมื่อเห็นทิพย์วิมานก็พึงพอใจปรารถนาจะได้เป็นเช่นนั้นบ้างจึงอธิษฐานถือนุโบสถศีลอยู่ในวังนาค โดยตั้งสัตยาธิษฐานว่าหากใครปรารถนาในหนึ่ง เอ็น กระดุก หรือเลือดเนื้อของพระองค์ ก็ทรงยินดีสละให้ทั้งสิ้น ขณะรักษาศีลก็มีนางนาคสาว ๆ มาห้อมล้อม ไม่มีความสงบ จึงออกจากเมืองนาคไปอยู่ยังเมืองมนุษย์ ก็ต้องอดกลั้นต่อความโกรธที่ถูกพราหมณ์จับไปทรมานต่าง ๆ นานา แม้มีฤทธิ์ก็ไม่ประทุษร้ายต่อพราหมณ์เหล่านั้น เพราะเกรงว่าศีลจะขาด ในที่สุดก็ได้แสดงธรรมล้างมัจฉาพิษของเหล่าพราหมณ์ที่คิดร้ายต่อพระองค์ และกลับสู่เมืองนาครักษาศีลต่อมาจนตลอดชีวิต อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “*ศีลบารมี*” ของพระโพธิสัตว์

7. จันทชาดก (ขุ.ชา.28/982/335) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทกุมาร โอรสของพระเจ้าเอกราชแห่งกรุงบุพผวัต พระเจ้าเอกราชมีบุโรหิตราชาครูเป็นพราหมณ์ชื่อ กัณฑหาละ ที่ทุจริตฉ้อ

ราชบุรุษบังหลวง ขอบรับสินบนจึงวินิจฉัยคดีอย่างไม่ยุติธรรม ทำให้ประชาชนเดือดร้อนไปทั่ว วันหนึ่งมีการร้องทุกข์ขึ้น พระจันทกุมารได้ตัดสินคดีใหม่ให้ความยุติธรรม ผู้คนต่างสรรเสริญยินดี พระเจ้าเอกราชจึงตั้งให้จันทกุมารเป็นผู้วินิจฉัยคดีแทน พราหมณ์กัณทหาละจึงโกรธแค้นผูกอาฆาตพยาบาท และได้ออกอุบายว่าถ้าพระเจ้าเอกราชอยากไปเกิดบนสวรรค์ ให้บูชาด้วยพระราชาบุตร พระราชาธิดา ช่าง ม้า วัว ควาย ให้ครบอย่างละสี่ พระเจ้าเอกราชหลงเชื่อจึงให้จัดพิธีบูชาสัตว พระจันทกุมารต้องขึ้นติดทนต่อการถูกทารุณกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ จนพระนางจันทเทวีเมสสีของพระจันทกุมารต้องอธิษฐานขอให้เทพดาทั้งปวงช่วยเหลือ ด้วยแรงอธิษฐานพระอินทร์จึงมาช่วยให้พระเจ้าเอกราชล้มเลิกการบูชาสัตว พราหมณ์กัณทหาละถูกประชาชนลงทัณฑ์จนตาย แม้พระเจ้าเอกราชประชาชนก็จะลงทัณฑ์ด้วย แต่พระจันทกุมารได้ขอชีวิตไว้ พระเจ้าเอกราชถูกขับออกจากเมือง พระจันทกุมารได้ขึ้นครองราชย์ต่อมาจนตลอดพระชนมายุ อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “ขันติบารมี” ของพระโพธิสัตว์

8. นารทชาดก (ขุ.ชา.28/1153/363) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวมหาพรหม นามว่าพระนารทะ ได้จำแลงกายเป็นนักบวชมาแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนพระเจ้าอังคติกษัตริย์นครมิถิลาที่เคยปกครองบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ทรงศิลป์สอดตลอดมา จนวันหนึ่งได้สนทนาธรรมกับนักบวชซึ่งเปลือยคุดาชีวิตกะ ทำให้เกิดหลงผิด ละเว้นการรักษาศีลทำทานเสียสิ้น หันมาโปรดปรานมหรสพรื่นเริงไม่สนใจกิจการของบ้านเมือง จนเมื่อได้ฟังคำสั่งสอนของพระนารทะมหาพรหม ว่าการกระทำความใดควรมีอุเบกขา คือการวางใจเป็นกลาง ไข้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ เมื่อเห็นว่าสิ่งใดดีมีประโยชน์จึงเชื่อและปฏิบัติตาม พระเจ้าอังคติกษัตริย์จึงกลับมาตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมดั้งเดิม อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “อุเบกขาบารมี” ของพระโพธิสัตว์

9. วิรุทธชาดก (ขุ.ชา.28/1346/391) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวิรุทธบัณฑิต ผู้เป็นปราชญ์ในราชสำนักของพระเจ้าธัญชัยโกกรัพยะแห่งกรุงอินทปัตต์ พระวิรุทธบัณฑิตจะเป็นผู้ถวายธรรมแก่พระราชาจนเป็นที่เชื่อถือเลื่องลือไปทั่ว วันหนึ่งพระเจ้าธัญชัยได้เสด็จไปถือศีล ณ พระราชอุทยานเหล่าพญานาค พญาครุฑ และพระอินทร์ ต่างพากันมาเจริญสมาธิบำเพ็ญสมณธรรม ณ สถานที่แห่งนี้ด้วย พระราชาทั้งสี่ต่างใคร่รู้ว่าศีลของผู้ใดจะประเสริฐกว่ากัน พระวิรุทธบัณฑิตได้กราบทูลว่า ศีลของทั้งสี่พระองค์ต่างก็เลิศล้ำคุณธรรมเสมอเหมือนกัน ทั้งสี่พระองค์จึงทรงปิดยี่นตีกันทั่วหน้า จึงประทานรางวัลแก่วิรุทธบัณฑิต เมื่อพญานาคกลับถึงเมืองนาคก็พรรณาคุณของวิรุทธบัณฑิต ทำให้เมสสีใคร่จะฟังธรรมบ้าง จึงออกอุบายแสร้งประจบแล้วให้พระสวามีนำหัวใจของวิรุทธบัณฑิตโดยที่เจ้าตัวต้องให้มาด้วยความเต็มใจ มิฉะนั้นนางจะถึงแก่ความตาย พญานาคจึงให้พระธิดาปาวประกาศว่า “ถ้าผู้ใดนำหัวใจพระวิรุทธบัณฑิตมาได้จะยอมเป็นชายา” ยักษ์ปุลณกะ ได้อาสาไปทำพนันกับพระเจ้าธัญชัย พระเจ้าธัญชัยทรงพ่ายแพ้จึงมอบพระวิรุทธบัณฑิตให้ไป ยักษ์ปุลณกะพยายามฆ่าพระวิรุทธบัณฑิตหลายครั้งก็ไม่สำเร็จ เมื่อยักษ์ปุลณกะได้ฟังธรรมจากวิรุทธบัณฑิต จึงเกิดความเลื่อมใส จะปล่อยตัว

พระวิรุณบัณฑิต แต่พระวิรุณบัณฑิตยืนยันจะไปพบพญานาคให้ได้ ยักษ์ปุลณกะจึงพาไปยังเมืองนาค และได้แสดงธรรมแก่มเหสีของพญานาคตามความปรารถนาของนาง เพราะการแสดงธรรมก็คือหัวใจของพระวิรุณบัณฑิตนั่นเอง เมื่อวิรุณบัณฑิตกลับบ้านเมืองของตนแล้วก็ได้แสดงธรรมสั่งสอนประชาชนจนสิ้นอายุขัย อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “สัจจบารมี” ของพระโพธิสัตว์

10. เวสสันดรชาดก (ขุ.ชา.28/1655/447) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเวสสันดร โอรสของพระเจ้าสัณฺฑชัย และพระนางมุสตี แห่งนครสีพีรัฐบุรี ทรงบริจาคนมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อพระชนมายุ 16 พรรษา ได้เสด็จขึ้นครองราชย์และอภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี มีพระโอรสและพระธิดา คือ พระชาลีกุมาร และพระกัณหากุมารี ต่อมาเกิดกตัญญูคนแล้งที่เมืองกลิงครรัฐ ประชาชนพากันเดือดร้อน อำมาตย์จึงให้ทูลขอช้างคู่บารมีของพระเวสสันดร ซึ่งถ้าไปอยู่ที่ใดก็จะทำให้เกิดฝนตก พระองค์ก็ทรงบริจาคนให้ ทำให้ชาวเมืองสีพีรัฐบุรีพากันโกรธแค้น ให้พระเจ้าสัณฺฑชัยเนรเทศออกไปจากพระนคร พระเวสสันดรจึงพาพระมเหสี พระโอรส พระธิดา เสด็จออกจากเมือง ระหว่างทางก็ทรงบริจาคนม้าและรถเป็นทานอีก จนต้องอุ้มพระโอรสพระธิดา เสด็จเข้าป่าหิมพานต์และทรงผนวชเป็นนักบวช บำเพ็ญศีลอยู่ในป่า วันหนึ่งพราหมณ์ชุกได้ติดตามไปขอพระโอรสและพระธิดา เพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้นางอมิตตา ภรรยาตน ก็พระราชทานให้ ฝ่ายพระอินทร์เกรงว่าจะมีคนชั่วมาทูลขอพระนางมัทรีอีก จึงจำแลงกายเป็นนักบวชชรามาทูลขอพระนางมัทรี ก็ทรงยินดีพระราชทานให้เช่นกัน แต่พระอินทร์ก็ถวายพระนางมัทรีคืนเพราะจุดประสงค์ก็เพียงลองพระทัยของพระเวสสันดรประการหนึ่งและเพื่อกันมิให้พระราชทานแก่ผู้ใดที่จะมาขออีกประการหนึ่ง ฝ่ายชุกซึ่งพาชาลีและกัณหา กลับมาบ้านเมืองของตน ระหว่างทางก็หลงเข้าไปในเมืองสีพีรัฐบุรี พระเจ้าสัณฺฑชัยทรงจำได้ จึงไถ่ถอนกุมารทั้งสองให้พ้นจากการเป็นทาส บรรดาชาวเมืองที่เคยไม่พอใจต่างก็รำลึกถึงความดีของพระเวสสันดร ต้องการให้เสด็จกลับบ้านเมือง พระเจ้าสัณฺฑชัยจึงยกทัพไปทูลเชิญกลับมาครองเมืองตามเดิม อันเป็นแนวทางแห่งการบำเพ็ญ “ทานบารมี” ของพระโพธิสัตว์

2.5 ชาดกนอกนิบาต

ชาดกนอกนิบาต เป็นชาดกที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่เรียกว่า ปัญญาสชาดก ซึ่งไม่ปรากฏชัดเจนถึงชื่อผู้แต่ง หรือปีที่แต่ง แต่ก็มีผู้สันนิษฐาน และทราบเพียงแต่ว่าผู้แต่งคือภิกษุชาวเชียงใหม่ ซึ่งแต่งเลียนแบบชาดกภุคฺคฤคยา เพื่อเป็นการสอนศาสนา เนื้อหาสาระเป็นการพรรณนาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับจริยวัตรของตัวละครเอกในเรื่อง คือ พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งได้มีปณิธานมุ่งมั่นในการบำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆอย่างมั่นคง ไม่ย่อท้อต่อความยากเข็ญและอุปสรรคนานาชนิด โดยปรารถนาสูงสุดเพียงได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเท่านั้น ซึ่งทำที่สุดของแต่ละชาติ พระโพธิสัตว์จะสามารถถึงสัมมาสัมโพธิญาณด้วยบารมีที่ถึงพร้อมตามแต่ละชาติ โดยใช้ชาดกและแต่งเป็นชาดกนอกนิบาต 50 เรื่อง ผนวกกับปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง

2.5.1 ปุริมภาค

ปุริมภาค เป็นภาคแรกที่นักปราชญ์แต่งไว้ อันเป็นมาของชื่อปัญญาสกชาดก มี 50 เรื่อง ประกอบด้วย :

1. สมุทโทสชาดก (ป.ชา.1/1) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสมุทโทสราชากุมาร พระราชาโอรสแห่งเมืองพรหมบูรนคร เมื่อพระโพธิสัตว์พระชนษาได้ 12 ปีมีพระกายงามโสภา แลได้ทรงศึกษา ศิลปศาสตร์รู้อานินชานาญมีกิตติศัพท์แผ่ซ่านลือไปทั่วโลก ภายหลังได้ครองราชย์สมบัติ ณ เมืองรัมมบุรี (เมืองพ้อตา) อีกเมืองหนึ่ง ซึ่งพระราชพาพระองค์ก่อนได้ถวายแล้วเสด็จบรรพชาเป็นฤาษีบำเพ็ญฌานจนได้สำเร็จอภิญญาสมบัติ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วไปเกิดในพรหมโลก ฝ่ายพระโพธิสัตว์ให้ตั้งโรงงานให้ทานเป็นนิตย์ทั้ง 2 พระนคร หมู่อามาตย์ราชฎรที่ประพฤติดามโอวาทของพระโพธิสัตว์ ดำรงอยู่ในเบญจศีลเป็นอัครา ครั้นสิ้นชีวาแล้วก็ไปเกิดในสวรรค์

2. สุธนชาดก (ป.ชา.1/17) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุธนกุมารแห่งเมืองปัญจาจนคร ได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์เชี่ยวชาญหาผู้อื่นจะเปรียบปานมิได้ มีความสามารถในการรบบัจับศึก ต่อมา พระเจ้าอาทิตย์วงศ์ พระราชาบิดา ได้อภิเษกให้ครองราชสมบัติ ณ อุตรปัญจาล ส่วนพระองค์ก็เสด็จออกบรรพชาถือเพศเป็นดาบส โดยกาลไม่นานเท่าใดได้ยังอภิญญาสมบัติให้เกิดขึ้น ครั้นสิ้นพระชนมายุแล้วก็มีพรหมโลกเป็นที่ไปเบื้องหน้า พระโพธิสัตว์เจ้าได้เสวยราชสมบัติโดยยุดิธรรม ได้บำรุงเลี้ยงพระชนกชนนีและบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น ครั้นเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วได้อุบัติในดุสิตพิมานสวรรค์ ฝ่ายมหาชนทั้งหลายนั้น บรรดาที่ตั้งอยู่ในโอวาทของพระมหาสัตว์เจ้าเมื่อสิ้นอายุแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

3. สุธนุชาดก (ป.ชา.1/49) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุธนุกุมาร พระเจ้าพรหมทัต เมืองพาราณสี เมื่อครั้งประสูติ กษัตริย์ทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งสิ้นนำเอาแก้ว 7 ประการ และเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เป็นอันมากมาถวาย รอบรู้ศิลปศาสตร์ธนูเจนจบหาผู้ใดที่จะเปรียบเสมอมิได้ ทรงทรมานชั้นตารยัภษ ให้สิ้นพยศอันร้ายกาจอุปมาดังโคอุสุภราชที่ถูกตัดเขาเสีย และอุปมาดังอสรพิษที่ถูกถอนเขี้ยวออกเสียฉะนั้น แล้วตรัสสั่งสอนยักษ์ให้รักขามันอยู่ในเบญจศีล เป็นอันดี จึงพานางอัญชนวดียักขินีและนางเรณูวดี อีกทั้งราชธิดา 12 องค์ กลับมายังเมืองพาราณสี จึงตั้งนางยักขินีอัญชนวดีและนางเรณูวดีและราชธิดาทั้งหลาย ไว้ในที่ที่มีอิสริยยศและบริวารยศแล้ว พระองค์ก็กระทำให้การแก่มณีกักขินีธพชาติ ด้วยพระราชทรัพย์ประมาณห้าแสน ส่วนพระองค์ก็ครองราชย์สมบัติโดยทศพิธราชธรรมประกอบด้วยสังคหะวัตถุ 4 ประการ ครั้นสิ้นพระชนม์ ก็ขึ้นไปอุบัติบังเกิดในพรหมโลก อันเป็นสุคติภพ

4. รัตนปโชตชาดก (ป.ชา.1/93) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรัตนปโชตราชากุมาร แห่งเมืองเมฆวดี เมื่อได้ครองราชสมบัติ ทรงบำเพ็ญทานประมาณเดือนหนึ่ง ต่อมาได้มอบราชสมบัติถวายแก่

พระราชบิดา บังคมทูลลาเสด็จไปยังป่าหิมพานต์ บรรพชาเป็นฤๅษีแล้ว ทำอภิญญาห้าและสมาบัติแปด ให้เกิดบริบูรณ์มีฌานอันไม่เสื่อมสูญ สิ้นอายุแล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก

5. สิริวิบูลกิตติชาตก (ป.ชา.1/106) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสิริวิบูลกิตติราชากุมาร แห่งจัมปปากนคร ประสูติครั้งพระราชบิดา พระราชมารดา หนีภัยสงครามมาบวชเป็นฤๅษี ในกาลต่อมา ได้รับความช่วยจากพญานาคและบริวารได้ครองราชสมบัติแต่พระราชมารดาได้สิ้นพระชนม์ ในบรรณศาลากลางป่า ให้พนักงานยกพระศพลงในหีบทอง แห่กลับคืนยังพระนคร ทรงพระอนุสรณ์ ไปว่า “ราชสมบัตินี้มาถึงแล้วแก่เราก็เพราะอาศัยร่างกายมีใจครองเป็นประธาน กายสังขารนี้หา แก่นสารมิได้ มีความวิบัติไปเป็นเบื้องหน้า เหตุนี้ เราจะบริจาชีวิตของเราเผาตัวสนองคุณพระมารดา เสียเถิด เราจะทำเหตุให้เกิดพระสัพพัญญุตญาณ” ดำรงราชสมบัติครบอายุชัย ก็เสด็จไปยังโลกสวรรค์

6. วิบูลราชชาตก (ป.ชา.1/121) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าวิบูลราช นครสุจิตต์ติ เสวยราชสมบัติโดยยุติธรรม ทรงสร้างศาลาโรงทานถึง 5 แห่ง บริจาคทรัพย์ให้เป็นทานวันละห้าแสน ทุก ๆ วัน มนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งหลายนั้น ประหนึ่งจะไม่ต้องทำวานิชกรรมและเวชกรรมเลย แสนสบายรื่นรมย์อุดมไปด้วยโภคทรัพย์หรือรัตน เสวยสุขสมบัติเพลินไปด้วยกามารมณ์ ท้าวสักกเทวราช ทำอนุโมทนาทานและชมเชย ก็เสด็จกลับยังโลกสวรรค์ พระเจ้าวิบูลราช ทรงบำเพ็ญทศพิธราชธรรม ให้บริบูรณ์และบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็เสด็จไปยังเทวโลก

7. สิริจุฑามณีชาตก (ป.ชา.1/136) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสิริจุฑามณี เมืองพาราณสี ทรงครองราชสมบัติโดยชอบธรรม โปรดให้สร้างโรงทานขึ้นหกแห่ง ทรงบริจาทรัพย์ บำเพ็ญทานวันละหกแสนทุก ๆ วัน ให้ทำกุศลคือ ทานแลศีล ส่วนพระองค์สร้างแล้วทรงเครื่องเสร็จ เสด็จขึ้นหลังมงคละหัตถิบุญทริก มีหมู่อำมาตย์แวดล้อมเป็นบริวารเสด็จไปยังทานศาลา แจกทานแก่ยาก ตามสมควร ส่วนทานที่เหลืออยู่ทรงมอบให้หมู่อำมาตย์แจกต่อไป เมื่อถึงพระชราจึงออกไปบรรพชา ถือเพศเป็นฤๅษีอยู่ในไพร่ ทำฌานให้เกิดขึ้นมิได้เสื่อม เมื่อสิ้นพระชนม์ก็บังเกิด ณ พรหมโลกพิมาน

8. จันทรราชชาตก (ป.ชา.1/136) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทรราชกุมาร ลูกพ่อค้าพาณิช เมืองพาราณสี เมื่ออายุ 16 ปี เป็นที่รักที่ยินดีชอบใจของชนทั่วไป และได้เรียนรอบรู้ศิลปศาสตร์ทั้งปวง จนชำนาญชาญ ได้ลงเรือสำเภาไปค้าขายยังดินแดนสุวรรณภูมิพร้อมกับเหล่าพ่อค้า แวะระหว่างทางได้ ชื้อแต่สัตว์เป็นมาไปปล่อยไว้ยังสำนักแห่งสมณะ ณ ภูเขาริมทะเล ภาคหลังบุญมวาราสนาสงฆ์ได้ครองราช สมบัติ บำเพ็ญมหาทานทุก ๆ วัน ให้ไปรับบิดามารดาจากเมืองพาราณสี ปฏิบัติทานเป็นนิตย์ทุกวันไป มิได้ขาด ระลึกถึงการกุศลที่พระองค์ได้ปล่อยสัตว์แล้ว เกิดปีติโสมนัสว่า “ไฉนว่าอัครรยใจ บุญที่เราทำ ย่อมให้ผลสำเร็จในทันตาเห็นเทียวหนอ” มิได้ประมาทในการบุญ เสวยราชสมบัติโดยสวัสดิภาพสิ้น พระชนมายุแล้ว ก็ได้เสด็จไปสู่กนกรัตนพิมานในชั้นดุสิตสวรรค์

9. สุภมิตตชาตก (ป.ชา.1/147) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุภมิตร เมืองจัมปปากนคร พระอนุชาคิดจะยึดอำนาจ เกรงว่าบ้านเมืองจะเดือดร้อน จึงได้เสด็จหนีออกจากเมืองพร้อมทั้งพระราช

โอรสทั้งสองพร้อมทั้งพระมเหสี และแล้วต้องมาพลัดพลาดจากกันในคราวข้ามแม่น้ำ ภายหลังได้ครองราชย์สมบัติ ณ เมืองตักกสิลา ดำรงราชสมบัติโดยยุติธรรม ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทาน เป็นต้นสมควรแก่พระหฤทัยประสงค์ และได้ประสบพบหมายพร้อมเพรียงหน้า เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วได้อุบัติในดุสิตสวรรค์

10. สิริธรรชาดก (ป.ชา.1/162) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี สิริธรร เมืองพาราณสี กอบด้วยศรัทธาตั้งอยู่ในเบญจศีลห้าเป็นนิตย์ คราวครั้งนั้นมีพระปัจเจกโพธิองค์หนึ่ง ออกจากนิโรธสมบัติในวันคาร์บเจ็ดจึงคิดว่า วันนี้เราจะไปบ้านสิริธรรเศรษฐี ทำสรีริกัจ สีพัน บ้วนปาก แล้วคลุมจีวร ถือเอาบาตรดินหေးไปโดยอากาศลงมายืนอยู่ ณ ประตูเรือน พอตีเป็นเวลาบริโภคอาหารเข้า ภัตตาหารพอคร้วจัดอาหารให้สุกเสร็จดีแล้ว จึงนำไปถวายพร้อมทั้งตั้งใจอธิฐานเป็นพระพุทธรองค์ ใช้สอยเงินทองวันละพัน ๆ ทุก ๆ วัน หม่อมบุษย์มารับทานแล้วสรรเสริญ เมื่อสิ้นชีพแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในกนกรัตนพิมาน เสวยทิพโภชนาหารและกามสุขอันไพศาล

11. ทุลกบัณฑิตชาดก (ป.ชา.1/166) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นทุลกบัณฑิตเศรษฐี มีอยู่คราวหนึ่งภิกษุสามสิบสามรูป สำรวมอิริยาบถงดามพากันเดินมาตามถนนหลวงผ่านไปในพระนคร พราหมณ์บุโรหิตไม่พึงพอใจยอมให้พระราชอาฆาตว่าเป็นพวกโจรปลอมมาเพื่อจะปล้นเอาพระนครนี้แน่ ให้รับจับภิกษุมัดเข้าเชียนเสียแล้วให้เอาไปเสียบปลายไม้หลาวไว้ ทุลกบัณฑิตเศรษฐีได้ช่วยเหลือเอาไว้ พระราชาได้ทราบความจริง จึงส่งพระภิกษุทั้งหลายไปโดยสวัสดิภาพ ตั้งทุลกบัณฑิตให้เป็นที่เสนาบดีแล้วขับไล่พราหมณ์บุโรหิตปาปมิตรนั้นให้ไปเสียดจากพระนคร หมู่ประชากรในเมื่อนั้นพากันทำบุญต่าง ๆ มีทาน เป็นต้น และอุปัฏฐากสังฆมณฑลด้วยปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อทำลายชีวิตินทรีย์แล้ว ก็ไปเกิดในโลกสวรรค์ พระเจ้าจันทรากับทูลกเสนาดินนั้น ได้บำเพ็ญกุศลมีทาน เป็นต้น เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วได้ไปบังเกิดในเทวสถาน

12. อาทิตชาดก (ป.ชา.1/177) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าอาทิตราช ทรงประกอบด้วยพระศรัทธา เมื่อจะบริจาคโภชนาหารให้เป็นทาน ล้วนแต่ของประณีตเสมอดั่งของทิพย์ ประทานให้แก่พราหมณ์ ตั้งความปรารถนาให้โภชนาหารเป็นทานนี้เพื่อเหตุแก่พระโพธิญาณ พราหมณ์กลับจึงโกรธที่โภชนะเสียต่อหน้าพระที่นั่ง พระราชาก็หาทรงพิโรธไม่ มีพระหฤทัยเลื่อมใสรักใคร่ต่อพระโพธิญาณยิ่งนัก บริจาคทานแก่พราหมณ์ครั้งนั้นประหนึ่งจะประกาศว่า “จักถึงซึ่งพระโพธิญาณในกาลภายหน้าเที่ยงแท้” คราวหนึ่งท้าวสักกเทวราช เมื่อจะถวายโอวาทให้ประพตติธรรมปฏิบัติในพระราชชนกและพระชนนี ประพตติธรรมสังคหวิธีในหมู่พาทนะและพลนิกาย ประทานอภัยในหมู่มสัตว์มีเนื้อและนก เป็นต้น บำเพ็ญเทวดาพลี และเกื้อกูลสมณพราหมณ์จึ่งเนื่องนิตย์ ประพตติธรรมสุจริตอยู่ประมาทเลย

13. ทุกัมมานิกชาดก (ป.ชา.1/185) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นทุกัมมานิก บุตรกฤษมพี บิดาของท่านเมื่อถึงเวลาจะใกล้ตายสอนไว้ว่า “หญิงสามผัว เจ้าอย่าเอามาเป็นภรรยา บุรุษบวชแล้วสักสาม

หน เจ้าอย่าคบไว้เป็นเพื่อนเลย พระราชาที่ไม่ทรงวิจารณ์ ทำอะไรก็มักง่าย เจ้าอย่าคบไว้เลยเป็นอันขาด ให้โอวาทดังนี้แล้วก็ทำกาลไปปรโลก” ท่านรำพึงถ้อยคำที่บิดาสอนไว้ว่าคำที่บิดากล่าวสอนนั้นจะเป็นจริงหรือไม่หนอ ก็ทราบว่าเป็นจริง ภายหลังวาสนานำส่งมีราชมารยาได้เป็นพระราชาเมืองตักกสิลา ดำรงราชสมบัติตามยุติธรรมประเพณี และโปรดให้สร้างโรงงานถึงหกแห่ง ทรงบริจาคทรัพย์บำเพ็ญทานวันละหกแสนทุกวัน ๆ ผลวิบากอันนั้นเกื้อกูลให้ได้ความสุขยิ่งใหญ่ อันรุ่งเรืองทั่วไปในที่ทุกสถาน

14. มหาสุรเสนชาตก (ป.ชา.1/196) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ามหาสุรเสนะกรุงพาราณสี ได้มีพระบรมราโชวาทกะมหาชนซึ่งมีอำมาตย์เป็นประมุขทั้งเวลาเช้าเวลาเย็น ความว่า “พวกท่านจงอย่าประมาท จงพากันทำบุญรักษาศีลบำเพ็ญทาน แม้พระองค์เองรับสั่งให้ปลูกโรงงานเสร็จแล้ว ก็ได้ทรงบำเพ็ญทานเป็นจำนวนพระราชทรัพย์หลายแสนทุก ๆ วัน ถึงวัน 14 คำ 15 คำ ทรงรักษาอุโบสถ” ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น ในที่สุดแห่งพระชนมายุชัย ได้ทรงอุปบัติในพิภพดุสิต

15. สุวรรณกุมารชาตก (ป.ชา.1/203) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสุวรรณกุมาร แห่งเมืองสาวัตถี มีวัยวัฒนาการได้ 16 ปี ก็ทรงพระกำลังอันว่องไวพร้อมทั้งกำลังกาย และกำลังปัญญา ทรงรอบรู้ในสรรพวิทยาและชำนาญในศิลปศาสตร์ธนู 18 ประการ ภายหลังทรงดำรงราชสมบัติโดยปราศจากราชอาญาและเครื่องสรรพศาสตราวุธ และให้สร้างโรงงาน 6 แห่ง คือที่ประตูพระนครทั้ง 4 และที่ท่ามกลางพระนคร 1 แทบประตูพระราชนิเวศน์ 1 รวม 6 แห่งดังนี้ แล้วทรงบริจาคพระราชทรัพย์สำหรับโรงงานวันละ 6 แสน ทุก ๆ วัน พระองค์ทรงบำเพ็ญทานนั้นเป็นนิจกาลตราบเท่าสิ้นพระชนมายุสังขาร ก็เสด็จขึ้นไปอุปบัติในเทวโลกกับด้วยบริวารทั้งหลายเป็นอันมาก

16. กนกวรรณราชชาตก (ป.ชา.1/228) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ากนกวรรณราช ครั้งหนึ่งน้ำฝนมาตราบว่าหยาดหนึ่งก็ได้ตกในชมพูทวีป ชาวเมืองอดอยากอาหารล้มตายลงเป็นอันมากขึ้นทุกวัน บางทีตายวันละร้อยคน พันชมพูทวีปทั้งสิ้นฟุ้งกระจายหายไปด้วยกลิ่นซากศพ เพลานั้น มีพระปัจเจกโพธิองค์หนึ่งอยู่ยอดเขาคันธมาทน์ เข้าสู่ถ้ำสมาบัติอยู่ 7 วัน ครั้นออกจากสมาบัติแล้วจึงพิจารณาดูสัตว์โลกทราบสถานการณ์ทั้งหมด จึงมาโปรด พระราชาได้นำพระกระยาหารสำหรับพระองค์และพระราชกุมารมาถวาย ด้วยอานิสสงส์เพียงนี้ บันดาลฝนให้ตกลงในสกลชมพูทวีปในวันนี้ ห่าฝนตกชำระพื้นภูมิภาคให้หมดจดสะอาด ให้ซากศพลอยไปตกในมหาสมุทรก่อน แล้วยังห่าฝนดอกไม้ทิพย์ให้ตกลงโดยลำดับ

17. วิริยบัณฑิตชาตก (ป.ชา.1/236) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวิริยบัณฑิต เป็นผู้ยากจนอาศัยอยู่ในตัวเมืองปัญจาลนคร ครั้งหนึ่ง เกิดปาฏิหาริย์ พระพุทธปฏิมากร ลอยขึ้นไปขัดสมาธิประดิษฐานอยู่ ณ อากาศ มีการชวนเชิญทำบุญปิดทอง วิริยบัณฑิตมีความปรารถนาอันแรงกล้า พาบุดทรภรรยาไปขายไว้ในตระกูลมั่งคั่ง แล้วเอาทองมาให้ช่างทองตีแผ่เป็นทองเปลว นำไปยังกุฎาคาร

ศาลาอันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรเพื่อปิดทองก่อนคนอื่น ภูกราชบุรุษห้ามและแนะนำให้ไปกราบทูลพระราชอาชญาตเสียก่อน พระองค์ตรัสว่า “ถ้าพระพุทธรูปปฏิมากรอนุญาต ปิดได้ ไม่ห้าม” เทวดาที่อยู่บริเวณนั้นเข้าสถิตอยู่ในองค์พระบันดาลให้พระพุทธรูปโยกคลอนหวั่นไหวประดุจดังว่าทรงพระชนม์อยู่ เปลี่ยนพระฉัพพรรณรังสีอันโอภาสแล้วตรัสว่า “*ดูกรวิริยบัณฑิต ท่านจงทำกิจอันควรแก่ความสุขของท่านเถิด*” เสียงที่พระพุทธรูปปฏิมากรกล่าวนั้น ก็แผ่ไปทั่วทั้งเมืองปัญจาลนครทั้งสิ้น เมื่อพระโพธิสัตว์จะสิ้นอายุสังขาร กามาวจรเทพดาทั้งหลายในหกชั้นฟ้าก็นำเอาบุษบกทองทั้งหกอันเต็มด้วยอาภรณ์ทิพย์มาจากเทวโลกทั้งหกชั้นตั้งไว้ ณ อากาศ แล้วร้องเชิญว่า “*ดูกรท่านผู้เช่นเรา ท่านจงมาไปกับเราทั้งหลาย ไปอภิรมย์สมบัติในเทวโลกเถิด*”

18. ธรรมโสณทกษาดก (ป.ชา.1/249) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าธรรมโสณทกษาดก เมืองพาราณสี มีพระหฤทัยปรารถนาจะทรงฟังธรรมตามกระแสพระพุทธรูปปฏิมากรที่พระพุทธรูปเสด็จสถิตพลญาณได้ทรงแสดงไว้ ก็ยังมีได้ทรงฟังธรรมนั้นสมดังพระราชประสงค์ แสวงหาผู้รู้ธรรมไม่ได้ ต่อมาทำวสีกกเทวราชแปลงกายมาทดสอบและแสดงธรรมให้ตั้งอยู่ในพระอัปมาทกรรม ฝ่ายพระเจ้าธรรมโสณทกษาดก ก็ทรงบำเพ็ญทานบารมี เป็นต้น ครั้นทำลายขันธสิ้นพระชนม์ ก็ขึ้นไปบังเกิดในดุสิตเทวพิภพ

19. สุทัสนชาดก (ป.ชา.1/256) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุทัสนมหาราชา กรุงกุสาวดี ราชธานีมหานคร ทรงกระทำความกรรมซึ่งเป็นบุญกุศลมีประการเป็นอันมาก ครั้นถึงสิ้นพระชนมายุจุติจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็ไปบังเกิดในวิมานทองในดาวดึงส์เทวโลก มีนางอัปสรแวดล้อมเป็นบริวาร ส่วนประชุมชนหมู่ใหญ่ชาวพระนครทั้งปวงได้กระทำความกรรมเป็นกุศล ครั้นถึงความสิ้นชีพวายชนม์ก็พากันไปบังเกิดในสวรรค์เทวโลก

20. วัฏฏังคุลีราชชาดก (ป.ชา.1/261) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าวัฏฏังคุลีราช เมืองพาราณสี ในอดีตชาติได้ซ่อมแซมนิวพระพุทธรูปที่ชำรุดให้ตึตั้งเดิม ทำให้เกรงขามแก่เหล่าศัตรูและสัตว์ร้าย “*ผลอนิสงส์แห่งการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปของบุคคลผู้นั้น เป็นอจินไตยคือไม่ควรคิดว่ามากนักย่อเท่าใด เมื่อบุคคลมาก่อสร้างพระพุทธรูปเช่นนั้นด้วยปีติความเลื่อมใสแล้ว ผลอนิสงส์ก็ใหญ่ล้นเต็มที่มีอันจะให้ผู้นั้นเกิดในสวรรค์สิ้นกาลนานทุกเมื่อ*”

21. โบราณกบิลราชชาดก (ป.ชา.1/277) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิราชในปุราณกบิลบุรี ในอดีตกาลได้จารอักษรคำสอนพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก เป็นที่เคารพนับถือของมวลสรรพสัตว์ทั้งปวง ผลอนิสงส์ที่ได้สร้างพระไตรปิฎก คือเขียนอักษรเป็นเครื่องสอดส่องให้ได้สมบัติสามประการ คือมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ

22. ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก (ป.ชา.1/288) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าธรรมิกบัณฑิตราช กรุงพาราณสี ทรงยินดีในทานบริจาคเป็นเบื้องหน้า จึงมีรับสั่งให้สร้างมณฑป ประดับด้วยเครื่องอลังการ ทำสักการบูชาด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายมีมาลาและของหอม เป็นต้น ไม่ได้ปรารถนาสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก ขอให้เป็นพลวปัจจัยให้ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณในอนาคตกาลภายภาคหน้า

23. จากทานชาดก (ป.ชา.1/297) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเป็นมาณพเลี้ยงมารดาอยู่ในเมืองกมลนคร ได้ถวายผ้ากาสาหวัดแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ถูกโจรลักผ้าไป ตั้งความปรารถนาให้มีผ้าเป็นอันมากในภพนี้และภพหน้า ครั้นสิ้นอายุแล้วก็จุติไปบังเกิดเป็นเทพบุตรในดุสิตพิภพกับด้วยภริยาเสวยทิพย์สมบัติ

24. ธรรมราชชาดก (ป.ชา.1/304) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าธรรมราช ณ ชมพูทวีปนคร ทรงสร้างศาลาอย่างงาม นำชมเชย พระราชทานทองคำแสนตำลึงให้เป็นเครื่องไทยธรรม สำหรับพระราชทานแก่มหาชนทุกวัน ๆ

25. นรชิวชาดก (ป.ชา.1/310) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนรชิวะ ตระกูลคนจนในพระนครพาราณสี เป็นผู้ชอบในทางกุศลกรรมบถทั้ง 10 ประการ เลี้ยงชีพแต่ที่ชอบ เลี้ยงมารดาบิดาด้วยความกตัญญู ครึ่งหนึ่งเมื่อมารดาถูกกัดก็ได้รับความช่วยเหลือจากท้าวสักกเทวราช “ท้าวสุทัสมัฒวานเทวราช ชมเชยพระโพธิสัตว์แล้ว ก็เสด็จไปยังสักคณิกายทิพย์สถาน พระโพธิสัตว์ปฏิบัติมารดาอยู่ตลอดชีวิตของมารดาแล้ว ดำรงอยู่จนตลอดอายุ ครั้นสิ้นอายุกระทำกาลกิริยาแล้ว ก็มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า”

26. สุรูปชาดก (ป.ชา.1/319) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุรูปราช กรุงอินทปัตถนคร มีพระประสงค์จะทรงฟังธรรม ท้าวสักกเทวราช แปลงกายเป็นพญายักษ์มาทดสอบและแสดงธรรม ถวายถึงต้นเหตุของความเศร้าโศกเสียใจล้วนเกิดจากความรัก “ครั้งนั้นอินทริยักษ์ได้แสดงธรรมสั่งสอนบรมกษัตริย์ด้วยเทวฤทธิ์แล้ว ก็เสด็จกลับไปยังเทวโลก ตั้งแต่นั้นมาพระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ทรงบำเพ็ญพระกุศลมีทานเป็นต้น ครั้นสิ้นพระชนมายุแล้วก็ไปบังเกิดยังสวรรค์เทวโลก”

27. มหาปทุมชาดก (ป.ชา.1/330) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระมหาปทุมราชกุมาร กรุงอังควตินนคร ได้ปฏิบัติดูแลพระมารดาด้วยเคารพอันแรงกล้าตั้งแต่ครั้งอยู่ในป่าลึก เหตุที่พระราชบิดามารดาจำต้องหนีภัยสงครามชิงเมืองมาบวชเป็นฤาษีประสบเหตุภัยหลายครั้ง โดยมีท้าวสักกเทวราชคอยช่วยเหลือ “พระมหาสัตว์เจ้า เสิญเสด็จพระมารดาพาไปยังบรรณศาลา จำเดิมแต่นั้นมาก็ทรงปฏิบัติพระมารดาโดยเคารพอยู่จนถึงกาลกำหนดพระชนมายุ ครั้นจุติจากมนุษย์โลกแล้ว ก็ไปบังเกิดในสวรรค์”

28. ภัณฑาคารชาดก (ป.ชา.1/345) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นภัณฑาคาริกกุมาร แห่งมิลินทร แคว้นแคว้นวิเทพรฐ สามารถแก้ปัญหาของท้าวสักกเทวราชที่ตรัสถามพระราชบิดาได้ “ข้าแต่ महाराजเจ้า พระองค์จงทรงฟังปัญหาของข้าพระเจ้า ในปัญหานั้นว่า หนึ่งไม่มีสองได้แก่อะไร สองไม่มีสามได้แก่อะไร สามไม่มีสี่ได้แก่อะไร สี่ไม่มีห้าได้แก่อะไร ห้าไม่มีหกได้แก่อะไร หกไม่มีเจ็ดได้แก่อะไร เจ็ดไม่มีแปดได้แก่อะไร แปดไม่มีเก้าได้แก่อะไร เก้าไม่มีสิบได้แก่อะไร สิบไม่มีสิบเอ็ดได้แก่อะไร”

29. พหลาคาวีชาตก (ป.ชา.1/369) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นลูกของโคพหลาคาวี เป็นมีความกตัญญูยอมสละชีวิตเพื่อปกป้องไม่ให้เสียกินแม่ “ความเป็นคนที่มีอายุยืนยาว มีศีลฐานวรรณ ผ่องใสมีกำลังกายมีความสุข จะยืนเดินนั่งนอนก็เป็นสุข ไม่เป็นคนหลงกระทำกาลกิริยา สรรพความสุข ทั้งปวงนี้เป็นผลของกตัญญูตาความเป็นคนกตัญญู”

30. เสตบัณฑิตชาตก (ป.ชา.1/376) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นหนูธรรมเสต เป็นหนูมงคล รักษาศีลห้า พราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของอาศัยหนูจึงมีความมั่งคั่งร่ำรวยเงินทอง เมื่อหนูไม่อยู่เกิดอดคัดขัด สนจำต้องขายทุกสิ่งทุกอย่าง ภายหลังหนูกลับมาช่วยเหลือโดยแนะนำให้ไปขายแก่พระราช จะทำให้ได้ลาอย่างใหญ่หลวง “บรรดาสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม มารักษาอยู่ในศีลห้าประการ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นก็จะมีความสุขสำราญในโลกนี้ ครั้นละโลกนี้ไปสู่ปรโลกแล้วก็มีแต่ความสุข จะได้สมบัติเป็นพระอินทร์พระพรหม”

31. ปุพผชาตก (ป.ชา.1/386) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าปุพผราช แห่งสิริพันนคร เมื่อครั้งอดีตกาล เลื่อมใสศรัทธานิมนต์พระมหาเถระเพื่อจะให้สร่งน้ำแล้วสร่งพระเถระเจ้าด้วยน้ำหอมสี่หม้อ ทำให้พรั่งพร้อมด้วยโภคสมบัติ และบริวารสมบัติ “เป็นผู้สมบูรณ์ไปด้วยยศและโภคสมบัติ มีศีลสรรพวรรณงดงามดุจสีทอง ย่อมบังเกิดในตระกูลอันมีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์ไพศาล ความที่ได้เกิดในตระกูลดีมียศมีปัญญานี้ เป็นผลอานิสงส์ที่ได้สร่งน้ำพระสงฆ์”

32. พาราณสีราชชาตก (ป.ชา.1/399) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี ปกครองบ้านเมืองเน้นสามัคคีธรรม ความพร้อมเพรียงกัน ไม่สร้างความบาดหมางใจกัน “พระราชาก็ได้ดำรงราชสมบัติโดยสม่าเสมอ ขนชาวพระนครก็ได้อยู่สมัครสโมสรปรองดองกัน มนุษย์ในสกลรัฐพากันระงับกายวาจาจิตเรียบร้อยดี พระเจ้าพาราณสีตั้งพระทัยบำเพ็ญสมเด็จสภารมีเป็นเบื้องหน้า”

33. พรหมโฆสราชชาตก (ป.ชา.1/407) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมโฆสราช แห่งเมืองกุสมพูรี ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุสี่ประการในการปกครองบ้านเมือง พสกนิกรเป็นอยู่สุขสบายทั่วกัน สมบูรณ์ด้วยอเนกธนะและธัญญาหาร “ประทานโอวาทแก่มหาชนทรงดำรงราชสมบัติโดยธรรมสม่าเสมอ เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วมีสวรรค์เป็นที่ดำเนินไปข้างหน้า”

34. เทวรุกขกุมารชาตก (ป.ชา.1/413) พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลเข็ญใจ นามว่าเทวรุกขกุมาร วันหนึ่งได้เข้าป่าเห็นพระพุทธรูปอยู่ใต้ต้นรังใหญ่ เอาผ้าห่มปิดกวาดรอบๆ ต้นไม้ ฉีดน้ำเป็นแผ่นธงบูชา มีหญิงหม้ายคนหนึ่งเป็นหญิงดีมีศีลได้ฉีกผ้าที่โปกหั่วถวายเป็นพุทธรูปบูชาตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาจะเป็นภรรยาเขา ด้วยผลานิสงส์นี้ บริวารสมบัติ โภคสมบัติ ยศสมบัติ สวรรคสมบัติ บังเกิดมี “สรรพสุวรรณหิรัญยโคมทีสา ทาสทาสีบริวารนับตั้งแสนเกิดเนื่องแน่นกันไป พระโพธิสัตว์เห็นอัศจรรย์ดังนั้น ก็ปริดีเปรมปลื้มในใจ”

35. สลทชาตค (ป.ชา.1/422) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นดาบส ได้ช่วยแก้ปัญหาปริศนาธรรม แก่สรรพสัตว์ที่ขอความช่วยเหลือและให้พร่าสอนไม่ให้เบียดเบียนกัน

36. สิทธิสารชาตค (ป.ชา.1/428) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชกุมารสิทธิสาร กรุงพาราณสี ถูกขับไล่พร้อมพระสหายบุญสาร ได้รับการคุ้มครองและนำขึ้นแฉะจากเทพอารักษ์ ด้วยเหตุที่สร้างบุญบำเพ็ญแต่ชาติปางก่อน “นิโรธพฤษ์เทวดาเห็นยักษะกินบุญสาร จึงดำริว่าบุญ สารผู้นี้มีบุญ เมื่อครั้งเป็นพาราณสีเศรษฐี ได้สร้างศาลาและวิหาร บริจาคบิณฑบาตและจีวรเภลัซแก่ พระภิกษุสงฆ์ไว้ และได้รักษาอุโบสถศีล เมื่อเรายังดำรงชีพอยู่อย่างนี้ ไม่ควรจะปล่อยให้บุญสารตาย เสียเลย”

37. นรชิวกฐินชาตค (ป.ชา.1/436) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนเข็ญใจนามปรากฏว่านรชิว ได้ช่วยเศรษฐีจัดการงานกฐิน ตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ ได้รับผลานิสงส์มากพ้นจากความทุกข์ทนอดอยาก “บุคคลเหล่าใดปรารถนาหาความสุขนั้น ได้ถวายผ้ากฐินจีวรไว้ บุคคลเหล่านั้นจะพ้นจากความทุกข์ เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ก็ย่อมจะถึงความสุขในหมู่เทวดาและมนุษย์ และจะไม่ไปเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น อันนี้เป็นผลแห่งกฐินทาน”

38. อติเทวราชชาตค (ป.ชา.1/447) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าอติเทวราช ได้ถวายคู่ ผ้าเพื่อกฐินทานแก่หมู่ภิกษุสงฆ์ มีพระโกณฑัญญะพุทธองค์เป็นประมุข “เพราะผ้ากฐินทานนี้ ขอให้ ข้าพเจ้าได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ถ้าข้าพเจ้าได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณกาลใด ก็จัก รื้อ ชนลัตัวให้พ้นไปจากวัฏฏสงสารในกาลนั้น”

39. ปาจิตตกุมารชาตค (ป.ชา.1/455) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปาจิตตกุมาร แห่งเมืองพรหม พันธนคร ได้ออกจากเมืองตามหาเนื้อคู่รักแท้ ได้ลูกสาวชานา เป็นคนสวยรูปงาม ชาญฉลาดมากมาย ต้องเผชิญปัญหาอุปสรรคมากมาย รอดมาได้ด้วยการไหวพริบและความช่วยเหลือจากเทพดา

40. สรรพสิทธิกุมารชาตค (ป.ชา.1/469) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสรรพสิทธิราชกุมาร แห่งกรุงอลิกันคร เป็นผู้มึศิลป์และความตรึกมาก ทั้งจะประกอบด้วยพระปัญญาปริชาเฉลิยฉลาด และ จะมีอุบายวิธีมากมายประการ พบเจอปัญหาอุปสรรคมากมายกว่าจะพบรักแท้ “ได้ทรงบำเพ็ญ พระราชกุศลมีประการต่าง ๆ มีทานศีลเป็นต้น ครั้นเสด็จสวรรคตแล้วก็ได้ไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ จุติจากดุสิตพิภพแล้วได้มาบังเกิดในมนุษย์โลก”

41. สังขปัตตชาตค (ป.ชา.1/483) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสังขปัตตกุมาร แห่งโปตบุรีใน อสุภรัฐ มีอัธยาศัยยินดีในทานมิได้เบื่อหน่าย เมื่อยังแสวงหาโพธิญาณอยู่นั้น ถึงว่าจะต้องทุกข์ยาก อย่างไม่ยอมละเสียซึ่งทานได้ “พระมหาสัตว์ครองราชสมบัติโดยธรรมสม่าเสมอ ทรงบำเพ็ญบุญมีทาน เป็นต้น ครั้นสิ้นพระชนม์แล้วมีสวรรค์เป็นไปเบื้องหน้า”

42. จันทเสนชาตค (ป.ชา.1/510) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทเสนราชกุมาร ครั้งอดีตกาล เป็นนายทศคตได้เข้าไปปากกับภรรยาเพื่อจะเก็บพินและผักมาขาย ได้เห็นพระพุทธรูปในวิหารอันคร่ำ

คร่ำมีพระเศียรและพระกรรณพระบาทแตกหัก ช่วยกันเอาดินเหนียวมาขยำซ่อมแซมมองค์ปฏิมา มีผลานิสงส์ประกอบด้วยบิวารสมบัติ โภคสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติในภายภาคหน้า

43. สุวรรณกัจจปชาดก (ป.ชา.1/521) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเต่าทอง ยอมเวลาในการเดินทางพาส่งและสละชีวิตเลือดเนื้อเป็นอาหารแก่พ่อค้าที่ทุกข์ยากลำบากอาหารในการเดินทาง

44. ลีโสธราชาดก (ป.ชา.1/526) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าลีโสธราฯ แห่งอนันตนคร คืนวันหนึ่ง ได้เห็นสุบินนิมิต จึงเล่าให้บุโรหิตฟัง ครั้นบุโรหิตให้บูชาพระเสาร์เทพบุตร ด้วยเหตุที่เป็นผู้มีมานะอันกระด้างมิได้บูชา จำต้องพลัดพรากจากพระนคร ถูกบุรุษชาวนาซิงเอามงกุฏและพระขรรค์และอาชานายไปหมดสิ้น แล้วมีหน้าทำโทษเป็นสาหัส ได้เสวยความทุกข์โศกสนทนสาหัส ตราบเท่าจนถึงวันนี้ประมาณได้ปีหนึ่งกับหกเดือน

45. วรวงสชาดก (ป.ชา.1/563) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าวรวงศ์ราช มีพระเชษฐาคือพระเจ้าวงศ์สุริยามาศ เมื่อเยาว์วัยต้องพลัดพลาดจากเมือง ระหว่างทางได้เสวยเนื้อไก่อันเป็นมงคลถึงแม้ผจญเผชิญเหตุร้ายนานัปการ ก็ได้เป็นกษัตริย์ในต่างเมืองต่างแดน

46. อรินทชาดก (ป.ชา.1/602) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าอรินทราช ได้บำเพ็ญพาทิรทานอยู่เป็นนิจนิตย และทรงบำเพ็ญอุกฤษฏ์ตักทาน “เราปรารถนาว่าวันนี้เราลุกขึ้นแต่เช้าแล้วยากที่จะมาขออย่าได้ขอพาทิรทานเลย จงขอแต่อุกฤษฏ์ตักทานเถิด”

47. รตเสนชาดก (ป.ชา.1/620) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ารตเสน เป็นลูกชายน้องสาวคนสุดท้องของนางสิบสอง ต้องเผชิญทุกข์อุปสรรคมากมาย “ในกาลปางก่อนนางสิบสองได้เอาลูกสุนัขเล็ก ๆ ไปทิ้งเสียในป่าสิบสองตัว กรรมที่เป็นบาปนี้ได้ให้ผลแก่นางสิบสองจนถึงหาร้อยชาติ” อาศัยความเฉลียวฉลาดและความกตัญญูตเวทีแก่มารดาและญาติ จึงได้เสวยสุขสมอารมณ์หมาย

48. สุวรรณสิทธชาดก (ป.ชา.2/1) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุวรรณสิทธา เกิดในตระกูลจันทาลมีแต่หัว ร่างกายแต่อาศัยอยู่ภายใน เป็นคนเฉลียวฉลาด มีความกตัญญูต่อมารดาถึงนิก มีความสามารถวิเศษนาปริศนาธรรมได้อย่างแยบยล ภายหลังได้เป็นพระราชแห่งเมืองพาราณสี

49. วนาวนชาดก (ป.ชา.2/27) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระวนาวน ทรงฉลาดรอบรู้ในสรรพวิชาศิลปต่างๆ แต่จะได้รับความลำบากเป็นอันมาก รุกขเทวดาช่วยปกปักรักษาเลี้ยงดู มีความกตัญญูปรนนิบัติมารดาให้มีความสุขสบาย

50. พากุลชาดก (ป.ชา.2/83) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพากุลกุมาร ได้หาสถานที่เพาะปลูกตามบิดาสั่งไว้ก่อนตาย เลี้ยงหมาเป็นเพื่อนคู่ใจ รักษาอุบาสกศีลเป็นประจำ ได้ราชาธิดาที่ท้าวสักกเทวราชจัดสรรมาให้ รอดพ้นจากราษฎรและอุปสรรคต่างๆ ด้วยความช่วยเหลือจากภรรยาและเทพดาทั้งหลาย “ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมจรยาและทรงสงเคราะห์มหาชนด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ แล้วให้สร้างโรงงาน 6 แห่ง ทรงบริจาคพระราชทรัพย์วันละ 6 แสนสำหรับโรงงาน มีพระเหตุที่ยโสมนัสเบิกบานในมหาทานบริจาค พร้อมด้วยพระราชเทวีสุขุมานันทา”

2.5.2 ปัจฉิมภาคชาตก

ปัจฉิมภาคชาตก 11 เรื่อง ประกอบด้วย :

51. โสณันทชาตก (ป.ชา.2/110) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าโสณันทราชา มีนางปทุมมา วดีเป็นมเหสี ซึ่งอาศัยถ้ำชัมเลียงคูมาตั้งแต่เกิด ประสบปัญหาจากการใส่ความจากภรรยาของพี่น้อง ภายหลังพากันบรรพชาเป็นฤาษี ทรงเจริญพรหมวิหาร 4 ยังฉานอภิญญาสมบัติให้เกิดแล้ว ทรงฉาน ไม่เสื่อม ได้เสด็จเข้าถึงซึ่งพรหมโลก

52. สีหนาทชาตก (ป.ชา.2/134) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสีหนาทราชา เกิดมาเพราะ มารดาตีม้ำจากรอยเท้าช้าง พอเติบโตใหญ่ก็ลาไปตามหาบิดา ด้วยบุญบารมีและความช่วยเหลือจากท้าว สักกเทวราชได้เป็นกษัตริย์ เป็นที่สักการะเคารพนับถือทั้งมนุษย์และเทวดา “สรรพเทพามีท้าวอินทรา และพรหมเป็นต้น เกลื่อนกล่นพากันมาแต่ถ้ามามาพจรและพรหมโลก พร้อมกันบูชาเราตถาคตด้วย เครื่องสักการะมีระเบียบของหอมเป็นต้น”

53. สุวรรณสังขชาตก (ป.ชา.2/163) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุวรรณสังขราชา เมื่อแรกเกิดเป็นรูปหอยสังข์ มีความกตัญญูช่วยเหลือมารดาตลอดมา จำต้องพลัดพรากจากกันต้อง ประสบปัญหาอุปสรรคมากมายมีศัตรูคอยป้องกันชีวิต ได้สำเร็จวิชาเรียกปลา ภายหลังได้เป็น ลูกเขยแห่งพระเจ้าพาราณสี จากผลานิสงส์ที่เคยถวายผ้าแก่ภิกษุสงฆ์

54. สุรัพชาตก (ป.ชา.2/202) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระสุรัพกดาบส มีความเฉลียวฉลาดสามารถแก้ปัญหาปริศนาธรรมของกาคะปูทอง “สรรพเทพดาทั้งหลาย ให้สาธุการและโปรยนาทาน ทิพย์รัตนบุปผาบูชาพระโพธิสัตว์ ปูทองก็โสมนัสให้สาธุการแล้วถามปัญหาข้อที่ 20 ต่อไปว่า ข้าแต่พระ ผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ รสสิ่งไรชื่อว่า เป็นรสอร่อยยิ่งกว่ารสทั้งปวง พระสุรัพโพธิสัตว์เมื่อจะวิสขนาวิสขติ มปัญหา”

55. สุวรรณกัจฉปชาตก (ป.ชา.2/287) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเต่าทอง รู้จักสรรพนักษัตริ และพูดภาษามนุษย์ได้ ด้วยตนได้ก่อสร้างกุศลไว้มาก มีความกตัญญู แสวงหาประโยชน์และความสุขให้ ตายายผู้มีอุปการะเลี้ยงดู ได้บอกให้รับสัตว์เดรัจฉาน แต่ไม่รับมนุษย์ไว้ครั้งน้ำท่วมใหญ่ มนุษย์นั้น ยากนักที่จะรู้บุญคุณทำให้ตายายถูกจ้องจាំต้องทนทุกข์ยากลำบากกายและใจ

56. เทวันธชาตก (ป.ชา.2/312) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเทวันธราชา ได้ทรมานมนุษย์ และยักษ์ทั้งหลายให้เสื่อมพยศให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ และได้สมาทานศีลบำเพ็ญทาน “ทรงพระชรา ภาพแล้วจึงมอบราชสมบัติให้แก่พระโอรสธิดาแล้ว เสด็จออกทรงผนวชเป็นดาบสและดาบลินี ณ ป่า ทิมพานต์ บำเพ็ญฉานสมาบัติให้เกิดเต็มที่มีได้เสื่อมถอย เมื่อสิ้นพระชนมายุแล้วก็มีพรหมโลกเป็นเบื้อง หน้า”

57. สุบินชาดก (ป.ชา.2/367) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าสุบินราชา ได้สั่งสมกุศลมูลไว้และปรารถนาสมบัติใด ๆ ได้ทำบุญไว้ ก็จะได้สมบัติสมตามความประสงค์ สามารถแผ่พระบารมีเป็นที่เกรงขามทั้งพื้นปฐพีและนภากาศ “พระสุบินราชามีบุญญาภาพฤทธิ์เดชมากนักหนา อย่าว่าแต่มนุษย์เลย ถึงเทวดาก็หาอาจจะรบกับท้าวเธอได้ไม่”

58. สุวรรณวงศชาดก (ป.ชา.2/404) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระสุวรรณวงศ์ราชา ทรงปรีชารอบรู้สรรพศิลปะทั้งมวล กอปรด้วยศีลตั้งอยู่ในธรรมเป็นที่นิยมรักใคร่แห่งมหาชน บำเพ็ญกุศลบริจาคทานแก่สมณพราหมณ์ทุก ๆ วัน สมาทานมั่นซึ่งอุโบสถตามกาลตามสมัย สามารถเอาชนะอริราชศัตรูทั้งเป็นมนุษย์และอมมนุษย์

59. วรณูชาดก (ป.ชา.2/442) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นวรรณุกุมาร ครั้งเมื่อทรงพระเยาว์ พระราชบิดาพระพิโรธ เอาพระมารดาใส่เปลอน้ำเสีย ถูกกระแสน้ำพัดไปบรรพชาเป็นดาบสินี ติดอยู่ที่เกาะกลางมหาสมุทร ทรงตั้งอยู่ในกตัญญูภาพต่อมารดา เผชิญปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งออกบวชเป็นฤาษี โดยได้รับความช่วยเหลือจากเหล่าเทพยดาเสมอมา

60. สิริสาชาดก (ป.ชา.27/2/498) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นสิริสากุมาร ประสูติทางพระโอษฐ์ ถ้าเหล่าแม่นมเชษฐภรรยา ณ ฝ่าลาดมีเนื้อหยาบ พระกุมารไม่ทรงถูกต้องผ้านั้นเลย ได้แต่ทรงกรรแสงคร่ำครวญ เพราะฉะนั้นพระมารดาจึงโปรดให้บรรทมราคาตั้งแสน พระกุมารได้บรรทมเหนือผ้าเนื้อละเอียดสบายไม่ทรงกรรแสงนั่งไม่มีพระสุรเสียงหลับไปสบาย พิจารณาดีก่อนจึงหลับ ขอบช้อนอยู่ในหีบแก้ว ประสพหันตภัยจากเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่กลัวจะสูญเสียอำนาจวาสนา “บำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอยู่เป็นนิตย์ ครั้นทรงพระชราภาพก็พิจารณาเห็นโทษแห่งเพศคฤหัสถ์เห็นอนาถสงฆ์แห่งบรรพชิต จึงทรงมอบราชสมบัติแก่พระโอรสแล้วเสด็จออกทรงผนวชเป็นฤาษี ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมีจนได้ฌานสมาบัติ เมื่อทำลายขันธก็ได้อุบัติในพรหมโลก”

61. จันทคารชาดก (ป.ชา.2/536) พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าจันทคาร เกิดในตระกูลคนขัดสนตระกูลหนึ่ง ถูกพ่อแม่ไล่ออกจากบ้านตั้งแต่เล็กๆ เทียวขอทานไปเรื่อยๆ ภายหลังจากความช่วยเหลือจากท้าวสักกเทวราช ผ่านปัญหาอุปสรรคมากมายจากอริศัตรูผู้ปอรัยที่มีฤทธิ์เดช อำนาจวาสนามาหลายครั้งครา เมื่อได้เป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ “ทรงสะสมบุญเป็นอันมาก ทรงบริจาคทานรักษาศีลเจริญภาวนา ถึงอายุชัยก็สวรรคต มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า”

ในปัญญาชาดก มีหลายเรื่องที่มีการนำมาเป็นแนวทางในการแต่งคำฉันท์ บทกลอนกลบทละครนอก เช่น

1. สมุทโฆษชาดก เป็นที่มาของสมุทโฆษคำฉันท์ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
2. สุธนชาดก มีผู้นำไปแต่งเป็นบทละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา
3. วิบูลราชชาดก เป็นเรื่องที่หลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนำไปแต่งเป็นโครงเรื่องของกลอนกลบทชนิดต่าง ๆ เรียกกรวมว่ากลบทศิริวิบูลกิตติ

4. พหุลาควีชาตก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำไปเป็นต้นเรื่องของละครนอกเรื่อง คาวี และเรื่องพหุลาควีชาตกนี้ พระมหाराชครูในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้นำไปแต่งเป็นเรื่องเสื่อโคคำฉันทด้วย

5. สรรพสิทธิกุมารชาตก เป็นต้นเรื่องที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นำไปเป็นพระนิพนธ์เรื่องสรรพสิทธิคำฉันท

6. สุวรรณสังขชาตก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำไปแปลงและทรงพระราชนิพนธ์เป็นบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

ตาราง 2.1 แสดงตัวอย่างชาตกตามกำเนิดในการบำเพ็ญบารมี

กำเนิด	ทศบารมี	ตัวอย่างชาตก
ชลาพุชะ	เนกขัมมบารมี	เตมีย์ชาตก อโยธยชาตก
ชลาพุชะ	วิริยบารมี	มหาชนกชาตก กปิชาตก
ชลาพุชะ	เมตตาบารมี	สุวรรณสามชาตก เอกราชชาตก
ชลาพุชะ	อธิษฐานบารมี	เนมิราชชาตก กุกุชาตก
ชลาพุชะ	ปัญญาบารมี	มโหสถชาตก สัมภวชาตก
อณทชะ	ศีลบารมี	ภุริทัตชาตก ทัททราชาตก
ชลาพุชะ	ขันติบารมี	จันทกุมารชาตก ชันตีวาทีชาตก
ชลาพุชะ	อุเบกขาบารมี	นารทชาตก มหีสชาตก
ชลาพุชะ	สัจจบารมี	วิฑูรชาตก กัณฐหาริชาตก
ชลาพุชะ	ทานบารมี	มหาเวสสันดรชาตก สสปัญชิตชาตก
อณทชะ	สัจจบารมี	มัจฉชาตก วิภูฏกชาตก
โอปปาติกะ	ศีลบารมี	ธรรมเทวปุตตกชาตก กัมมชิตชาตก
โอปปาติกะ	เมตตาบารมี	กุลาวกชาตก เกฬีสลชาตก

จากตารางที่ 2.1 พบว่า กำเนิดของพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมี 10 ทศ มี 3 กำเนิด คือ

1. ชลาพุชะ ประเภทที่เกิดอยู่ในครรภ์ก่อนแล้วคลอดออกมาเป็นตัวไม่ว่าจะเป็นพระราช พระเจ้าพรหมทัต บุโรหิต พรหมณ์ ฤๅษี ช้าง ราชสีห์ ม้า กระบือป่า โค กวาง ละมั่งทอง
2. อณทชะ ที่เกิดในฟองไข่ก่อนแล้วฟักออกมาเป็นตัว ไม่ว่าจะเป็นหงส์ ไก่ พญานก นกยูง นกแร้ง กา นกกระทา นกแขกเต้า และ
3. โอปปาติกะ ประเภทที่เกิดมาโดยไม่ได้อาศัยพ่อแม่และของโสโครกหรือที่ชุ่มชื้น แต่อาศัยอดีตกรรมอย่างเดียว และเมื่อเกิดก็เติบโตขึ้นทันที ไม่ว่าจะเป็นพรหม ท้าวสักกะ เทวราชา เทพบุตร เทวดาประจำมหาสมุทร อากาศเทวดา รุกขเทวดา ไม่มีปรากฏว่า พระโพธิสัตว์ไปเกิดในกำเนิดสังเสทชะ ที่เกิดโดยไม่มีอาศัยท้องพ่อแม่ แต่อาศัยเกิดจากต้นไม้ ผลไม้ ดอกไม้ ของโสโครก ที่ชุ่มชื้น เชื้อรา เป็นต้น

ตาราง 2.2 แสดงจำนวนกำเนิดของพระโพธิสัตว์

กำเนิด	ครั้ง	ตัวอย่างชาดก
โอปปาติกะ	69	
พรหม	4	ฉานโสธนะชาดก มหานารทกัศสพชาดก
ท้าวสักกะ	21	โกสิยชาดก กามนิตชาดก
เทวราชา เทพบุตร	7	मितตวินทกชาดก กัการุชาดก
เทวดาประจำมหาสมุทร อากาศ และอื่น ๆ	6	สุลสาชาดก สีลานีสังชาดก
รุกขเทวดา	31	ผันทนชาดก รุกขธัมมชาดก
ขลาปุชะ : มนุษย์	353	
พระราชา	37	มหาสุตโสสมชาดก มหาสีลวชาดก
พระเจ้าพรหมทัต	20	กิงฉันทชาดก อันทกุตชาดก
พระราชโอรส	25	อุมมาทันตีชาดก กักรุหาริชาดก
บุโรหิต และ บุตรบุโรหิต	12	สีลวิมังสาชาดก พันธนมอกขชาดก
พราหมณ์ และ พราหมณ์ออกบวชเป็นฤๅษี	67	สุขวิหาริชาดก สัจจังกริชาดก
บุตรพราหมณ์ และ ศิษย์พราหมณ์	10	สาเกตชาดก เวทัพพชาดก
อำมาตย์	31	กุกกุชาดก มหิฬามุขชาดก
ฤๅษี ดาบส นักบวช และ ศิษย์	31	มาลุตชาดก ตักกปัมติตชาดก
มโหสถบัณฑิต	13	เทวดาปัญหชาดก คัทรภปัญหชาดก
วิธูรบัณฑิต	4	จตุโปสถิยชาดก ทสพราหมณชาดก
บัณฑิต	10	โสณนันทชาดก กุหกชาดก
มาณพ	3	ตักการิยชาดก ตักการิยชาดก
คหบดี กุฎุมพี พ่อค้า และ บุตรกุฎุมพี	23	จูปเสฏฐิชาดก เสริววาณิชาดก
เศรษฐี และ บุตรเศรษฐี	23	สิริกาฬกัณนิชาดก วารุณิพุสกชาดก
อาจารย์ทิศาปาโมกข์ และ ศิษย์	19	มุสิกชาดก อนภริติชาดก
หัตถาจารย์ ควณูช่าง	2	สังคามาวจรชาดก อุปาหนชาดก
เจ้าหน้าที่	2	ตันทุลนาฬิชาดก ขุรूपชาดก
ช่างต่าง ๆ	5	สุจิชาดก กัจฉปชาดก
ต้นหน	1	สุปปารกชาดก
ชวานา	4	สุวัณณกั๊กกุกชาดก สีหัจฉมชาดก
ศิลปิน	5	คุดติลชาดก สังขมชาดก
หมอญู	1	วิสวันตชาดก
นักเลงสกา	1	ลิตตชาดก
คนยากจน	1	สุตनुชาดก
คนจันทาล	3	สตรธัมมชาดก ฉวชาดก

ชลาพุชะ : สัตว์สี่เท้า	62	
ช้าง	7	ฉัททันตชาดก สุวัณณกั๊กกภูกชาดก
ราชสีห์	10	มหาอุกกุสชาดก สุกรชาดก
ม้า	4	โกชาขานียชาดก วลาหกัสนชาดก
กระปือป่า	1	มหัสชาดก
โค	5	นันทิวีสาลชาดก สารัมภชาดก
กวาง	3	รุรมิคราชาดก กรุงคมิคชาดก
พญาเนื้อ	7	โรหณมิคชาดก สุวัณณมิคชาดก
ละมั่งทอง	1	สรภมิคชาดก
วานร	13	มหากปีชาดก สูงสูมารชาดก
สุกร	1	ตุณทิลชาดก
สุนัข	3	กุกกุรชาดก สิงคาลชาดก
พญาเหยี่ยว	3	โคธชาดก (1-3)
กระต่าย	1	สสปัมพิตชาดก
หนู	2	พิฬารวตชาดก อัคคิกชาดก
เขียดเขี้ยว	1	หริตมาตชาดก
อ้นทชะ ชลาพุชะ : สัตว์สองเท้า	57	
ครุฑ	2	สุสันธิชาดก ปันทรกนาคราชาดก
กอินร	1	จันทกอินรีชาดก
หงส์	9	มหาหังสชาดก อุลูกชาดก
ไก่	2	กุกกุฏชาดก (1-2)
พญานก	4	ธัมมัทธชชาดก ขตาสนชาดก
นกยูง	3	มหาโมรชาดก มหาโมรชาดก
นกแร้ง	4	คิชมชาดก มิคาโลปชาดก
กา	3	วีรกชาดก สุปัตตชาดก
นกกระทา	2	ทัททรชาดก ติตติรชาดก
นกแขกเต้า	8	สัตติคัมพชาดก มหาสุวราชาดก
นกคุ้ม	2	วิฏฐกชาดก
นกกระจาบ	2	สัมโมทมานชาดก วิฏฐกชาดก
นกดูเหว่า	3	กุนาลชาดก จูฬกุนาลชาดก
นกพิราบ	6	กโปตกชาดก มณิชาดก
นกมูลไถ	1	สกุณัคมิชาดก
นกหัวขวาน	2	กัณฑลลกชาดก ขวสกุณชาดก
นกจิ้งกรพาก	2	จังกวากชาดก
นกขมิ้น	1	กุกุฬุสกชาดก

อัญหชะ : สัตว์ไม่มีเท้า	6	
พญานาค	3	จัมเปยยชาตก จัมเปยยชาตก
ปลา	3	มัจฉชาตก มิตจินต์ชาตก

จากตารางที่ 2.2 พบว่า พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดโอปปาติกะ 69 ชาติ เช่น พรหม ท้าวสักกะ และ เทวดา เกิดในกำเนิดชลาพุชะเป็นมนุษย์ 353 ชาติ เช่น พระพรหมทัต พระราชา พระราชโอรสมโหสถบัณฑิต วิธูรบบัณฑิต บัณฑิต มาณพ คหบดี ภูมพี พ่อค้า และ บุตรภูมพี เศรษฐี และ บุตร เศรษฐี อาจารย์ทิศาปาโมกข์ และ ศิษย์ เป็นสัตว์สี่เท้า 62 ชาติ เกิดในกำเนิดอัญหชะ สัตว์สองเท้า 62 ชาติ เช่น ครุฑ หงส์ ไก่ พญานก นกยูง นกแร้ง กา นกกระทา นกแขกเต้า สัตว์ไม่มีเท้า 6 ชาติ เช่น นาค ปลา

2.6 ความสำคัญของชาตก

ชาตกมีความสำคัญในการรักษาและสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม และค่านิยมในสังคมไทย นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเสริมสร้างจิตวิญญาณและคุณธรรมของคน การเรียนรู้และปฏิบัติตามชาตกจะช่วยให้คนมีการมองและดำเนินชีวิตอย่างซื่อสัตย์และมีความสุขทั้งทางจิตใจและทางด้านวิถีชีวิต ดังที่พัฒน์ เฟื่องผลา (2535, หน้า 335-336) ได้กล่าวไว้ว่า

1. คุณค่าทางด้านคำสอน มี 2 ลักษณะ คือ 1) คำสอนที่เป็นสังฆธรรม เช่น อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา มรรคมืองค์แปด 2) คำสอนที่เป็นจริยธรรม เช่น ความสามัคคี การคบมิตร ความกตัญญู ความขยัน
2. คุณค่าทางด้านสังคม เช่น การแบ่งชั้นวรรณะ การเมือง การปกครอง การอาชีพ การพัฒนา การกีฬา
3. คุณค่าทางวรรณคดีและบ่อเกิดวรรณคดี วรรณคดีชาตกทั้งในนิบาตและนอกนิบาต จัดเป็นวรรณคดีบาลี วรรณคดีชาตกเหล่านี้ยังเป็นบ่อเกิดวรรณคดีไทย เช่น มหาชาติคำหลวง กากีคำกลอน และยังเป็นบ่อเกิดของนิทานพื้นบ้านภาคต่าง ๆ อีกด้วย เช่น เรื่องหงส์หิน ในภาคเหนือ เรื่องสินไซ ในภาคอีสาน และเรื่องสุบิน ในภาคใต้
4. คุณค่าทางด้านบ่อเกิดหนังสือสุภาสิตและนิทานคติธรรม ของกระทรวงศึกษาธิการ นิทานสุภาสิต เช่น เรื่อง โคนันทวิศาล เป็นต้น นิทานคติธรรม เช่น เรื่องพระยาช้างฉัททันต์ เป็นต้น
5. คุณค่าทางด้านความเชื่อ เช่น เชื่อในการกลับชาติไปเกิด เชื่อเวทมนต์คาถา เป็นต้น
6. คุณค่าทางด้านสุภาสิต เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น และเป็นบ่อเกิดโคลงโลกนิติด้วย

7. คุณค่าทางการสอน คือ ก่อนสอนต้องให้จับบุคคลที่จะสอน รู้จักธรรมะ รู้จักการเปรียบเทียบ รู้จักถาม รู้จักตอบ

8. คุณค่าทางด้านประวัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย นิทานชาดกแต่ละเรื่อง ทำให้ทราบว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหนมีการณ์อะไรเกี่ยวกับพระองค์และพระสาวกรูปใดบ้างที่ปรากฏอยู่เรื่องนั้น

9. คุณค่าทางด้านภาษา ทำให้ทราบว่า ชาดกในพระสุตตันตปิฎก ชาดกในวรรณกรรมไทย ขุททกนิกาย มีลักษณะแต่งเป็นคาถา ซึ่งเชื่อว่าเป็นพุทธพจน์ ส่วนอรรถกถาชาดกภาษามีลักษณะแต่เป็นร้อยแก้วหรือหุ้มคาถาไว้ ที่สำคัญคือมีโครงเรื่อง 5 ส่วนในฐีกาชาดกนั้น ภาษาที่ใช้มีลักษณะเป็นร้อยแก้ว แก้อธิบายว่า ความหมาย ในพระไตรปิฎกและในอรรถกถา ส่วนในคัมภีร์ปัญญาสาชานนั้นภาษามีลักษณะแต่งเป็นร้อยแก้ว และมีคาถาซึ่งแต่งขึ้นเองบ้าง นำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง มีการใช้ภาษาต่อยกว่าภาษาในนิบาตชาดก

10. คุณค่าชาดกทางด้านอื่น ๆ นั้น เช่น ชาดกมีคุณค่าทางปรัชญาศาสตร์ที่เสริมสร้างการเข้าใจเรื่องความหมายและจิตวิญญาณของมนุษย์ การศึกษาชาดกสามารถเปิดประตูให้เข้าถึงการเรียนรู้เกี่ยวกับคำถามหลาย ๆ ด้านของชีวิตและมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ อันเป็นพื้นฐานแห่งศาสนาพุทธศาสนา และเป็นแหล่งข้อมูลและแนวทางที่ช่วยให้คนสามารถปฏิบัติตามความเชื่อและศาสนาของพวกเขาได้อย่างเหมาะสม มีบทบาทสำคัญในการรักษาและสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา การศึกษาชาดกสามารถช่วยในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและวัฒนธรรม เป็นแหล่งการเรียนรู้และการศึกษาที่สำคัญ การศึกษาชาดกช่วยพัฒนาการคิดวิเคราะห์และการเรียนรู้เรื่องธรรมะและปรัชญา การปฏิบัติตามชาดกสามารถเสริมสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสุขภาพจิตใจของผู้ปฏิบัติ ชาดกช่วยให้คนมีความสุขและเจริญขึ้นทางจิตวิญญาณมีชาดกได้มีการแนะนำเกี่ยวกับความเหมาะสมในการเกี่ยวพันกับการเศรษฐกิจและการค้าขาย การปฏิบัติตามชาดกช่วยให้คนมีการดำเนินชีวิตทางการเศรษฐกิจอย่างซื่อสัตย์และชอบธรรม

2.7 สรุปสาระสำคัญ

จากศึกษาชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท สามารถสรุปได้ว่า ชาดกเป็นการกล่าวถึงการเกิดขึ้นและเส้นทางการเดินของพระโพธิสัตว์ในการเป็นพระพุทธเจ้าผ่านชาติต่าง ๆ โดยแสดงถึงความพยายามในการทำความดีและบำเพ็ญธรรมตลอดเวลา ไม่ว่าจะเจอกับสถานการณ์ที่ดีหรือเลวร้าย พระโพธิสัตว์มุ่งมั่นในการก้าวไปสู่การบรรลุธรรมและการเป็นที่พึงประสงค์ในแต่ละชาติ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ทุกครั้งที่เกิดใหม่ในชาติใหม่ ถึงแม้ว่าเนื้อหาจะถูกนำเสนอในลักษณะของนิทานและเรื่องราว เพื่อเสริมแรงบันดาลใจและการศึกษาในทางศาสนาและจริยธรรม การบำเพ็ญคุณงามและการเดินสู่การเป็นบุคคลที่ดีตามแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์ ชาดกมี 2 ประเภท 1. ชาดก

นิบาต หมายถึง ชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก นิบาตชาดกต่างเป็นคาถาคือ ฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาสิต เหตุที่เรียกว่า นิบาตชาดก ก็เพราะว่า ชาดกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถามีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้ายคือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาดก 10 เรื่อง หรือที่เรียกว่า “ทศชาติชาดก” 2. ชาดกนอกนิบาต หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาดกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาดก ขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000 - 2200 ชาดกนี้เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาสชาดก" แปลว่า ชาดก 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง

พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดโอปปาติกะ 69 ชาติ เช่น พรหม ท้าวสักกะ และ เทวดา เกิดในกำเนิดชลาพุชะเป็นมนุษย์ 353 ชาติ เช่น พระพรหมทัต พระราชา พระราชโอรส มโหสถบัณฑิต วิรุบบัณฑิต บัณฑิต มานพ คหบดี กุฎุมพี พ่อค้า และ บุตรกุฎุมพี เศรษฐี และ บุตรเศรษฐี อาจารย์ ทิศาปาโมกข์ และ ศิษย์ เป็นสัตว์สี่เท้า 62 ชาติ เกิดในกำเนิดอันทชะ สัตว์สองเท้า 62 ชาติ เช่น ครุฑ หงส์ ไก่ พญานก นกยูง นกแร้ง กา นกกระทา นกแขกเต้า สัตว์ไม่มีเท้า 6 ชาติ เช่น นาค ปลาชาดก เป็นพื้นฐานสำคัญในรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ช่วยสร้างจิตวิญญาณและคุณธรรม มีค่าทางด้านคำสอนทางสังฆธรรมและจริยธรรม ส่งเสริมความเชื่อค่านิยมในสังคม และสร้างความเข้าใจในวรรณคดีและบ่อเกิดวรรณคดี ชาดกมีบทบาทในการศึกษาและปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณและสร้างความเจริญรุ่งเรืองในทางต่าง ๆ ของชีวิต ชาดกเชื่อมโยงศาสนาและวัฒนธรรม และช่วยสร้างความสุขและความสุภาพในสังคม

บทที่ 3

มูลเหตุที่มาของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

คณะผู้วิจัยได้นำเนื้อหาที่เป็นมูลเหตุความเป็นมาของชาดกในอรรถกถาธรรมบททั้ง 8 ภาค และนำเนื้อหาชาดกต่าง ๆ ในขุททกนิกาย ชาดก ภาค 1 จากพระไตรปิฎก เล่มที่ 27 และขุททกนิกาย ชาดก ภาค จากพระไตรปิฎก เล่มที่ 28 เฉพาะที่ปรากฏมีอรรถกถาธรรมบท โดยเรียบเรียงตามลำดับชาดกจากภาคที่ 1 ถึง ภาคที่ 8 ซึ่งแต่ละชาดกแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ช่วง คือ 1. แหล่งที่มาของชาดก พระพุทธองค์ทรงนำชาดกมาใช้ประกอบการบรรยายเพื่อสอนและแสดงแนวคิด ที่มีความหมายที่ลึกซึ้งสอนให้รู้เรื่องหลากหลายเกี่ยวกับชีวิตและการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เข้าใจหลักการในดำเนินชีวิต 2. เนื้อหาของชาดก ซึ่งเป็นบทคาถา บทกวี อันเป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เพื่อยกเป็นข้อคิด คติธรรม มาประกอบการอธิบาย อันเป็นประสบการณ์ครั้งอดีตชาติ ช่วยสร้างเสริมความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 1

1. ลุกุกิชาดก ว่าด้วยนางนงไส้ คติของคนมีเวร

1.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่องภิกษุชาวโกสัมพี (ขุ.ธ.อ.1/51) ซึ่งพระพุทธองค์ทรงปรารภถึงภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่ทะเลาะกันด้วยเหตุเพียงเล็กน้อยเกี่ยวกับน้ำชำระอุจจาระ ปัสสาวะ จนกลายเป็นเรื่องราวใหญ่โตบานปลายแบบน้ำผึ้งหยดเดียวจึงตรัสลุกุกิชาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้าง ลูกนางนงไส้ร้องขอชีวิตของลูก ๆ นางขอไม่ให้พญาช้างเดินมาทางที่รังของนางอยู่ พญาช้างได้ยอมตามคำที่นางขอ ส่วนช้างเกรเดินทางมาตัวเดียวไม่ยอมจึงเหยียบรังและลูกน้อยของนางตายหมด นางจึงผูกความพยาบาทไปขอร้องกา แมลงวันและกบ ช่วยขจัดช้างเกร และก็ได้สำเร็จ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ปัญจกนิบาต มณีคุณทวารวค (ขุ.ชา. 27/732-736/166-167) ว่า

“ดิฉันขอไหวพญาช้างผู้มีกำลังเสื่อมในกาลที่มีอายุได้หกสิบปีแล้ว ผู้อยู่ในป่า เป็นเจ้าโหลง เปรียบพร้อมด้วยบริวารคนนั้น ดิฉันขอทำอุชลิทานด้วยปีกทั้งสอง ขอท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อย ๆ ของฉันผู้มีกำลังทรพลเสียเลย”

“ดิฉันขอไหว้พญาช่างผู้เที่ยวไปเชือกเดียว ผู้อยู่ในป่า เที่ยวหาอาหารกินตามเชิงภูเขา ดิฉันขอทำอัญชลีท่านด้วยปีกทั้งสอง ขอท่านอย่าได้ฆ่าลูกน้อย ๆ ของดิฉันผู้มีกำลังทุรพล เสียเลย”

“แม่นางนกไต้ เราจะฆ่าลูกน้อยของเจ้าเสีย เจ้ามีกำลังน้อยจักทำอะไรเราได้ เราจะขยี้ปีกไต้อย่างเจ้าตั้งแสนตัวให้ละเอียดไปด้วยเท้าข้างซ้าย”

“กิจที่จะพึงทำด้วยกำลังกาย ย่อมสำเร็จในที่ทิ้งปวง เพราะกำลังกายของคนพาล ย่อมมีเพื่อฆ่าคนอื่น แน่พญาช่าง ผู้ใด ฆ่าลูกน้อย ๆ ของเรา ผู้มีกำลังทุรพล เราก็จักทำสิ่งที่ไม่ใช่ความเจริญให้แก่ผู้นั้น”

“ท่านจงดูกา นางนกไต้ กบ และแมลงวันหัวเขียว สัตว์ทั้งสี่เหล่านี้ ได้ร่วมใจกันฆ่าช่างเสียได้ ท่านจงเห็นคติของคนมีเวรแก่คนมีเวรทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายอย่าได้กระทำเวรกับใคร ๆ ถึงจะไม่ใช่ที่รักใคร่กันเลย”

2. วัฏฏชาตก ว่าด้วยนกคุ้ม

2.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (ขุ.ธ.อ.1/51) เช่นเดียวกันกับภูกิกชาตกดังกล่าวมา พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องน้ำสำหรับชำระในห้องส้วม ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยจนบานปลายใหญ่โต แต่ปรากฏว่าไม่มีเรื่องใดเลยที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังอ้างถึง หากมีแต่ชาตกที่มีเนื้อหาตรงกันคือ สัมโมนาชาตก (ขุ.ชา.27/33/13) มีความว่า “นกทั้งหลายพร้อมเพรียงกันพากันเอาขำไป เมื่อใด พวกมันทะเลาะกัน เมื่อนั้น พวกมันจักตกอยู่ในอำนาจของเรา”

2.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกคุ้ม เมื่อไฟไหม้ป่ามาใกล้กันได้ระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าในอดีตตั้งสัจจะอธิษฐานให้ไฟดับไป ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต กุลาวกวรรค (ขุ.ชา.27/35/14) ว่า

“ปีกของเรามีอยู่ แต่ก็บินไม่ได้ เท้าทั้งสองของเราก็มีอยู่แต่ก็เดินไม่ได้ มารดาและบิดาของเราออกไปหาอาหาร ดุกรไฟ ท่านจงถอยกลับไปเสีย”

3. ฉัททันตชาตก ว่าด้วยพญาช่างฉัททันต์

3.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/74) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตได้รับการถวายจีวรเนื้อดี ราคาแพง มาหนึ่งห่ม กรีดกรายไปมาว่า นุ่งห่มผ้าที่ไม่เหมาะสมแก่ตน จึงได้ตรัสชาตกนี้

3.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช่างฉัททันต์ ถูกนางสุภัทตามเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ให้พรานโสณุตตระไปลอบฆ่าแล้วตัดงาถวายพญาช่างจับนายพรานได้ แต่เห็นแก่

ผ้ากาสาพัดที่นายพรานห่มอยู่ จึงอดโทษให้ยอมให้ตัดงาแล้วปล่อยตัวไป ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏใน
 ขุททกนิกาย ชาดก ติงสตินิบาต (ขุ.ชา.27/2327-2351/411-415) ว่า

“ดูกรพระน้องนาง ผู้มีอวัยวะงามอร่ามดังทอง มีผิวพรรณเหลืองงามเลิศ พระเนตร
 ทั้งสองแจ่มใส เหตุไรหนอ พระน้องจึงเศร้าโศกซบไป ดุจ ดอกไม้ที่ถูกขยี้ ฉะนั้น?”

“ข้าแต่พระมหाराชาเจ้า หม่อมฉันแพ้พระครรรค์ โดยการแพ้พระครรรค์เป็น เหตุให้
 หม่อมฉันฝันเห็นสิ่งที่ไม่ได้ง่าย”

“กามสมบัติของมนุษย์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้ และในสวณนันทวัน กามสมบัติ
 ทั้งหมดนั้น เป็นของฉันททั้งสิ้น ฉันทจะให้แก่เธอได้ทั้งนั้น”

“ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ นายพรานป่าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในแคว้น
 ของพระองค์จงมาประชุมพร้อมกัน หม่อมฉันจะแจ้งเหตุที่แพ้พระครรรค์ ของหม่อมฉันให้
 นายพรานป่าเหล่านั้นทราบ”

“ดูกรพระเทวี นายพรานป่าเหล่านี้ ล้วนแต่มีฝีมือเป็นคนแก่ล้าช้า ชำนาญป่า รู้จัก
 ชนิดของเนื้อ ย่อมสละชีวิตเพื่อประโยชน์ของเราได้”

“ท่านทั้งหลายผู้เป็นเชื้อแถวของนายพรานที่มาพร้อมกันอยู่ ณ ที่นี้ จงฟังฉันท ฉันฝัน
 เห็นช้างเผือกผ่องงามีรัศมี 6 ประการ ฉันทต้องการงาช้างคู่ฉันท เมื่อไม่ได้ชีวิตก็หาไม่”

“บิดาหรือปู่ ทวดของข้าพระองค์ทั้งหลายก็ยังไม่เคยได้เห็นทั้ง ยังไม่เคยได้ยินว่า
 พญาช้างที่มีงา มีรัศมี 6 ประการ พระนางเจ้าทรงนิมิตเห็น พญาช้างมีลักษณะเช่นไร ขอได้
 ตรัสบอกพญาช้างที่มีลักษณะเช่นนั้น แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด พระเจ้าข้า”

ทิศใหญ่ 4 ทิศน้อย 4 เบื้องบน 1 เบื้องล่าง 1 ทิศทั้ง 10 นี้ พระองค์ ทรงฝันเห็นพญา
 ช้าง ซึ่งมีงามีรัศมี 6 ประการอยู่ที่ทิศไหน พระเจ้าข้า?”

“จากที่นี้ตรงไปทิศอุดร ข้ามภูเขาสูงใหญ่ 7 ลูก ภูเขาใหญ่ชื่อสุวรรณบัล มีพรรณไม้
 ผลิดอกอยู่ไสว มีฝูงกษัตริย์วิงเวียนอยู่ ท่านจงขึ้นไปบน ภูเขาอันเป็นที่อยู่แห่งหมู่กษัตริย์
 ทั้งหลายแล้วมองลงมาตามเชิงเขา ทันทใด นั้น จะได้เห็นต้นไทรใหญ่ที่มีสีเทียมนเมฆ มียานไทร
 8,000 ห้อยย้อยอยู่ ที่โคนต้นไทรนั้น มีพญาช้างเผือกผ่องงามีรัศมี 6 ประการอาศัยอยู่ ยาก
 ที่คนอื่นจะจับได้ มีช้างประมาณ 8,000 เชือกล้วนมีงางอนงาม วิ่ง ไหล่ประหารเร็วดังลมพัด
 รักษาพญาช้างนั้นอยู่ ช้างเหล่านั้นยอมบันลือ เสียงนำหวาดกลัว ย่อมโกรธแม้ต่อลมที่พัดถูก
 ตัว ถ้าเห็นมนุษย์ ณ ที่นั้น เป็นต้องขยี้เสียให้เป็นภัสสมฤลี แม้แต่ละอองก็ไม่ถูกต้องพญาช้าง
 ได้เลย”

“ข้าแต่พระราชเทวี เครื่องอาหารณ์ที่ล้าไปด้วยเงิน แก้วมุกดา แก้วมณี และแก้ว
 ไพฑูรย์มีอยู่ในราชสกุลมากมาย เหตุไร พระแม่เจ้าจึงทรง ประสงค์เอางาช้างมาทำเป็น

เครื่องประดับแล้ว พระแม่เจ้าทรงปรารถนา จะให้ฆ่าพญาช้าง ซึ่งมีงา มีรัศมี 6 ประการเสีย หรือว่าจะให้พญาช้างฆ่า พวกเชื้อแถวของนายพรานเสียกระมัง?”

“ดูกรนายพราน ฉันทริชยาด้วย เสียใจด้วย เพราะนึกถึงความหลังก็ตรอมใจ ขอท่านจงทำตามความประสงค์ของฉันทัน ฉันทันจักให้บ้านส่วยแก่ท่าน 5 ตำบล”

“พญาช้างนั้นอยู่ที่ไหน ยืนที่ไหน ทางไหนที่พญาช้างไปอาบน้ำ พญาช้าง อาบน้ำด้วยประการอย่างไร ข้าพระองค์จะรู้จักคติแห่งพญาช้างได้อย่างไร?”

“ที่พญาช้างอยู่นั้น มีสระอยู่ใกล้ ๆ นารีธรรม มีท่าราบเรียบ น้ำมากมาย สะพรั่งไปด้วยพรรณไม้ดอก มีหมู่ภุมราคีงเคล้า พญาช้างนั้นลงอาบที่สระนั้นแหละ ชำระศิระแล้ว ห้อยพวงดอกกุบล มีร่างกายเผือกผ่องดังดอกบัวขาบ บันเทิงใจให้มหัศจรรย์ว่าสุภัททา เดินหน้ากลับไปยังที่อยู่ของตน”

นายพรานนั้น ยึดเอาพระราชดำรัสของพระนางซึ่งประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้นเอง แล้วถือเอาแล่งลูกธนูข้ามภูเขาใหญ่ทั้ง 7 ลูกไปจนถึงลูกที่ชื่อสุวรรณปัส อันสูงโดด ขึ้นไปถึงภูเขาอันเป็นที่อยู่ของหมู่กนิกรแล้ว มองลงมา ยังเชิงเขา ได้เห็นต้นไทรใหญ่มีสีเขียวมรกต มีย่านไทร 8,000 ห้อยย้อย อยู่ ณ ที่นั้น ทันทันเอง ก็ได้เห็นพญาช้างเผือกผ่องงา มีรัศมี 6 ประการ ยากที่คนเหล่าอื่นจะจับได้ มีช้างประมาณ 8,000 เชือก ล้วนแต่มีงาอนาม วิ่งไล่เร็วดุจลมพัด รักษาพญาช้างอยู่ และได้เห็นสระโบกขรณีอัน นารีธรรมอยู่ใกล้ ๆ ที่อยู่ของพญาช้างนั้น ทั้งท่าน้ำก็ราบเรียบน้ำมากมาย มีพรรณไม้ดอกบานสะพรั่ง มีหมู่ภุมราเที่ยวเคล้าคิ่งอยู่ แลเห็นที่ที่พญา ช้างลงอาบ น้ำ จนกระทั่งที่ ๆ พญาช้างเดิน ยืนอยู่ และทางที่พญาช้างลง อาบนั้นก็แลเห็น นายพรานผู้มีใจลามก ถูกพระนางสุภัททาผู้ตกอยู่ใน อำนาจจิตทรงใช้มา ก็มาตระเตรียมหลุม

นายพรานผู้กระทำการอันชั่วช้า ชุดหลุมเอากระดานปิดเสร็จแล้ว สอดธนูเข้าไว้ เอาลูกธนูลูกใหญ่ยิงพญาช้างซึ่งมายืนอยู่ข้างหลุมของตน พระยาช้างถูกยิงแล้วก็ร้องก้อง โกลจนาท ช้างทุก ๆ เชือกพากันบันลือ อื้ออึงวิ่งไปทั้ง 8 ทิศ ทำหญ้าและไม้ให้เป็นจุนไป พญาช้างฉันทันต์เอา เท้ากระชุนดินด้วยคิดว่า จักฆ่ามันเสีย แต่ได้เห็นผ้ากาสาหวัดสรอัน เป็นธงชัยของฤๅษี ทั้งที่ได้รับความทุกข์ ก็เกิดความรู้สึกว่าจะช่วยแห่งพระอรหันต์อันสัตบุรุษ ไม่พึงทำลาย

ผู้ใดยังไม่หมดกิเลส ปราศจากทมะและสัจจะ ผู้นั้นไม่ควรจะนุ่งห่มผ้ากาสวะ ส่วนผู้ใดคลายกิเลสได้แล้ว ตั้งมั่นอยู่ในศีล ประกอบด้วยทมะและสัจจะ ผู้นั้นย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสวะแท้

พญาช้างถูกลูกศรใหญ่เสียบเข้าแล้ว ไม่มีจิตคิดประทุษร้าย ได้ถามนายพรานว่า “เพื่อนเอ๋ย ท่านประสงค์อะไร เพราะเหตุไร หรือว่าใคร ใช้ให้ท่านมาฆ่าเรา ?”

“ดูกรพญาข้างผู้เจริญ พระนางสุภัททาพระมเหสีของพระเจ้ากาสิกราช อันประชาชน ลักการะบูชาอยู่ในราชสกุล พระนางได้ทรงนิมิตเห็นท่าน และได้โปรดให้ทำสักการะแก่ ข้าพเจ้าแล้ว ตรัสบอกข้าพเจ้าว่า มีพระประสงค์งาทังคู้ของท่าน”

“ที่จริง พระนางสุภัททาทรงทราบอยู่ว่างาม ๆ แห่งบิดาและปู่ทวดของเรา มีอยู่ เป็นอันมาก แต่พระนางเป็นคนพาล โกรธเคือง ผูกเวร ต้องการจะฆ่าเรา ดูกรนายพราน ท่านจงลุกขึ้นเถิด จงหยิบเลื่อยมาตัดงาคู่นี้เถิด ประเดี๋ยวเราจะตายเสียก่อน ท่านจงกราบทูล พระนางสุภัททาผู้ยังผูกโกรธ ว่า พญาข้างตายแล้ว เชิญพระนางรับงาคู่นี้ไว้เถิด”

นายพรานนั้น ลุกขึ้นจับเลื่อย เลื่อยงาพญาข้างทั้งคู้อันงวมหาที่เปรียบ มิได้ในพื้น ปฐพีแล้ว รีบถือหลักออกจากที่นั่นไป

ข้างเหล่านั้นตกใจ ได้รับความเสียใจ เพราะพญาข้างถูกยิงพากันวิ่งไปยังทิศทั้ง 8 เมื่อไม่เห็นปัจจามิตรของพญาข้าง ก็พากันกลับมายังที่อยู่ของพญาข้าง

ข้างเหล่านั้นพากันคร่ำครวญร่ำไห้อยู่ ณ ที่นั้น ต่างสูบเอาฝุ่นพ่นขึ้นบนกระพองของ ตน ๆ ยกนางสุภัททาผู้เป็นมเหสีให้เป็นหัวหน้า พากันกลับยังที่อยู่ของตนทั้งหมด

นายพรานนั้น ถือเอางาพญาข้างทั้งคู้อันงวมหาที่เปรียบในพื้นปฐพีมิได้ ซึ่งแผ่รัศมี ดุจสีทองไปรอบ ๆ มาถึงยังพระนครกาลิแล้ว น้อมนำงาทังคู้ เข้าไปถวายพระนางสุภัททา กราบทูลว่า “พญาข้างล้มแล้ว ขอเชิญพระนาง ทอดพระเนตรงาทังคู้นี้เถิด”

พระนางสุภัททาผู้เป็นพาล ครั้นทอดพระเนตรงาพญาข้างทั้งคู้ผู้เป็นสามีที่รักในชาติ ก่อนแล้ว หทัยของพระนางก็แตกทำลาย ณ ที่นั่นเอง เพราะเหตุนี้เอง พระนางจึงได้ สวรรคต”

4. จันทกินนรีชาดก ว่าด้วยนางจันทกินนรี

4.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระนันทเถระ (ขุ.ธ.อ.1/106) ครั้งที่พระพุทธองค์ประทับนั่งเสวยพระกระยาหารในพระราชนิเวศน์ ของพระราชบิดาแล้วทรงมีพระประสงค์เสด็จไปที่พระตำหนักของพระนางพิมพายโสธรา พระมารดา ของพระราหุลแล้วสรรเสริญคุณพระนาง ได้แสดงจันทกินนรีชาดก

4.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจันทกินนร กำลังร้องเพลงอยู่กับภรรยาถูก พระเจ้าพรหมทัตลอบยิงปานตายเพราะอาศัยความรักที่มั่นคง ภรรยาได้อ้อนวอนบวงสรวงเทวดาให้ช่วย ลงมาช่วยยิงรอดชีวิต ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิทาย ชาดก ปกิณณกนิบาต (ขุ.ชา.27/1883-1890/125-127) ว่า

“ดูกรนางจันทา ชีวิตของพี่ใกล้จะขาดอยู่แล้ว พี่กำลังเมาเลือด จันทาเอ๋ย พี่เห็นจะละชีวิต ไปแม้ในวันนี้ ลมปราณของพี่กำลังจะดับ ชีวิตของพี่กำลังจะจม ความทุกข์กำลังเผาผลาญหัวใจพี่

พี่ลำบากยิ่งนัก ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหล่าอื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้

พี่จะเหี่ยวแห้งเหมือนต้นหญ้าที่ถูกทิ้งไว้บนแผ่นดินร้อน เหมือนต้นไม้มีรากอันขาด พี่จะเหือดหาย เหมือนแม่น้ำที่ขาดหัว ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหล่าอื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้

น้ำตาของพี่ไหลออกเรื่อยเหมือนน้ำฝนที่ตกลงที่เชิงบรรพต ไหลไปไม่ขาดสาย ฉะนั้น ความโศกของพี่ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหล่าอื่น เพราะเหตุแห่งเจ้าจันทา ผู้จะเศร้าโศกถึงพี่โดยแท้”

“พระราชบุตรไฉนสามเณรผู้เป็นที่ปรารถนาของเรา เพื่อให้เป็นหม้ายที่ชายป่า พระราชบุตรนั้นเป็นคนเลวทรามแท้ สามเณรของเราถูกยิงแล้วนอนอยู่บนพื้นดิน”

“พระราชบุตรเอ๋ย มารดาของท่านจงได้รับสนอง ความโศกในดวงหทัยของข้าผู้เพ่งมองดู กิณนรผู้สามเณรนี้ ชายาของท่านจงได้รับสนองความโศกในดวงหทัยของข้าผู้เพ่งมองดู กิณนรผู้สามเณรนี้ พระราชบุตรเอ๋ย ท่านได้ฆ่ากิณนรผู้ไม่ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา ขอมารดาของท่านอย่าได้พบเห็นบุตร และสามเณรเลย ท่านได้ฆ่ากิณนรผู้ ไม่ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา ขอชายาของท่านจงอย่าได้พบเห็นบุตร และสามเณรเลย”

“คูกรนางจันทา ผู้มีนัยน์ตาบานดั่งดอกไม้ในป่า เธออย่าร้องไห้ อย่าเศร้าโศกเลย เธอจักได้เป็นอัครมเหสีของฉันทามีเหล่าบริวารในราชสกุลบุชา”

“พระราชบุตร ถึงแม้ว่าเราจักต้องตาย แต่เราจักไม่ขอยอมเป็นของท่าน ผู้ฆ่ากิณนรสามเณรของเราผู้มีได้ประทุษร้าย เพราะความรักใคร่ในเรา”

“แนะนำนางกิณนรผู้ซื่อสัตย์ มีความรักใคร่ต่อชีวิต เจ้าจงไปสู่ป่าหิมพานต์เถิด มฤคอื่น ๆ ผู้บริโภคนกฤษณาและกระลำพัก จักยังรักใคร่ยินดีต่อเจ้า”

“ข้าแต่กิณนร ภูเขาเหล่านั้น ชอกเขาเหล่านั้น และถ้ำเหล่านั้นตั้งอยู่ ณ ที่นั้น ฉันทไม่เห็นท่านในที่นั้น ๆ จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อ ฉันทไม่เห็นท่านที่เทือกเขา ซึ่งเราเคยร่วมอภิรมย์กัน จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่านที่แผ่นดินอันลาดด้วยใบไม้เป็นที่น่ารื่นรมย์ พวกมฤคร้ายไม่กล้ากราย จะทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อ ฉันทไม่เห็นท่านที่แผ่นดินอันลาดด้วยดอกไม้ เป็นที่น่ารื่นรมย์ พวก มฤคร้ายไม่กล้ากราย จะทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่าน ที่ลำธารอันมีน้ำใสไหล

อยู่
เรื่อย ๆ มีกระแสกลิ้งกล่นไปด้วยดอก โกสุม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่านที่ยอดเขาหิมพานต์อันมีสีเขียว น่าดูน่าชม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร ฉันทไม่เห็นท่านที่ยอดเขาหิมพานต์มีสีเหลืองอร่าม น่าดูน่าชม จะกระทำ อย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่านที่ยอดเขาหิมพานต์อันมีสีแดง น่าดูน่าชม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่านที่ยอด เขาหิมพานต์อันสูงตระหง่าน น่าดูน่าชม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่ กิณนร เมื่อฉันทไม่เห็นท่านที่ยอดเขาหิมพานต์อันมีสีขาว น่าดูน่าชม

จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ยอดเขาคิมพานต์ อังงามวิจิตร น่าดูน่าชม จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่เขาคันธมาทน์อันดารดาษไปด้วยยาต่าง ๆ เป็นถิ่นที่อยู่ของหมู่เทพเจ้า จะกระทำอย่างไร? ข้าแต่กษัตริย์ เมื่อฉันไม่เห็นท่านที่ภูเขา คันธมาทน์อันดารดาษไปด้วยโอสถทั้งหลาย จะกระทำอย่างไร?”

“ข้าแต่ท่านพราหมณ์ผู้เป็นเจ้า ฉันขอไหว้ทำทั้งสองของท่านผู้มีความเอ็นดูมารดา สามิผู้ที่ดิฉันซึ่งเป็นกำพร้าปรารถนาอย่างยิ่งนักด้วยน้ำอมฤต ดิฉันได้ชื่อว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยสามิผู้เป็นที่รักยิ่งแล้ว”

“บัดนี้ เราทั้งสองจักไปเที่ยวสู่ล้าธารอันมีกระแสลื่นร้อนอันเคลื่อนกล่นด้วยดอกโกสุม ดารดาษไปด้วยบุปผชาติต่าง ๆ เราทั้งสองจะกล่าววาจา เป็นที่รักแก่กันและกัน”

5. มหาธัมมपालชาดก ว่าด้วยเหตุที่ไม่ตายในวัยหนุ่ม

5.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภุมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระนันทเถระ (ขุ.ธ.อ.1/108) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา ไม่ทรงเชื่อเมื่อมีผู้มากราบทูลว่า พระสิริธัตตะ ราชโอรสที่ออกผนวชสิ้นพระชนม์แล้ว แม้จะนำกระดูกมาแสดง ก็ไม่ทรงเชื่อ แล้วตรัสชาดกนี้

5.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นธรรมบาลกุมาร ไปเรียนหนังสือที่เมืองตักกสิลา อาจารย์ทิศาปาโมกข์ต้องการทดลองบิดาของธรรมบาลกุมารจึงห่อกระดูกแพะไปแสดง แต่บิดาของธรรมบาลกุมารไม่เชื่อ ยังแสดงธรรมคือศีล 5 และบริจาคนทาน เป็นต้น ที่ทำให้ทุกคนในตระกูลมีอายุยืนให้อาจารย์ทิศาปาโมกข์ฟัง ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทสกนิบาต (ขุ.ชา.27/1410-1421/163-165) ว่า

“อะไรเป็นวัตรของท่าน อะไรเป็นพรหมจรรย์ของท่าน การที่คนหนุ่ม ๆ ในตระกูลของท่านไม่ตายนี้ เป็นผลของกรรมอะไรที่ท่านได้ประพฤติกมาเป็นอย่างดีแล้ว ดูกรพราหมณ์ ขอท่านช่วยบอกเนื้อความนี้แก่เราเหตุไรหนอคนหนุ่ม ๆ ของท่านจึงไม่ตาย?”

“พวกเราประพฤติกกรรม ไม่กล่าวมุสา งดเว้นกรรมชั่ว งดเว้นกรรมอันไม่ประเสริฐทั้งปวง เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

พวกเราได้ฟังธรรมของอัสตบुरुชและสัตบुरुชแล้ว ไม่ชอบใจธรรมของอัสตบुरुชเลย ละทิ้งอัสตบुरुชเสีย แต่ไม่ละทิ้งสัตบुरुช เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

ก่อนจะให้ท่าน พวกเราก้เป็นผู้ตั้งใจดี แม้กำลังให้ก็ชื่นชมยินดี ครั้นให้แล้วก็ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

พวกเราเลี้ยงดูสมณะ พราหมณ์ คนเดินทาง วณิก ยาจก และคนขัดสนทั้งหลาย ให้อัมหนา สำราญด้วยข้าวน้ำ เพราะเหตุนี้แหละคนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

พวกเราไม่นอกใจภรรยา ถึงภรรยาก็ไม่นอกใจพวกเรา พวกเราประพฤติกพรหมจรรย์นอกจากภรรยาของตน เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

เราทุกคนงดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นสิ่งที่เขาไม่ให้ในโลก ไม่กล่าวมุสา ไม่ดื่มน้ำเมา เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

บุตรของพวกเราเกิดในหญิงที่ดีเหล่านั้น เป็นผู้ฉลาดเฉลียว มีปัญญามากเป็นพหูสูตร เรียนจบไตรเพท เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

มารดาบิดา พี่น้องหญิงชาย บุตรภรรยา และเราทุกคนประพฤติธรรมเพราะเหตุแห่งโลกหน้า เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

ทาส ทาสี คนอาศัยเลี้ยงชีพ คนใช้ และกรรมกรทั้งหมด ก็ประพฤติธรรมเพราะเหตุแห่งโลกหน้า เพราะเหตุนี้แหละ คนหนุ่ม ๆ ของพวกเราจึงไม่ตาย

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี่เป็นอานิสงส์ในธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุคติ

ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มใหญ่ในฤดูฝนฉะนั้น ธรรมपालะบุตรของเรา อันธรรมคุ้มครองแล้ว กระจกที่ท่านนำเอามานี้เป็นกระจกลัทธิอื่น บุตรของเรายังมีความสุข”

6. จุลทนต์ชาดก ว่าด้วยพระยาหงส์ทรงติดบ่วง

6.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/131) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระอานนตย์ยอมสละชีวิตของตนปกป้องพระองค์ โดยออกไปยืนขวางทางช้างนาฬาคีรีซึ่งพระเทวทัตให้ปล่อยออกมาเพื่อปลงพระชนม์พระองค์

6.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ศรัทธา ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุขแสนาบตีช่วยชีวิตไว้ นายพรานเห็นความจงรักภักดีของหงส์สุขแสนาบตีจึงปล่อยหงส์ทั้ง 2 แต่หงส์ทั้ง 2 ได้ขอให้นายพรานนำไปเฝ้าพระเจ้าสาคละ และได้สนทนาธรรมกับพระเจ้าสาคละ ทำให้พระเจ้าสาคละมีพระราชหฤทัยเบิกบาน จึงพระราชทานทรัพย์เป็นจำนวนมากแก่นายพราน ส่วนหงส์ทั้ง 2 ก็ได้บินกลับไปหาหมู่ญาติของตนด้วยความปลอดภัย ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก อสีตินิบาต (ขุ.ธ.28/163-198/47-54) ว่า

“ดูกรสุขุมชะ ผูกหงส์พากันบินหนีไปไม่เหลียวหลัง แม່ท่านก็จงไปเสียเถิด อย่าหวังอยู่ในที่นี้เลย ความเป็นสหายในเรารู้ติดบ่วงย่อมไม่มี”

“ข้าพระองค์จะฟังไปหรือไม่ฟังไป ความไม่ตาย ก็ไม่ฟังมีเพราะการไปหรือการไม่ไป นั้น เมื่อพระองค์มีความสุขจึงอยู่ใกล้ เมื่อพระองค์ได้รับทุกข์ จะฟังอะไรไปอย่างไรได้ ความตายพร้อมกับพระองค์หรือว่าเป็นอยู่เว้นจากพระองค์ ความตายนั้นแลประเสริฐกว่า เว้นจากพระองค์แล้วฟังเป็นอยู่ประเสริฐอะไร ข้าแต่พระมหากษัตริย์เป็นจอมหงส์ ข้าพระองค์ฟังละทิ้งพระองค์ผู้ทรงถึงทุกข์อย่างนี้ ข้านี้ไม่เป็นธรรมเลยคดีของพระองค์ ข้าพระองค์ย่อมชอบใจ”

“คติของเราผู้ติดบ่วงจะเป็นอื่นไปอย่างไรเล่า นอกจากเข้าโรงครัวใหญ่คตินั้นย่อมชอบใจแก่ท่านผู้มีความคิดผู้พ้นแล้วอย่างไร ดูกรหงส์สมุหะท่านจะพึงเห็นประโยชน์อะไรในการสิ้นชีวิตของเราและของท่านทั้งสองหรือของพวกญาติที่เหลือ ดูกรท่านผู้มีปีกทั้งสองดังสีทอง เมื่อท่านยอมสละชีวิตในเพราะคุณอันไม่ประจักษ์ ดังคนตาบอดกระทำแล้วในที่มีดจะพึงยังประโยชน์อะไรให้รุ่งเรืองได้”

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าฝูงหงส์ทั้งหลาย ทำไมหนอ พระองค์จึงไม่ทรงรู้ธรรมในธรรม ธรรมอันบุคคลเคารพแล้วย่อมแสดงประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย ข้าพระองค์นั้นเพ่งเล็งอยู่ซึ่งธรรมและประโยชน์อันตั้งขึ้นจากธรรม ทั้งเห็นพร้อมอยู่ซึ่งความภักดีในพระองค์ จึงมิได้เสียดายชีวิต ความที่มีตรเมื่อระลึกถึงธรรมไม่พึงทอดทิ้งมิตรในยามทุกข์ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี่เป็นธรรมของสัตว์บุรุษทั้งหลายโดยแท้”

“ธรรมนี้นั้นท่านประพาศแล้ว และความภักดีในเราก็คงปรากฏแล้ว ท่านจงทำตามความปรารถนาของเราเถิด ท่านผู้เป็นอันเราอนุมัติแล้ว จงไปเสียเถิด ดูกรท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ก็แลเมื่อกาลล่วงไปอย่างนี้ คือเมื่อเราติดบ่วงอยู่ในที่นี้ ท่านพึงกลับไป ปกครองหมู่ญาติทั้งหลายของเราให้จงดีเถิด”

เมื่อสุวรรณหงส์ผู้ประเสริฐ ผู้ประพาศธรรมอันประเสริฐกำลังโต้ตอบกันอยู่ด้วยประการฉะนี้ นายพรานได้ปรากฏแล้วเหมือนดังมีจตุราชปรากฏแก่บุคคลผู้ป่วยหนัก ฉะนั้นสุวรรณหงส์ทั้งสองผู้เกี่ยวคู่กันมาสิ้นกาลนานนั้น เห็นศัตรูเดินมาแล้วก็นิ่งเฉยมิได้เคลื่อนจากที่ ฝ่ายว่านายพรานผู้เป็นศัตรูของพวกนก เห็นพระยาหงส์ตรัสผู้เป็นจอมหงส์กำลังเดินล่ายไปมาแต่ที่นั่น ๆ จึงรีบเดินเข้าไป ก็นายพรานนั้นครั้งรีบเดินเข้าไปแล้ว เกิดความสงสัยขึ้นว่า หงส์ทั้งสองนั้นติดบ่วงหรือไม่ จึงคอยลดความเร็วลง ค่อย ๆ เดินเข้าไปให้ใกล้สุวรรณหงส์ทั้งสองได้เห็นตัวหนึ่งติดบ่วงอีกตัวหนึ่งไม่ติดบ่วง แต่มายืนอยู่ใกล้ตัวติดบ่วงจึงเพ่งดูตัวที่ติดบ่วงผู้เป็นโทษ

ลำดับนั้น นายพรานนั้นเป็นผู้มีความสงสัยจึงได้กล่าวถามสมุหะหงส์ผู้มีผิวพรรณเหลืองมีร่างกายใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ในหมู่หงส์ซึ่งยืนอยู่ว่า “เพราะเหตุไรหนอพระยาหงส์ตัวที่ติดบ่วงใหญ่ ย่อมไม่กระทำซึ่งทิด เมื่อเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุไรท่านผู้ไม่ติดบ่วง เป็นผู้มีกำลังจึงไม่บินหนีไป พระยาหงส์ตัวนี้เป็นอะไรกับท่านหรือท่านพ้นแล้วทำไมจึงยังเฝ้าหงส์ผู้ติดบ่วงอยู่ หงส์ทั้งหลายพากันละทิ้งหนีไปหมด เพราะเหตุไร ท่านจึงยังอยู่ผู้เดียว”

“ดูกรนายพรานนก พระยาหงส์นั้นเป็นราชาของเราทั้งเป็นเพื่อนเสมอด้วยชีวิตของเราด้วย เราจึงไม่ละท่านไปจนกว่าจะถึงที่สุดแห่งกาละ”

ก็โฉนพระยาหงส์นี้จึงไม่เห็นบ่วงที่ตักไว้ ความจริงการรู้อันตรายของตนเป็นเหตุของบุคคลผู้ใหญ่ทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้ใหญ่เหล่านั้นควรรู้อันตราย

เมื่อใดมีความเสื่อม เมื่อนั้น สัตว์แม่เข้าใกล้ข่ายหรือบ่วงก็ไม่วู้สึกในเมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิต

“ดูกรท่านผู้มีปัญญามาก ก็แลบ่วงทั้งหลายที่เขาดักไว้มีมากอย่าง สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้ามาติดบ่วงที่เขาดักอำพรางไว้ในเมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิตอย่างนี้

เออก็การอยู่ร่วมกันกับท่านนี้ ฟังมีสุขเป็นกำไรไหนอ และขอท่านอนุญาตแก่ข้าพเจ้าทั้งสองเถิด และขอท่านฟังให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าทั้งสองด้วยเถิด”

“เรามีได้ผูกท่านไว้ และไม่ปรารถนาจะว่าท่าน เชิญท่านรีบไปจากที่นี่ตามปรารถนา แล้วจงอยู่เป็นสุขตลอดกาลนานเถิด”

“ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ โดยเว้นจากชีวิตของพระยาหงส์นี้ ถ้าท่านยินดีเพียงตัวเดียว ขอให้ท่านปล่อยพระยาหงส์นี้ และจงกินข้าพเจ้าข้าพเจ้าทั้งสองเป็นผู้เสมอกัน ด้วยรูปทรงสัณฐานและวัย ท่านไม่เสื่อมแล้วจากลาภ ขอท่านจงเปลี่ยนข้าพเจ้ากับพระยาหงส์นี้เถิด เชิญท่านพิจารณาดูในข้าพเจ้าทั้งสอง เมื่อท่านมีความปรารถนาเฉพาะตัวเดียวจงเอาบ่วงผูกข้าพเจ้าไว้ก่อน จงปล่อยพระยาหงส์ในภายหลัง ถ้าท่านทำเนื้อหาที่ข้าพเจ้าขอร้องลาภของท่านก็คงมีประมาณเท่านั้นเหมือนกันทั้งท่านจะได้เป็นมิตรกับฝูงหงส์ตลอดชีวิต”

“มิตร อำมาตย์ ทาส ทาสี บุตร ภรรยา และพวกพ้องหมู่ใหญ่ทั้งหลายจงดูว่า พระยาหงส์ตรัสพ้นจากที่นี่ไปได้เพราะท่าน บรรดามิตรทั้งหลายเป็นอันมาก มิตรเช่นท่านนั้นหาในโลกนี้ เหมือนท่านผู้เป็นเพื่อนร่วมชีวิตของพระยาหงส์ตรัสไม่ เรายอมปล่อยสหายของท่าน พระยาหงส์จึงบินตามท่านไปเถิด ท่านทั้งสองจงรีบไปจากที่นี่ตามความปรารถนา จงรุ่งเรืองอยู่ในท่ามกลางหมู่ญาติ”

สุขุมหงส์ผู้มีความเคารพนาย มีความปลื้มใจ เพราะพระยาหงส์ผู้เป็นนายหลุดพ้นจากบ่วง เมื่อจะกล่าววาจาอันรื่นหูได้กล่าวว่า “ดูกรนายพรานขอให้ท่านพร้อมด้วยหมู่ญาติทั้งปวงจงเบิกบานใจ เหมือนข้าพเจ้าเบิกบานใจในวันนี้เพราะได้เห็นพระยาหงส์พ้นจากบ่วงฉะฉาน”

“เชิญท่านมานี้ เราจักบอกท่านถึงวิธีที่ท่านจักได้ทรัพย์เป็นลาภของท่านพระยาหงส์ตรัสนี้ย่อมไม่มั่งร่ำอะไร ๆ ท่านจงรีบไปภายในบุรี จงแสดงข้าพเจ้าทั้งสองผู้ไม่ติดบ่วงเป็นอยู่ตามปกติ จับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้าง แก่พระราชชาว่า ข้าแต่พระมหากษัตริย์ พระยาหงส์ทั้งสองนี้เป็นอธิบดีแห่งหงส์ทั้งหลาย เพราะว่าหงส์ตัวนี้เป็นราชาของหงส์ทั้งหลายส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัศวินมหาเสนาบดี พระราชาจอมประชาชนทอดพระเนตรเห็นพระยาหงส์นี้แล้ว ก็จะทรงปราบปลื้มพระหฤทัย จักพระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่ท่านโดยไม่ต้องสงสัย”

นายพรานได้สตั้บคำของหงส์หนุ่มๆตั้งนั้นแล้ว จัดแจงการงานเสร็จแล้วรีบเข้าไป ภายในบุรี แสดงหงส์ทั้งสองผู้มิได้ติดบ่วง เป็นอยู่ตามปกติจับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้างแก่ พระราชาว่า “ข้าแต่มหाराช หงส์ตรฐ์ทั้งสองนี้ เป็นอธิบดีแห่งหงส์ทั้งหลาย เพราะว่าหงส์ตัวนี้เป็นราชาของหงส์ทั้งหลาย ส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัครมหาเสนาบดี”

“ก็หงส์ทั้งสองนี้มาอยู่ในเงื้อมมือของท่านได้อย่างไร ท่านเป็นพราน นำหงส์ผู้เป็นใหญ่ กว่าหงส์ผู้ใหญ่ทั้งหลายมาในที่นี้ได้อย่างไร”

“ข้าแต่พระจอมประชาภิกร ข้าพระองค์ดักบ่วงเหล่านี้ไว้ที่เปือกตม ซึ่งเป็นที่ ๆ ข้าพระองค์เข้าใจว่า จะกระทำคามสิ้นชีวิตแก่กทั้งหลายได้พระยาหงส์ได้มาติดบ่วงเช่นนั้น ส่วนหงส์ตัวนี้มีได้ติดบ่วงของข้าพระองค์ แต่เข้ามาจับอยู่ใกล้ ๆ พระยาหงส์นั้น ได้กล่าวกะข้าพระองค์ หงส์นี้ประกอบแล้วด้วยธรรม ได้กระทำกรรมอันแสนยากที่บุคคลผู้มีใช้พระอริยะจะพึงทำได้ ประกาศภาวะอันสูงสุดของตนพยายามในประโยชน์ของนาย

หงส์นี้ควรจะมีชีวิตอยู่ ยอมสละชีวิตของตน มายืนสรรเสริญคุณของนาย ร้องขอชีวิตของนาย ข้าพระองค์ได้สตั้บคำของหงส์นี้แล้ว เกิดความเลื่อมใส จึงปล่อยพระยาหงส์นั้นจากบ่วง และอนุญาตให้กลับได้ตามสบาย สุขุมหงส์ผู้มีความเคารพนายมีความปลื้มใจ เพราะพระยาหงส์ผู้เป็นนายหลุดพ้นจากบ่วง เมื่อจะกล่าววาจาอันรื่นหู ได้กล่าวว่า ดูกรนายพราน ขอให้ท่านพร้อมด้วยหมูญาคติทั้งปวงจงเบิกบานใจ เหมือนข้าพเจ้าเบิกบานใจในวันนี้ เพราะได้เห็นพระยาหงส์พ้นจากบ่วง ฉะนั้น เชิญท่านมานี้ เราจักบอกท่าน ถึงวิธีที่ท่านจักได้ทรัพย์อันเป็นลาภของท่าน พระยาหงส์ตรฐ์นี้ยอมไม่มุ่งร้ายอะไร ๆ ท่านจงรีบเข้าไปภายในบุรี จงแสดงข้าพเจ้าทั้งสองผู้มิได้ติดบ่วงเป็นอยู่ตามปกติ จับอยู่ที่กระเช้าทั้งสองข้างแก่พระราชาว่า ข้าแต่มหाराช หงส์ตรฐ์ทั้งสองนี้ เป็นอธิบดีแห่งหงส์ทั้งหลาย เพราะว่าหงส์ตัวนี้เป็นราชาของหงส์ทั้งหลาย

ส่วนหงส์ตัวนี้เป็นอัครมหาเสนาบดีพระราชาผู้เป็นจอมประชาชน ทอดพระเนตรเห็นพระยาหงส์นี้แล้วจะทรงปราโมทย์ปลาบปลื้มพระหฤทัย จักพระราชทานทรัพย์เป็นอันมากแก่ท่านโดยไม่ต้องสงสัย ข้าพระองค์จึงนำหงส์ทั้งสองนี้มา ตามคำของหงส์ตัวนี้อย่างนี้ และหงส์ทั้งสองนี้ ข้าพระองค์อนุญาตให้ไปยังเขาจิตรภูฏานนั้นแล้ว หงส์ตัวนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างยิ่ง ตกอยู่ในเงื้อมมือของศัตรูอย่างนี้ ได้ทำให้นายพรานเช่นข้าพระองค์เกิดความเป็นผู้มีใจอ่อนโยน ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่เห็นเครื่องบรรณาการอย่างอื่นนอกจากนี้ที่จะนำมาถวายแต่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมมนุษย์ ขอพระองค์ทรงทอดพระเนตรดูเครื่องบรรณาการนั้น ณ บ้านพรานนกทั้งปวง”

พระยาหงส์เห็นพระราชภาพระทับนั่งบนตั่งทองอังดงาม เมื่อจะกล่าววาจาอันรื่นหู จึงได้ทูลว่า “พระองค์ไม่มีโรคาพาธหรือ ทรงสุขสำราญที่อยู่หรือ พระองค์ทรงปกครอง รัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ”

“ดูกรพระยาหงส์ เราไม่มีโรคาพาธ เราสุขสำราญดี อนึ่ง เราปกครองรัฐมณฑลอัน สมบูรณ์นี้โดยธรรม”

“โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ อำมาตย์เหล่านั้น ย่อมไม่ ห่วงใยชีวิต เพราะประโยชน์ของพระองค์แลหรือ”

“โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้น ย่อมไม่ห่วงใย ชีวิต เพราะประโยชน์ของเรา”

“พระอัศวมเหสีของพระองค์ เป็นผู้ที่มีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีปกติตรัสวาจา อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูปโฉมและอิศริยยศ ทรงคล้อยตาม พระราชอัธยาศัยของพระองค์แลหรือ”

“พระอัศวมเหสีของเรา เป็นผู้ที่มีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื่อฟัง มีปกติตรัสวาจาอัน น่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรสพระรูปโฉมและอิศริยยศทรงคล้อยตามอัธยาศัยของเรา”

“ท่านตกอยู่ในเงื้อมมือของมหาศัตรู ได้รับทุกข์ใหญ่หลวงในเบื้องต้นพึงได้รับทุกข์นั้น บ้างแลหรือ นายพรานวิ่งเข้าไปโอบตันท่านด้วยท่อนไม้แลหรือ เพราะว่าปกติของคนหยาบช้า เหล่านี้ ย่อมมีเป็นประจำอย่างนั้น”

“ข้าแต่พระมหाराช ในยามมีทุกข์อย่างนี้ ย่อมมีความปลอดโปร่งใจ จริงอยู่ นายพรานนี้ มิได้ทำอะไร ๆ ในข้าพระองค์ทั้งสองเหมือนศัตรู นายพรานค่อย ๆ เดินเข้าไป และได้ปราศรัยขึ้นก่อน ในกาลนั้น สุขุมหงส์บัณฑิตผู้นี้ได้กล่าวตอบ นายพรานได้ฟังคำของ สุขุมหงส์นั้นแล้วก็เกิดความเลื่อมใส ปลอยข้าพระองค์จากบ่วงนั้น และอนุญาตให้ข้า พระองค์กลับไปได้ตามสบาย สุขุมหงส์ปรารถนาทรัพย์เพื่อนายพรานนี้ จึงคิดชวนกันมาใน ลำนำกของพระองค์เพื่อประโยชน์แก่นายพรานนี้”

“ก็การที่ท่านทั้งสองมาในที่นี้ เป็นการมาดีแล้ว และเราก็มีความปราโมทย์เพราะได้ เห็นท่านทั้งสอง แม้นายพรานนี้ก็จะได้ทรัพย์อันมากมายเนื้อหาที่เขาปรารถนา”

พระราชผู้เป็นจอมมนุษย์ ทรงยังนายพรานให้เอิบอิมด้วยโภคสมบัติทั้งหลาย พระยาหงส์ได้กล่าววาจาอันรื่นหูอนุโมทนา

“ได้ยินว่า อำนาจของเราผู้ทรงธรรม ย่อมเป็นไปในที่เท่าใด ที่เท่านั้นมีประมาณน้อย ความเป็นใหญ่ในที่ทั้งปวงจงมีแก่ท่าน ขอท่านจงปกครองตามปรารถนาเถิด ทานวัตถุก็ดี เครื่องอุปโภคก็ดี และสิ่งอื่นใดที่เข้าไปสำเร็จประโยชน์เราขอยกสิ่งนั้น ๆ ซึ่งล้วนเป็นของ ปลื้มใจให้แก่ท่านและขอสละความเป็นใหญ่ให้แก่ท่าน”

“ก็ถ้าว่า สุขุขหงส์บัณฑิตนี้สมบุรณ์ด้วยปัญญา พึงเจรจาแก่เราตามปรารถนา ชื่อนั้น พึงเป็นที่รักอย่างยิ่งของเรา”

“ข้าแต่มหाराช ได้ยินว่า ข้าพระองค์หาอาจจะพูดสอดขึ้นในระหว่างเหมือนพระยานาคเลื้อยเข้าไปภายในคิลาณะนั้นไม่ชื่อนั้นไม่เป็นวินัยของข้าพระองค์ พระยาหงส์ประเสริฐกว่าข้าพระองค์ และพระองค์ก็สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งหลาย เป็นพระเจ้าแผ่นดินจอมมนุษย์ ทั้งสองพระองค์ควรแก่การบูชาด้วยเหตุมากมาย ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมมนุษย์ เมื่อพระองค์ทั้งสองกำลังตรัสกันอยู่ เมื่อการวินิจฉัยกำลังเป็นไปอยู่ ข้าพระองค์ผู้เป็นสาวก ไม่พึงพูดสอดขึ้นในระหว่าง”

ได้ยินว่า นายพรานกล่าวโดยความจริงว่า “สุขุขหงส์เป็นบัณฑิต เพราะเวลานี้เช่นนี้ไม่มี พึงมีแก่บุคคลผู้ไม่ได้รับอบรมเลย ความมีปกติอันเลิศและสัตว์อันอุดมอย่างนี้ มีเพียงเท่าที่ เราเห็นแล้ว เราไม่ได้เห็นผู้อื่นเป็นเช่นนี้ เราจึงยินดีด้วยปกติและวาจาอันไพเราะของท่านทั้งสองก็การที่เราพึงเห็นท่านทั้งสองได้นาน ๆ เช่นนี้ เป็นความพอใจของเราโดยแท้”

“กิจใดที่บุคคลพึงกระทำในมิตร กิจนั้นพระองค์ทรงกระทำแล้ว ในข้าพระองค์ทั้งสอง ข้าพระองค์ทั้งสอง ย่อมเป็นผู้อันพระองค์คงปล่อยด้วยความภักดีในข้าพระองค์ทั้งสองโดยไม่ต้องสงสัย ก็ความทุกข์เกิดขึ้นในหมู่หงส์เป็นอันมากนั้น เพราะมิได้เห็นข้าพระองค์ทั้งสองในระหว่างญาติหมู่ใหญ่เป็นแน่ ข้าแต่พระองค์ผู้ปราบปรามศัตรู ข้าพระองค์ทั้งสอง อันพระองค์ทรงอนุญาต กระทำประทักษิณพระองค์แล้วพึงไปพบญาติทั้งหลาย เพื่อกำจัดความเศร้าโศกของหงส์เหล่านั้นข้าพระองค์ย่อมจะได้ปกติอันไพบุลย์ เพราะได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้ทรงพระเจริญโดยแท้ การสงเคราะห์ญาตินี้เป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงแท้”

พระยาหงส์ตรัส ครั้นกราบทูลพระเจ้าสาครราชผู้เป็นจอมประชาชนเช่นนี้แล้ว ได้เข้าไปหาหมู่ญาติ เพราะอาศัยเขาวนอันสูงสุด หงส์เหล่านั้นเห็นหงส์ทั้งสองผู้ยิ่งใหญ่มีได้ป่วยเจ็บกลับมา ต่างก็สงสัยว่า เกก เกิดเสียงอื้ออึงไปทั่ว หงส์ผู้เคารพนายได้ที่พึ่งเหล่านั้น ต่างก็โสมนัสยินดี เพราะนายรอดพ้นภัย พากันห้อมล้อมนายโดยรอบ

ประโยชน์ทั้งปวงของชนทั้งหลายผู้ถึงพร้อมด้วยกัลยาณมิตร ย่อมสำเร็จผลเป็นสุข เปรียบเหมือนหงส์ตรัสทั้งสอง ได้กลับมาอยู่ใกล้หมู่ญาติ ฉะนั้น

7. มหาหังสชาติ ว่าด้วยหงส์ไม่ทิ้งพญาหงส์ที่ติดบ่วง

7.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฎมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/131) พระพุทธองค์ทรงปรารถนาถึงการที่พระอานนท์สละชีวิตเพื่อปกป้องพระองค์อันมีรายละเอียด เช่นเดียวกับจุลลหังสชาติเล็กน้อย

7.2 เนื้อหาของชาตก พระโทธิสัตว์เกิดเป็นพญาหงส์ทอง ไปติดบ่วงของนายพราน แต่ได้อาศัยหงส์สุขุขเสนาบดีช่วยชีวิตไว้และหงส์สุขุขเสนาบดีได้แสดงมิตรธรรมแก่พญาหงส์และนายพราน

จากนั้นได้ขอร้องให้นายพรานพาไปเฝ้าพระเจ้าสังยมะ เมื่อได้สนทนาธรรมกันแล้ว ปรากฏว่าพระเจ้าสังยมะและพระเทวีทรงพอพระทัย จึงทรงผูกมิตรกับหงส์ทั้ง 2 แล้วทรงรับสั่งให้ปล่อยหงส์ทั้ง 2 ไป ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก อสีตินิบาต (ขุ.ชา.28/199-248/54-63) ว่า

หงส์เหล่านั้นถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมบินหนีไป ดุกรสุมุขะ ผู้มีขนเหลือง มีผิวพรรณดั่งทอง ท่านจงบินหนีไปตามความปรารถนาเถิด หมู่ญาติที่เรากำลังตั้งอยู่ในอำนาจบ่วงตัวเดียว บินหนีไปไม่เหลือวหลังเลย ท่านจะอยู่ผู้เดียวทำไม ดุกรสุมุขะผู้ประเสริฐกว่าหงส์ทั้งหลายท่านจงกลับไปเสียเถิด ความเป็นสหายในเรารู้ดี บ่วงย่อมไม่มี ท่านอย่าคลายความเพียรเพื่อความไม่มีทุกข์ จงหนีไปเสียตามความปรารถนาเถิด

ข้าแต่พระยาหงส์ธรรฐ์ ก็ข้าพระองค์แม้มีความทุกข์เป็นเบื้องหน้า ก็จะไม่ละทิ้งพระองค์เลย ความเป็นอยู่หรือความตายของข้าพระองค์จักมีพร้อมไปกับพระองค์ ข้าแต่พระยาหงส์ธรรฐ์ ก็ข้าพระองค์ แม้มีความทุกข์เป็นเบื้องหน้าก็ไม่ละทิ้งพระองค์เลย พระองค์ไม่ควรจะชักชวนข้าพระองค์ให้ประกอบในกรรมอันประกอบด้วยความเป็นคนไม่ประเสริฐเลย ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลาย ข้าพระองค์เป็นสหายสหชาติของพระองค์ เป็นผู้ดำรงอยู่ในจิตของพระองค์ ใคร ๆ ก็รู้ว่าข้าพระองค์เป็นเสนาบดีของพระองค์ ข้าพระองค์ไปจากที่นี่แล้ว จะกล่าวอวดอ้างในท่ามกลางหมู่ญาติได้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าหงส์ทั้งหลาย ข้าพระองค์ละทิ้งพระองค์ไปจากที่นี่แล้ว จะกล่าวกะพองหงส์เหล่านั้นได้อย่างไร ข้าพระองค์จักยอมสละชีวิตไว้ในที่นี้ ไม่สามารถจะทำกิจของคนผู้ไม่ประเสริฐได้

ดุกรสุมุขะ ท่านไม่อาจจะละทิ้งเราผู้เป็นทั้งนายทั้งสหายชื่อว่าตั้งอยู่ในทางอันประเสริฐ นี้แลเป็นธรรมเนียมของโบราณกษัตริย์ทั้งหลาย จจริงอยู่ เมื่อเรายังเห็นท่านความกลัวย่อมไม่เกิดขึ้นเลย ท่านจักให้เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้รอดชีวิตได้

เมื่อสุวรรณหงส์ทั้งสองผู้ประเสริฐ ผู้ประพฤติธรรมอันประเสริฐ กำลังโต้ตอบกันด้วยประการฉะนี้ นายพรานถือท่อนไม้กระชับแน่นรีบเดินเข้ามา สุมุขหงส์เห็นนายพรานนั้นกำลังเดินมา จึงได้ร้องเสียงดังก้องอยู่ข้างหน้าพระยาหงส์พลอบพระยาหงส์ผู้หวาดกลัวให้เบาใจด้วยคำว่าข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่าหงส์ทั้งหลาย อย่าทรงกลัวเลย ด้วยว่า บุคคลทั้งหลายเช่นกับพระองค์ย่อมไม่กลัว ข้าพระองค์จะประกอบความเพียรอันสมควรประกอบด้วยธรรม พระองค์จะพ้นจากบ่วงด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วนั้นได้โดยพลัน

นายพรานได้ฟังคำสุภาสิตของสุมุขหงส์นั้น แล้วขนลุกชูชันนอบน้อมอัญชลีแก่สุมุขหงส์แล้วถามว่า เราไม่เคยได้ฟังหรือไม่เคยได้เห็นนกพูดภาษามนุษย์ได้ ท่านแม้จะเป็นนกก็พูดภาษาอันประเสริฐ เปล่งวาจาภาษามนุษย์ได้ พระยาหงส์ตัวนี้เป็นอะไรกับท่านหรือ

ท่านพ้นแล้วทำไมจึงเฝ้าหงส์ผู้ติดบ่วงอยู่ หงส์ทั้งหลายพากันละทิ้งไปหมด เพราะเหตุใดท่านจึงยังอยู่ผู้เดียว

คุณนายพรานผู้เป็นศัตรูของนก พระยาหงส์นั้นเป็นราชาของข้าพเจ้า ทรงตั้งข้าพเจ้าให้เป็นเสนาบดี ข้าพเจ้าไม่สามารถจะละทิ้งพระองค์ผู้เป็นอธิบดีของหงส์ ในคราวมีอันตรายได้ พระยาหงส์นี้เป็นนายของหมู่หงส์เป็นอันมากและของข้าพเจ้า อย่าให้พระองค์ผู้เดียวพียงถึงความพินาศเสียเลย คุณนายพรานผู้สหาย เพราะเหตุที่พระยาหงส์นี้เป็นนายของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึงยินดีรับมรณอยู่

คุณหงส์ ท่านยอมมอบน้อมก่อนอาหาร ชื่อว่ามีประพฤติดุธรรมอันประเสริฐ ข้าพเจ้าจะปล่อยนายของท่าน ท่านทั้งสองจงไปตามสบายเถิด

คุณสหาย ถ้าท่านดักหงส์และนกทั้งหลายด้วยประโยชน์ของตนข้าพเจ้าจะขอรับทักษิณากฎของท่านนี้ คุณนายพราน ถ้าท่านไม่ได้ดักหงส์และนกทั้งหลายด้วยประโยชน์ของตนท่านไม่มีอิสระ ถ้าท่านปล่อยเราทั้งสองเสีย ท่านก็ชื่อว่ากระทำความเป็นขโมย

ท่านเป็นคนรับใช้ของพระราชารองคค์ใด จงนำข้าพเจ้าไปให้ถึงพระราชารองคค์นั้นตามปรารถนาเถิด พระเจ้าสัตถุญมนะจักทรงกระทำตามพระประสงค์ในพระราชานิเวศน์นั้น

นายพรานอันสุขุมหงส์กล่าวด้วยประการอย่างนี้แล้ว จึงเอามือทั้งสองประคองพระยาหงส์ทองผู้มีลีลาดีดังทองคำ ค่อย ๆ วางลงในกรง นายพรานพาพระยาหงส์ทั้งสองผู้มีผิวพรรณอันผุดผ่อง คือสุขุมหงส์และพระยาหงส์ธรรฐซึ่งอยู่ในกรงหลีกไป

พระยาหงส์ธรรฐอันนายพรานนำไปอยู่ได้กล่าวกะสุขุมหงส์ว่าคุณสุขุมขะเรากลัวนักด้วยนางหงส์ผู้มีผิวพรรณดังทองคำมีขาได้ลักษณะ นางรู้ว่าเราถูกฆ่า ก็จักฆ่าตนเสียโดยแท้คุณสุขุมขะ ก็ราชธิดาของพระยาปากหงส์นามว่าสุเหมามีผิวงามดังทองคำจากรำให้อยู่เหมือนนางนกกระเรียนผู้กำพริรำให้อยู่ที่ริมฝั่งสมุทรฉะนั้นเป็นแน่

การที่พระองค์เป็นใหญ่กว่าโลกคือ หงส์ ใคร ๆ ไม่สามารถจะประมาณคุณได้ เป็นครูของหมู่คณะใหญ่ พึงตามเส้าโคกถึงหญิงคนเดียวอย่างนี้ เหมือนไม่ใช่ของผู้มีปัญหา ลมย่อมพัดพานทั้งกลิ่นหอมและกลิ่นเหม็น เด็กอ่อนย่อมเก็บผลไม้ทั้งดิบทั้งสุก คนตาบอดผู้โลกในรস্য่อมถือเอาอาหาร ฉันทใด ธรรมดาหญิงก็ฉันทนั้น พระองค์ไม่รู้จักตัดสินในเหตุทั้งหลายปรากฏแก่ข้าพระองค์เหมือนคนเขลา พระองค์จะถึงมรณกาลแล้ว ยังไม่ทรงทราบกิจที่ควรและไม่ควร พระองค์เห็นจะเป็นกึ่งคนบ้าบ่นเพื่อไปต่าง ๆ ทรงสำคัญหญิงว่าเป็นผู้ประเสริฐ แท้จริงหญิงเหล่านี้เป็นของทั่วไปแก่คนเป็นอันมาก เหมือนโรงสุราเป็นสถานที่ทั่วไปแก่พวกนักเลงสุรา ฉะนั้น อนึ่ง หญิงเหล่านี้มีมารยาเหมือนพยับแดดเป็นเหตุแห่งความเส้าโคก เป็นเหตุเกิดโรคและอันตราย อนึ่ง หญิงเหล่านี้เป็นคนหยาบคาย เป็นเครื่องผูกมัด

เป็นบ่วง เป็นถ้ำที่อยู่ของมัจจุราช บุรุษใดพึงหลงระเห็จใจในหญิงเหล่านั้น บุรุษนั้นชื่อว่าเป็นคนเลวทรามในหมู่คนระ

วัตถุใด อันท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้จักดีแล้ว ใครควรจะติเตียนวัตถุนั้นเล่าขึ้นชื่อว่าหญิงทั้งหลายมีบุญมาก เกิดแล้วในโลก ความคะนองอันบุคคลตั้งไว้แล้วในหญิงเหล่านั้น ความยินดีอันบุคคลตั้งเฉพาะไว้แล้วในหญิงเหล่านั้น พี่ทั้งหลาย (มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสาวกและพระเจ้าจักรพรรดิเป็นต้น) ย่อมมองขึ้นในหญิงเหล่านั้นสัตว์เหล่านั้นพึงเจริญ บุรุษไรมาเกี่ยวข้องชีวิตหญิงด้วยชีวิตของตนแล้วพึงเบื้อหน่ายในหญิงเหล่านั้น คุณรสมุขะ ท่านนั้นแหละ ไม่ต้องคนอื่นละก็ประกอบในประโยชน์ของหญิงทั้งหลาย เมื่อภัยเกิดขึ้นแก่ท่านในวันนี้ความคิดจึงเกิดขึ้นเพราะความกลัว

จริงอยู่ บุคคลทั้งปวงผู้ถึงความสงสัยในชีวิต มีความหวาดกลัว ย่อมอดกลั้นความกลัวไว้ได้ เพราะว่าบัณฑิตทั้งหลายเป็นผู้ดำรงอยู่ในฐานะอันใหญ่ ย่อมประกอบในประโยชน์อันมากที่จะประกอบได้ พระราชาทั้งหลาย ย่อมทรงปรารถนาความกล้าหาญของมนตรีทั้งหลาย เพื่อทรงประสงค์ที่จะได้ความกล้าหาญนั้นป้องกันอันตรายและสามารถป้องกันพระองค์เองด้วย วันนี้ ท่านจงกระทำด้วยประการที่พวกพนักงานเครื่องต้นของพระราชาอย่าเชือดเฉือนเราทั้งสองในโรงครัวใหญ่เถิด จริงอย่างนั้น สีแห่งขนปีกทั้งหลายจะฆ่าท่านเสียเหมือนขุยไม้ไผ่ ฉะนั้น ท่านแม่นายพรานจะปล่อยแล้วไม่ปรารถนาจะบินหนีไป ยังเข้ามาใกล้บ่วงเองอีกเล่า วันนี้ ท่านถึงความสงสัยในชีวิตแล้ว จงถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์อย่ายื่นปากออกไปเลย

ท่านนั้นจงประกอบความเพียร ที่สมควรอันประกอบด้วยธรรม จงประพฤติการแสวงหาทางที่จะช่วยให้เรารอดชีวิต ด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วของท่านเถิด

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐกว่านทุกทั้งหลาย อย่าทรงกลัวเลยผู้ที่สมบุรณ์ด้วยญาณวิริยะ เช่นพระองค์ย่อมไม่กลัวเลย ข้าพระองค์จักประกอบความเพียรที่สมควร อันประกอบด้วยธรรม พระองค์จะหลุดพ้นจากบ่วงด้วยความเพียรอันผ่องแผ้วของข้าพระองค์ โดยเร็วพลัน

นายพรานนั้น เข้าไปยังประตูพระราชวังพร้อมด้วยทาบหงส์แล้ว จึงสั่งนายประตู่ว่า ท่านจงไปกราบทูลถึงเราแต่พระราชาวา พระยาหงส์ธรรณนี้มาแล้ว

ได้ยินว่า พระเจ้าลัญญมนะทอดพระเนตรเห็นหงส์ทองทั้งสอง ตัวผู้รุ่งเรืองด้วยบุญหมายรู้ด้วยลักษณะ แล้วตรัสรับสั่งกะพวกอำมาตย์ว่าท่านทั้งหลายจงให้ผ้า ข้าว น้ำ และเครื่องบริโภคน แก่นายพราน เงินเป็นสิ่งกระทำความปรารถนาแก่เขา เขาปรารถนาประมาณเท่าใด ท่านทั้งหลายจงให้แก่เขาประมาณเท่านั้น

พระเจ้ากาสิทอดพระเนตรเห็นนายพรานผู้มีความผ่องใส แล้วจึงตรัสว่าคุณรสมุขะผู้สหาย ก็สระโบกขรณีนี้เต็มไปด้วยฝูงหงส์ ตั้งอยู่ (น้ำเต็มเปี่ยม) อย่างไรก็ตามจึงถือบ่วงเดิน

เข้าไปใกล้พระยาหงส์ผู้อยู่ในท่ามกลางฝูงหงส์ ที่น่าขบใจเกลื่อนกล่นไปด้วยฝูงหงส์ผู้เป็นญาติ ซึ่งมีใช้หงส์ชั้นกลางได้และจับเอามาได้อย่างไร

วันนี้ เป็นราตรีที่ 7 ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นผู้ไม่ประมาท แอบอยู่ในคุ่มคอยติดตามรอยเท้าของพระยาหงส์นี้ ซึ่งกำลังเข้าไปยังที่ถือเอาเหยื่อ ลำดับนั้น ข้าพระองค์ได้เห็นรอยเท้าของพระยาหงส์นั้น ผู้กำลังเที่ยวแสวงหาเหยื่อ จึงดักบ่วงลงในที่นั้น ข้าพระองค์จับพระยาหงส์นั้นมาได้ด้วยอุบายอย่างนี้ พระเจ้าข้า

ตุกรนายพราน หงส์นี้มีอยู่สองตัว ไฉนท่านจึงกล่าวว่ามีตัวเดียว จิตของท่านวิปริตไปแล้วหรือ หรือว่าท่านคิดจะหาประโยชน์อะไร

หงส์ตัวที่มีพื้นแดง มีสิ่งงดงามดูของคำกำลังหลอม รอบ ๆ คอจรดทรงอกนั้น เข้ามาติดบ่วงของข้าพระองค์ แต่หงส์ตัวที่ผู้คดโกงนี้มิได้ติดบ่วง เมื่อจะกล่าวถ้อยคำเป็นภาษามนุษย์ ได้ยินกล่าวถ้อยคำอันประเสริฐกะพระยาหงส์ผู้ติดบ่วง ผู้กระสับกระส่ายอยู่

ตุกรสมุขหงส์ เหตุไรหนอท่านจึงยืนขบคางอยู่ในบัดนี้ หรือว่าท่านมาถึงบริษัทของเราแล้วกลัวภัย จึงไม่พูด

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งชนชาวกาสิ ข้าพระองค์เข้ามาสู่บริษัทของพระองค์แล้ว จะกลัวภัยก็หาไม่ ข้าพระองค์จักไม่พูดเพราะกลัวภัยก็หาไม่ แต่เมื่อประโยชน์เช่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว ข้าพระองค์จึงจักพูด

เราไม่เห็นบริษัทผู้ยิ่งใหญ่ พลรถ พลเดินเท้า เกราะ โลหะและนายขมังธนูผู้สวมเกราะของท่านเลย ตุกรสมุขหงส์ ท่านอาศัยสิ่งใดหรือเข้าไปในสถานที่ใดแล้วไม่กลัวสิ่งที่จะพึงกลัว เราไม่เห็นสิ่งนั้น หรือสถานที่นั้นแม้เป็นเงิน ทองหรือนครที่สร้างไว้อย่างดีซึ่งมีคูรายรอบยากที่จะไปได้ มีหอรบและเชิงเทินอันมั่นคงเลย

ข้าพระองค์ไม่ต้องการด้วยบริษัทผู้ยิ่งใหญ่หรือนครหรือทรัพย์ เพราะข้าพระองค์ไปสู่ทางโดยสถานที่มิใช่ทาง ข้าพระองค์เป็นผู้เที่ยวไปในอากาศก็พระองค์ทรงสดับข่าวว่า ข้าพระองค์เป็นบัณฑิต และเป็นผู้ละเอียดคิดข้ออรรถ ถ้าพระองค์ทรงดำรงมั่นอยู่ในความสัตย์ไซ้ ข้าพระองค์จะพึงกล่าววาจาอันมีอรรถ ด้วยว่า คำที่ข้าพระองค์กล่าวแม้จะเป็นสุภาษิต ก็จักทำอะไรแก่พระองค์ผู้หาความสัตย์มิได้ ผู้ไม่ประเสริฐ มักตรัสคำเท็จผู้หยาบข้า

พระองค์ได้รับสั่งให้ขุดสระชื่อว่าเขมะนี ตามถ้อยคำของพวกพราหมณ์และพระองค์รับสั่งให้ประกาศภัยทั่วลิบทิศ หงส์เหล่านั้นจึงได้พากันบินลงสู่สระโบกขรณี อันมีน้ำใสสะอาด ในสระโบกขรณีนี้มีอาหารอย่างเพียงพอ และไม่มีการเบียดเบียนกตัญญูทั้งหลายเลย พวกข้าพระองค์ได้ยินคำประกาศนี้แล้ว จึงพากันบินมาในสระของพระองค์ พวกข้าพระองค์นั้น ๆ ก็ถูกบ่วงรัดไว้ นี่เป็นคำตรัสเท็จของพระองค์ บุคคลกระทำมุสาวาท และความโลภคือ

ความอยากได้อันลามกเป็นเบื้องหน้าแล้ว ก้าวล่วงปฏิสนธิในเทวโลกและมนุษย์โลกทั้งสอง ย่อมเข้าถึงนรกอันไม่น่าเพลิดเพลิน

ดูกรสมุขหงส์ เรามีได้ทำผิด ทั้งมิได้จับท่านมาด้วยความโลภ ก็เราได้สัดับมาว่า ท่านทั้งหลายเป็นบัณฑิต เป็นผู้ละเอียด และคิดข้ออรรถทำนองท่านทั้งหลาย จึงจะมากล่าว วาจาอันอาศัยอรรถในที่นี้ ดูกรสมุขหงส์ผู้สหาย นายพรานผู้นี้เราส่งไป จึงไปจับเอาท่านมา ด้วยความประสงค์นั้น

ข้าแต่พระจอมแห่งชนชาวกาสิ เมื่อชีวิตน้อมเข้าไปใกล้ความตายแล้วข้าพระองค์ทั้งหลายถึงมรณกาลแล้ว จะไม่พึงกล่าววาจาอันมีเหตุเลวผู้ใดฆ่าเนื้อด้วยเนื้อต่อ ผ่านกด้วยนกต่อ หรือตกผู้เลื่องลือด้วยเสียงที่เลื่องลือ จะมีอะไรเป็นความเลวทรามยิ่งกว่าความเลวทรามของผู้นั้น ก็ผู้ใดพึงกล่าววาจาอันประเสริฐแต่ประพฤติกรรมไม่ประเสริฐ ผู้นั้นย่อมพลาดจากโลกทั้งสองคือ โลกนี้และโลกหน้า บุคคลได้รับยศแล้วไม่พึงมัวเมา ถึงความทุกข์อันเป็นเหตุสงสัยในชีวิตแล้วไม่พึงเดือดร้อน พึงพยายามในกิจทั้งหลายร่าไป และพึงปิดช่องทั้งหลาย จนเหล่าใดเป็นผู้เจริญ ถึงเวลาใกล้ตายไม่ล่วงเลยประโยชน์อย่างยิ่งประพฤติกรรมในโลกนี้ จนเหล่านั้่นยอมไปสู่ไตรทิพย์ด้วยประการอย่างนี้ ข้าแต่พระจอมแห่งชนชาวกาสิ พระองค์ทรงสดับคำนี้แล้วขอจงทรงรักษาธรรมในพระองค์ และได้ทรงโปรดปล่อยพระยาหงส์ตรฐ ผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลายเถิด พระเจ้าข้า

ชาวพนักงานทั้งหลาย จงนำน้ำ น้ำมันทาเท้าและอาสนะอันมีค่ามากมาเถิด เราจะปล่อยพระยาหงส์ตรฐ ผู้เรื่องยกออกจากกรง และสมุขหงส์เสนาบดีผู้มีปัญญา เป็นผู้ละเอียดคิดอรรถที่ยากไฉ่่งาย ผู้ใดเมื่อพระราชามีสุขก็สุขด้วย เมื่อพระราชามีทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ผู้เช่นนี้แลย่อมสมควรเพื่อจะบริโภคก่อนข้าวของนายได้ เหมือนสมุขหงส์เป็นราชสหายทั่วไปแก่สัตว์มีชีวิต ฉะนั้น

พระยาหงส์ตรฐเข้าไปเกาะตั้ง อันลั่นแล้วไปด้วยทองคำมี 8 เท้า นำรินนมมีใจเกลี้ยงเกลา ลาดด้วยผ้าแคว้นกาสิ สมุขหงส์เข้าไปเกาะเก้าอี้อันลั่นแล้วไปด้วยทองคำ หุ้มด้วยหนังเสื่อโคร่ง ในลำดับแห่งพระยาหงส์ตรฐ ชนชาวกาสิเป็นอันมาก ต่างถือเอาโภชนะอันเลิศที่เขาส่งไปถวายพระราชานำเข้าไปให้แก่พระยาหงส์ทั้งสองนั้น ด้วยภาชนะทองคำ

พระยาหงส์ตรฐผู้ฉลาด เห็นโภชนะอันเลิศที่เขานำมาให้ อันพระเจ้ากาสิประทานส่งไป จึงได้ถามธรรมเนียมเครื่องปฏิสันถารในกาลเป็นลำดับนั้นว่า พระองค์ไม่มีโรคาพาธแลหรือ ทรงสำราญดีอยู่หรือ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ

ดูกรพระยาหงส์ เราไม่มีโรคาพาธ อนึ่ง เรามีความสำราญดี และเราก็ปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรม

โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์แลหรือ

โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตในประโยชน์ของเรา

พระมหาลีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื้อฟงมีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศ เป็นไปตามพระราชอัธยาศัยของพระองค์แลหรือ

พระมหาลีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื้อฟงมีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรงประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศเป็นไปตามอัธยาศัยของเรา

พระองค์มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแวนแคว้น ทรงปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ไหน ๆ โดยความเกรี้ยวกราดโดยธรรม โดยความสม่าเสมอแลหรือ

เรามีได้เบียดเบียนชาวแวนแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ไหน ๆ โดยความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่าเสมอ

พระองค์ทรงบำเพ็ญเสถียรบุรุษ ทรงเว้นอสังฆบุรุษแลหรือ พระองค์ไม่ทรงละทิ้งธรรมไม่ทรงประพฤติก้อยตามอธรรมแลหรือ

เราบำเพ็ญเสถียรบุรุษ เว้นอสังฆบุรุษ ประพฤติก้อยตามธรรมละทิ้งอธรรม

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะดุ้งกลัวปรโลกหรือ

ดูกรพระยาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่เราตั้งอยู่แล้วในธรรม 10 ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรงความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทนและความไม่พิโรธ แต่นั้นปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อย ย่อมเกิดแก่เรา ก็สมุขหงส์นี้ไม่ทันคิดถึงคุณสมบัติของเรา ไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิต จึงเปล่งวาจาอันหยาบคาย ย่อมกล่าวถึงโทษที่ไม่มีอยู่ในเราคำของสมุขหงส์นี้ ย่อมไม่เป็นเหมือนคำของคนมีปัญญา

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่ามนุษย์ ความพลั้งพลาดนั้นมิแก่ข้าพระองค์โดยความรีบร้อน ก็เมื่อพระยาหงส์ตรฐติตบ่วง ข้าพระองค์มีความทุกข์มากกาย ขอพระองค์ได้ทรงโปรดเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์ เหมือนบิดาเป็นที่พึ่งของบุตร และดุจแผ่นดินเป็นที่พึ่งของหมู่สัตว์ ฉะนั้นเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นราชกัญญูขอพระองค์ได้ทรงโปรดคงโทษแก่ข้าพระองค์ผู้ถูกความผิดครอบงำเถิด

เราขอมอบโมทนาแก่ท่านด้วยอาการอย่างนี้ เพราะท่านไม่ปกปิดความในใจ ดูกรหงส์ ท่านเป็นผู้ซื่อตรง จงทำลายความข้องใจเสียเถิด

ทรัพย์เครื่องปลื้มใจอย่างใดอย่างหนึ่ง มีอยู่ในนิเวศน์ของเรา ผู้เป็นพระเจ้ากาสิ คือเงิน ทอง แก้วมุกดา แก้วไพฑูรย์อันมากมายแก้วมณี สังข์ ไข่มุก ผ้า จันทน์แดง และเหล็กอีกมาก เราขอให้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจทั้งหมดนี้แก่ท่าน และขอละความเป็นใหญ่ให้แก่ท่าน

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมทัพ ข้าพระองค์ทั้งสองผู้อันพระองค์ทรงยำเกรงและทรงสักการะโดยแท้ ขอพระองค์ทรงเป็น พระอาจารย์ ของข้าพระองค์ทั้งสอง ผู้ประพฤติดูอยู่ในธรรมทั้งหลายเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นอาจารย์ผู้ปราบปรามข้าศึก ข้าพระองค์ทั้งสองอันพระองค์ทรงยอมอนุญาตแล้วจักกระทำประทักษิณพระองค์แล้ว จักกลับไปหาหมู่ญาติ

พระเจ้ากาสิทรงดำริ และทรงปรึกษาข้อความเนื้อหาที่ได้กล่าวมาตลอดราตรีทั้งปวง แล้วทรงอนุญาตพระยาหงส์ทั้งสองผู้ประเสริฐสุดกว่าหงส์ทั้งหลาย

เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคต เมื่อราตรีสว่างจ้า พระยาหงส์ทั้งสองก็พากันบินไปจากพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากาสิ

หงส์เหล่านั้นเห็นพระยาหงส์ทั้งสองผู้ยิ่งใหญ่ไม่มีโรคกลับมาถึง จึงพากันสงสัยว่า เกก ได้เกิดเสียงอื้ออึงขึ้น หงส์ผู้มีความเคารพนายเหล่านั้นได้บังจยมีปีติโสมนัส เพราะนายหลุดพ้นกลับมา พากันกระโดดโลดเต้นเข้าไปห้อมล้อมโดยรอบ

ประโยชน์ทั้งปวงของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตรย่อมให้สำเร็จความสุขความเจริญเหมือนพระยาหงส์ตรฐและสมุขหงส์ สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตร เกิดประโยชน์ให้สำเร็จความเจริญกลับมายังหมู่ญาติฉะนั้น

8. กักกุกขาดก (สุวรรณกักกุกขาดก) ว่าด้วยปุตวันลาด

8.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากุณมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/131) พระพุทธองค์ทรงสดับพระภิกษุสงฆ์กล่าวสรรเสริญคุณงามความดีของพระอานนท์ที่ยอมสละชีวิตยืนขวางข้างหน้าพระพุทธองค์ไม่ให้ช่างนาพาคีริมาทำร้าย แล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ชาตินี้เท่านั้น แม้นในชาติก่อน พระอานนท์นั้น ได้สละชีวิตปกป้องเรา” จึงได้ตรัสขาดกนี้

8.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นชวานา เลี้ยงปูทองไว้ในบึงทำยนา ต่อมาปูทองได้ช่วยชีวิตให้รอดพ้นจากความตายเพราะพิษงู ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก อัญญาภิชาต ขุรปุตตวรรค (ขุ.ชา.27/923-930/195-196)

ปูมีก้ามเหมือนเขาแห่งมฤค ตายาว มีกระดูกเป็นหนัง อาศัยอยู่ในน้ำไม่มีขน เราถูกมันหนีบ ร้องให้อยู่เหมือนคนกำพรวด ดูกรสหาย ผู้เจริญ เพราะเหตุไรหนอ ท่านจึงละทิ้งเราไปเสีย?

งูเห่า เมื่อจะปลอบกาให้เบาใจ จึงแผ่แม่เบี้ยใหญ่เลื้อยไปใกล้ปูจะช่วยเหลือสหายของตนไว้ ปูจึงเอาก้ามอีกข้างหนีบคอไว้

ก็ปูเป็นสัตว์ต้องการอาหารแต่ไม่กินกา ไม่กินงู ดูกรท่านผู้มีตายาว เราขอถามท่าน เพราะเหตุไร ท่านจึงหนีบเราทั้งสองไว้?

บุรุษใดปรารถนาประโยชน์แก่เรา จับเราไปปล่อยในน้ำ บุรุษนั้นเมื่อเขาตาย ความทุกข์จักมีแก่เราไม่น้อย เรากับบุรุษนั้นเป็นคน ๆ เดียวกัน

อนึ่ง คนทั้งปวงได้เห็นเราผู้มีกายอันเติบโตขึ้น ก็ปรารถนาจะเบียดเบียนเราผู้มีเนื้อดีและอ่อนนุ่ม แม้มากี่หลายเห็นเราแล้วก็พึงเบียดเบียนเรา

ถ้าท่านหนีเราทั้งสองไว้ เพราะเหตุบุรุษนั้น ก็ขอให้บุรุษจงลุกขึ้นเถิดเราจะดูดีพิชออกเสียให้หมด ขอท่านจงรีบปล่อยเรา และกาโดยเร็วเถิดก่อนที่พิษจะแล่นเข้าไปสู่บุรุษรุนแรง ทำให้ตายเสีย

เราจะปล่อยไป แต่กาเรายังไม่ปล่อยก่อน เพราะว่า เราจะเอากาไว้เป็นประกันก่อน เราเห็นบุรุษมีความสุข ปราศจากโรคแล้ว จึงจะปล่อยกาไป เหมือนกับงู

พระเวทที่ตัดในครั้งนั้น ได้เกิดเป็นกา ส่วนข้างเกิดเป็นงูเห่า พระอาณนทผู้เจริญเกิดเป็นปู เราผู้เป็นคาสตาในครั้งนั้นเกิดเป็นพราหมณ์

9. ลักษณะขาดก ว่าด้วยผู้มีศีล

9.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเวทที่ตัด (ขุ.ธ.อ.1/134) พระพุทธองค์ทรงปรารถนาถึงการที่พระสารีบุตรไปพาพระที่หลงผิดไปกับพระเวทที่ตัดกลับมาข้างงดงามยิ่งนัก ส่วนพระเวทที่ตัดกลับเสื่อมสิ้นบริวารที่เคยแวดล้อม จึงตรัสขาดกนี้

9.2 เนื้อหาของขาดก พระโพนีสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อให้ลูกทั้งสองรักษาฝูงเนื้อลูกตัวหนึ่งนำฝูงเนื้อให้รอดพ้นจากอันตรายส่วนลูกอีกตัวหนึ่งทำพุงนี้ให้ถึงความวิบัติเพราะน้ำมือมนุษย์จึงได้กล่าวในท่ามกลางญาติลูกทั้งสองที่แตกต่างกัน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก เอกกนิบาต สีลวรรค (ขุ.ชา.27/11/5) ว่า

“ความเจริญย่อมมีแก่ชนทั้งหลายผู้มีศีล ประพฤติในปฏิสันถาร ท่านจงดูลูกเนื้อชื่อลักษณะ ผู้อันหมู่แห่งญาติแวดล้อมกลับมาอยู่ อนึ่ง ท่านจงดูลูกเนื้อชื่อกาพะนี้ ผู้เสื่อมจากพวกญาติกลับมาแต่ผู้เดียว”

10. นทีจรกขาดก (วีรกขาดก) ว่าด้วยโทษการเอาอย่างผู้อื่น

10.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเวทที่ตัด (ขุ.ธ.อ.1/134) พระพุทธองค์ทรงปรารถนาถึงการที่พระเวทที่ตัดทำกิริยาเลียนแบบพระองค์แล้วถึงความพินาศในที่สุด จึงได้ตรัสขาดกนี้

10.2 เนื้อหาของขาดก (วีรกขาดก) พระโพนีสัตว์เกิดเป็นนกกาน้ำห้ามไม่ให้กบบกเอาอย่างในการหากินในทะเลแต่การบกไม่เชื่อจึงติดสาหร่ายตาย ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก ทุกนิบาต นตังทีฬวรรค (ขุ.ชา.27/257-258/77) ว่า

“ข้าแต่ท่านวีรกะ ท่านเห็นนกที่ร้องเสียงเพราะ มีสีเสมอด้วยสร้อยคอแตงนกกองตัวเป็นผิวของฉันทันชื่อว่า สวิฏฐกะบ้างไหม?”

“นกสวิภูษกะ เมื่อทำตามภรรยาของปักซีตัว ผู้เที่ยวไปได้ทั้งทางน้ำและทางบก
บริเวณพลาสติกเป็นนิจันนั้น ถูกสาหร่ายพันคอตายเสียแล้ว”

11. ก้นทลชาดก ว่าด้วยนกหัวขวานตายเพราะไม้แก่น

11.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเวททัต (ขุ.ธ.อ.1/135) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเวททัตทำกิริยาเลียนแบบพระองค์แล้วถึงความตายในที่สุด ดังที่แสดงแล้วในทีจรากชาดกข้างต้น จึงได้ตรัสชาดกนี้

11.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกหัวขวาน ห้ามไม่ให้นกหัวขวานสหายเอา
อย่างในการเจาะไม้ตะเคียนแต่นกหัวขวานก็หาไม่ฟังกลับเจาะไม้ตะเคียนจนกระหม่อมแตกตายซึ่งมี
เนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต นัตถัพพวรรค (ขุ.ชา.27/269-270/79-80)

ดูกรผู้เจริญ ต้นไม้ที่มีใบละเอียดมีหนามนี้เป็นต้นไม้อะไร เราเจาะเพียงครั้งเดียว
ทำให้สมองศีรษะแตกได้?

นกหัวขวานตัวนี้ เมื่อเจาะหมู่ไม้อยู่ในป่า ได้เคยเที่ยวเจาะแต่ไม้แห้งที่ไม่มีแก่น
ภายหลังมาพบเอาต้นตะเคียนซึ่งมีกำเนิดเป็นไม้แก่นอันเป็นที่ทำลายสมองศีรษะ

12. วิโรจนชาดก ว่าด้วยผู้ถูกเยาะเย้ย

12.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเวททัต (ขุ.ธ.อ.1/135) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเวททัตทำกิริยาเลียนแบบพระองค์แล้วถึงความตายในที่สุด ดังที่แสดงแล้วในทีจรากชาดกและก้นทลชาดก ข้างต้น

12.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาไกรษรราชสีห์ กล่าวถึงสุนัขจิ้งจอกที่
พยายามเลียนแบบตนแต่ถูกช้างเหยียบถึงแก่ความตาย ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก
เอกกนิบาต กถัญญวรรค (ขุ.ชา.27/143/47) ว่า

“มันสมองของท่านไหลออกแล้ว กระหม่อมของท่านก็ถูกทำลายแล้ว ซี่โครงของท่าน
หักพังไปสิ้นแล้ว วันนี้ ท่านย่อมรุ่งเรืองแท้”

13. ขวสกุณชาดก ว่าด้วยผู้ไม่มีกตัญญูไม่ควรคบ

13.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง เทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/135) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู จึงได้ตรัสชาดกนี้

13.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกหัวขวาน แก่ลั้งทวงถามบุญคุณกับราชสีห์ใน
คราวที่ตนช่วยนำกระดูกที่ติดคอออกมาให้แต่ไม่ได้รับการตอบแทนจึงตีเตียน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏใน
ขุททกนิกาย ชาดก จตุกกนิบาต กาลิงกวรรค (ขุ.ชา.27/530-533/132) ว่า

“ข้าแต่พระยาเหนือ ขอนอบน้อมแด่ท่าน ข้าพเจ้าได้ทำกิจอย่างหนึ่งแก่ท่าน ตามกำลังของข้าพเจ้าที่มีอยู่ ข้าพเจ้าจะได้อะไรตอบแทนบ้าง?”

“การที่ท่านเข้าไปอยู่ในระหว่างพืนของเรา ผู้มีเลือดเป็นภักษาหาร ผู้ทำกรรมอันหยาบช้ายู่เป็นนิตย์ ท่านยังเป็นอยู่ได้ นั่นก็เป็นคุณมากอยู่แล้ว”

“น่าดีเถียนคนที่ไม่รู้คุณที่เขาทำแล้ว ผู้ไม่ทำคุณให้ใคร และผู้ที่ไม่ทำตอบแทนคุณที่เขาทำก่อน ความกตัญญูไม่มีในคนใด การคบคนนั้นย่อมไร้ประโยชน์”

“บุคคลไม่ได้มีมิตรธรรมด้วยอุปการคุณที่ตนประพฤติดต่อหน้าในผู้ใด ผู้นั้นบัณฑิตไม่ต้องริษยา ไม่ต้องด่าว่า ฟังค่อย ๆ หลีกออกห่างจากผู้นั้นไปเสีย”

14. กรุงคมิชขาดก ว่าด้วยกวางกรุงคะ

14.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง เทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/135) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตพยายามที่จะปลงพระชนม์พระองค์ จึงได้ตรัสขาดกนี้

14.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นกวางไปติดบ่วงนายพรานได้อาศัยสหายคือเต่า และนกกกระเด็นช่วยชีวิตไว้ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก เอกกนิบาต กรุงคมิชวรรค (ขุ.ชา. 27/21/9) ว่า

“ดูกรไม้มะลิ้น การที่ท่านปล่อยผลให้ตกกลิ้งมานั้น เราผู้เป็นกวางรู้แล้ว เราจะไปสู่มะลิ้นต้นอื่น เพราะเราไม่ชอบใจผลของท่าน”

15. อุภโตภัฐขาดก ว่าด้วยผู้เสียหายหมดทุกอย่าง

15.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตเสื่อมจากลาภสักการะและการบรรลุนิพพาน จึงได้ตรัสขาดกนี้

15.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา กล่าวดีเถียนนายพรานเปิดผู้หวังคิดหวังลาภก่อนได้ลาภ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก เอกกนิบาต อสัมปทานวรรค (ขุ.ชา. 27/139/45) ว่า

“ตาของท่านก็แตก ผ้าของท่านก็หาย ภรรยาของท่านก็ทะเลาะกับหญิงเพื่อนบ้าน ท่านมีภารงานเสีย 2 ทาง คือ ทั้งทางน้ำและทางบก”

16. สีลวนาคขาดก ว่าด้วยคนอกตัญญูมองคนในแง่ร้าย

16.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง พระเทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/138) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้สำนึกในพระคุณของพระพุทธรองค์เลยจนกระทั่งถูกแผ่นดินสูบ พระพุทธรองค์เสด็จไปที่โรงธรรมสภา ครั้งทราบเรื่องการสนทนา

กันแล้วได้ตรัสว่า มิใช่ในชาตินี้เท่านั้นที่พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญูไม่รู้บุญคุณของพระองค์และถูกแผ่นดินสูบ แม้ในชาติก่อนก็เป็นคนอกตัญญูถูกแผ่นดินสูบเหมือนกัน จึงได้ตรัสชาดกนี้

16.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างผู้มีศิลป์ได้ตำหนิคนอกตัญญูผู้ไม่รู้คุณคนจนถูกแผ่นดินสูบ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต วรุณวรรค (ขุ.ชา.27/72/25) ว่า

“ถ้าใคร ๆ จะพึงให้สมบัติในแผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตัญญู ผู้มีปกติมองหาโทษอยู่เป็นนิตย์ ก็ให้เขาพอใจไม่ได้”

17. ขันติวาทีชาดก ว่าด้วยโทษที่ทำร้ายพระสมณะ

17.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง เทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/138) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ โดยพระพุทธรองค์ตรัสเล่าเรื่องพระเทวทัตสมัยเป็นพระเจ้ากลาปะประพตติผิตในพระองค์ผู้เป็นดาบสแล้วถูกแผ่นดินสูบให้ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นผู้มักโกรธฟัง โดยทรงตำหนิเธอว่า บวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ไม่โกรธแล้วแต่ยังโกรธอยู่โบราณกบัณฑิตทั้งหลายแม้จะถูกเขียนตีเป็นพันครั้ง แม้จะถูกตัดมือตัดเท้า ถูกตัดหูและจมูกอยู่ก็ยังไม่โกรธเลย แล้วได้ตรัสชาดกนี้

17.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีถูกพระราชาผู้เป็นพานรับสั่งให้ตัดมือเท้าใบหูและจมูกแต่หาได้โกรธกลับดำรงอยู่ในขันติธรรม ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก จตุกนิบาต วรุณวรรค (ขุ.ชา.27/550-553/136) ว่า

“ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรมาก ผู้ใด ให้ตัดมือ ตัดเท้า หู และจมูกของท่านท่านจงโกรธผู้นั้นเถิด อย่าได้ทำรัฐนี้ให้พินาศเสียเลย”

“พระราชาพระองค์ใด รับสั่งให้ตัดมือ เท้า หู และจมูกของอาตมภาพ ขอพระราชาพระองค์นั้น จงทรงพระชนม์ยืนนาน บัณฑิตทั้งหลายเช่นกับอาตมภาพ ย่อมไม่โกรธเคืองเลย”

“สมณะผู้สมบูรณ์ด้วยขันติ ได้มีมาในอดีตกาลแล้ว พระเจ้ากาสิรับคำสั่งให้ตัดมือเท้า หู และจมูกของสมณะผู้ตั้งอยู่ในขันติ”

“พระเจ้ากาสิหมกใหม่อยู่ในนรก ได้เสวยวิบากอันเผ็ดร้อนของกรรมที่หยาบข้านั้น”

18. จุลลธรรมपालชาดก ว่าด้วยความรักของแม่ที่มีต่อลูก

18.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง เทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/139) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ โดยพระพุทธรองค์ตรัสเล่าเรื่องพระเทวทัตสมัยเป็นพระเจ้ากลาปะประพตติผิตในพระองค์ผู้เป็นดาบสแล้วถูกแผ่นดินสูบให้ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นผู้มักโกรธฟัง โดยทรงตำหนิเธอว่า บวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ไม่โกรธแล้วแต่ยังโกรธอยู่โบราณกบัณฑิตทั้งหลายแม้จะถูกเขียนตีเป็นพันครั้ง แม้จะถูกตัดมือตัดเท้า ถูกตัดหูและจมูกอยู่ก็ยังไม่โกรธเลย แล้วได้ตรัสชาดกนี้

18.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจุลธรรมบาลกุมารมีอายุ 7 เดือนถูกพระเจ้ามหาปตาปะผู้เป็นพระบิดาสั่งให้ประหารชีวิตด้วยการตัดข้อมือข้อเท้าและตัดพระเศียรแล้วให้ทำอสิมาลกะโยนขึ้นไปในอากาศแล้วรับด้วยปลายดาบจนร่างกายแหลกเหลวไม่มีชิ้นดีโทษเพราะมารดารักมากเกินไป ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ปัญจกนิบาต มณีคุณทลวรรค (ขุ.ชา.27/44-79/107-108) ว่า

“หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำความผิดต่อพระเจ้ามหาปตาปะข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดปล่อยธรรมपाल-กุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดมือของหม่อมฉันเถิด”

“หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำความผิดต่อพระเจ้ามหาปตาปะข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดปล่อยธรรมपालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดเท้าของหม่อมฉันเถิด”

“หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญ กระทำความผิดต่อพระเจ้ามหาปตาปะข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดปล่อยธรรมपालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดศีรษะของหม่อมฉันเถิด”

“ใคร ๆ ผู้เป็นมิตร และอำมาตย์ของพระราชานี้ ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่จะทูลห้ามพระราชาวา อย่าทรงปลงพระชนม์พระราชบุตรซึ่งเกิดแต่พระอูระเสียเลย ก็ไม่มี”

“ใคร ๆ ผู้เป็นมิตรและพระญาติของพระราชานี้ ที่มีใจดี คงจะไม่มีแน่นอน ผู้ที่จะทูลห้ามพระราชาวา อย่าทรงปลงพระชนม์พระราชบุตรที่เกิดจากพระองค์เสียเลย ก็ไม่มี”

“แขนของธรรมपालกุมารผู้เป็นทายาทแห่งแผ่นดิน อันลูบไล้ด้วยแก่นจันทร์แดง มาขาดไปเสีย ข้าแต่สมมติเทพ ชีวิตของหม่อมฉันก็คงจะดับไป”

19. ปิงคลชาดก ว่าด้วย พระเจ้าปิงคละผู้ร้ายกาจ

19.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยมกวรรค เรื่อง เทวทัต (ขุ.ธ.อ.1/139) เมื่อพระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ มหาชนต่างก็รำเริงยินดี ชักธงต่างชนิดขึ้น ตังหมอน้ำไว้เต็มเปี่ยมบริการกันแล้วเฉลิมฉลองเล่นมหรสพกันเป็นเอิกเกริกด้วยความยินดีว่าเป็นลาภของตนที่พระเทวทัตมรณภาพไปเสียได้ พระพุทธองค์ทรงทราบการสนทนาที่โรงธรรมสภาจึงตรัสว่า “มิใช่เฉพาะชาตินี้เท่านั้นที่พระเทวทัตมรณภาพแล้วมหาชนต่างก็ยินดีกัน แม้ในชาติปางก่อนก็ยินดีแล้วเช่นกัน” แล้วตรัสชาดกนี้

19.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระโอรสของพระเจ้ามหาปิงคละปลอมนายทวารไม่ให้กลัวว่า พระเจ้ามหาปิงคละจะกลับมาทำร้ายอีกเพราะถูกเผาไปหมดแล้ว ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต อุปาหนวรรค (ขุ.ชา.27/329-331/92) ว่า

“ชนทั้งปวงถูกพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว เมื่อพระเจ้าปิงคละนั้นสวรรคตแล้ว ชนทั้งหลายก็ได้ความยินดี ดูกรนายประตุ พระเจ้าปิงคละผู้ไม่มีพระเนตรดำ เป็นที่รักของท่านหรือ เพราะเหตุไร จึงได้ร้องไห้หนอ?”

“พระเจ้าปิงคละผู้ไม่มีพระเนตรดำ จะเป็นที่รักของข้าพเจ้าก็หาไม่ได้ แต่ข้าพเจ้ากลัวว่า พระเจ้าปิงคละนั้นจะกลับเสด็จมาอีก พระเจ้าปิงคละเสด็จไปจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็จะไม่เบียดเบียนพระยามัจจุราช พระยามัจจุราชนั้นถูกพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว ก็จะไม่พืงนำมาส่งมนุษย์โลกนี้อีก”

“พระเจ้าปิงคละนั้น พวกเราช่วยกันเผาแล้วด้วยพินพันเล่มเกวียนรดด้วยน้ำหลายร้อยหม้อ พินที่ดินนั้นเราป้องกันไว้อย่างดีแล้ว ท่านอย่ากลัวเลย พระเจ้าปิงคละจักไม่เสด็จกลับมาอีก”

3.2 มูลเหตุที่มาของชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 2

1. จุฬกเสฏฐิชาดก ว่าด้วยคนฉลาดตั้งตนได้

1.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท อัปมาทวรรค เรื่อง จุฬป็นถกเถระ (ขุ.ธ.อ.2/87) พระพุทธรองค์ทรงปรารถนาถึงการที่พระจุฬป็นถกจะถูกพระมหาป็นถกผู้เป็นพี่ชายหาว่าท่านปัญญาทึบขับออกจากวัดไป แต่พระองค์ทรงช่วยให้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ เย็นวันนั้น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมสภาว่า พระมหาป็นถก ไม่รู้อัธยาศัยของพระจุฬป็นถกจึงบได้คิดว่า ท่านปัญญาทึบแล้วไล่ออกจากวัด แต่พระพุทธรองค์ทรงเป็นพระธรรมราชาหาผู้อื่นยิ่งกว่าไม่มี เพียงแค่ชั่วเวลาอันฉับจันทน์มือเดียวเท่านั้น ก็สามารถประทานพระอรหันต์ผลพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาแก่เธอได้นออัศจรรย์จริงหนอ กำลังของพระพุทธรองค์นั้นใหญ่หลวงนัก พระพุทธรองค์ได้เสด็จมายังโรงธรรมสภาตรัสว่า “จุฬป็นถก อาศัยพระองค์ผู้เดียวได้บรรลุความเป็นใหญ่ในธรรม ไม่ใช่แต่ชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อนก็ได้อาศัยพระองค์เหมือนกันแล้วได้ความเป็นใหญ่ในภคสมบัติ” แล้วได้ตรัสชาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นจุลเสฐฐิเข้าไปเฝ้าพระราชาพบเหตุตายจึงได้กล่าวคำทำนายว่าถ้าใครได้หนูนีไปจะได้เป็นเศรษฐีคนรับใช้ได้ฟังจึงเอาหนูนีไปขายแก่คนเลี้ยงแมวต่อมาก็ตั้งตนด้วยทรัพย์อันเป็นต้นทุนนั้นได้เป็นเศรษฐีในลำดับต่อมา ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในอุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อปถมนวรรค (ขุ.ชา.27/2/4) ว่า

“คนมีปัญญาเฉลียวฉลาด ย่อมตั้งตนไว้ด้วยต้นทุนแต่น้อย ดุจคนก่อไฟน้อย ๆ ให้เป็นกองใหญ่ ฉะนั้น”

2. สุวชาดก ว่าด้วยผู้รักษาไมตรี

2.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 2 อัปมาทวรรค เรื่อง นิคมวาสีตีสถะระ (ขุ.ธ.อ.2/114) วันหนึ่ง ภิกษุสนทนากันถึงการที่พระนิคมตีสสะชอบจะคลุกคลีกับญาติพี่น้องอยู่เสมอ เมื่อนาถบิณฑิกเศรษฐีทำมหาทานกิติ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงบำเพ็ญอุสทิสทานกิติ ก็ไม่ปรบ ท่านชี้แจงว่า อาศัยญาติ ๆ ก็ได้อาหารก็พอฉันแล้ว ไม่มีประโยชน์อันใดที่จะแสวงหากว่านี้

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ข้อที่เธอได้อาจารย์ผู้เช่นเราแล้ว ได้เป็นผู้มีกน้อย ไม่อัครรยนัก ความเป็นผู้มีกน้อยนี้เป็นแบบแผนของเรา เป็นประเพณีของเรา” ดังนี้แล้วตรัสชาดกนี้

2.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญานกแขกเต้า มีมีกน้อยสันโดษอาศัยอยู่ที่ต้นมะเดื่อต้นเดียวแม้หมดผลไปและสะเก็ดแล้วเหลือแต่ต่อไม้ก็ไม่ได้ไปที่อื่นร้อนถึงทำสักกะต้องลงมาประทานพรให้ต้นเมื่อเดือนนั้นเจริญขึ้นดั้งเดิม ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก นวกนิบาต (ขุ.ชา. 27/1237-1245/240-241) ว่า

“ต้นไม้ทั้งหลายมีใบเขียว มีผลดก มีอยู่เป็นอันมาก เหตุไรพญานกแขกเต้าจึงมีใจยินดีในไม้แห่งผู้เล่า?”

“เราได้กินผลแห่งต้นไม้ชนิดนี้ได้หลายปีมาแล้ว ถึงเราจะรู้ว่าต้นไม้ชนิดนี้ไม่มีผลแล้ว ก็ต้องรักษาไม้ตรีให้เหมือนในกาลก่อน”

“นกทั้งหลายย่อมละทิ้งต้นไม้แห่งผู้ ไม่มีใบ ไม่มีผลไป แน่พญานกแขกเต้าท่านเห็นโทษอะไรหรือ?”

“นกเหล่าใด คบหากันเพราะต้องการผลไม้ ครั้นรู้ว่าต้นไม้ชนิดนี้ไม่มีผลแล้ว ก็ละทิ้งต้นไม้ชนิดนั้นไปเสีย นกเหล่านั้นโง่เขลา มีความรู้เพื่อประโยชน์ของตนเท่านั้น มักทำฝักใฝ่แห่งมิตรภาพให้ตกไป”

“ดูกรปักษี ความเป็นสหาย ความไมตรี ความสนิทสนมกัน ท่านทำไว้เป็นอย่างดีแล้ว ถ้าท่านชอบธรรมนี้ ท่านก็เป็นผู้ควรที่วิญญูชนทั้งหลายพึงสรรเสริญ”

“ดูกรนกแขกเต้าผู้มีปีกเป็นยาน มีคอโค้งเป็นสง่า เราจะให้พรแก่ท่านท่านจงเลือกเอาพรตามใจปรารถนาเถิด”

“ไหนข้าพเจ้าจะพึงได้เห็นต้นไม้ชนิดนั้นกลับมีใบมีผลอีกเล่า ข้าพเจ้าจะยินดีที่สุดเหมือนคนจนได้ขุมทรัพย์ ฉะนั้น”

“ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงวิกน้ำอมฤตมาประพรมต้นไม้ชนิดนั้น กิ่งก้านแห่งต้นไม้ชนิดนั้นกิ่งงอกงาม มีร่มเงาชุ่มชื้นน่ารื่นรมย์ใจ”

“ข้าแต่ท้าวสักกเทวราช ขอพระองค์ทรงพระเจริญสุขพร้อมด้วยพระญาติทั้งปวงเหมือนข้าพเจ้ามีความสุข เพราะได้เห็นต้นไม้ผลัดผลในวันนี้ ฉะนั้นเถิด”

“ท้าวสักกเทวราชได้ทรงฟังคำของนกแขกเต้า ทรงทำต้นไม้ให้มีผล แล้วเสด็จกลับไปสู่เทพนิพนธ์วันพร้อมกับพระมเหสี”

3. กุททาลชาดก ว่าด้วยความชนะที่ดี

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 2 จิตตวรรค เรื่องพระจิตตหัตถเถระ (ขุ.ธ.อ.2/139) ครั้นภิกษุทั้งหลาย สนทนากันถึงพระจิตตหัตถเถระว่า “ขึ้นชื่อว่ากิเลสเหล่านี้ ทยายนัก กุลบุตรผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์เห็นปานนี้ ยังถูกกิเลสให้มัวหมองได้

ต้องเป็นคฤหัสถ์ 7 ครั้ง บวช 7 ครั้ง พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย ย่อมเป็นสภาพหยาบ ถ้ากิเลสเหล่านี้ มีรูปร่าง ใคร ๆ พึงสามารถจะเก็บไว้ได้ในที่บางแห่งได้ จักรวาท แคบเกินไป พรหมโลกก็ต่ำเกินไป โอกาสของกิเลสเหล่านั้นไม่พึงบรรลุเลย อันกิเลสเหล่านี้ ย่อมทำบุรุษอาชาไนยที่ถึงพร้อมด้วยปัญญา แม้เช่นกับเราให้มัวหมองได้ จะกล่าวอะไรในเหล่าชนที่เหลือ จริ่งอยู่ เราเคยอาศัย ข้าวฟ่างและลูกเดือยเพียงครึ่งทะนาน และจอบเหียน บวชสึกแล้ว 6 ครั้ง” ดังนี้แล้วได้ตรัสชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีกุณฑลบัณฑิต ได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าพรหมทัตถึงเรื่องการเอาชนะตนเองดีกว่าการชนะข้าศึกถึง 100 ครั้งพระราชาทรงเลื่อมใสจึงได้ออกผนวช ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อิตถิวรรค (ขุ.ชา.27/30/92) ว่า

“ความชนะใดกลับแพ้ได้ ความชนะนั้นเป็นความชนะไม่ดี ความชนะใด ไม่กลับแพ้ ความชนะนั้นแลเป็นความชนะที่ดี”

3.3 มูลเหตุที่มาของชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3

1. เกสวชาดก ว่าด้วยความคุ่นเคยเป็นรสอันยอดเยี่ยม

1.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 ปุพพวรรค เรื่อง พระเจ้าวิฑูทกะ (ขุ.ธ.อ.3/11) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ภิกษุไม่ยอมฉันภัตตาหารที่พระราชารับสั่งให้ถวายแต่ไปฉันของอุบาสกผู้เป็นอุปัฏฐากแทน เพราะไม่คุ่นเคยกับพระราชานั้น ดังที่ตรัสกับพระราชารับสั่งว่า “มหาบพิตร สวากของอาตมภาพ เมื่อไม่ได้ความคุ่นเคยจากสำนักของพระองค์ จึงจักไม่ไปด้วยประการฉะนี้แล แท้จริง โบราณบัณฑิตทั้งหลาย แม้เขาบำรุงอยู่ด้วยความเคารพในที่ ๆ ไม่คุ่นเคยถึงเวทนาแทบปางตาย ก็ได้ไปสู่ที่ของผู้คุ่นเคยกันเหมือนกัน อันพระราชาทูลถามว่า ในกาลไร ? พระเจ้าข้า” แล้วได้ตรัสชาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ออกบวชเป็นฤาษีชื่อกัปปดาบสเป็นอันตเวทสิกของเกสวดาบส ได้ถว้รักษาเกสวดาบสให้หายจากโรคแดงได้ด้วยเพียงคำพูดที่คุ่นเคยและอาหารที่เคยฉันเท่านั้น ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก จตุกกนิบาต จุลลกุณณาวรรค (ขุ.ชา. 27/682-682/157) ว่า

“เป็นอย่างไรหนอ เกสวดาบสผู้ควรบูชาของข้าพเจ้าทั้งหลายจึงละความเป็นพระเจ้าพราหมณ์ผู้เป็นจอมมนุษย์ ซึ่งสามารถให้สำเร็จประสงค์ทุกอย่างทุกประการ แล้วมายืนถืออยู่ในอาศรมของกัปปดาบส?”

“ดูกรนารถอำมาตย์ หมูไม่อันน่ารื่นรมย์ใจ มีอยู่ ถ้อยคำของกัปปดาบสเป็นสุภาสิตไพเราะ น่ารื่นรมย์ใจ ยังอาตมาให้อินดี”

“พระคุณเจ้าบริโศกข้าวกุณณาสีที่ปรุงด้วยเนื้อสะอาด ไฉนข้าวฟ่างและลูกเดือยอันหารสรมิได้เลย จึงทำให้พระคุณเจ้าอินดีได้เล่า”

“ของบริโภคจะดีหรือไม่ดีก็ตาม จะน้อยหรือมากก็ตาม บุคคลใดคุ้นเคยกันแล้ว จะพึงบริโภค ณ ที่ใด การบริโภค ณ ที่นั้นแหละดี เพราะรสทั้งหลาย มีความคุ้นเคยกันเป็นยอดเยี่ยม”

2. กัญฐหาริยชาตก ว่าด้วยเลือดพ้อเข้มข้นกว่า

2.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภุมิโนคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ปุพพวรรค เรื่อง พระเจ้าวิฑูทกะ (ขุ.ธ.อ.1/15) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงถอดพระนางวาสภขัตติยาจากตำแหน่งพระอัครมเหสีด้วยสาเหตุที่พระนางเป็นพระธิดาของพระเจ้ามahanamaอันเกิดจากมารดาที่เป็นทาสี “มหาบพิตร พวกเจ้าศากยะทำการไม่สมควร ธรรมดา เมื่อจะให้ ก็ควรให้พระธิดาที่มีชาติเสมอกัน มหาบพิตร ก็อาตมภาพขอทูลพระองค์ว่า พระนางวาสภขัตติยาเป็นพระธิดาของขัตติยราช ได้อภิเษกในพระราชมนเทียรของขัตติยราช ฝ่ายวิฑูทกุมารก็ทรงอาศัยขัตติยราชนั้นแลประสูติแล้ว ธรรมดาว่า โคตรฝ่ายมารดาจักทำอะไรได้ โคตรฝ่ายบิดาเท่านั้นเป็นสำคัญ” จึงตรัสเล่าชาตกนี้

2.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตกับหญิงหาฟีน แต่พระบิดาไม่ยอมรับทำให้มารดาตั้งสัจจะอธิษฐานโยนกุมารขึ้นบนอากาศเพราะพระกุมารไม่ตกลงมาด้วยแรงอธิษฐานและกราบทูลพระราชาขอให้รับว่าเป็นลูกเกิด คนอื่นยังทรงเล็งดูได้กับพระองค์ซึ่งเป็นพระโอรสทำไมจะเล็งดูไม่ได้ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต อปัณณวรรค (ขุ.ชา.27/7/3) ว่า

“ข้าแต่พระราชาผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาทเป็นโอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งหมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาทไว้ แม้คนเหล่าอื่นพระองค์ก็ทรงชุบเลี้ยงได้ ไฉนจะไม่ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า?”

3. อิลลิสชาตก ว่าด้วยคนมีรูปร่างเหมือนกัน

3.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภุมิโนคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 ปุพพวรรค เรื่อง มัจฉริยโกสิยเศรษฐี (ขุ.ธ.อ.3/37) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระโมคคัลลานะเหาะไปปราบบัจฉริยโกสิยเศรษฐี ตรชนี่ขึ้นเหนียวให้หายพยศ ให้รู้สึกความสัมพันธ์ของกรรมและผลกรรมจนเกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา “ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะทรมาณเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนเธอก็ทรมาณเขาแล้ว ให้รู้ความเกี่ยวเนื่องกันแห่งกรรมและผลแห่งกรรมเหมือนกัน” แล้วได้ตรัสเล่าชาตกนี้

2.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างกลบก ต้องเที่ยวตามหาอิลลิสเศรษฐีผู้มีความตระหนี่จึงถูกท้าวสักกทรมาณ แต่ท่านหาไม่พบ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต วรุณวรรค (ขุ.ชา.27/78/26) ว่า

“คนทั้ง 2 คน เป็นคนกระจอก คนค่อม ตาเหล่ เกิดต่อมที่ศีรษะ ข้าพระบาทไม่รู้ว่าคนไหนเป็นอิลลิสเศรษฐี?”

4. ขतिรังการชาตก ว่าด้วยผู้มีจิตมั่นคง

4.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ 3 ปุพพวรรค เรื่อง ครหทินัน (ขุ.ธ.อ.3/33) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ดอกปทุมใหญ่ผุดขึ้นจากถ้ำเปลิงมารองรับในปัจจุบันนั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะในชาติก่อนที่เคยเป็นเช่นนี้มาแล้ว “ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ดอกบัวผุดขึ้นแต่ถ้ำเปลิง เพื่อเราผู้เป็นพระพุทธเจ้า ในกาลบัดนี้ ไม่น่าอัศจรรย์ในกาลก่อน ดอกบัวเหล่านั้น ก็ผุดขึ้นแล้ว เพื่อเราแม้ผู้เป็นโพธิสัตว์เป็นไปอยู่ในประเทศภูณาม”

4.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐี ต้องการจะถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พญามารมาเนรมิตหลุมทานเพลิงขวางทางไว้ ท่านต้องการจะแสดงอานุภาพของตนจึงเดินลุยผ่านเพลิง ไปใส่บาตร มีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับ หาเป็นอันตรายไม่ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต อตถกามวรรค (ขุ.ชา.27/40/92) ว่า

“เราจะตกรรรมมีเท่าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลงเบื้องล่างก็ตาม เราจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ ขอเชิญท่านจงรับก้อนข้าวเถิด”

5. โลหกุมภชาตก ว่าด้วยสัตว์นรกในโลหกุมภี

5.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 พาลวรรค เรื่อง อัญญตรปฐิส (ขุ.ธ.อ.1/118) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับเสียงสัตว์นรก สัตว์นรกในรัตติกาลว่า พุ ส น โส สดุ้งพระทัยมาทูลถามจึงตรัสว่า “พระองค์อย่างทรงหวาดหวั่นเลย มหาบพิตร อันตรายไม่มีแก่พระองค์ สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีกรรมอันหยาบคาย เมื่อกระทำทุกข์ของตน ๆ ให้แจ้ง จึงกล่าวอย่างนี้” แล้วได้ยกชาตกนี้มาแสดง

5.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษีได้ทำนายนเสียงของเปรต 4 ตนที่ปรารถนาประกาศความทุกข์ของตนให้คนอื่นทราบไม่ต้องการให้ใครถือเอาแบบอย่างแก่พระเจ้าพรหมทัตผู้ได้ยินเสียงเปรตในเวลากลางคืน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก จตุกกนิบาต ปุจิมันทวรรค (ขุ.ชา.27/554-557/136) ว่า

“เมื่อโภคะทั้งหลายมีอยู่ เราทั้งหลายไม่ได้ให้ทาน ไม่ได้ทำที่พึงให้แก่ตน เราจึงมีชีวิตเป็นอยู่ได้แสนยาก”

“เมื่อเราทั้งหลายหมกหม่อมอยู่ในนรก ตลอดหกหมื่นปีบริบูรณ์ โดยประการทั้งปวง เมื่อไรที่สุดจักปรากฏ ?”

“ดูกรชาวเราเอ๋ย ที่สุดไม่มี ที่สุดจักมีแต่ที่ไหน ที่สุดจักไม่ปรากฏ ดูกรท่านผู้เฝ้าทุกข์ เพราะในกาลนั้น ทั้งเรา และท่านได้กระทำบาปกรรมไว้แล้ว”

“เราไปจากที่นี่ ได้กำเนิดมนุษย์ พอรู้จักภาษาแล้ว จักเป็นคนสมบูรณ์ไปด้วยศีล จักทำกุศลให้มากที่สุด”

6. มตกัตตชาตก ว่าด้วยสัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์

6.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 พาลวรรค เรื่อง อัญญตรปุริสะ (ขุ.ธ.อ.3/114) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระนางมัลลิกาช่วยให้มนุษย์และสัตว์จำนวนมากรอดพ้นจากการถูกบูชายัญที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงให้จัดขึ้นตามคำแนะนำของพวกพราหมณ์ “อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย พระนางมัลลิกาอาศัยปัญญาของตน ประทานชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านี้เท่านี้หาได้ ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ประทานแล้วเหมือนกัน” ได้ตรัสเล่าชาตกนี้

6.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา ได้แสดงธรรมแก่มหาชนว่าไม่ควรฆ่าสัตว์ทำบุญให้ผู้ตาย เพราะเป็นหนทางแห่งความเดือดร้อน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตกทุกนิบาต สีลวรรค (ขุ.ชา.27/18/7) ว่า

“ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ชาตีสภพนี้เป็นทุกข์ สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์ เพราะว่าผู้มีปกติฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก”

7. กุฎิทุสกชาตก ว่าด้วยลิงกับนกขมิ้น

7.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 พาลวรรค เรื่อง มหากัสสปีสัทธีวิหาริก (ขุ.ธ.อ.3/118) พระพุทธองค์ทรงปรารภภิกษุหนึ่งรูปหนึ่งผู้เป็นสัทธีวิหาริกของพระมหากัสสปะได้เฝ้ากุฎิของพระเถระด้วยความโกรธเคือง “ภิกษุนั้น พังโอวาทแล้วโกรธในบัดนี้เท่านี้เท่านี้หาได้ แม้ในชาติก่อน ก็โกรธแล้วเหมือนกัน และภิกษุนั้นเฝ้ากุฎิในบัดนี้เท่านี้เท่านี้หาได้ แม้ในชาติก่อน ก็เฝ้าแล้วเหมือนกัน” แล้วได้ตรัสเล่าชาตกนี้

7.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนกขมิ้นได้กล่าวติเตียนวานรซึ่งมีลักษณะเหมือนมนุษย์ทุกอย่างแต่ไม่มีปัญญาสร้างที่อยู่อาศัย ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก จตุกกนิบาต กุฎิทุสกวรรค (ขุ.ชา.27/582-585/141) ว่า

“ดูกรวานร ศีรษะ มือ และเท้าของท่านเหมือนของมนุษย์ เออ ก็ เพราะ เหตุไรหนอ ท่านจึงไม่มีเรือนอยู่?”

“ดูกรนกขมิ้น ศีรษะ มือ และเท้าของเราเหมือนของมนุษย์ก็จริง แต่ ปัญญาที่บัณฑิตกล่าวไว้ว่า ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ ของเราไม่มี”

“ผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตกลับกลอก มักประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืน เป็นนิจ ย่อมไม่มีความสุข”

“ท่านจงกระทำอานุภาพ เปลี่ยนปกติเดิมเสียเถิด ดูกรวานร ท่านจง กระทำกระท่อมไว้เป็นเครื่องป้องกันความหนาว และลมเถิด”

8. สาธิตตกขาดก ว่าด้วยคนมีศิลปะ

8.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 ยมกวรรค เรื่อง สัมภูฏิกฎเปรต (ขุ.ธ.อ.1/161) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงบุรพกรรมสัมภูฏิกฎเปรต ด้วยเหตุเปรตครั้งเป็นมนุษย์ได้ติดก้อนกรวดไปทางช่องหูเบื้องขวาทะลุออกโดยช่องหูเบื้องซ้าย ทุกเขวหนาเกิดขึ้นแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่สามารถบิณฑบาตได้ จึงเหาะไปยังบรรณศาลาแล้วก็ละสังขารตายจากไป จึงได้ตรัสเล่าขาดกนี้

8.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้ากรุงพาราณสี ได้กราบทูลสรรเสริญคุณของศิลปะโดยยกเรื่อง บุรุษตีตมุลแพะ แล้วได้หมู่บ้านเป็นรางวัล ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก เอกกนิบาต ปโรสตรวรรค (ขุ.ชา.27/107/35) ว่า

“ขึ้นชื่อว่าศิลปะแม้อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จโดยแท้ ขอเชิญพระองค์ทรงทอดพระเนตร บุรุษเปลี่ยนได้บ้านส่วยทั้ง 4 ทิศ ก็เพราะการตีตมุลแพะ”

9. อุปสาพหขาดก ว่าด้วยคุณธรรมที่ไม่ตายไปจากโลก

9.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3 พาลวรรค เรื่อง วนวาสีตีตมุลแพะ (ขุ.ธ.อ.3/279) พระพุทธองค์ตรัสสนทนากับสามเณรติสสะน้องชายของพระสารีบุตร “เพราะน้ำตาอันไหลออก ในเวลาที่สัตว์ผู้หนึ่ง ๆ ถึงซึ่งทุกข์ พึงเป็นของมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 โดยแท้...เพราะชื่อว่าสถานที่แห่งสัตว์เหล่านี้ ผู้ที่ไม่นอนตายบนแผ่นดิน ไม่มี”

9.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นฤาษี สอนพรหมณ์กับบุตรให้รู้ว่าที่ที่สัตว์ไม่เคยตายไม่มีในโลก ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก ทุกนิบาต สันถวรรค (ขุ.ชา.27/181-182/58) ว่า

“พรหมณ์ชื่อว่าอุปสาพหทั้งหลาย ถูกญาติทั้งหลายเผาเสียในประเทศนี้ ประมาณหมื่นสี่พันชาติแล้ว สถานที่อันใคร ๆ ไม่เคยตายแล้ว ย่อมไม่มีในโลก”

“1. สัจจะ 2. ธรรม 3. อหิงสา 4. สัจญมมะ 5. ทมะ มีอยู่ในบุคคลใด พระอริยะทั้งหลายย่อมคบหาบุคคลนั้น คุณชาตินี้แลชื่อว่า ไม่ตายในโลก”

3.4 มูลเหตุที่มาของขาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 4

1. อลินจิตตขาดก ว่าด้วยกัลยาณมิตร

1.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 4 ปณติตตวรรค เรื่อง พระราธเถระ (ขุ.ธ.อ.4/3) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระสารีบุตรเป็นผู้กตัญญู “พระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญูทเวที ระลึกถึงอุปการะสักว่าภิกษาทัฬหีหนึ่ง ให้พรหมณ์ตักยกาภวชแล้ว แม้พระราธเถระก็เป็นผู้อดทนต่อโอวาท ได้ทำนผู้ควรแก่การสั่งสอนเหมือนกันแล้ว ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในกาลก่อน สารีบุตรเป็นผู้กตัญญูทเวทีเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าขาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอสินจิตกุมาร อาศัยอยู่ข้างฝือกจับพระเจ้าโกศลได้ ได้รับชัยชนะในสงคราม ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต ทัพทวรรค (ขุ.ชา.27/161-162/53) ว่า

“เสนาหมู่ใหญ่อาศัยเจ้าอสินจิต มีใจรื่นเริง ได้จับเป็นพระเจ้าโกศล ผู้ไม่ทรงอิมพระทัย ด้วยราชสมบัติของพระองค์ ฉันทใด”

“ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตรเป็นที่พึ่งอาศัย ประรภคความเพียร เจริญกุศลธรรม เพื่อบรรลุนิพพานอันเกษมจากโยคะ พึงบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์ทั้งปวงโดยลำดับ ก็ฉันทนั้น”

2. พัพพชาดก ว่าด้วยวิธีให้แมวดตาย

2.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 4 ปันติตวารค เรื่อง กามมาตา (ขุ.ธ.อ.4/43) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ภิกษุชรารูปหนึ่งไปบิณฑบาตที่บ้านมารดานาง กามาจนเป็นให้นางกามาบุตรสาวถูกวาที่สามีทิ้ง “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุแก่เหล่านั้น ทำความเดือดร้อนแก่ นางกามา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน พวกเธอก็ทำแล้วเหมือนกัน อนึ่ง เราได้ทำให้นางกามา ทำตามถ้อยคำของเรา มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ถึงในกาลก่อน เราก็กทำแล้วเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

2.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นช่างสลักหิน ได้ช่วยนางหนูให้พ้นภัยจากอำนาจ แมวและได้ทรัพย์เป็นคนเป็นทุนจำนวนมาก ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อสัมปทานวรรค (ขุ.ชา.27/137/44) ว่า

“แมวตัวที่ 1 ได้หนูหรือเนื้อในทีเดียว แมวตัวที่ 2 ที่ 3 และ ที่ 4 ก็เกิดขึ้นในทันนั้น แมวเหล่านั้นได้พากันเอาอกพาดปล่องแก้วผลึกนี้ แล้วถึงความสิ้นชีวิตทั้งหมด”

3. วาโลทกชาดก ว่าด้วยลากินน้ำหาง

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ 4 ปันติตวารค เรื่อง ภิกษุ 500 รูป (ขุ.ธ.อ.4/45) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงคนกินเดน 500 คนที่กินอาหารเดนแล้วสนุกสนานรำเริงกันใหญ่ “แม้ในกาลก่อน คนกินเดนเหล่านี้ เกิดในกำเนิดพาเป็นลา 500 ได้ดื่มน้ำมีรสอร่อยอันแล้ว ซึ่งถึงการนับว่า น้ำหาง เพราะความที่เขาเอาน้ำขยำกากอันเป็นเดนซึ่งเหลือจากน้ำลูกจันทน์มีรสชุ่ม ที่มีรสหวานชาติอาชาไนย 500 ดื่มแล้ว จึงกรองด้วยผ้าเปลือกปอเก่า ๆ ปั้นเหมือนเมาน้ำหวาน ที่ยวร้องเอ็ดอึงอยู่” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัตแสดงสภาพธรรมตาของผู้ต่ำและผู้สูงถวายพระราชา ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต อสัมปทานวรรค (ขุ.ชา.27/215-216/66-67) ว่า

“ความเมื่อย่อมเกิดแก่ลาทั้งหลาย เพราะดื่มกินน้ำทาง มีรสน้อย เป็นน้ำเลว แต่ความเมื่อย่อมไม่เกิดแก่ม้าสินธพ เพราะดื่มกินน้ำมีรสอร่อย ประณีต”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งชน สัตว์ผู้มีชาติอันเลวทราม ดื่มกินน้ำมีรสน้อย อันรสนั้นถูกต้องแล้ว ย่อมเมา ส่วนสัตว์ผู้มีปกติทำธุระให้สำเร็จได้ เกิดในตระกูลสูง ดื่มกินรสอันเลิศแล้ว ก็ไม่เมา”

3.5 มูลเหตุที่มาของชาตกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5

1. เทวธรรมชาตก ว่าด้วยธรรมของเทวดา

1.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5 ทัณฑวรรค เรื่องภิกษุผู้มีภักษะมาก (ขุ.ธ.อ.5/68) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงภิกษุผู้มีภักษะมากซึ่งก่อนจะบวชให้คนจัดแจงเตรียมบริเวณ เรือนไฟ ห้องเก็บของ ครั้นบวชแล้วก็เรียกทาสมาดูแลปิดกวาดหาข้าวปลาอาหารเพียบพร้อม “ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาหิริและโอดตบปะ แม้ในกาลเป็นราชชนนาก็แสวงหาหิริโอดตบปะอยู่ ถึง 12 ปี มิใช่หรือ? แต่บัดนี้ เธอบวชในพุทธศาสนาที่เคารพอย่างนี้ แล้วเปลื้องผ้าห่มละหิริและโอดตบปะ ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท 4 เพราะเหตุไร?” จึงได้ตรัสเล่าชาตกนี้

1.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโอรสของพระเจ้าพรหมทัตพาน้องชาย 2 คนไปอยู่ ปาน้องชายทั้งสองคนถูกผีเสื้อน้ำจะไปพุทธศาสนาเทวธรรมให้ฟังว่าคนมีหิริโอดตบปะเป็นคนมีเทวธรรมในโลกทำให้ได้น้องชายทั้งสองคืนมา ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก เอกกนิบาต อปัลณกวรรค (ขุ.ชา.27/6/2) ว่า

“สัปบุรุษผู้สงประงับ ประกอบด้วยหิริและโอดตบปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันชาวท่านเรียกว่าผู้มีธรรมของเทวดาในโลก”

2. กุมภชาตก ว่าด้วยโทษของสุรา

2.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5 ชรวรรค เรื่องหญิงผู้เป็นสหายของนางวิสาขา (ขุ.ธ.อ.5/94) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงเหล่าผู้หญิงผู้เป็นสหายของนางวิสาขาแม้จะนั่งตรงพระพักตร์พระพุทธพระองค์ ก็ยังไม่สามารถจะยังแม้เพียงอิริยาบถให้เรียบร้อยได้ เริ่มจะลุกขึ้นปรบมือ หัวเราะขบ และพ้อน “นั่นแหละ วิสาขาขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทรามแท้ เพราะประชาชนอาศัยสุรานี้ ถึงความพินาศแล้วตั้งหลายร้อย” จึงได้ตรัสเล่าชาตกถึงเหตุเกิดของสุราไว้

2.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ ลงมาประทานโอวาทแก่พระเจ้าสรรพมิตรคู่กำลังเตรียมการจะดื่มสุราทรงชี้แจงให้เห็นโทษของสุรา และสอนให้ตั้งอยู่ในโอวาทของพระองค์ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก ตีสนิบาต (ขุ.ชา.27/30/2292-2295/405-407) ว่า

“ท่านเป็นใคร มาจากสวรรค์ชั้นไตรทศหรือปรากฏอยู่ในนภากาศเหมือนดวงจันทร์ส่องสว่างในยามรัตติกาลรัศมีทั้งหลายแผ่ซ่านออกจากกายท่านดุจสายฟ้าที่แลบอยู่ในอากาศ”

“ท่านนั้นบันดาลเมฆที่ขาดลมให้ไปในอากาศได้ทั้งเดินทั้งยืนในอากาศได้ ท่านได้บำเพ็ญฤทธิ์ของเทพผู้ไม่ต้องเดินทางไกลด้วยเท้า ทำให้เป็นที่พึ่งท่านได้หรือ”

“ท่านอาศัยอากาศก้าวเดินมาหยุดอยู่กล่าวเนื้อความนั้นว่า ท่านจงซื้อหม้อพราหมณ์ ท่านเป็นใครหรือ หม้อของท่านนี้มีประโยชน์อะไรขอท่านจงบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพเจ้า”

“หม้อนี้มีใช้หม้อเนยใส มีใช้หม้อน้ำมันมีใช้หม้อน้ำอ้อย และมีใช้หม้อน้ำผึ้ง โทษของหม้อนี้มีมีใช้น้อยพระองค์จึงสดับโทษอย่างมากมายที่มีอยู่ในหม้อนี้”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วเดินโซเซพิงตักเหว ตกบ่อตกถ้ำ ตกหลุมน้ำครำ และหลุมโลโครกพิงบริเวณของที่ไม่ควรบริเวณได้มากมายขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยน้ำสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วไม่เป็นอิสระในจิตเที่ยวปะปะไปเหมือนโคกินกาสุราเป็นเหมือนคนอนาถา ร่วมวงขบร้องฟ้อนรำได้ขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วเปลือยกายเหมือนซีเปลือยเที่ยวไปตามตรอกชอกชอยในหมู่บ้านมีจิตฟั่นเฟือน มักนอนเลยเวลาขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดลุกขึ้นแล้วตัวสั้นโยกศีรษะและแกว่งแขนไปมา เขาฟ้อนรำเหมือนหุ่นยนต์ขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วนอนหลับจนถูกไฟครอกกินของที่พวกสุนัขจิ้งจอกกัดกินเหลือเดนได้ย่อมได้รับการจองจำ การถูกฆ่า และความเสื่อมจากโภคะขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วพึงพุดลิ่งที่ไม่ควรพุดนั่งพุดพร่าอยู่ในสภา ปราศจากเสื้อผ้ามีกายเลอะเทอะเปรอะเปื้อน จมอยู่ในกองอาเจียน ถึงความพินาศขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วอวดเก่ง มีนัยน์ตาขุ่นขวางสำคัญว่าแผ่นดินทั้งหมดเป็นของเราแต่ผู้เดียวพระราชาม่าจะมีมหาสมุทรทั้ง 4 เป็นขอบเขตก็ไม่เสมอเหมือนเราขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลตีมสุราชนิตใดแล้วเป็นคนถือตัวจัดการทะเลาะวิวาท มีนิสัยส่อเสียด มีผิวพรรณทรมานมักเปลือยกาย หลบซ่อนอยู่เสมอ อยู่แบบโจร แบบนักเลงขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“ตระกูลทั้งหลายที่มั่งคั่งสมบูรณ์มีทรัพย์ตั้งหลายพันพึงมีอยู่ในโลกสุราชนิตนี้ทำให้ขาดจากความเป็นทาสได้ขอพระองค์ทรงซื้อหม้อนี้ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“ข้าวเปลือก ทรัพย์สิน เงิน ทองไร่นา โค กระบือในตระกูลโดยอ้อมพินาศไปและความขาดสูญแห่งตระกูลที่มีทรัพย์สินเครื่องปล้ำใจอ้อมมิได้เพราะสุราชนิตใดขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุรุษคติมสุราชนิตใดแล้วเป็นเหมือนคนกักขะหยาบคายค่าพ่อแม่ จับต้องแม่แม้อยายและลูกสะใภ้ขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“นารีคติมสุราชนิตใดแล้วเป็นเหมือนหญิงกักขะหยาบคายค่าพ่อแม่ แม่พี่ และสามีจับต้องทาสและคนใช้ผู้ชายขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลคติมสุราชนิตใดแล้วพึงฆ่าสมณะและพราหมณ์ผู้ดำรงอยู่ในธรรมเขาพึงไปสู่อบายเพราะกรรมนั้นเป็นเหตุขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“ชนทั้งหลายคติมสุราชนิตแล้วประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจเพราะประพฤตชั่วพวกเขาอย่ามตกรนกรขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“ชนทั้งหลายแม่บริจาคเงินจำนวนมากอ้อนวอนผู้ใดให้กล่าวเท็จไม่ได้ ในกาลก่อนผู้้นคติมสุราชนิตนั้นก็พูดเหลวไหลได้ขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“ในการรับใช้ คนคติมสุราชนิตแล้วถูกเขาใช้ไปเมื่อเกิดกรณียกิจรีบด่วน เขาแม่ถูกถามก็ไม่รู้เรื่องขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“คนเมาทั้งหลายเพราะความเมามายแม้มีความละอายใจก็ทำ ความไม่ละอายให้ปรากฏได้แม้เป็นคนคติมปัญญาที่พูดมากขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลคติมสุราชนิตแล้วมักนอนหลับหัวก้นอดข้าวปลาอาหาร นอนเป็นทุกข์อยู่บนพื้นดินย่อมประสบกับความมีผิวพรรณทรามและการถูกติฉินนินทาขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุคคลคติมสุราชนิตแล้วนอนคอดกเหมือนโคที่ถูกกระชังผูกไว้ที่คอตีกระทบฤทธิ์สุรากล้ายกับทำคนให้มีความอดทนด้วยดีก็หาไม่ขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“มนุษย์ทั้งหลายยอมเว้นสุราชนิตใดซึ่งเปรียบได้กับงูมีพิษร้ายใครเล่าควรจะคติมสุราชนิตนั้นซึ่งเป็นเช่นกับยาพิษในโลกขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“พวกโอรสของท้าวอันธกเวณพะเสวยสุราชนิตแล้วพาหญิงไปบำเรอใกล้ฝั่งสมุทรได้ใช้สากประทัดประหารกันและกันขอพระองค์ทรงซื้อหมอนี่ซึ่งเต็มด้วยสุราชนิตนั้น”

“บุรพเทพ (คืออสูรทั้งหลาย) คติมสุราชนิตแล้วเมามายจตุติจากสวรรค์ชั้นไตรทศยังสำคัญตนว่าเที่ยงเป็นไปกับด้วยอสุรมายา พระมหाराช บุคคลเมื่อทราบน้ำเมานี้ว่าไม่มีประโยชน์ จะพึงคิมน้ำชนิดนั้นไปทำไม”

“พระมหाराช ในหม้อนี้ไม่มีนมส้มหรือน้ำผึ้งอยู่เลยพระองค์ทรงทราบอย่างนี้แล้ว ขอทรงซื้อเถิดพระเจ้าสรรพมิตร สิ่งของทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในหม้อนี้ข้าพระองค์ได้กราบทูล พระองค์ตามความเป็นจริงอย่างนั้นแล้วแหละ”

“ถึงบิดามารดาของข้าพเจ้าไม่เหมือนท่านผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลหวังประโยชน์สูงสุดวันนี้ ข้าพเจ้าจะเชื่อฟังคำของท่าน[61] ข้าพเจ้าจะให้บ้านส่วย 5 ตำบลสาวใช้ 100 คน โค 700 ตัวและรถเทียมม้าอาชาไนย 10 คันนี้แก่ท่านท่านเป็นอาจารย์ผู้หวังประโยชน์แก่ข้าพเจ้า”

“พระมหाराช ทาสหญิง 100 คน บ้านส่วย โคทั้งหลายและรถเทียมม้าอาชาไนยทั้งหลาย ของพระองค์จึงเป็นของพระองค์เกิดข้าพระองค์เป็นท้าวลัทธิผู้เป็นจอมเทพชั้นไตรทศ”

“ขอพระองค์จงเสวยพระกระยาหารที่ปรุงด้วยเนื้อข้าวปายาสที่ระคนด้วยเนยใสและจง เสวยขนมกุมมาสที่ปรุงด้วยน้ำผึ้งเถิดพระองค์ผู้จอมชน ขอพระองค์จงทรงยินดีในธรรมอัน ไคร ๆ ไม่ตีเตียนแล้ว เข้าถึงแดนสวรรค์เถิด”

3. กุพทาลชาดก ว่าด้วยความชนะที่ดี

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5 ชรารวรรค เรื่อง พระโลหุทายีเถระ (ขุ.ธ.อ.5/113) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระโลหุทายีสวดแสดงธรรมไม่ถูกกาล สมัย งานมงคลท่านสวดบทสวดมนต์งานอวมงคล แต่งานอวมงคลก็สวดมนต์งานมงคล “ภิกษุทั้งหลาย โลหุทายีนัน กล่าวอย่างนั้น ในกาลบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่ ถึงในกาลก่อน โลหุทายี เมื่อสูตรอื่น อันตนควร กล่าว ก็ไปกล่าวสูตรอื่น” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเศรษฐีกุพทาลบัณฑิต ได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้า พรหมทัตถึงเรื่องการเอาชนะตนเองดีกว่าการชนะข้าศึกถึง 100 ครั้ง พระราชาทรงเลื่อมใสจึงได้ออกผนวช ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อิตถีวรรค (ขุ.ชา.27/70/24) ว่า

“ความชนะใดกลับแพ้ได้ ความชนะนั้นเป็นความชนะไม่ดี ความชนะใด ไม่กลับแพ้ ความชนะนั้นแลเป็นความชนะที่ดี”

3.6 มูลเหตุที่มาของชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6

1. ทัพพปุปผชาดก ว่าด้วยโทษของการโต้เถียงกัน

1.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 อิตถวรรค เรื่อง พระอุปนันทศากยบุตร (ขุ.ธ.อ.6/8) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระอุปนันทศากยบุตร เป็นผู้ ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างภิกษุสองรูปเกี่ยวกับผ้าที่หายกถวายช่วงออกพรรษาแล้วยึดเอาผ้าเนื้อดีมาเป็น ของตน “ภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนี้ ถือเอาของ ๆ พวกเธอ กระทำให้พวกเธอเดือดร้อนในบัดนี้เท่านั้นก็หา มิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดา เห็นสุนัขจิ้งจอกโง่งเอาเปรียบในการแบ่งปลาให้ขนาดทั้ง 2 ตัวที่ทะเลาะกัน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก สัตตกนิบาต กุกกุวรรค (ขุ.ชา.27/30/997—1106/205-206) ว่า

“ดูกรสหยา นาคผู้เที่ยวไปตามฝั่ง ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน ท่านจงตามฉันมา จับปลาใหญ่ได้ตัวหนึ่ง มันพาฉันไปด้วยกำลังแรง”

“ดูกรนาคผู้เที่ยวไปในน้ำลึก ขอความเจริญจงมีแก่ท่าน ท่านจงจับปลาให้มันด้วยกำลัง ฉันจักยกปลานั้นขึ้น เหมือนครุฑคาบพระยานาค ฉะนั้น”

“เราทั้งสองมัวได้เถียงกันอยู่ ดูกรสหยาที่พพูปผกะ ขอท่านจงฟังข้าพเจ้า จงระงับความโต้เถียงกัน ขอการโต้เถียงกันจงระงับเสีย”

“เราเคยเป็นผู้พิพากษาในกาลก่อน พิจารณาอรรถคดีมานานักแล้ว แน่สหยา เราจะช่วยระงับความโต้เถียง ความโต้เถียงของท่านทั้งสองจะระงับ”

“ดูกรนาคผู้เที่ยวไปตามฝั่ง ท่านจงคาบเอาท่อนหางไป ท่อนหัวเป็นของนาคผู้เที่ยวไปในน้ำลึก ส่วนท่อนกลางนี้จักเป็นของเราผู้ตัดสิน”

“ท่อนกลางที่สุนัขจิ้งจอกนำเอาไปนั้น จักเป็นอาหารได้หลายวัน ถ้าเราไม่ได้แย่งกัน สุนัขจิ้งจอกก็จะนำเอาปลาตะเพียนท่อนกลางไปไม่ได้”

“พระมหากษัตริย์ได้ครอบครองราชสมบัติแล้ว จะพึงทรงยินดีแม้ฉันใด ดิฉันได้เห็นสามีมีหน้าอันเบิกบานในวันนี้ก็ย่อมยินดี ฉะนั้น”

“ท่านเป็นสัตว์เกิดบนบก ไฉนจึงจับเอาปลาในน้ำมาได้ ดูกรท่านผู้ร่วมใจ ดิฉันถามท่าน จงบอกดิฉันว่า ท่านจับปลานั้นมาได้อย่างไร? ”

“สัตว์ทั้งหลายย่อมชอบคบเพราะวิวาทกัน เป็นผู้หมัดทรัพย์ก็เพราะวิวาทกัน นาคสองตัว เลื่อมจากปลานี้เพราะวิวาทกัน ดูกรนางมายาวีจึงกินปลาตะเพียนแดงนี้เสียเถิด”

“ในหมู่มนุษย์มีการวิวาทกันขึ้น ณ ที่ใด หมู่มนุษย์ก็พากันไปหาผู้พิพากษา ณ ที่นั้น เพราะว่าผู้พิพากษาเป็นผู้แนะนำพวกเขา ไซ้แต่เท่านั้น เขายังจะเลื่อมจากทรัพย์อีก เหมือนนาคทั้งสองเลื่อมจากปลาตะเพียน ฉะนั้นพระคลังหลวงย่อมเจริญขึ้น”

2. อภิลมวฤกฏชาตก ว่าด้วยไก่ขันไม่ถูกเวลา

2.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 อัตตวรรค เรื่องพระปธานิกตีสสเถระ” (ขุ.ธ.อ.6/10) (พระไตรปิฎก เป็น อภิลมวฤกฏชาตก) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ภิกษุผู้พระปธานิกตีสสเถระชอบท่องบ่นไม่เป็นเวลา สร้างความรำคาญและความเดือดร้อนแก่หมู่ภิกษุแม้รูปหนึ่ง ไม่สามารถจะยังคุณพิเศษให้บังเกิดได้ “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอ ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แมในกาลก่อน ภิกษุนั้นก็ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าชาตกนี้

2.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัต ตำนานไถ่ตัวที่ไม่เคยอยู่ในสำนักของครูอาจารย์จึงขึ้นไม่ถูกเวลาจนถูกฆ่าตาย ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต หังสิวรรค (ขุ.ชา.27/119/39) ว่า

“ไถ่ตัวนี้ไม่ได้เติบโตอยู่กับพ่อแม่ ไม่ได้อยู่ในสำนักอาจารย์ ย่อมไม่รู้จักกาลที่ควรขึ้นและไม่ควรขึ้น”

3. นิโครธมิคชาดก ว่าด้วยการเลือกคบ

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 อุตตวรรค เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ (ขุ.ธ.อ.6/15) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่มารดาของพระกุมารกัสสปะคลอดบุตรขณะเป็นภิกษุณีได้รับความทรมานทุกข์โศกเศร้า ได้พระพุทธองค์เป็นที่พึ่งพักพิง “ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พักพิงของคนทั้ง 2 นี้ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในกาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พักพิงของคนทั้ง 2 นั้นเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเนื้อชื่อนิโรธละชีวิตช่วยนางเนื้อที่มีคัมภ์ไม่ให้พระราชาชิงพระราชาทรงเลื่อมใสจึงพระราชาทอนอภัยแก่สัตว์ทุกจำพวกนางเนื้อคลอดลูกแล้วพยายามสอนลูกให้ยึดเอาภรรยาเนื้อเป็นที่พึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต สีสวรรค (ขุ.ชา.27/12/5) ว่า

“ท่านหรือคนอื่นก็ตาม พึงคบหาแต่พระยาเนื้อชื่อนิโครธเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปอาศัยอยู่กับพระยาเนื้อชื่อนิโครธ ความตายในสำนักพระยาเนื้อนิโครธประเสริฐกว่า การมีชีวิตอยู่ในสำนักพระยาเนื้อสาจะจะประเสริฐอะไร”

4. เวสสันดรชาดก ว่าด้วยพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบารมีชาติสุดท้าย

4.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 อุตตวรรค เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ (ขุ.ธ.อ.6/31) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่ฝนโบกขรพรรษตกในคราวที่เสด็จไปโปรด “ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น หากได้ ภิกษุทั้งหลาย ถึงในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษก็ตกในสมาคมแห่งญาติของเราเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

4.2 เนื้อหาของชาดก เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับมาถึงพระนคร ฝนแก้ว 7 ประการ ได้ตกลงมาทั่วพระนคร พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก มหานิบาต กัณท์ฉกษัตริย์ (ขุ.ชา.28/1256/313) ว่า

“เมื่อพระญาติทั้งหลายมาพร้อมกันแล้ว ขณะนั้นได้เกิดเสียงสนั่นกึกก้อง ภูเขาทั้งหลาย ลั่นสะท้าน แผ่นดินไหวสะเทือน ฝนตกลงเป็นทอธาร

ครั้งนั้น พระเวสสันดรราชได้สมาคมร่วมด้วยพระญาติ คือ พระราชา พระเทวี พระโอรส พระสุณิสา และพระราชชนัดดาทั้งสองพระองค์

พระญาติทั้งหลายมาประชุมพร้อมกันแล้ว ณ กาลใด ในกาลนั้นได้เกิดความ
อัศจรรย์นำชนพองสยองเกล้า

ประจักษ์ราชนครทั้งปวงพร้อมใจกัน ประนมอัญชลีถวายบังคมพระมหาสัตว์ คร่ำครวญ
วิงวอนพระเวสสันดรและพระนางเจ้ามัทรี ในป่าอันน่าหวาดกลัวว่า พระองค์เป็นพระราชผู้
เป็นใหญ่แห่งข้าพระบาททั้งหลาย ขอทั้งสองพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดรับเสวยราชสมบัติ
เป็นพระราชแห่งข้าพระบาททั้งหลายเทอญ”

5. มหาปทุมชาดก ว่าด้วยมหาปทุมกุมาร

5.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 โลกวรรค เรื่อง
นางจิณฺจมาณวิกา (ขุ.ธ.อ.6/49) พระพุทธรูปทรงปรารถนาถึงการที่นางจิณฺจมาณวิกาโดยเอาท่อนผ้าพันท้อง
ทำเป็นเหมือนมีครรภ์ผูกไม้กลมไว้ที่ท้องห่มผ้าทับข้างบน เอาไม้คางโคกบุหลังมือและเท้า แสดงอาการ
บวมขึ้น มีอินทรีย์บอบช้ำ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เท่านี้หามีได้ ถึงในกาลก่อน นางจิณฺจมาณวิกานั้น
ก็ดำเราด้วยคำไม่จริง ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

5.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นปทุมกุมารถูกพระมารดาเลี้ยงใส่ร้ายให้ประหารชีวิต
เพราะไม่ประพฤติต่อสัทธรรมด้วย แต่ทรงรอดพ้นได้ด้วยสุจริตธรรมแล้วออกบวชเป็นฤาษีสั่งสอนให้พระ
ราชบิดาตั้งอยู่ในธรรม ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทวาทสนิบาต (ขุ.ชา.27/1698-
1712/302-304) ว่า

“พระราชผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ไม่เห็นโทษของผู้อื่นว่าน้อยหรือมากโดยประการทั้ง
ปวง ไม่พิจารณาด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว ไม่ฟังลงอาชญา”

“กษัตริย์พระองค์ใด ยังไม่ทันพิจารณาแล้วทรงลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์นั้น
ชื่อว่า ย่อมกลืนกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนาม เหมือนคนตาบอดกลืนกินอาหารพร้อม
ด้วยแมลงวัน ฉะนั้น”

“กษัตริย์พระองค์ใด ทรงลงพระราชอาชญากับผู้ไม่ควรจะลงพระราชอาชญาไม่ทรงลง
พระราชอาชญากับผู้ไม่ควรลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์นั้นเป็นเหมือนคนเดินทางไม่
ราบเรียบ ไม่รู้ว่าทางเรียบหรือไม่เรียบ”

“กษัตริย์พระองค์ใด ทรงเห็นเหตุที่ควรลงพระราชอาชญา และไม่ควรถงพระราช
อาชญา และทรงเห็นเหตุนั้น โดยประการทั้งปวงเป็นอย่างดีแล้ว ทรงปกครองบ้านเมือง
กษัตริย์พระองค์นั้น สมควรปกครองราชสมบัติ”

“กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนโยนโดยส่วนเดียว หรือมีพระทัยกล้าโดยส่วนเดียว ก็ไม่อาจที่
จะดำรงพระองค์ไว้ในอิสริยยศที่สูงใหญ่ได้ เพราะเหตุนี้ กษัตริย์ไม่พึงประพฤติดุเหตุทั้งสอง
คือ พระทัยอ่อนเกินไป และกล้าเกินไป”

“กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อน ก็ถูกประชาราษฎร์ดูหมิ่น กษัตริย์ผู้มีพระทัยแข็งนักก็มีเวร กษัตริย์ควรทราบเหตุทั้งสองอย่างแล้ว ประพฤติเป็น กลาง ๆ ”

“ข้าแต่พระราชฯ คนมีราคะย่อมพุดมาก แม้นคนมีโทษก็พุดมาก พระองค์ไม่ควรจะให้ ปลงพระชนม์พระราชโอรส เพราะเหตุแห่งหญิงเลย”

“ด้วยเหตุใด ประชาชนทั้งหมดจึงร่วมกันเป็นพวกพ้องของเจ้าปทุมกุมาร ส่วนพระมเหสี นี้พระองค์เดียวเท่านั้นไม่มีพวกพ้อง ด้วยเหตุนี้ เราจัก ปฏิบัติตามคำของพระมเหสี ท่านทั้งหลายจงไป จงโยนเจ้าปทุมกุมารลง ไปในเหวทีเดียว”

“ท่านเป็นผู้อันเราให้โยนลงในเหวอันลึกหลายชั่วลำตาล เหมือนนรกายกที่ จะขึ้นได้ เหตุไร ท่านจึงไม่ตายอยู่ในเหวนั้น? ”

“พญานาคผู้กำลังเรียวแรงเกิดที่ข้างภูเขา รับอาตมภาพในที่นั้นด้วย ขนดหาง เพราะเหตุ นั้น อาตมภาพจึงมิได้ตายในที่นั้น”

“ดูกรพระราชบุตร มาเถิด เราจักนำเจ้ากลับไปสู่พระราชวัง จะให้เจ้าครอบครองราชสมบัติ ขอความเจริญจงมีแก่เจ้าเถิด เจ้าจักมาทำอะไร อยู่ในป่าเล่า? ”

“บุรุษกลืนกินเบ็ดแล้วปลดเบ็ดที่เปื้อนโลหิตออกได้ แล้วพึงมีความสุข ฉันทิ อาตมภาพ มองเห็นด้วยตนเอง ฉันทิ”

“เจ้ากล่าวอะไรหนอว่าเป็นเบ็ด เจ้ากล่าวอะไรหนอว่าเป็นเบ็ดเปื้อนโลหิตเจ้ากล่าวอะไรหนอว่า ปลดออกได้ เราถามแล้ว ขอเจ้าจงบอกความข้อนั้น แก่เรา? ”

“ดูกรมหาบพิตร อาตมภาพกล่าวถามคุณว่าเป็นเบ็ด กล่าวข้างและม้าว่า เบ็ดเปื้อนโลหิต กล่าวถึงการสละได้ว่าปลดออกได้ ขอมหาบพิตรจงทรง ทราบอย่างนี้เถิด”

“พระราชมารดาของเรา คือ นางจิณฺจมาณวิกา พระราชบิดาของเรา คือ พระเทวทัต พญานาค คือ พระอานนท์บัณฑิต และเทวดา คือ พระสารีบุตร พระราชบุตรในกาลนั้น คือ เรตถาคต ท่านทั้งหลาย จงจำชาติกไว้อย่างนี้เถิด”

6. กัณหุสชาตก ว่าด้วยผู้เอาการเอางาน

6.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปราภภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 พุทธวรรค เรื่อง ยมกปาฏิหาริย์ (จุ.ธ.อ.6/79) (พระไตรปิฎก เป็น กัณหุสชาตก) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่มหา โมคคัลลานะทูลขอแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสังกัสสนครในคราวแสดงยมกปาฏิหาริย์ “โมคคัลลานะ พวงดอกไม้ฉันได้ผู้กไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ ด้วยว่า เราเป็นผู้มีฐานะที่หาผู้เสมอมิได้ผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถ นำฐานะของเราไปได้ไม่มีการที่ผู้สามารถนำฐานะของเราไปได้ไม่พึงมีในบัดนี้ไม่เป็นของอัศจรรย์ แม้ในกาลที่ เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานที่เป็นอเหตุกกกำเนิด ผู้อื่นที่สามารถนำฐานะของเราไปก็มีได้มีแล้ว เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสเล่าชาตกนี้

6.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคดำ ตอบแทนพระคุณย่าแก่ชราที่เลี้ยงดูมาโดยไปเที่ยวรับจ้างลากเกวียนนำทรัพย์มาให้เป็นอันมาก ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต กรุงควรรค (ขุ.ชา.27/29/11) ว่า

“ในทีใด ๆ มีธูระหนัก ในทีใดมีร่อนน้ำลึก คนทั้งหลายก็เทียมโคดำในกาลนั้นทีเดียว โคดำนั้นก็นำเอาธูระนั้นไปได้โดยแท้”

7. นันทวิสาลชาดก ว่าด้วยการพุดติ

7.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 พุทธวรรค เรื่อง ยมกปาฏิหาริย์ (ขุ.ธ.อ.6/79) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการแสดงยมกปาฏิหาริย์แก่เทวดาและมนุษย์ ณ ประตุมืองสังกัสสนคร มิใช่ธูระ ภาวะ หน้าที่ของผู้อื่น และธูระหน้าที่ของพระองค์เอง “ไม่มีผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถนำธูระของเราไปได้ การที่ผู้สามารถนำธูระของเราไปได้ไม่พึงมีในบัดนี้ไม่เป็นของอัศจรรย์แม้ในชาติปางก่อนที่เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉาน อเหตุกกำเนิด ผู้ที่สามารถนำธูระของเราไปก็มีได้มีแล้วเหมือนกัน” จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

7.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นโคนันทวิสาล สอนพรหมณ์ผู้พูดคำหยาบให้พ่ายแพ้พินทุ์ภายหลังเมื่อพรหมณ์พุดจาไฟเพราะจึงกลับให้ได้ทรัพย์มากยิ่งขึ้น ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต กรุงควรรค (ขุ.ชา.27/28/11) ว่า

“บุคคลพึงกล่าวแต่คำที่ไพเราะเท่านั้น ไม่พึงกล่าวคำที่ไม่ไพเราะในกาลไหน ๆ เมื่อพรหมณ์กล่าวคำไพเราะ โคนันทวิสาลได้ลากเอาภาระอันหนักไปได้ ทำพรหมณ์ผู้นั้นให้ได้ทรัพย์ด้วย ตนเองก็เป็นผู้ปลื้มใจ เพราะการช่วยเหลือมันด้วย”

8. ปโรสหัสสชาดก ว่าด้วยคนผู้มีปัญญา

8.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 พุทธวรรค เรื่อง ยมกปาฏิหาริย์ (ขุ.ธ.อ.6/94) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการระดับสติปัญญาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของปฤชชน พระอริยบุคคล พระอัครสาวก และความที่พระสารีบุตรสามารถปัญหาพุทธวิสัยซึ่งไม่มีใครแก้ได้ “สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชนไม่สามารถจะแก้ได้ ในบัดนี้เท่านั้นหาได้ แม้ในก่อน เธอก็แก้ได้เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

8.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพรหมณ์ ออกบวชเป็นฤาษี ลูกศิษย์นับถือลูกศิษย์ผู้เป็นหัวหน้า แต่ผู้ลูกศิษย์โง่ง ๆ ไม่ฟังจึงแสดงคุณวิเศษของตนให้ดู ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต ลิตตวรรค (ขุ.ชา.27/99/33) ว่า

“คนโง่เขลาประชุมกัน แม้ตั้งพันคนขึ้นไป พวกเขาไม่มีปัญญาฟังคร่ำครวญอยู่ตลอดร้อยปี ผู้ใคร่รู้แจ้งเนื้อความแห่งภษิต ผู้นั้นเป็นบุรุษมีปัญญา คนเดียวเท่านั้น ประเสริฐ”

9. มันทศุราชชาดก ว่าด้วยกามมีความสุขน้อย มีทุกข์มาก

9.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากรภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 พุทธรค เรือง ภิกษุผู้ไม่ยินดี (ขุ.ธ.อ.6/104) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงความลำบากในการครองเรือนแก่ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งที่มีความมกระสันต์ ไม่ยินดีที่จะปฏิบัติธรรม สละการสหายและพระกัมมัฏฐาน เป็นดังคนโรคผอมเหลือง “ภิกษุ กหาปณะของเธอน้อยนัก เธออาศัยกหาปณะเหล่านั้น จักให้ความทะยานอยากเต็มขึ้นได้อย่างไร? ได้ยินว่า ในอดีตกาล บัณฑิตทั้งหลายครองจักรพรรดิราชสมบัติ สามารถจะยังฝนคือรัตนะ 7 ประการให้ตกลงมาเพียงสัปดาห์ในที่ประมาณ 12 โยชน์ ด้วยอาการลัภกว่าปรบมือ แม้ครองราชสมบัติในเทวโลก ตลอดกาลที่ท้าวสักกะ 36 พระองค์ จูติไปในเวลาตาย ก็ไม่ยังความอยากให้เต็มได้เลย ได้ทำกาละแล้ว” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

9.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้ามณฑาตุได้เสวยราชสมบัติในมนุษย์ทั้งหลาย และได้ครองเทวโลกแต่ต้องพลัดพรากตกลงมาเพราะกามวิตก ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดกติกนิบาต สังกัปวรรค (ขุ.ชา.27/373-375/101) ว่า

“พระจันท์ พระอาทิตย์ (ย่อมนเวียนรอบเขาสินธุราช) ส่องรัศมีสว่างไสวไปทั่วทิศโดยกำหนดที่เท่าใด สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยแผ่นดินอยู่ในที่มีกำหนดเท่านั้น ล้วนเป็นทาสของพระเจ้ามณฑาตุราชทั้งสิ้น”

“ความอึดในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีด้วยฝนคือกหาปณะ กามทั้งหลายมีความสุขน้อย มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้ชั้อย่างนี้”

“พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมไม่ปรารถนาความยินดีในกามทั้งหลายที่เป็นทิพย์ เป็นผู้ยินดีแต่ความสิ้นไปแห่งตัณหาโดยแท้”

10. อรุณชาดก ว่าด้วยผู้มีคุณธรรมสูง

10.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากรภูมิในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 ปยวรรค เรือง กุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง (ขุ.ธ.อ.6/142) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงกุฎุมพีคนหนึ่ง ครั้นบุตรตายจากไปเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญไปยังป่าช้า ไม่อาจที่จะหักห้ามใจได้. “ท่านพึงพิจารณาโดยอุบายอันแยบคายว่า ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรมดา ตายเสียแล้ว ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรมดา แตกเสียแล้ว ไม่พึงเศร้าโศก โกรธนักบัณฑิตทั้งหลาย ในกาลที่ลูกรักตายแล้ว พิจารณาว่า ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรมดา ตายเสียแล้ว ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรมดา แตกเสียแล้ว ไม่ทำความเศร้าโศก เจริญมรณสติอย่างเดียว” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

10.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อนา สันสอนภรรยาบุตรธิดา สะใภ้ทาสี ให้มันเจริญมรณสติเพราะร่างกายของตน อุปมาเหมือนงูลอกคราบ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต ทฬทวรรค (ขุ.ชา.27/157-158/33) ว่า

“ในที่นี่ พระยานาคประเสริฐกว่างูทั้งหลาย พระยานาคต้องการจะพ้นไปจากสำนักของ ข้าพเจ้าแปลงเพศเป็นคางคกก่อนแก้วมณี เข้าไปอยู่ภายในผ้าเปลือกไม้ที่นี่ ข้าพเจ้าเคารพยำเกรง เพศของพระคุณเจ้า ซึ่งเป็นเพศประเสริฐนัก แม้จะหิวก็ไม่อาจจะจับนาค ซึ่งเข้าไปอยู่ภายใน ผ้าเปลือกไม้นั้นออกมากินได้”

“ท่านนั้น เคารพยำเกรงผู้มีเพศประเสริฐ แม้จะหิวก็ไม่อาจจะจับนาคซึ่งเข้าไปอยู่ ภายในผ้าเปลือกไม้นั้นออกมากินได้ ขอท่านนั้น จงเป็นผู้อันพรหมคุ้มครอง ดำรงชีพอยู่สิ้นกาลนานเถิด อนึ่ง ขอรักษาहारอันเป็นทิพย์ จงปรากฏแก่ท่านเถิด”

11. กุณชกสินธวไปตกขาดก ว่าด้วยรู้ว่าเขาคิดก็ต้องเลี้ยงให้สมมติ

11.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6 โกธวรรค เรื่อง ปุณณทาสี (ขุ.ธ.อ.6/184) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระองค์ทำภักติกด้วยขนมซึ่งทำจากรำปิ้งที่ ถ่านเพลิงจากปุณณทาสีถวาย “ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถึงในก่อน เราก็จบิโรครำที่นางปุณณ ทาสีให้แล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าขาดกนี้

11.2 เนื้อหาของขาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพ่อค้าม้า รู้ลักษณะม้าดี ม้าไม่ดี ทดลองลูกม้า สิ้นธพเห็นว่า เป็นม้าดี จึงซื้อไปถวายพระราชา ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ขาดก ติกนิบาต สังกัปปวรรค (ขุ.ชา.27/361-363/99) ว่า

“ท่านเคยบริโภครำที่เป็นเดน เคยบริโภครำและข้าวตั้งมาแล้วจนเติบโต นี่เคยเป็น อาหารของท่านมาแล้ว เพราะเหตุไร บัดนี้ ท่านจึงไม่บริโภครำแล้ว ?”

“ข้าแต่ท่านพรหมณ์ ในที่ใด คนทั้งหลายไม่รู้จักสัตว์ โดยชาติ หรือโดยวินัย ในที่นั้น รำ และข้าวตั้งมีเป็นอันมาก”

“ก็ท่านรู้จักข้าพเจ้าดีแล้วว่า ม้าตัวนี้ เป็นม้าอุคมเช่นไร ข้าพเจ้ารู้สึกตนอยู่ เพราะอาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่บริโภครำของท่าน”

3.7 มูลเหตุที่มาของขาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7

1. สุกรรขาดก ว่าด้วยหมูทำราชสีห์

1.1 มูลเหตุที่มาของขาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 มลวรรค เรื่อง โลหุทายี (ขุ.ธ.อ.7/13) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงทรงปรารภภิกษุแก่รูปหนึ่งที่มีความริษยาพระสารีบุตร พระภิกษุแก่ได้เข้าไปหาพระสารีบุตรเพื่อจะแกล้งถามปัญหา แต่พระสารีบุตรรู้ว่าพระแก่นั้นมีความริษยาจึงเดินหลีกไป ทำให้ชาวบ้านที่ตั้งใจมาฟังธรรมไม่พอใจพากันไล่พระแก่นั้นออกไปจนพลาดวิ่งไปตก หลุมส้วม

“ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถึงในก่อน เราก็จบิโรครำที่นางปุณณทาสีให้แล้ว เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าขาดกนี้

1.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชสีห์ยอมยกชัยชนะแก่สุกรโดยไม่ยอมต่อสู้เพราะเกลียดพุดที่ผิดอยู่ที่ตัวสุกร ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ติกนิบาต สังกัปปวรรค (ขุ.ชา. 27/361-363/99) ว่า

“ดูกรสหาย เรากี่มี 4 เท้า แม่ท่านก็มี 4 เท้า จงกลับมาสู้กันก่อนเกิด สหาย ท่านกลัวหรือ จึงหนีไป ? ”

“ดูกรหมู ท่านเป็นสัตว์สกปรก มีขนเหม็นเน่า มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป ดูกรสหาย ถ้าท่านประสงค์จะสู้รบกับเรา เราก้จะให้ชัยชนะแก่ท่าน”

2. อนภริตติชาดก ว่าด้วยการเปรียบเทียบหญิงเหมือนของ 5 อย่าง

2.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 มลวรรค เรื่อง กุลบุตรคนใดคนหนึ่ง (ขุ.ธ.อ.7/15) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงกุลบุตรที่รู้ความที่หญิงผู้เป็นภรรยา มีผู้ผู้ชาย จึงมีจิตเดือดดาลกังวลขุ่นมัว “ดูก่อนอุปาสก บุรุษต้องไม่ทำความขุ่นเคืองในหญิงทั้งหลายว่าหญิงเหล่านี้ ประพฤติอนาจาร พึงวางตนเป็นกลางอย่างเดียว แม้ในกาลก่อน บัณฑิตทั้งหลายก็บอกท่านแล้ว แต่ท่านกำหนดเหตุนั้นไม่ได้ เพราะภพอื่นปกปิดไว้” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

2.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกษ์ สอนลูกศิษย์คนหนึ่งให้ตัดความกังวลในเรื่องครอบครัวเสียจนเกิดปัญญาในการสาธยายมนต์ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อิตถิวรรค (ขุ.ชา.27/65/23) ว่า

“แม่น้ำ หนทาง โรงสุรา สภา และบ่อน้ำ ฉันทใด ขึ้นชื่อว่าหญิงในโลก ก็ฉันทนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่โกรธหญิงเหล่านั้น”

3. กฏาหกชาดก ว่าด้วยคนขี้ไอ

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 มลวรรค เรื่อง พระติสสะภิกษุหนุ่ม (ขุ.ธ.อ.7/23) พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงการที่พระติสสะชอบโอ้อวดว่าตระกูลตัวเองดีเลิศประเสริฐดีมีโรงงานสำหรับภิกษุทั้งสี่ทิศ ดีเทียบด้อยค่าการทำบุญ การทานของคนอื่น “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ย่อมเที่ยวโอ้อวด ในบัดนี้ท่านนั้นหาไม่ได้ แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้เป็นผู้โอ้อวดแล้ว” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นมหาเศรษฐี ชาวกรุงพาราณสีศึฏกูกค้าปลอมตัวอ้างว่าเป็นบุตรของท่านไปแต่งงานกับลูกสาวเศรษฐีต่างเมืองแต่เมื่อท่านไปพบกลับไม่เอาเรื่องเพียงแต่บอกให้ปัญญาของเขาได้รู้ต้นกำเนิดเดิมของเขาเท่านั้น ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต กุสนาฬิวรรค (ขุ.ชา.27/125/41) ว่า

“ผู้ใดไปสู่ชนบทอื่น ผู้นั้นพึงกล่าวอวดแถมมากมาย ดูกรกฏาหะเจ้าของเงินจะติดตามมา ประทุษร้ายเอา เชิญท่านบริโภคอาหารเสียเถิด”

4. วรณชาตค ว่าด้วยการทำไม่ถูกขั้นตอน

4.1 มูลเหตุที่มาของชาตค ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 มลวรรค เรื่อง ปธานกัมมิกตีสสเถระ (ขุ.ธ.อ.7/64) ทรงปรารภพระตีสสเถระบุตรกมุทที่ บำเพ็ญสมณธรรมโดยรีบเร่งเกินไป เพราะมีวแต่เกียจคร้านไม่มีความเพียร และติดในรสอาหาร แต่เมื่อเห็นพระเพื่อนบรรลุเป็นพระอรหันต์กันหมดจึงอยากจะเป็นบ้าง จึงกลับมาทำความเพียรอย่างรีบเร่งในเวลาค่ำคืน ทำให้ผลอกลับกลิ้งตกลงมา กระดูขาของท่านแตก ได้รับความเจ็บปวดมาก ทำให้เหล่าภิกษุที่คอยช่วยเหลือไม่ได้ไปบิณฑบาต “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น ทำอันตรายลาภของพวกเธอในบัดนี้เท่านี้หนามีได้ แม้ในกาลก่อนเธอก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาตคนี้

4.2 เนื้อหาของชาตค พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอาจารย์ทศปาโมกข์ ได้ตำหนิภิกษุผู้เกลียดคร้านทำงานไม่ถูกเวลา ย่อมเดือดร้อน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตค เอกกนิบาต วรณวรรค (ขุ.ชา.27/71/25) ว่า

“ผู้ใดปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อน ในภายหลัง ผู้นั้นย่อมเดือดร้อนในภายหลัง เหมือนมามพหักไม้กุ่ม ฉะนั้น”

5. กากชาตค ว่าด้วยกาวิตน้ำด้วยปาก

5.1 มูลเหตุที่มาของชาตค ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 มลวรรค เรื่อง มหัลลเถระ (ขุ.ธ.อ.6/75) ทรงปรารภเหล่าภิกษุแก่ที่พากันร้องไห้คร่ำครวญถึงอดีตภรรยาของพระเพื่อนที่ตายลง กอดคอกันและกันร้องไห้รำพันคิดถึง “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนเมื่อนางมธุรสปาณิกานั้น เกิดในกำเนิดกา เทียวไปริมฝั่งสมุทร ถูกลูกคลื่นสมุทรซัด เข้าไปสู่สมุทรให้ตายแล้ว ภิกษุเหล่านั้นเกิดเป็นกา ร้องไห้รำพันแล้ว คิดว่า ‘พวกเราจักนำนางกา นั้นไป’ จึงพากันวิดมหาสมุทร ด้วยจะงอยปาก ลำบากแล้ว” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาตคนี้

5.2 เนื้อหาของชาตค พระโพธิสัตว์สวयประเทศเป็นเทวดาประจำมหาสมุทรได้ห้ามฝูงกาไม่ให้วิตน้ำในมหาสมุทรเพราะเพราะจัดเป็นการเหน็ดเหนื่อยเปล่า ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตค เอกกนิบาต กกัณฐกวรรค (ขุ.ชา.27/146/48) ว่า

“เออ ก็คางของเราเมื่อยแล้ว และปากของเราก็ชุปซิด เราพากันเลิกเถอะ อยู่วิตเลย เพราะมหาสมุทรก็ยังเต็มอยู่ตามเดิม”

6. มาตุโปสกนาคชาตค ว่าด้วยพญาช่างผู้เลี้ยงมารดา

6.1 มูลเหตุที่มาของชาตค ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7 นาควรรค เรื่อง บุตรพราหมณ์ชรา (ขุ.ธ.อ.7/143) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงบุตรทั้ง 4 คน ประณิบัติพราหมณ์ผู้เป็นบิดาด้วยความเต็มใจ ไม่เหมือนแต่เก่าก่อนเกียจคร้านดูแล ได้พระพุทธรองค์ช่วยชี้ทางนำความสุขมาสู่ครอบครัวให้

อบอุ่นดั้งเดิม “ท่านทั้งหลายทำกรรมงามแล้ว ชื่อว่าการเลี้ยงมารดาบิดา โบราณกษัตริย์ทั้งหลายเคยประพฤติมาแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

6.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาช้างเผือก เลี้ยงมารดาถูกพระเจ้าพรหมหัตจับมาเป็นช้างทรง คิดถึงมารดาตาดอดจึงไม่ยอมกินอาหาร พระราชารับสั่งให้ปล่อย จึงรีบกลับไปบำรุงมารดาด้วยความกตัญญูทเวที ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกาทสกนิบาต (ขุ.ชา. 27/1493-1503/276-277) ว่า

“ไม้อ้อยช้าง ไม้มูกมัน ไม้ข่าน้ำว หล้าวงช้าง ข้าวฟ่าง และลูกเต๋อย งอแงงมขึ้นแล้ว เพราะพญาช้างนั้นพลัดพรากไป อนึ่ง ตันกรณิกัรทั้งหลายที่เชิงเขาก็ผลัดดอกบาน”

“พระราชา หรือพระราชากุมาร ประทับนั่งบนคอพญาช้างใด เป็นผู้ไม่มีความสะดุ้ง ย่อมก่าจัดเสียดซึ่งปัจฉามิตรทั้งหลาย อิศรชนผู้ประดับด้วยอาภรณ์อันงดงามผู้หนึ่ง ย่อมเลี้ยงดูพญาช้างนั้นด้วยก้อนข้าว”

“คูกรพญาช้างตัวประเสริฐ เชิญพ่อรับเอาค่าข้าวเถิด อย่าฝ่ายผอมเลยราชกิจมีเป็นอันมาก ท่านจะต้องทำราชกิจเหล่านั้น”

“นางช้างนั้นเป็นกำพร้าว ตาบอด ไม่มีผู้นำทางคงจะสตุตต่อไม้ล้มลงตรงภูเขัจฉิมโทรณะเป็นแน่”

“คูกรพญาช้าง นางช้างตาดอดหาผู้นำทางมิได้ คงจะสตุตต่อไม้ล้มลงตรงภูเขัจฉิมโทรณะนั้นเป็นอะไรกับท่านหรือ”

“ข้าแต่พระมหาราชานางช้างตาดอดไม่มีผู้นำทาง คงจะสตุตต่อไม้ล้มลงตรงภูเขัจฉิมโทรณะนั้น เป็นมารดาของข้าพระองค์”

“พญาช้างนี้ยอมเลี้ยงดูมารดา ท่านทั้งหลายจงปล่อยพญาช้างนั้นเสียเถิด พญาช้างตัวประเสริฐจงอยู่ร่วมกับมารดา พร้อมด้วยญาติทั้งหลายเถิด”

“พญาช้างอันพระเจ้ากาสีทรงปล่อยแล้ว พอหลุดจากเครื่องผูก พักอยู่ ครู่หนึ่ง ได้ไปยังภูเขานั้นเดินไปสู่สระบัวอันเย็นที่เคยชองเสพมาแล้วคุณน้ำด้วยวงมารดามารดา”

“ฝนอะไรนี้ไม่ประเสริฐเลย ย่อมตกโดยกาลที่ไม่ควรตก บุตรเกิดในตนของเราเป็นผู้บำรุงเรา ไปเสียแล้ว”

“เชิญท่านลูกขึ้นเถิด จะม้วนนอนอยู่ทำไม ฉันท้เป็นลูกของแม่มาแล้ว พระเจ้ากาสีผู้ทรงพระปรีชาญาณ มีบริวารยศใหญ่หลวงทรงปล่อยมาแล้ว”

“พระราชาพระองค์ใด ทรงปล่อยลูกเราผู้ประพฤดิอ่อนน้อมต่อบุคคลผู้เจริญทุกเมื่อขอพระราชาพระองค์นั้นจงทรงพระชนม์ยืนนาน ทรงบำรุงแคว้นกาสีให้เจริญรุ่งเรืองเถิด”

3.8 มูลเหตุที่มาของชาตกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8

1. จุฬนคคหชาตก ว่าด้วยจุฬนคคหบัณฑิต

1.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 ตัณฑวารวรรค เรื่อง จุฬนคคหบัณฑิต (ขุ.ธ.อ.8/30-31) ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งที่หลงรักชอบคอกันกับหญิงสาวโสทรคนหนึ่งอยู่คนเดียวเดียวตายเพียบพร้อมทุกอย่าง ทั้งมีวาจาอันไพเราะชวนพิศवास เหลือแต่ยังขาดคนมาช่วยดูแล ยากนักที่ภิกษุหนุ่มจะห้ามใจรักนางลงได้ อยากจะลาสิกขาเต็มที “ภิกษุ เหตุไร ? เธอบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ปรารถนาความเพียรเช่นดังเรา กิริยาของนางนั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะในกาลก่อน นางละบัตติผู้เลิศในชมพูทวีปทั้งสิ้นแล้ว ยังความเลิกลาในบุรุษคนหนึ่ง ซึ่งตนเห็นครู่เดียวนั้นให้เกิดขึ้นทำบัตติผู้เลิศนั้น ให้ถึงความสิ้นชีวิต” จึงได้ตรัสเล่าชาตกนี้

1.2 เนื้อหาของชาตก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นท้าวสักกะ แปลงกายมาเป็นสุนัขจึงจอกกล่าวหัวเราะเยาะเย้ยภรรยาของจุฬนคคหเศรษฐีที่หนีตามโจร แต่ถูกโจรทิ้งไว้ที่ฝั่งน้ำ ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาตก ปัญจกนิบาต อัทธวรรค (ขุ.ชา.27/818/180-181) ว่า

“ข้าแต่พราหมณ์ ท่านถือเอาห่อเครื่องประดับทั้งหมดข้ามฝั่งไปแล้ว ขอจงรีบกลับมานำเอาฉันข้ามไปบัดนี้”

“แนะนำผู้เจริญ ท่านนับถือเราผู้อันท่านไม่เคยเชยชิด เสียกว่าสามีผู้ที่เคยเชยชิดมานาน นับถือเราผู้ไม่ใช่ผู้เสียยิ่งกว่าผู้ นางผู้เจริญจะพึงนับถือผู้อื่นยิ่งกว่าเราอีก เราจักไปให้ไกลยิ่งกว่าที่นี้อีก”

“ใครที่มาทำการหัวเราะอยู่ในพุ่มตะไคร้น้ำ ในที่นี้ก็ไม่มีการพ้อนรำขับร้อง หรือการดีดตีตีเป่าแนะนำนางผู้มีตะโพกอันผึ่งผาย ทำไมเจ้า จึงมาหัวเราะอยู่ในเวลาที่ควรร้องให้? ”

“แนะนำสุนัขจิ้งจอกพาลผู้โง่เขลา ชาตติชัมพูกะ เจ้าเป็นสัตว์มีปัญญาน้อยเสื่อมจากปลาและชั้นเนื้อ ชบเขาอยู่ เหมือนคนกำพร้า”

“โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เจ้านั้นแหละเสื่อมจากผิว และชายชู้แล้ว ชบเขาแม้กว่าเราเสียอีก”

“แนะนำพระยาเนื้อชาติชัมพูกะ ท่านกล่าวอย่างไรใด ข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้น ฉันทไปจากที่นี่แล้วจักเป็นหญิงอยู่ในอำนาจของผิว”

“ผู้ใด นำภรรยาเดินไป ถึงผู้นั้นจะพึงนำภรรยาสำริดไป บาปที่เจ้าทำไว้แล้วนั้นแหละเจ้าจะทำอย่างนั้นอีก”

2. ปัญจกฐกชาตก ว่าด้วยความสวัสดี

2.1 มูลเหตุที่มาของชาตก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 ภิกขุวรรค เรื่อง ภิกษุ 5 รูป (ขุ.ธ.อ.8/49) ทรงปรารภภิกษุ 5 รูป ถึงการรักษาทวารทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นนการ

รักษาที่รักษาได้ยาก “ภิกษุทั้งหลาย ทวารเหล่านั้นแม้ทั้งหมด เป็นสิ่งที่รักษาได้โดยยากแท้ อีกอย่างหนึ่งแล พวกเธอไม่สำรวมแล้วในทวารทั้ง 5 ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในชาติก่อน พวกเธอก็ไม่สำรวมแล้ว ก็พวกเธอไม่ประพฤติในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย ถึงความสิ้นไปแห่งชีวิต ก็เพราะความที่ทวารเหล่านั้น อันตนไม่สำรวมแล้วนั้นแล” ดังนี้แล้วจึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

2.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระโอรสองค์สุดท้าย ตั้งมั่นอยู่ในโอวาทของ พระปัจเจกพระพุทธเจ้าทำให้ได้ครองเมืองตักกสิลา ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต อสัมปทานวรรค (ขุ.ชา.27/132/43) ว่า

“เราไม่ตกอยู่ในอำนาจของพวกผีเสื้อน้ำ เพราะความเพียรมั่นคง ดำรงอยู่ในคำแนะนำ ของผู้ฉลาด และเป็นผู้ฉลาดต่อภัย ความสวัสดิภาพภัยใหญ่นั้น เกิดขึ้นแล้วแก่เรา”

3. กุรุธรรมชาดก ว่าด้วยให้ช้างแก่ท้าวกาลิงคราช

3.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 ภิกษุวรรค เรื่อง ภิกษุผู้ฆ่าหงส์ (ขุ.ธ.อ.8/53) พระพุทธองค์ทรงปรารภภิกษุผู้ฆ่าหงส์รูปหนึ่งโดยหยิบก้อนกรวดติดตาของ หงส์ตัวหนึ่งที่กำลังบินผ่านมาตายตกลงมา “ภิกษุเธอบวช ในพระศาสนาที่เป็นเหตุนำสัตว์ออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ได้ทำแล้วอย่างนี้ เพราะอะไร ? บัณฑิตในปางก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติ อยู่ในท่ามกลางเรือน ทำความรังเกียจในฐานะแม่มีประมาณน้อย ส่วนเธอบวชในพุทธศาสนาเห็นปานนี้ หาได้ทำ แม่มาตราว่าความรังเกียจไม่” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

3.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าธัญชัย ทรงรักษากุรุธรรมมาพร้อมกับ บุคคลรอบข้างพระองค์คือมารตามเหสีอุปราชปุโรหิตผู้พัฒนา นายสารถิมหาเศรษฐีผู้ตามผู้ตั้งข่าวค่านา คนเฝ้าประตูเมืองและนางงามประจำเมืองเป็นเหตุให้บ้านเมืองสมบูรณจนชาวเมืองการินะมาขอกุรุธรรม ไปให้พระราชอาของตนประพฤติแก้ความแห้งแล้ง ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ติกนิบาต อุปาหนวรรค (ขุ.ชา.27/427-429/112) ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่กว่าประชาชน ข้าพระบาททั้งหลาย ได้ทราบศรัทธา และศีล ของพระองค์แล้ว จึงมาขอรับพระราชทานเอาทองคำแลกกับช้างมีสีดังดอกอัญชัน นำไปใน แคว้นกาลิงคราช”

“สัตว์ที่พึงเลี้ยงด้วยข้าวก็ดี ที่ไม่ได้เลี้ยงก็ดี ผู้ใด ในโลกนี้ ตั้งใจมาหาเราสัตว์เหล่านั้น ทั้งหมด เราก็มิได้ห้ามเลย นี่เป็นถ้อยคำของท่านบูรพาจารย์”

“ดูกรพราหมณ์ทั้งหลาย เราจะให้ช้างนี้อันควรเป็นราชพาหนะ เป็นราชบริโภค ประกอบไปด้วยยศ ประดับไปด้วยเครื่องประดับ ปกคลุมไปด้วยชายทอง มีนายหัตถาจารย์ พร้อมแก่ท่านทั้งหลาย ขอพวกท่านจงไปตามปรารถนาเถิด”

4. พาหุภานิชาดก ว่าด้วยตายเพราะปาก

4.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 ภิกขุวรรค เรื่อง พระโกกาลิก (ขุ.ธ.อ.8/57) (พระไตรปิฎก เป็น กัจฉปชาดก) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงพระโกกาลิกะเกิด ในปทุมมรกเพราะอาศัยปากของตนด่าพระอัครสาวกทั้ง 2 จึงถูกแผ่นดินสูบ “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อโกกาลิกะ ฉิบหายเพราะอาศัยปากของตนในบัดนี้เท่านั้น ห้ามมิได้ แม้ในชาติก่อน โกกาลิกะก็ฉิบหายแล้วเพราะอาศัยปากของตนเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

4.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นนายช่างหม้อ ได้ยกเรื่องเต่าซึ่งที่อยู่จนทำให้ตนถึงความตายมาเป็นเครื่องสอนแก่ประชาชน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก ทุกนิบาต อุปาหนวรรค (ขุ.ชา.27/279/92) ว่า

“เต่าพ้ออ้าปากจะพูด ได้ฆ่าตนเองแล้วหนอ เมื่อตนคาบท่อนไม้ไว้ดีแล้วก็ฆ่าตนเสียด้วย วาจาของตนเอง”

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเห็นเหตุอันนี้แล้ว ควรเปล่งแต่วาจาที่ดี ไม่ควรเปล่งวาจานั้นให้ล่วงเวลาไปขอพระองค์ทรงทอดพระเนตรเต่าตัวถึงความพินาศเพราะพูดมาก”

5. มหิตลามุขชาดก ว่าด้วยการเสียมสอน

5.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 ภิกขุวรรค เรื่อง ภิกษุคบภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง (ขุ.ธ.อ.8/61) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงภิกษุที่ค้าสมาคม บริโภคลาภสักการะกับภิกษุผู้เป็นฝักฝ่ายพระเทวทัตไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในลัทธิคำสั่งสอนของพระเทวทัต แต่ประการใด “เธอไม่ชอบใจลัทธิของพระเทวทัต ก็จริง ถึงอย่างนั้น เธอเที่ยวไปประหนึ่งว่าชอบใจลัทธิของชนผู้ที่เราพบเห็นแล้วทีเดียว เธอทำอย่างนั้นในบัดนี้เท่านั้นก็ห้ามมิได้ แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้เห็นปานนั้นเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

5.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าพรหมทัต หาอุบายแก้ไขชางมหิตลลามกซึ่งกลายเป็นชางตัวร้ายเพราะฟังเสียงโจรให้กลับมาเป็นชางที่มีคุณธรรมโดยให้ฟังคำของนักบวช ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต กุรุจวรรค (ขุ.ชา.27/26/10) ว่า

“พระยาชางชื่อมหิตลามุข ได้เที่ยวทูปตีคน เพราะได้ฟังคำของพวกโจรมาก่อน พระยาชางผู้เชื่อกอคุมตั้งอยู่ในคุณทั้งปวง ก็เพราะได้ฟังคำของท่านผู้สำรวมดีแล้ว”

6. โครชชาดก ว่าด้วยเหี้ยกับถาชีปลอม

6.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ 8 พราหมณวรรค เรื่อง พราหมณ์ผู้โกหก (ขุ.ธ.อ.8/118) พระพุทธรองค์ทรงปรารภถึงการที่พราหมณ์คนหนึ่งหลอกลวงประชาชน โดยขึ้นต้นกุ่มต้นหนึ่ง ไกล่ประตูประนครเวสาลี เอาเท้าทั้ง 2 เหนี่ยวกิ่งไม้ ห้อยหัวลงอยู่ ถัดกลางมาตาย

ทำให้บ้านเมืองล่มสลาย ต้องให้ทรัพย์สิ้นเงินทองจึงจะรอดจากภยันตรายทั้งปวง “ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์นั้น เป็นโจรลอบลวงในกาลนี้เท่านั้น หากมิได้ ถึงในกาลก่อน ก็เป็นโจรลอบลวงแล้วเหมือนกัน ก็บัดนี้ พราหมณ์นั้นย่อมลอบลวงพาลชนได้ แต่ในกาลนั้น ไม่อาจเพื่อลอบลวงบัณฑิตทั้งหลายได้”

6.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาเหี้ยได้กล่าวติเตียนดาบสอย่างรุนแรงที่ใช้ อุบายรวมที่จะกินตน ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก จตุกกนิบาต กุฎิพุทธวรรค (ขุ.ชา.27/598-801/143) ว่า

“เราสำคัญว่าท่านเป็นสมณะ จึงได้เข้ามาหาท่านผู้ไม่สำรวม ท่านได้ขว้างเราด้วยท่อนไม้ เหมือนไม่ใช่สมณะ”

“แน่ที่ท่านผู้โง่เขลา ประโยชน์อะไรด้วยขญาแก่ท่าน ประโยชน์อะไรด้วยหนังสือแก่ท่าน ภายในของท่านรุ่งรัง เกลี้ยงเกลาคู่ภายนอก”

“แน่เหี้ย ท่านจงกลับมาบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาสิกก่อนเถิด น้ำมันเกลือ และดีปลีของเราที่มีมาก”

“เราจะเข้าไปสู่จอมปลวก อันลึก ชั่วร้อยบุรุษ ยิ่งขึ้นดีกว่า น้ำมัน และเกลือของท่านจะเป็นประโยชน์อะไร ดีปลีก็หาเป็นประโยชน์แก่เราไม่”

7. วาตมิกชาดก ว่าด้วยอำนาจของรส

7.1 มูลเหตุที่มาของชาดก ปรากฏมีในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8 พราหมณวรรค เรื่อง พระสุนทรสมุทรเถระ (ขุ.ธ.อ.8/157) ทรงปรารถนาถึงการที่พระสุนทรสมุทรรอบบวชทำให้บิดามารดา เสียใจ มีหญิงคนหนึ่งเห็นเข้าจึงเสนอตัวว่าจะช่วยให้ลาสิกขาโดยหลอกล่อให้ลุ่มหลงด้วยการแสดงมายา หญิง 40 อย่าง คือ “สะบัดสะบิ้ง กัมลึง กริดกราย ชะมดชะม้อย เอาเล็บตืดเล็บ เอาเท้าเหยียบเท้า เอาไม้ ชีดแผ่นดิน ชูเด็กขึ้น ลดเด็กลง เล่นเอง ให้เด็กเล่น จูบเอง ให้เด็กจูบ รับประทานเอง ให้เด็กรับประทาน ให้ของเด็ก ขอบของคั้น ล้อเลียนเด็ก พุดดั่ง พุดค้อย พุดคำเปิดเผย พุดลึกลับ ทำนมิตรด้วยการฟ้อน การขับ การระโคม การร้องไห้ การเยื้องกาย การแต่งตัว ชิกชี จ้องมองดู ล้นสะเอว ยังของลับให้ไหว ถ่างขา หุบขา แสดงถัน แสดงรักแร้ แสดงสะดือ ขยิบตา ยักคิ้ว เม้มริมฝีปาก แลบลิ้น เปลื้องผ้า ทุ่งผ้า สยายผม เกล้าผม” พระองค์ทรงแค้นพระรัศมีไปโปรดให้หมดอาลัยในกาม “ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นที่พึงของสุนทร สมุทรรนั้น ในบัดนี้เท่านั้นหากมิได้ แม้ในชาติก่อน เราเป็นที่พึงของสุนทรสมุทรรนั้น ผู้ติดอยู่ในรสตัณหาแล้ว เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว จึงได้ตรัสเล่าชาดกนี้

7.2 เนื้อหาของชาดก พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเจ้าพรหมทัต ทรงติเตียนเนื้อสมันตัวติดใน รสชาติหญ้าทาน้ำผึ้ง ยอมติดตามคนเฝ้าสวนไปจนถึงพระลานหลวง ซึ่งมีเนื้อหาที่ปรากฏในขุททกนิกาย ชาดก เอกกนิบาต สีลวรรค (ขุ.ชา.27/14/6) ว่า

“ได้ยินว่า สิ่งอื่นที่จะเลวยิ่งไปกว่ารสทั้งหลายไม่มี รสเป็นสภาพเลวแม้กว่าถิ่นฐาน
แม้กว่าความสนิทสนม นายสญชัยอุทยานบาล นำเนื้อสมันซึ่งอาศัยอยู่ในป่าชฎูมาสู่อำนาจ
ของตนได้ด้วยรสทั้งหลาย”

3.9 สรุปสาระสำคัญ

พระพุทธองค์ทรงนำชาดกมาใช้ประกอบการบรรยายเพื่อสอนและแสดงแนวคิดที่มีความหมายที่ลึกซึ้งสอนให้รู้เรื่องหลากหลายเกี่ยวกับชีวิตและการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เข้าใจหลักการในดำเนินชีวิต บรรารถถึงพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ที่ครองตนไม่อยู่กรอบของพระวินัยบ้าง บรรารถถึงจริยวัตรอันดีงามของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะบรรารถถึงพฤติกรรมของพระเทวทัต บ้างก็บรรารถถึงพระราช พระมเหสี อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไปก็มี เนื้อหาของชาดกจะเป็นบทกวี อันเป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เพื่อยกเป็นข้อคิด คติธรรม มาประกอบการอธิบาย อันเป็นประสบการณ์ครั้งอดีตชาติ ช่วยสร้างเสริมความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 1 มี 19 ชาดก อรรถกถาธรรมบทภาค 2 มี 3 ชาดก บรรารถถึงพระจุฬปันถกะ พระนิคมตีสสะ อรรถกถาธรรมบทภาค 3 มี 9 ชาดกอรรถกถาธรรมบทภาค 4 มี 3 ชาดก อรรถกถาธรรมบทภาค 5 มี 3 ชาดกอรรถกถาธรรมบทภาค 6 มี 11 ชาดกอรรถกถาธรรมบทภาค 7 มี 6 ชาดก และในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 8 มี 7 ชาดก

จากเรื่องราวชาดกทำให้เห็นถึงหลักการสำคัญแห่งพุทธปรัชญาในการดำเนินชีวิตตามที่ปรากฏในชาดก อรรถกถาธรรมบทเป็นแนวทางที่ช่วยให้ปฏิบัติตามความคุ้มค่าและความดี ช่วยให้เกิดจิตใจและจิตวิญญาณ สร้างความสงบและความสุขใจ และเตรียมความพร้อมในการจัดการกับความทุกข์และการเปลี่ยนแปลงในชีวิต มีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในตนเอง และช่วยสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมในสังคม การปฏิบัติตามพุทธปรัชญาเป็นการให้ความสำคัญแก่การดำเนินชีวิตที่มีความหมายและมุ่งสู่ความเติบโตและความเป็นเพื่อนกับตนเองและผู้อื่น

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

การวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (ขุททกนิกาย ธรรมปฎกฐกถา) เฉพาะจากขาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 1 ถึง ภาค 8 ที่มีเนื้อหาเป็นบทกวี (คาถา) ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขาดก ภาค 1 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 27) และขุททกนิกาย ขาดก ภาค 2 (พระไตรปิฎกเล่มที่ 27) โดยไม่ได้นำเนื้อหาจากอรรถกถาขาดก (ขุททกนิกาย ขาดกฐกถา) มาวิเคราะห์แต่ประการใด โดยแยกประเด็นในการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

- 4.1 ผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวอภิปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
- 4.2 ผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวญาณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
- 4.3 ผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวคุณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

4.1 ผลการวิเคราะห์ขาดกตามแนวอภิปรัชญาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

อภิปรัชญา (Metaphysics) ว่าด้วยจิต เจตสิก รูป นิพพานซึ่ง จิต เจตสิก และรูป 3 อย่างนี้มีลักษณะ 3 ประการ คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และเป็นอนัตตา คือไม่ใช่ตัวตน ส่วนนิพพานนั้น มีลักษณะเป็นนิจจัง ไม่เป็นทุกขัง และเป็นอนัตตา และจักรวาลวิทยาปฐมเหตุของโลกและจักรวาลและโลกและจักรวาลมีพัฒนาการมาจากปฐมเหตุนั้นอย่างไรปฐมเหตุหรือปฐมธาตุนั้นเรียกว่าสิ่งที่แท้จริงหรือสิ่งที่มีอยู่จริง (Reality) หรือที่เรียกว่าความจริงทางอภิปรัชญาโดยวิเคราะห์แนวคิดเชิงอภิปรัชญาจากเนื้อหาขาดกเรียงตามลำดับที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังต่อไปนี้

1. ฉันทันตขาดก (ขุ.ธ.อ.1/74) ขาดกแสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการกระทำที่ไม่ดี พระนางสุภัททาในเรื่องได้สั่งให้นายพรานไปฆ่าพญาช้างเพื่อเอางามา ทั้งที่รู้ว่าพญาช้างนั้นเป็นสามีชาติปางก่อนของพระองค์เอง เมื่อพระนางเห็นงาช้างที่นายพรานนำมาให้ ก็สำนึกในความผิดและเสียใจจนหัวใจแตกสลายและสวรรคตในที่สุด “พระนางสุภัททาผู้เป็นพาล ครั้นทอดพระเนตรงาช้างทั้งคู่ ผู้เป็นสามี ที่รักในชาติก่อนแล้ว หทัยของพระนางก็แตกทำลาย ณ ที่นั่นเอง เพราะเหตุนี้เอง พระนางจึงได้สวรรคต ” ซึ่งแสดงให้เห็นถึง

1. กฎแห่งกรรม การกระทำทั้งดีและไม่ดีจะส่งผลต่อผู้กระทำเสมอ ไม่ว่าจะช้าหรือเร็ว
2. ความไม่เที่ยงของชีวิตชีวิตเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและเปลี่ยนแปลงเสมอ แม้แต่ความเจ็บปวดที่เกิดจากการทำผิดในอดีตก็สามารถกลับมาหาเราได้

3. ความเมตตาและการให้อภัย ความเมตตาและการให้อภัยสามารถป้องกันความทุกข์ในอนาคตได้ เช่น พญาช้างที่ยอมเสียชีวิตโดยไม่โกรธเคือง การละเว้นจากความพยาบาท การผูกแวนและความโกรธเคืองจะนำมาซึ่งความทุกข์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และ 4. แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสัจจะและทมะ ผู้ที่มีความมั่นคงในศีลธรรมและการควบคุมตนเองย่อมเป็นผู้ที่ควรค่าแก่การเคารพและยกย่อง

2. จันทกนิกรชาดก (ขุ.ธ.อ.1/106) ชาดกแสดงให้เห็นถึงความทุกข์โศกของนางจันทาที่ต้องสูญเสียสามีที่ถูกพระราชบุตรฆ่า นางจันทาร่ำไห้และแสดงความรักอาลัยต่อสามีอย่างมาก โดยเปรียบเทียบความโศกเศร้าของตนกับธรรมชาติรอบข้าง และแสดงความเกลียดชังต่อพระราชบุตรที่ทำร้ายสามีของเธอ แม้พระราชบุตรจะพยายามชักชวนให้นางเป็นมเหสี แต่เธอก็ปฏิเสธด้วยความรักและซื่อสัตย์ต่อสามีของตน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาวะความทุกข์ทรมานและความรักอันยิ่งใหญ่ที่มีต่อกันของนางจันทาและสามี ซึ่งสะท้อนถึงธรรมชาติของการดำรงอยู่ (Existence) และความสัมพันธ์ (Relationships) ที่ลึกซึ้ง การเปรียบเทียบความโศกเศร้ากับธรรมชาติ เช่น ต้นไม้แห้งเหี่ยวและแม่น้ำที่ขาดห้วง “*พื้จะเหี่ยวแห้งเหมือนต้นหญ้าที่ถูกทิ้งไว้บนแผ่นดินร้อนเหมือนต้นไม้มีรากอันขาดพื้จะเหือดหายเหมือนแม่น้ำที่ขาดห้วง ความโศกของพื้ครั้งนี้เป็นความโศกยิ่งใหญ่กว่าความโศกเหล่าอื่นเพราะเหตุแห่งเจ้าจันทาผู้จะเศร้าโศกถึงพื้โดยแท้*” และสื่อถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับความซื่อสัตย์และความภักดีในความรัก รวมถึงการปฏิเสธอำนาจและความยิ่งใหญ่เพื่อรักษาความรักที่แท้จริง ในส่วนของการปฏิเสธข้อเสนอของพระราชบุตร นางจันทาแสดงให้เห็นถึงคุณค่าทางจริยธรรมที่ยึดถือความถูกต้องและความรักมากกว่าสถานะและอำนาจ สิ่งเหล่านี้สะท้อนถึงการตั้งคำถามเกี่ยวกับความหมายของชีวิตและความจริงของการดำรงอยู่ในโลกนี้ “*พระราชบุตรถึงแม้ว่าเราจักต้องตายแต่เราจักไม่ขอยอมเป็นของท่านผู้ฆ่ากนิกรสามีของเราผู้มิได้ประทุษร้ายเพราะความรักใคร่ในเรา*”

3. กักกุกชาดก (ขุ.ธ.อ.1/131) ชาดกสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในความเข้าใจและการช่วยเหลือระหว่างสิ่งมีชีวิต การเข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชีวิต และความรับผิดชอบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตรอบตัวซึ่งแสดงให้เห็นถึง

1. สัตยชาตญาณเชื่อมโยง การปฏิบัติตามธรรมและสัตยชาตญาณร่วมกันของสัตว์และมนุษย์ให้เป็นสิ่งสำคัญ เช่น การช่วยเหลือสหายและการรับความเข้าใจกันระหว่างสิ่งมีชีวิต รวมถึงการเวียนว่ายตายเกิด “*พระเทวทัตต์ในครั้งนั้นได้เกิดเป็นกาส่งข้างเกิดเป็นงูเห่าพระอานนท์ผู้เจริญเกิดเป็นปูเราผู้เป็นคาสตาในครั้งนั้นเกิดเป็นพราหมณ์*”

2. ความสัมพันธ์และความเป็นที่จริง ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและความเป็นจริงของชีวิตที่ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ เช่น ความเป็นจริงของการตายและความเป็นจริงของการอยู่รอด “*เราจะปล่อยงูไป แต่กาเรายังไม่ปล่อยก่อนเพราะว่าเราจะเอากาไว้เป็นประกันก่อน เราเห็นบุรุษมีความสุข*

ปราศจากโรคแล้วจึงจะปล่อยกาไปเหมือนกบุง” 3. การรับรู้และการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้ความเป็นอยู่และความรู้สึกของสัตว์และมนุษย์ในสถานการณ์ต่าง ๆ รวมถึงความรู้สึกของการทำลายและการสร้างใหม่

4. การมีสภาพและการเสียหาย ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการมีอยู่และความเสี่ยงที่เกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น การตัดสินใจที่ทำให้เสี่ยงเสียชีวิตหรือการเลือกที่เป็นความเสี่ยงที่สำคัญ

4. ขันติวาทีชาตก (ขุ.ธ.อ.1/138) ชาตกสะท้อนถึงความเสียหายอันเกิดจากความโกรธ การลงโทษที่มีน้ำหนักในสังคมจากผู้มีอำนาจไว้ขีดจำกัด และการข่มความโกรธของผู้บำเพ็ญชั้นดีธรรม ซึ่งแสดงให้ถึง

1. อำนาจของคนที่มีโทษเป็นเจ้าของที่ห่างไกลจากความเมตตา ปราณี ทำให้ขาดความยับยั้งชั่งใจมีการลงโทษที่เกินกว่าเหตุอันควรลงโทษที่เหี้ยมโหดเหี้ยมอาจจะไม่มีคุณค่าทางจริยธรรมและไม่สามารถช่วยให้สันติสุขของสังคมในระยะยาวได้

2. ผลของการลงโทษการลงโทษเกินความเหตุการณ์อาจทำให้เกิดความขัดแย้งในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยที่ความโกรธไม่สอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริง นอกจากนี้ การตอบโต้ด้วยความโกรธอาจทำให้ผู้อื่นรู้สึกไม่สบายใจและพร้อมที่จะตอบโต้เช่นเดียวกัน อาจได้รับโทษเมื่อล้มหายตายจากไป “พระราชพงศาวดารได้รับสั่งให้ตัดมือเท้าหูและจมูกของอาตมภาพขอพระราชทานพระองคืนั้นจงทรงพระชนมย์นานพันชาติทั้งหลายเช่นกับอาตมภาพยอมไม่โกรธเคืองเลยพระเจ้ากาสิหมกใหม่อยู่ในนรกได้ส่วยวิบากอันแผ่ร้อนของกรรมที่หยาบช้านั้น” ถึงแม้ผู้ถูกลงโทษไม่โกรธก็ตาม

5. จุลธรรมपालชาตก (ขุ.ธ.อ.1/139) ชาตกนอกจากสะท้อนถึงโทษของความโกรธแล้วยังสะท้อนถึงความรักความเข้าใจของมารดาต่อลูกอย่างลึกซึ้งและไม่มีเงื่อนไข แสดงให้เห็นถึงภาพแบบของความรักแม่ลูกที่อบอุ่นและมีความหมายอันสูงสุด ซึ่งแสดงให้ถึง

1. ความเสียสละและการยอมรับโทษ มารดามีความเสียสละที่ยิ่งใหญ่และพร้อมที่จะยอมรับโทษทางทรัพย์สิน แสดงให้เห็นถึงความรักที่ลึกซึ้งและความเข้าใจต่อสิ่งที่ผิดพลาดของลูก

2. การรับผิดชอบและความเป็นมิตร มารดาเป็นตัวแทนของความเป็นมิตรและความรักที่ไม่มีเงื่อนไขที่มากมาย โดยพร้อมที่จะรับผิดชอบและสนับสนุนลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข “หม่อมฉันผู้เดียวที่ตัดความเจริญกระทำความผิดต่อพระเจ้ามหาปตาปะ ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดปล่อยธรรมपालกุมารนี้เสียเถิด โปรดรับสั่งให้ตัดเท้าของหม่อมฉันเถิด”

3. ความสำคัญของการอนุเคราะห์ มารดาเป็นตัวแทนของความเข้าใจและความอนุเคราะห์ ที่พร้อมที่จะปล่อยปลงความเสียสละเพื่อความสุขและความเจริญของลูก

6. ปิงคลชาตก (ขุ.ธ.อ.1/139) ชาตกสะท้อนถึงความยินดีและความกลัวในเวลาเดียวกันของประชาชน เมื่อพระเจ้าปิงคละสวรรคตและเบียดเบียนพระยามัจจุราชที่เป็นที่รักของเขาไปแล้ว แต่กลับ

มีความกังวลเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่พระเจ้าปีงคละจะกลับมาอีกครั้ง ถึงแม้จะมีการเผาฟันและรดน้ำ เพื่อป้องกันพื้นที่ดินอีกด้ยว่าพวกเขาได้ป้องกันไว้ให้ดีแล้วก็ตาม ซึ่งแสดงถึง

1. **ความยินดีและความกลัว** ประชาชนรู้สึกยินดีที่พระเจ้าปีงคละได้สวรรคตแล้ว แต่ก็กลัวว่าพระเจ้าปีงคละอาจกลับมาอีกและสร้างปัญหาใหม่ในสังคม “ชนทั้งปวงถูกพระเจ้าปีงคละเบียดเบียนแล้วเมื่อพระเจ้าปีงคละนั้นสวรรคตแล้วชนทั้งหลายก็ได้ความยินดี ดูกรนายประตู่พระเจ้าปีงคละผู้ไม่มีพระเนตรดำเป็นที่รักของท่านหรือเพราะเหตุไรจึงได้ร้องให้หนอ? พระเจ้าปีงคละผู้ไม่มีพระเนตรดำจะเป็นที่รักของข้าพเจ้าก็หาไม่ได้ แต่ข้าพเจ้ากลัวว่าพระเจ้าปีงคละนั้นจะกลับเสด็จมาอีกพระเจ้าปีงคละเสด็จไปจากมนุษย์โลกนี้แล้วก็จะเบียดเบียนพระยามัจจุราชพระยามัจจุราชนั้นถูกพระเจ้าปีงคละเบียดเบียนแล้วก็จะพืงนำมาส่งมนุษย์โลกนี้อีก”

2. **การป้องกันตัว** พระเจ้าปีงคละได้ถูกป้องกันอย่างดีโดยประชาชนที่ใช้ฟันฟันเล่มเกวียนและน้ำหลายร้อยหม้อเพื่อปกป้องพื้นที่ของตนเอง ประชาชนส่วนใหญ่ไม่กลัวว่าพระเจ้าปีงคละจะกลับมาอีกครั้งเนื่องจากการป้องกันที่ดีเหล่านั้น “พระเจ้าปีงคละนั้นพวกเราช่วยกันเผาแล้วด้วยฟันฟันเล่มเกวียนรดด้วยน้ำหลายร้อยหม้อพื้นที่ดินนั้นเราป้องกันไว้อย่างดีแล้วท่านอย่ากลัวเลยพระเจ้าปีงคละจักไม่เสด็จกลับมาอีก”

7. **กุตบาทขาดก** (ขุ.ธ.อ.2/139) ขาดกสะท้อนถึงความสำคัญของการแสวงหาความสำเร็จที่มีความยั่งยืนและมั่นคง แทนที่จะมุ่งเน้นเพียงชัยชนะชั่วคราวที่อาจกลับกลายเป็นความพ่ายแพ้ได้ การเน้นความยั่งยืนและความมั่นคงนี้ถือเป็นหลักการพื้นฐานในทางอภิปรัชญาที่สะท้อนถึงความเป็นจริงที่แท้จริงของความสำเร็จในชีวิตซึ่งแสดงถึง

1. **ความเป็นจริงของความสำเร็จและความยั่งยืน** ความชนะที่แท้จริงไม่ใช่เพียงผลลัพธ์ชั่วคราวที่สามารถพลิกกลับเป็นความพ่ายแพ้ได้ แต่เป็นความสำเร็จที่ยั่งยืนและไม่เสื่อมสลายลง การสร้างความสำเร็จบนพื้นฐานที่มั่นคง มีการวางแผนและการดำเนินการที่ยั่งยืน ไม่ใช่เพียงการแสวงหาชัยชนะชั่วคราวหรือพยายามที่จะชนะโดยไม่คิดถึงผลกระทบ

2. **ธรรมชาติของความมั่นคงในความสำเร็จและชัยชนะ** ต้องมาจากการมีพื้นฐานที่แข็งแกร่งและการดำเนินการที่มีปัญญาและความรอบคอบ การสร้างความสำเร็จอย่างมีจริยธรรมและยั่งยืนจะนำมาซึ่งความมั่นคงที่แท้จริง ความสำเร็จหรือชัยชนะที่ยั่งยืนและมั่นคง เป็นความสำเร็จที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานที่มั่นคง ไม่ถูกล้มล้างได้ง่าย หรือมีโอกาสน้อยมากที่จะถูกเปลี่ยนเป็นความพ่ายแพ้ ความสำเร็จในรูปแบบนี้คือสิ่งที่ดีและควรยกย่อง เพราะเป็นความสำเร็จที่ยืนยาวและสร้างความมั่นคงในระยะยาว

3. **คุณค่าของความสำเร็จ** ความสำเร็จที่ดีต้องไม่ถูกคุกคามหรือเสื่อมสลายไปได้ง่าย ซึ่งเป็นการสะท้อนถึงคุณค่าของความยั่งยืนและความมั่นคงในทางปรัชญา ความสำเร็จหรือชัยชนะที่ยั่งยืน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นเพียงชั่วคราวหรือไม่มีฐานที่มั่นคง สามารถถูกล้มล้างได้ง่ายใน

อนาคต ความสำเร็จหรือชัยชนะในรูปแบบนี้ไม่ใช่สิ่งที่ดีหรือควรยกย่อง เพราะไม่ได้สร้างความมั่นคง “ความชนะใดกลับแพ้ได้ความชนะนั้นเป็นความชนะไม่ดีความชนะใดไม่กลับแพ้ความชนะนั้นแลเป็นความชนะที่ดี”

8. อิลลิสชาดก (ขุ.ธ.อ.3/37) ชาดกสะท้อนถึงสัญลักษณ์ของความสำเร็จหรือคุณค่าที่มองไม่เห็นจากภายนอก การตัดสินคุณค่าของบุคคล และความไม่แน่นอนที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน คนที่ดูเหมือนจะไม่มีคุณค่าหรือความสำเร็จในสายตาของผู้อื่นอาจมีคุณค่าและความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใน ซึ่งแสดงถึง

1. **การปรากฏและความเป็นจริง** บุคคลสองคนที่มีลักษณะภายนอกซึ่งอาจถูกมองว่าไม่น่าฟังประสงค์หรือเป็นที่รังเกียจ (กระจอก ค่อม ตาเหล่ มีต่อมที่ศีรษะ) ซึ่งทำให้ผู้ฟังไม่สามารถตัดสินได้ว่าใครคือ "อิลลิสเศรษฐี" ที่แท้จริง นี่ชี้ให้เห็นว่า การปรากฏภายนอกไม่ได้สะท้อนถึงความจริงหรือคุณค่าแท้จริงของบุคคล การตัดสินคนจากภายนอกอาจเป็นการบิดเบือนความเป็นจริง

2. **ความไม่แน่นอนและความคลุมเครือ** การที่ไม่สามารถระบุได้ว่าใครคืออิลลิสเศรษฐี แสดงถึงความคลุมเครือและความไม่แน่นอนที่มีอยู่ในโลกแห่งความจริง การไม่รู้ว่าใครเป็นอิลลิสเศรษฐี อาจสะท้อนถึงการที่มนุษย์ไม่สามารถรู้ความจริงทั้งหมดได้ และต้องยอมรับความไม่แน่นอนในชีวิต

3. **คุณค่าและความหมายในชีวิต** การเป็น "อิลลิสเศรษฐี" อาจเป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จหรือคุณค่าที่มองไม่เห็นจากภายนอกคนที่ดูเหมือนจะไม่มีคุณค่าหรือความสำเร็จในสายตาของผู้อื่นอาจมีคุณค่าและความหมายที่ซ่อนอยู่ภายใน 4. **การรู้แจ้งและการตัดสิน** การไม่รู้ว่าใครคืออิลลิสเศรษฐี อาจสะท้อนถึงมนุษย์ทั่วไปที่มีข้อจำกัดในการรับรู้และตัดสินสิ่งต่าง ๆ “คนทั้ง 2 คนเป็นคนกระจอกคนค่อม ตาเหล่เกิดต่อมที่ศีรษะ ข้าพระบาทไม่รู้ว่าคนไหนเป็นอิลลิสเศรษฐี?”

9. ขทริ้งคารชาดก (ขุ.ธ.อ.3/33) ชาดกสะท้อนถึงความสำคัญของการรักษาศีลธรรมและความซื่อสัตย์ในการดำเนินชีวิต แม้จะเผชิญกับความท้าทายและความยากลำบากใด ๆ ก็ไม่ยอมทิ้งหลักการของตนเอง และพร้อมที่จะทำความดีเสมอ ซึ่งแสดงถึง

1. **ความซื่อสัตย์และยึดมั่นในศีลธรรม** แม้จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด ก็จะไม่ยอมทำสิ่งที่ผิดหรือกรรมอันไม่ประเสริฐ สิ่งนี้แสดงถึงความตั้งใจที่มั่นคงและไม่อ่อนข้อในศีลธรรม “เราจะตกรรรมมีเท้าขึ้นเบื้องบนมีศีรษะลงเบื้องล่างก็ตาม เราจักไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ ขอเชิญท่านจงรับก้อนข้าวเถิด”

2. **การไม่ทำกรรมอันไม่ประเสริฐ** การกระทำอันไม่ประเสริฐมักหมายถึงการกระทำที่ผิดศีลธรรม ไม่ว่าจะการกระทำนั้นจะดูเหมือนง่ายหรือให้ผลประโยชน์ที่รวดเร็ว แต่ผู้ที่ยึดมั่นในปรัชญานี้จะไม่ยอมทำสิ่งดังกล่าว

3. **การยอมรับในความยากลำบากและการมีทัศนคติที่ดี** การกล่าวว่า “ขอเชิญท่านจงรับก้อนข้าวเถิด” เป็นการแสดงถึงการเชิญให้ผู้อื่นเข้าร่วมในการแบ่งปันอาหาร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการมี

น้ำใจและการทำความดีแม้ในยามยากลำบาก 4. **การยึดมั่นในหลักการ** ไม่ว่าจะต้องเจอความทุกข์ยาก หรือความเสี่ยงใด ๆ ผู้ที่ยึดมั่นในปรัชญานี้จะยังคงยึดมั่นในหลักการและความเชื่อของตน

10. โลกภูมิชาตก (ขุ.ธ.อ.1/118) ชาตกสะท้อนถึงกรรมและผลของกรรม (ผลของการกระทำ ทั้งดีและไม่ดี) และการใช้ชีวิตในอนาคต การให้ทานและทำบุญมีความสำคัญเพราะเป็นการสะสมบุญที่จะเป็นสิ่งที่พึ่งให้กับตนเองในอนาคต การกระทำบาปจะนำไปสู่ความทุกข์ทรมานในนรกซึ่งไม่สามารถหาที่สิ้นสุดได้ แต่การเกิดใหม่ในภพชาติที่ดี การเกิดเป็นมนุษย์เป็นโอกาสที่จะทำความดีและทำบุญเพื่อสร้างความสุขในอนาคต ซึ่งแสดงถึง

1. **การไม่ให้ทานและไม่สร้างที่พึ่งให้แก่ตน** “เมื่อโภคะทั้งหลายมีอยู่เราทั้งหลายไม่ได้ให้ทานไม่ได้ทำที่พึ่งให้แก่ตนเราจึงมีชีวิตเป็นอยู่ได้แสนยาก” สื่อถึงการไม่ทำบุญหรือไม่ให้ทานในช่วงที่มีทรัพย์สินสมบัติอยู่ การไม่ทำบุญนี้จะนำไปสู่ความทุกข์ยากในภายหลัง เพราะว่าการให้ทานถือเป็นการสะสมบุญและสร้างที่พึ่งพึ่งให้กับตนเองในอนาคต

2. **ความทุกข์ในนรก** “เมื่อเราทั้งหลายหมกหม่อมอยู่ในนรกตลอดหกหมื่นปีบริบูรณ์โดยประการทั้งปวงเมื่อไรที่สุดจักปรากฏ?” ผลของการกระทำที่ไม่ดี (บาป) ซึ่งนำไปสู่การตกนรกและต้องทุกข์ทรมานเป็นเวลานาน

3. **ที่สุดของความทุกข์ในนรก** “ดูกรชาวเราเอ๋ยที่สุดไม่มีที่สุดจักมีแต่ที่ไหนที่สุดจักไม่ปรากฏดูกรท่านผู้วิรุทุกข์เพราะในกาลนั้นทั้งเราและท่านได้กระทำบาปกรรมไว้แล้ว” ความไม่แน่นอนของการสิ้นสุดความทุกข์ในนรก ซึ่งการกระทำบาปที่ทำไว้ในอดีตเป็นสาเหตุที่ทำให้ต้องทุกข์ทรมาน

4. **การเกิดใหม่และการทำบุญ** “เราไปจากที่นี่ได้กำเนิดมนุษย์พอรู้จักภาษาแล้วจักเป็นคนสมบูรณ์ไปด้วยศีลจักทำกุศลให้มากทีเดียว” เป็นการสื่อถึงความหวังในการเกิดใหม่เป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นโอกาสในการทำความดี ทำบุญ และรักษาศีล

11. อลีนจิตตชาตก (ขุ.ธ.อ.4/3) ชาตกสะท้อนถึงการเปรียบเทียบเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีผู้นำหรือผู้สนับสนุนที่ดีในการบรรลุเป้าหมายทั้งทางโลกและทางธรรม โดยในแง่ของโลก การมีผู้นำที่ดีทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายทางวัตถุได้ ส่วนในแง่ของธรรม การมีเพื่อนดี (กัลยาณมิตร) ทำให้สามารถบรรลุเป้าหมายทางจิตวิญญาณคือการบรรลุนิพพานได้ ซึ่งแสดงถึง

1. **การเปรียบเทียบระหว่าง “เสนาหุมใหญ่อาศัยเจ้าอลีนจิตมีใจรีนเริงได้จับเป็นพระเจ้าโกศล” กับ “ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตรเป็นที่พึ่งอาศัย”** 1) **เสนาหุมใหญ่อาศัยเจ้าอลีนจิตมีใจรีนเริง** ได้จับเป็นพระเจ้าโกศล เสนาหุมไปถึงกลุ่มทหารหรือผู้ติดตาม ที่อาศัยการนำของเจ้าอลีน (เจ้าอลีนจิตมีใจรีนเริง) ซึ่งมีความกระตือรือร้นและมีความสุขในการกระทำการ พวกเขาสามารถจับพระเจ้าโกศลได้ ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่พอใจกับราชสมบัติของตนเอง 2) **ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยกัลยาณมิตรเป็นที่พึ่งอาศัย** ภิกษุที่มีเพื่อนดี (กัลยาณมิตร) เป็นที่พึ่งในการพัฒนา ความเพียร และการเจริญกุศลธรรม เพื่อมุ่งสู่การบรรลุ นิพพาน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างการนำของเจ้าอลินและการสนับสนุนของกัลยาณมิตร 1) เสนาหมู่ใหญ่อาศัยเจ้าอลิน การนำของเจ้าอลินทำให้เสนาหมู่ใหญ่สามารถกระทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่ได้ ในที่นี้คือการจับพระเจ้าโกศล การมีผู้นำที่มีพลังและความกระตือรือร้นทำให้เสนาหมู่ใหญ่มีความสามัคคีและสามารถบรรลุเป้าหมายได้ 2) ภิกษุผู้มีเพื่อนดี (กัลยาณมิตร) ภิกษุที่มีเพื่อนดีช่วยให้เกิดความเพียรและการเจริญกุศลธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการบรรลุธรรมและหลุดพ้นจากสังโยชน์ทั้งปวง จนถึงการบรรลุนิพพาน

3. เป้าหมายสูงสุดทั้งสองฝ่าย 1) เสนาหมู่ใหญ่และเจ้าอลิน การกระทำของเสนาหมู่ใหญ่และเจ้าอลินมีเป้าหมายในการยึดและครอบครองสิ่งที่เป็นความสำเร็จทางโลก เช่น ราชสมบัติ 2) ภิกษุและกัลยาณมิตร การกระทำของภิกษุและกัลยาณมิตรมีเป้าหมายในการบรรลุธรรมและหลุดพ้นจากโลกีย์ธรรม เพื่อมุ่งสู่การบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขและความสงบทางจิตใจ

4. การบรรลุเป้าหมาย 1) เสนาหมู่ใหญ่จับพระเจ้าโกศล การจับพระเจ้าโกศลเป็นการบรรลุเป้าหมายของเสนาหมู่ใหญ่ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสามารถในการกระทำสิ่งที่ยิ่งใหญ่ 2) ภิกษุบรรลุนิพพาน การบรรลุนิพพานเป็นการบรรลุเป้าหมายของภิกษุ ซึ่งเป็นการหลุดพ้นจากสังโยชน์ทั้งปวงและได้รับความสุขอันเกษมจากโยคะ

12. มหาปทุมชาดก (ขุ.ธ.อ.6/49) ชาดกสะท้อนถึงหลักการและปรัชญาในการปกครองของกษัตริย์อย่างยุติธรรมและรอบคอบ ความสำคัญของการตัดสินใจที่ถูกต้องและสมดุลในอารมณ การมีความรู้และความเข้าใจในสถานการณ์ และการมีคุณธรรมในการปกครองเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชนและความมั่นคงของราชสมบัติ ซึ่งแสดงถึง

1. **การตัดสินใจโดยไม่พิจารณา** พระราชาที่ตัดสินใจลงโทษโดยไม่พิจารณาหรือเห็นโทษของผู้อื่นก่อนแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการวินิจฉัยที่รอบคอบ การตัดสินใจโดยไม่พิจารณาอาจนำไปสู่ความผิดพลาดและอันตราย ความหมายทางอภิปรายอาจหมายถึงการรับรู้และการตัดสินใจที่แท้จริงนั้นต้องมีการสะท้อนและตรวจสอบสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด *“กษัตริย์พระองค์ใดยังไม่ทันพิจารณาแล้วทรงลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์นั้นชื่อว่าย่อมกลืนกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนามเหมือนคนตาบอดกลืนกินอาหารพร้อมด้วยแมลงวันฉะนั้น”*

2. **ความสำคัญของการพิจารณาอย่างรอบคอบ** การเปรียบเทียบการลงโทษที่ไม่พิจารณาก่อนเหมือนกับกรกลืนกินอาหารพร้อมด้วยหนามหรือแมลงวัน สะท้อนถึงการไม่ใส่ใจต่อความละเอียดอ่อนของสถานการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่นักอภิปรายจะถามว่าความเป็นจริงและความยุติธรรมนั้นควรมีการพิจารณาอย่างไร และสิ่งที่เราต้องรู้ก่อนที่จะตัดสินใจ

3. **การปกครองที่ยุติธรรม** พระราชาที่ลงโทษผู้ไม่ควรลงโทษและไม่ลงโทษผู้ควรลงโทษเปรียบเทียบกับคนเดินทางที่ไม่รู้ว่าเส้นทางนั้นราบเรียบหรือไม่ สื่อถึงการไม่สามารถรับรู้ถึงความจริงหรือธรรมชาติของสถานการณ์อย่างแท้จริง ความหมายทางอภิปรายคือการถามถึงวิธีที่เราสามารถทราบและประเมินความจริงและความถูกต้องได้

4. **การพิจารณาเหตุผลในการลงโทษ** พระราชาที่สามารถเห็นเหตุที่ควรลงโทษและไม่ควรลงโทษ และพิจารณาโดยละเอียดก่อนที่จะตัดสินใจ สะท้อนถึงการมีความรู้และการตัดสินใจที่มีฐานอยู่บนความเป็นจริง ความหมายทางอภิปรัชญาคือการสอบถามถึงความรู้และการพิจารณาที่แท้จริงนั้น มีองค์ประกอบอย่างไร

5. **การรักษาสมดุลในการปกครอง** พระราชาที่มีพระทัยอ่อนเกินไปหรือกล้าเกินไปไม่สามารถดำรงอยู่ในอำนาจได้ ต้องมีการรักษาสมดุลระหว่างความอ่อนโยนและความเข้มแข็ง สื่อถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะต่าง ๆ ในการตัดสินใจและการปกครอง ความหมายทางอภิปรัชญาคือการถามถึงวิธีการที่คุณลักษณะต่าง ๆ ในตัวเราส่งผลต่อการมีอยู่และการกระทำของเราในโลก *“กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนโยนโดยส่วนเดียวหรือมีพระทัยกล้าโดยส่วนเดียวก็ไม่อาจที่จะดำรงพระองค์ไว้ในอิสริยยศที่สูงใหญ่ได้เพราะเหตุนี้กษัตริย์ไม่พึงประพฤติดุเหตุทั้งสองคือพระทัยอ่อนเกินไปและกล้าเกินไป”*

13. อุดมคติ (ขุ.ธ.อ.4/142) ชาตคสสะท้อนถึงความสำคัญของการเคารพและการคุ้มครองที่สูงที่สุดของสิ่งที่ถือเป็นมหาทานและความเป็นจริงที่มีอยู่ของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งเป็นแง่มุมที่เชื่อมโยงกับความรู้สึกของความเคารพและการเข้าใจความเป็นอยู่ในโลกแบบลึกซึ้ง ซึ่งแสดงถึง

1. **การเคารพความเป็นอยู่ของสิ่งใด** การเคารพและปกป้องความเป็นอยู่ของพระยานาค ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่าและมีสิทธิ์ในฐานะของตัวเอง ความเคารพนี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นถึงความเคารพและคุ้มครองต่อเพียงผู้ใดเท่านั้น แต่ยังเป็นการยืนยันถึงความเคารพและคุ้มครองของความเป็นอยู่และธรรมชาติของสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ *“พระยานาคประเสริฐกว่างูทั้งหลายพระยานาคต้องการจะพ้นไปจากสำนักของข้าพเจ้าแปลงเพศเป็นดุจท่อนแก้วมณีเข้าไปอยู่ภายในผ้าเปลือกไม้ ข้าพเจ้าเคารพยำเกรงเพศของพระคุณเจ้าซึ่งเป็นเพศประเสริฐนัก แม้จะทิวก็ไม่อาจจะจับนาคซึ่งเข้าไปอยู่ภายในผ้าเปลือกไม้นั้นออกมาได้”*

2. **ความพิเศษและการพิจารณาที่สูงที่สุด** การเคารพและปกป้องความเป็นอยู่ของสิ่งใดก็ไม่เพียงแต่แสดงถึงการปกป้องทางเดียว แต่ยังเป็นการพิจารณาความพิเศษและการคุ้มครองที่สูงที่สุดที่ควรมีต่อสิ่งนั้น ความเคารพและการพิจารณาที่สูงที่สุดของสิ่งที่ถือเป็นสัมมาคารวะ

3. **การยับยั้งและการเผชิญหน้ากับความเป็นอยู่ที่เป็นศัตรู** การยับยั้งและการเผชิญหน้ากับความเป็นอยู่ที่เป็นศัตรูหรือสิ่งที่น่าเกรงขาม ซึ่งอาจต้องการการจัดการอย่างรอบคอบและความสำคัญในการเคารพเพศของนาค ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสหรือปกป้องโดยตรงได้

1. **จุฬารุคคชาตค** (ขุ.ธ.อ.8/30-31) ชาตคสะท้อนถึงคุณค่าของความเป็นจริงและการตระเตรียมตัวที่ถูกต้องในชีวิตประจำวันและการตัดสินใจที่ดี ซึ่งเป็นหัวใจที่สำคัญของความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ ซึ่งแสดงถึง

1. **ความเคารพต่อความเป็นจริงและความสำคัญของการตระเตรียมตัว** ความสำคัญของการตระเตรียมตัวอย่างถูกต้องและเหมาะสมก่อนการกระทำใด ๆ ทั้งการทำผิดพลาดหรือการละเมิดสิ่ง

มีค่า “โทษของผู้อื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก เจ้านั้นแหละเสื่อมจากผ้าและชายชูแล้ว ชบเขาแม้กว่าเราเสียอีก” เป็นการยืนยันว่าความเตรียมพร้อมที่ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จและความเป็นศัตรูที่มีค่า การเตรียมตัวเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการกระทำใด ๆ

2. **การเคารพและความเท่าเทียมในการตัดสินใจ** ความสำคัญของการเคารพและการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการเคารพถึงความเท่าเทียมในการตัดสินใจ เช่น การพิจารณาและรับฟังความเห็นจากผู้อื่นก่อนการตัดสินใจ “*แน่ะพระยาเนื้อชาติข่มพุกะท่านกล่าวอย่างใดข้อนี้ก็เป็นอย่างนั้นฉันไปจากที่นี่แล้วจักเป็นหญิงอยู่ในอำนาจของผ้า*” การเป็นภาคเสมอในการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อผู้อื่น

3. **การปฏิบัติตามความเป็นจริงและความสามารถ** ความสำคัญของการปฏิบัติตามความเป็นจริงและความสามารถของตัวเอง การปฏิบัติตามความเป็นจริงและความสามารถที่มีอยู่เป็นสิ่งสำคัญที่จะสามารถแสวงหาความสำเร็จและความมั่นคงในชีวิตได้อย่างเป็นอิสระ

6. **โครชาดก (ขุ.ธ.อ.8/118)** ชาตกสะท้อนถึงความสำคัญของการเป็นตัวตนแท้จริงและการพึงพอใจในตัวเอง นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงความสำคัญของการเคารพสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตในสิ่งแวดล้อมของเรา ด้วยลักษณะการเลือกที่เป็นธรรมชาติและตรงไปตามคุณค่าที่เป็นอยู่เอง ซึ่งแสดงถึง

1. **ความสำคัญของตัวตนแท้จริง** การเป็นสมณะหรือตัวตนของตนเองมีความสำคัญมากกว่าการเข้าร่วมกับกลุ่มหรือการต้องการให้ตัวเองเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มบางอย่าง โดยสมณะซีพราหมณ์ผู้ไม่ส้ารวมกาย วาจา ใจ

2. **การปฏิเสธทางที่ไม่เป็นตัวตน** การที่ฤๅษีใช้ไม้ขี้วางเพื่อฆ่าผู้อื่น หรือการใช้ของภายนอก เช่น ขวานและหนังสือ ซึ่งไม่มีประโยชน์และไม่ตรงกับความเป็นตัวตนใด ๆ เลย ไม่เหมาะสมความเป็นตัวตนของการครองตนเป็นฤๅษี

3. **การเลือกทางที่ดีที่สุด** การเลือกที่จะไม่เข้าไปหาฤๅษีตามคำเชื้อเชิญ โดยเห็นว่าการเข้าไปกินน้ำมันและเกลือของฤๅษีจะไม่มีประโยชน์ เลือกทางที่ดีที่สุดสำหรับตัวเอง ซึ่งเป็นการเสนอแนวคิดที่ชัดเจนและเข้าใจได้ง่ายว่าตัวเองจะเลือกอะไรที่เป็นประโยชน์แก่ตัวเองในทางที่แท้จริง ทำให้ไม่หลงกลฤๅษี

จากการวิเคราะห์อภิปรายจากชาตกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เราเข้าใจถึงแนวคิดเชิงลึกที่สอนเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และการหลุดพ้น การทำความเข้าใจเหล่านี้จะช่วยให้เราเห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นของปรัชญาพุทธศาสนา และการปฏิบัติธรรมที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ธรรมชาติของการเกิดและการตาย** : ชาตกหลายเรื่องมุ่งเน้นที่การเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในพุทธศาสนา กล่าวถึงกระบวนการเกิดใหม่หลังการตายและการมีอยู่ของวิญญาณหรือจิตที่ย้ายผ่านจากชีวิตหนึ่งไปยังชีวิตถัดไป

2. กรรมและวิบาก: หลักกรรม เป็นหัวใจสำคัญของชาดก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลในชีวิตนี้ที่ส่งผลต่ออนาคต หลักการนี้มีลักษณะเชิงอภิปรายเพราะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลกระทบบทที่ไม่อาจเห็นได้ในทันที แต่ส่งผลในชีวิตปางหน้าหรือชีวิตถัดไป

3. การบรรลุธรรมและนิพพาน : หลายเรื่องในชาดกมุ่งเน้นการบรรลุธรรมและการหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา แนวคิดนี้เชิงอภิปรายเพราะกล่าวถึงสภาพการมีอยู่ที่เหนือกว่าความเป็นจริงในโลกวัตถุ

4. ธรรมชาติของจิตและความรู้: ชาดกบางเรื่องแสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของจิตและความรู้ของมนุษย์ ว่าจิตสามารถพัฒนาไปสู่ความรู้แจ้งและความบริสุทธิ์ได้ผ่านการฝึกฝนและการปฏิบัติธรรม

5. โลกและจักรวาล: เรื่องราวในชาดกบางส่วนมีการกล่าวถึงลักษณะของโลกและจักรวาลว่าเป็นที่เกิดของสิ่งมีชีวิตที่ต้องเผชิญกับทุกข์และสุข มีการพูดถึงสวรรค์และนรกซึ่งเป็นสถานที่ที่จิตวิญญาณจะไปสู่ตามกรรมที่ได้ทำ

4.2 ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวญาณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ญาณวิทยา (Epistemology) ว่าด้วยพหุญาณและความรู้ระดับต่าง ๆ มีความรู้ระดับวิญญานเป็นต้นและความรู้โพธิญาณเป็นที่สุดความรู้ทางประสาทสัมผัสเชื่อถือได้หรือไม่เหตุผลเข้าถึงความจริงได้หรือไม่ความรู้มีอยู่หรือไม่หากมีอยู่มนุษย์สามารถแสวงหาความรู้ได้หรือไม่ความรู้แน่นอนตายตัวหรือเปลี่ยนแปลงโดยวิเคราะห์แนวคิดเชิงญาณวิทยาจากเนื้อหาชาดกเรียงตามลำดับที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

1. ฉันทันตชาดก (ขุ.ธ.อ.1/74) ชาดกสะท้อนถึงการเรียนรู้ถึงการสอนเรื่องราวทางธรรมะและการเข้าใจสภาพจิตใจและเหตุการณ์ของมนุษย์ ผ่านการเล่าเรื่องพญาช้างและพระนางสุภัททาในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการแพ้พระครรรค์ ความฝัน และการฆ่าช้างเพื่อเอางา สามารถสรุปเป็นญาณวิทยาได้ดังนี้

1. การรู้แจ้งจากความฝัน ความฝันของพระนางสุภัททาแสดงให้เห็นถึงการรับรู้และการแสวงหาความหมายในสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องได้หรือมีในโลกแห่งความเป็นจริง การตีความความฝันเป็นการรับรู้ที่อาจเชื่อมโยงกับความต้องการหรือความรู้สึกภายใน “ข้าแต่พระมหากษัตริย์เจ้าหม่อมฉันแพ้พระครรรค์โดยการแพ้พระครรรค์เป็นเหตุให้หม่อมฉันฝันเห็นสิ่งที่ไม่ได้ง่าย”

2. การเรียนรู้จากธรรมชาติและสัตว์ นายพรานเรียนรู้และเข้าใจพฤติกรรมของช้างและธรรมชาติรอบตัวเพื่อทำภารกิจให้สำเร็จ การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมและการใช้อุบายเพื่อประสบความสำเร็จเป็นตัวอย่างของการรับรู้ผ่านประสบการณ์ตรง “นายพรานผู้กระทำการอันชั่วช้าขุดหลุมเอากะดานปิดเสร็จแล้วสอดธนูเข้าไว้เอาลูกธนูลูกใหญ่ยิงพญาช้างซึ่งมายืนอยู่ข้างหลุมของตน”

3. การรู้แจ้งภายในของพญาช้าง พญาช้างมีความรู้สึกต่อผ้ากาสาวพัสตร์ และมีความเข้าใจถึงการเป็นสัตว์บุรุษที่ไม่ควรทำลายความบริสุทธิ์ของศาสนา นี่เป็นการรู้แจ้งทางจิตวิญญาณที่นำไปสู่การยอมรับชะตากรรมของตน “พญาช้างฉันทันต์เอาเท้ากระชอนดินด้วยคิดว่าจักข้ามันเสียแต่ได้เห็นผ้ากาสาวพัสตร์อันเป็นธงชัยของฤๅษีทั้งที่ได้รับความทุกข์ก็เกิดความรู้สึกว่าธงชัยแห่งพระอรหันต์อันสัตว์บุรุษไม่พึงทำลาย”

2. จุดหลังสขาดก ซาดกสะท้อนถึงการเรียนรู้ความสำคัญของการปกครองด้วยธรรม การให้ความสำคัญกับประโยชน์ของผู้อื่น และการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองสอนหลักธรรมและคุณค่าทางจริยธรรม โดยให้ความสำคัญกับความภักดี การเสียสละ และการมีคุณธรรมเป็นหลัก การมองเห็นคุณค่าในผู้อื่นและการยอมรับชะตากรรมอย่างมีศีลธรรมทำให้เรื่องนี้เป็นแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าทางปรัชญาและศีลธรรม สามารถสรุปเป็นญาณวิทยาได้ดังนี้

1. ความเป็นสหายและความภักดี (Loyalty and Friendship) ความสัมพันธ์ระหว่างพระยาหงส์ตรฐและหงส์สุมุขะแสดงถึงความภักดีที่ไม่หวังผลตอบแทน หงส์สุมุขะเลือกที่จะอยู่เคียงข้างพระยาหงส์ตรฐแม้ในเวลาที่ยากลำบาก นี่เป็นการยืนยันถึงความสำคัญของความเป็นสหายที่แท้จริงซึ่งเป็นคุณธรรมที่สูงส่งและควรค่าแก่การยกย่อง

2. การเสียสละ (Sacrifice) หงส์สุมุขะเสนอตัวเองแทนพระยาหงส์ตรฐซึ่งเป็นการเสียสละที่ยิ่งใหญ่ แนวคิดนี้แสดงถึงความเป็นผู้มีจริยธรรมและความมุ่งมั่นในความถูกต้อง โดยมองว่า "ความตายพร้อมกับพระองค์หรือว่าเป็นอยู่เว้นจากพระองค์ความตายนั้นแลประเสริฐกว่า" นี่เป็นการสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับคุณธรรมมากกว่าชีวิตส่วนตัว

3. ความไม่ยอมแพ้ต่อชะตากรรม (Resilience) แม้ว่าพระยาหงส์ตรฐจะติดบ่วงหงส์สุมุขะก็ไม่ได้ละทิ้งหรือยอมแพ้ แต่เลือกที่จะต่อสู้เพื่อให้พระยาหงส์ตรฐรอดพ้น นี่เป็นการแสดงถึงการไม่ยอมแพ้ต่อชะตากรรมและความหวังที่ไม่ลดละ

4. การมองเห็นคุณค่าในคุณธรรม (Valuing Virtue) นายพรานที่เข้าใจและเลื่อมใสในความดีของหงส์สุมุขะจึงปล่อยพระยาหงส์ตรฐ นี่แสดงให้เห็นว่าการมองเห็นและยอมรับคุณธรรมในผู้อื่นสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของตนเองได้

5. การเชื่อมโยงกับธรรมชาติและชะตากรรม (Connection with Nature and Fate) สะท้อนถึงความเชื่อในชะตากรรมและการยอมรับว่า "เมื่อใดมีความเสื่อมเมื่อนั้นสัตว์แม่เข้าใกล้ข่ายหรือบ่วงก็ไม่รู้สึกในเมื่อถึงคราวจะสิ้นชีวิต" ซึ่งแสดงถึงการเชื่อมโยงกับธรรมชาติและยอมรับความเป็นไปของชีวิต

6. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง (Ruler and the Ruled) บทสนทนาระหว่างพระยาหงส์ตรฐกับพระราชแสดงถึงความสำคัญของการปกครองด้วยธรรม การให้ความสำคัญกับประโยชน์ของผู้อื่น และการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง

3. นทีจรกษาดก (วีรกษาดก) (ขุ.ธ.อ.1/134) ชาดกษะท่อนถึงการรับรู้ การสื่อสาร การแบ่งปันความรู้ ความเข้าใจในสภาพแวดล้อม และการอธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามความเชื่อและความรู้ของผู้พูด การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การรับรู้และการสื่อสาร การรับรู้และการสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับบกสวัญฤกะ โดยการบอกเล่าความจริงเกี่ยวกับบกที่ผู้พูดมีความรู้ อันแสดงถึงการใช้ภาษาสื่อสารความหมายและข้อมูลให้ผู้อื่นรับรู้

2. ความรู้และความจริง มีการแบ่งปันข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานะของบกสวัญฤกะ ความรู้ที่เกี่ยวกับชีวิตและการตายของบกนั้นถูกสื่อสารให้กับอีกฝ่าย ซึ่งเป็นการนำเสนอความจริงที่ผู้พูดรู้สึกว่าเป็นต้องบอกกล่าว

3. การตระหนักรู้ในสภาพแวดล้อมและผลกระทบ การรับรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อม เช่น การที่บกถูกสาหร่ายพันคอตาย สะท้อนถึงความเข้าใจในสภาพแวดล้อมและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมชาติ

4. ความเชื่อและการอธิบายเหตุการณ์ มีการแสดงความเชื่อเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของบกสวัญฤกะที่เกี่ยวข้องได้ทั้งทางน้ำและทางบก และการบริโภคพลาสติกเป็นนิจ ข้อมูลเหล่านี้แสดงถึงความเข้าใจและการอธิบายพฤติกรรมของบกตามความเชื่อของผู้พูด

4. กันทลชาดก (ขุ.ธ.อ.1/135) ชาดกษะท่อนถึงการรับรู้และจำแนกแยกแยะสิ่งแวดลอม ความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิต การตระหนักรู้ถึงความเสี่ยงและผลกระทบ และการอธิบายและตีความเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของบกหัวขวาน การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การรับรู้และการจำแนกแยกแยะสิ่งแวดลอม แสดงถึงการรับรู้และการจำแนกแยกแยะระหว่างต้นไม้ที่มีใบละเอียดและหนาม กับต้นไม้ที่ไม่มีหนาม รวมถึงการสังเกตพฤติกรรมของบกหัวขวานที่เจาะไม้แห้งและไม้แ่กน ซึ่งเป็นการรับรู้สิ่งแวดลอมและการปรับตัวต่อสภาพแวดลอมที่แตกต่างกัน

2. ความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิต บกหัวขวานมีประสบการณ์ในการเจาะไม้แห้งที่ไม่มีแ่กนมาก่อน แต่เมื่อพบต้นตะเคียนซึ่งเป็นไม้แ่กนทำให้เกิดการทำลายสมองศีรชะ ข้อนี้แสดงถึงความรู้และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตของบกหัวขวานที่สะท้อนถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์

3. การตระหนักรู้ถึงความเสี่ยงและผลกระทบ การตระหนักรู้ถึงความเสี่ยงในการเจาะไม้แ่กนที่สามารถทำลายสมองศีรชะได้ ซึ่งเป็นการเข้าใจผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำของบกหัวขวาน และการพิจารณาถึงความเสี่ยงในการดำเนินชีวิต

4. การอธิบายและการตีความเหตุการณ์ การอธิบายถึงเหตุการณ์ที่บกหัวขวานเจาะไม้แห้งมาก่อนและพบเจอไม้แ่กนในภายหลัง แสดงถึงการตีความเหตุการณ์และการอธิบายการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของบกหัวขวาน รวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น

5. วิโรจนชาตก (ขุ.ธ.อ.1/135) ชาตกสะท้อนถึงการรู้จักตัวเอง เข้าใจถึงขอบเขตและความสามารถของตน การประเมินค่าและการตัดสินใจที่เหมาะสม และการเรียนรู้จากความผิดพลาดเพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การรับรู้ความสามารถและขอบเขตของตนเอง สุนัขจึงจอกพยายามเลียนแบบพญาไกรชรราชสีห์ โดยไม่พิจารณาถึงความสามารถและข้อจำกัดของตนเอง ซึ่งนำไปสู่ผลที่เลวร้าย การไม่รู้จักขอบเขตและความสามารถของตนเองอาจนำไปสู่ความผิดพลาดและภัยอันตราย

2. การรู้จักประเมินตนเองและผู้อื่น การประเมินค่าตนเองและผู้อื่นอย่างถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญ การรู้จักว่าตนเองอยู่ในระดับใดและควรทำอะไรจึงจะเหมาะสมจะช่วยให้เราสามารถตัดสินใจได้อย่างชาญฉลาดและไม่เกิดปัญหาตามมา

3. ความเป็นจริงของการเลียนแบบ การเลียนแบบผู้อื่นโดยไม่เข้าใจในบริบทและข้อจำกัดของตนเอง เป็นการหลอกลวงตัวเอง ซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่ความล้มเหลว ความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบนั้นจึงควรพิจารณาให้ละเอียดและรอบคอบ

4. การเรียนรู้จากความผิดพลาด เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสุนัขจึงจอกเป็นบทเรียนที่สำคัญในการตระหนักถึงผลลัพธ์ที่เกิดจากการกระทำของตน ความผิดพลาดเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้และเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญที่ช่วยให้เราเติบโตและพัฒนา

6. กุรุคมคชาตก (ขุ.ธ.อ.1/135) ชาตกสะท้อนถึงการรู้จักการประเมินสถานการณ์ การเรียนรู้จากประสบการณ์ ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการตัดสินใจเลือกทางที่เหมาะสมทั้งหมดนี้ช่วยให้เราสามารถเผชิญกับปัญหาและแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. การประเมินสถานการณ์และการตัดสินใจ กวางที่ติดบ่วงนายพรานแต่สามารถประเมินสถานการณ์และหาทางออกจากปัญหาได้ โดยอาศัยความช่วยเหลือจากเพื่อนร่วมทาง แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการตัดสินใจที่ถูกต้องและการประเมินสถานการณ์อย่างรอบคอบ

2. การเรียนรู้จากประสบการณ์ การที่กวางบอกว่า "เราผู้เป็นกวางรู้แล้ว" แสดงถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมา การเรียนรู้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นช่วยให้เราเติบโตและมีปัญญาในการเผชิญกับปัญหาในอนาคต

3. ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างกวาง เต่า และนกกระเต็น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีเพื่อนที่ดีและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความรู้ที่เกิดจากการทำงานร่วมกันและการช่วยเหลือกันสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพ

4. การเลือกทางที่ดีและเหมาะสม การที่กวางตัดสินใจที่จะไปสู่มะลิต้นอื่น เพราะไม่ชอบใจผลของมะลิต้นเดิม แสดงถึงการตระหนักถึงทางเลือกและการเลือกทางที่เหมาะสมและดีที่สุดสำหรับตนเอง การมีความรู้และการประเมินทางเลือกเป็นสิ่งสำคัญในการตัดสินใจที่ดี

7. อุภโตภักฐชาดก (ขุ.ธ.อ.1/135) ชาดกสะท้อนถึงการรับรู้ถึงความโลภและผลเสียของมัน การคาดหวังและการบริหารความเสี่ยง การพิจารณาผลกระทบของการกระทำที่ไม่รอบคอบ และการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลลัพธ์ ทั้งหมดนี้ช่วยให้เราสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีสติและรอบคอบมาก การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การรับรู้ถึงความโลภและผลเสียของมัน** นายพรานเปิดผู้มีความโลภหวังจะได้ลาภแต่กลับได้รับผลที่เสียหายทั้งทางน้ำและทางบก แสดงให้เห็นถึงการรับรู้ถึงความโลภที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต ความโลภสามารถทำให้เราตัดสินใจผิดพลาดและนำไปสู่ความล้มเหลวในที่สุด

2. **การคาดหวังและการบริหารความเสี่ยง** การที่นายพรานหวังคิดหวังลาภก่อนได้ลาภเป็นตัวอย่างของการคาดหวังที่ไม่มีการบริหารความเสี่ยงอย่างเหมาะสม การทำอะไรก็ตามที่คาดหวังผลลัพธ์ที่ดีโดยไม่พิจารณาถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจะนำมาซึ่งความเสียหายและความผิดหวัง

3. **ผลกระทบของการกระทำที่ไม่รอบคอบ** การที่นายพรานเปิดได้รับผลกระทบหลายด้าน เช่น ตาแตก ฝ่าหาย และการทะเลาะกับเพื่อนบ้าน เป็นการสอนถึงผลของการกระทำที่ไม่รอบคอบและการไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา การทำอะไรก็ตามต้องพิจารณาผลกระทบทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเพื่อป้องกันความเสียหาย

4. **ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลลัพธ์** การที่รุกขเทวดากล่าวเตือนนายพรานเปิดเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลลัพธ์ การกระทำที่มุ่งหวังลาภโดยไม่คิดถึงผลกระทบจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ การรู้จักประเมินและวิเคราะห์การกระทำและผลลัพธ์เป็นสิ่งสำคัญในญาณวิทยา

8. สุวชาดก (ขุ.ธ.อ.2/114) ชาดกสะท้อนถึงการยึดมั่นในมิตรภาพและความซื่อสัตย์ มีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ มีวิสัยทัศน์ที่ยาวนาน และรู้จักประเมินคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนี้ช่วยให้เรามีชีวิตที่มีคุณค่าและความสุขในระยะยาว การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การยึดมั่นในมิตรภาพและความซื่อสัตย์** พญานกแขกเต้าแสดงถึงความยึดมั่นในมิตรภาพและความซื่อสัตย์ ถึงแม้ต้นไม้จะไม่มีผลแล้ว แต่พญานกแขกเต้าก็ยังยินดีที่จะอยู่กับต้นไม้เดิม เพราะเคยได้รับผลประโยชน์จากต้นไม้ในอดีต การยึดมั่นในความสัมพันธ์และความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ยั่งยืน

2. **ความสำคัญของความพอใจในสิ่งที่มีอยู่** พญานกแขกเต้าถึงแม้จะอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่เอื้ออำนวย แต่ก็ยังพอใจในสิ่งที่มีอยู่ การมีมกน้อยสันโดษและรู้จักพอเพียงในสิ่งที่มี เป็นแนวคิดที่ส่งเสริมความสุขและความสงบภายในใจ

3. **การมีวิสัยทัศน์ที่ยาวนาน** การที่พญานกแขกเต้ายังคงอยู่ที่ต้นไม้เดิมแม้ไม่มีผลแล้ว แสดงถึงการมองเห็นคุณค่าในระยะยาวและการรักษาความสัมพันธ์ที่ดี การมีวิสัยทัศน์ที่ยาวนานและการ

ไม่ทั้งความสัมพันธ์เก่าเพียงเพราะเหตุผลเฉพาะหน้า เป็นสิ่งที่ทำให้เราได้รับความเคารพและศรัทธาจากผู้อื่น

4. การรู้จักประเมินคุณค่าที่แท้จริง พยานกแบกเต้าแสดงให้เห็นถึงการรู้จักประเมินคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ แม้ต้นไม้จะแห้งผุ แต่ยังคงมีคุณค่าในด้านความทรงจำและความผูกพัน การรู้จักประเมินคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ทำให้เราสามารถมองเห็นและรักษาคุณค่าที่ไม่เพียงแต่ในด้านวัตถุ แต่ยังในด้านจิตใจและความสัมพันธ์

9. กฎูทสกขาดก (ขุ.ธ.อ.3/118) ขาดกสะท้อนถึงความสำคัญของปัญญาในการดำเนินชีวิต การมีจิตใจที่มั่นคงและซื่อสัตย์ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เราสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จ การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. ความสำคัญของปัญญาในการดำเนินชีวิต วานรมีลักษณะภายนอกเหมือนมนุษย์แต่ขาดปัญญา การที่นกกขมึ้นกล่าวถึงความสำคัญของปัญญาแสดงให้เห็นว่าปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดและเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างชีวิตที่ดี การมีปัญญาทำให้เราสามารถตัดสินใจและดำเนินชีวิตได้อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์

2. การมีจิตใจที่มั่นคงและไม่กลับกลอก นกกขมึ้นเตือนวานรว่าผู้ที่มีจิตไม่มั่นคงและมักประทุษร้ายมิตรย่อมไม่มีความสุข ความมั่นคงในจิตใจและการรักษาความซื่อสัตย์ต่อมิตรเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำมาซึ่งความสุขและความสำเร็จในชีวิต

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม นกกขมึ้นแนะนำวานรให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมที่ไม่เหมาะสมและสร้างที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันความหนาวและลม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมเป็นสิ่งที่จำเป็นในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ การเปิดใจรับคำแนะนำและเปลี่ยนแปลงตัวเองเป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จและความสุขได้

4. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา การที่นกกขมึ้นแนะนำวานรให้สร้างกระท่อมแสดงถึงการใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาที่พบ การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาและหาทางออกที่เหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เราสามารถเผชิญกับความท้าทายต่าง ๆ ในชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10. สาลิตตกขาดก (ขุ.ธ.อ.1/161) ขาดกสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างการเคารพศิลปะ, การพัฒนาชุมชนผ่านศิลปะ, ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะและศาสนา, และการกระตุ้นให้มีสำนักสูงในสิ่งมีชีวิตและศิลปะทั้งหมดในชุมชน การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. ความสำคัญของการเคารพศิลปะ การดีดมูลแพะเป็นการเคารพศิลปะและสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงถึงความยำเกรงศิลปะและวัฒนธรรมของชนชาติ การเคารพศิลปะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม

2. **การพัฒนาชุมชนผ่านศิลปะ** การได้รับหมู่บ้านเป็นรางวัลแสดงถึงศักยภาพที่ศิลปะสามารถทำให้ชุมชนเจริญรุ่งเรืองได้ การสนับสนุนและเข้าใจศิลปะช่วยสร้างสังคมที่มีความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3. **ความเชื่อมโยงระหว่างศิลปะและศาสนา** การทอดพระเนตรบุรุษเปลี่ยได้บ้านสวยทั้ง 4 ทิศเป็นการเชื่อมโยงระหว่างศิลปะและศาสนาที่เสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสุขในชีวิตของคนในชุมชน

4. **การกระตุ้นให้มีสำนึกสูง** การพูดถึงคุณค่าของศิลปะและการตีตมูลแพะเป็นการกระตุ้นให้ผู้คนมีสำนึกสูงในการรักษาศิลปะและความเคารพต่อสิ่งมีชีวิตที่มีคุณค่า

11. อุปสาพหกชาดก (ขุ.ธ.อ.3/279) ชาดกสะท้อนถึงความเชื่อในความจริงของการตายและความเป็นอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในโลก การสังเกตและเข้าใจความเชื่อและศาสนาในแง่มุมของการตายและชีวิต การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การพูดถึงธรรมชาติของการตาย** ข้อความย้ำให้เห็นถึงความไม่หลบหลีกได้ของการตายในโลก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและ การดำเนินชีวิตของทุกสิ่งมีชีวิต.

2. **ความสัมพันธ์ระหว่างความจริงและความเป็นอยู่** ความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่เคยตายไม่มีในโลก เชื่อมโยงกับความจริงที่สิ่งทุกอย่างจะมีวันตาย ความเป็นอยู่และการสิ้นสุดของสิ่งต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของโลก.

3. **การสร้างความรู้เข้าใจในศาสนาและจริยธรรม** พระโพธิสัตว์นำพราหมณ์นี้มาใช้สอนเรื่องจริยธรรมและความรู้ในศาสนาว่าความเป็นอยู่และการตายเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมและการพึ่งพาต่อศาสนา.

4. **การเชื่อมโยงระหว่างปรัชญาและชีวิตประจำวัน** พราหมณ์เหล่านี้เสนอให้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับประสบการณ์ชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งสร้างความเข้าใจและความรู้ในการตอบสนองกับความจริงและการตายในฐานะของมนุษย์

12. พัพพชาดก (ขุ.ธ.อ.4/43) ชาดกสะท้อนถึงความสำเร็จของการต่อสู้กับอำนาจที่เข้มงวดคุณค่าของการช่วยเหลือและการสร้างความเข้าใจผ่านศิลปะ และการเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การสื่อสารทางศิลปะ** การเป็นช่างสลักหินของพระโพธิสัตว์แสดงถึงความสามารถในการสื่อสารผ่านศิลปะ ซึ่งเป็นทักษะที่มีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจและการร่วมมือในชุมชน

2. **การต่อสู้กับอำนาจ** การช่วยนางหนูพ้นจากอำนาจแมวแสดงถึงความกล้าหาญและการต่อต้านอำนาจที่เข้มงวด ซึ่งเป็นตัวอย่างในการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมและความเท่าเทียมในชุมชน

3. **คุณค่าของการช่วยเหลือ** การทำให้นางหนูพ้นจากอันตรายแสดงถึงคุณค่าของการช่วยเหลือและการสนับสนุนซึ่งเป็นฤดูกาลของศิลปะที่สำคัญที่ช่วยสร้างสังคมที่แข็งแกร่งและสันติภาพ.

4. **การเรียนรู้จากประสบการณ์** การได้รับทรัพย์สินสมบูรณ์เป็นทุนจากการช่วยเหลือนั้น เสริมสร้างการเรียนรู้และประสบการณ์ที่มีคุณค่าในชีวิต ทำให้พระโพธิสัตว์ได้เรียนรู้เรื่องความจริงและคุณค่าของความเป็นอยู่ในโลก

13. เทวธรรมชาดก (ขุ.ธ.อ.5/68) ชาดกสะท้อนถึงความสำคัญของการมีหิริและการมีโอตตปปะ โดยการผสมผสานทั้งสองคุณลักษณะนี้จะช่วยให้บุคคลเป็นเทวดาในโลกที่สามารถช่วยเหลือและสร้างคุณค่าให้แก่สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของการมีหิริ** การมีหิริ มีสติปัญญาที่เข้าใจและทราบถึงความจริงเกี่ยวกับสัตว์และธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ในโลก บุคคลที่มีหิริมีความเข้าใจในธรรมชาติแห่งความทุกข์และความ เป็นอมตะ ทำให้พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นที่ต้องการความช่วยเหลือ

2. **ความสำคัญของการมีโอตตปปะ** การมีโอตตปปะ ความสามารถในการใช้ทักษะและความ เข้าใจเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นในการแก้ปัญหาและการทุ่มเทในการพัฒนาทักษะของตนเอง บุคคลที่มี โอตตปปะมีความพร้อมที่จะใช้ความรู้และทักษะเพื่อสร้างคุณค่าและประโยชน์ให้แก่สังคม

3. **การผสมผสานของหิริและโอตตปปะ** ความสำคัญของการผสมผสานคือการใช้หิริและ โอตตปปะร่วมกันในการพัฒนาตัวเองและช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีการผสมผสานทั้งความเข้าใจและการทำ ในทางที่เป็นประโยชน์ เทวดาในโลกจะเกิดขึ้น เป็นบุคคลที่มีธรรมชาติของเทวดาที่มาจากช่วยประโยชน์แก่ ทุกคนในโลก

4. **ความสำคัญของการมั่นคงในธรรม** การมั่นคงในธรรมหมายถึงความมั่นคงในการกระทำ ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ในโลก บุคคลที่มั่นคงในธรรมมีความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และมีสัมพันธภาพที่ดีกับสิ่งแวดล้อม

14. กัณ्हอุสภชาดก (ขุ.ธ.อ.6/79) ชาดกสะท้อนถึงแนวคิดที่สอนให้เรารู้จักการเสียสละและความ เข้าใจในความทุกข์ทรมานของผู้อื่น และการมีสมาธิในการเทียบท่ามูลค่าทางสังคมในที่สุด การสรุป แนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของการศึกษาและปัญญา** พระโพธิสัตว์ให้ความสำคัญกับการศึกษาและความรู้ เป็นที่สุด เขาเห็นความสำคัญของการศึกษาในการเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดประสิทธิผลที่ดีในการประเมินสถานการณ์และการตัดสินใจที่ถูกต้อง

2. **การทำงานร่วมกันและการมีปัญญา** เขาเน้นถึงความสำคัญของการทำงานร่วมกันอย่าง มีปัญญาและสมดุล การที่คนโง่เขลาที่ประชุมกันแต่ไม่มีปัญญาพืงคร่ำครวญ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็น ถึงความสำคัญของการมีปัญญาในการแก้ไขปัญหาและทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3. **คุณค่าของผู้มีปัญญา** พระโพธิสัตว์ยกย่องคุณค่าของบุคคลที่มีปัญญาและสามารถ โดยเขาเห็นว่าผู้ที่มีความสามารถนี้สามารถเป็นผู้นำหรือแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนของสังคมได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาความสามารถและประสิทธิภาพในการทำงาน

15. โปรดิสต์สชาติ (ขุ.ธ.อ.6/94) ชาตคสะท้อนถึงความสำคัญกับการศึกษาและความรู้เพื่อการพัฒนาสังคมให้ดียิ่งขึ้น การทำงานร่วมกันอย่างมีปัญญาและการคัดเลือกผู้นำที่มีประสิทธิภาพเป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์เห็นว่าสำคัญอย่างยิ่ง การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของการศึกษาและปัญญา** พระโพธิสัตว์ให้ความสำคัญกับการศึกษาและความรู้เป็นที่สุด เขาเห็นความสำคัญของการศึกษาในการเสริมสร้างความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดประสิทธิผลที่ดีในการประเมินสถานการณ์และการตัดสินใจที่ถูกต้อง

2. **การทำงานร่วมกันและการมีปัญญา** เน้นถึงความสำคัญของการทำงานร่วมกันอย่างมีปัญญาและสมดุล การที่คนโง่เขลาที่ประชุมกันแต่ไม่มีปัญญาพียงคร่ำครวญ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีปัญญาในการแก้ไขปัญหาและทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3. **คุณค่าของผู้มีปัญญา** พระโพธิสัตว์ยกย่องคุณค่าของบุคคลที่มีปัญญาและสามารถ โดยเขาเห็นว่าผู้ที่มีความสามารถนี้สามารถเป็นผู้นำหรือแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความสำคัญของการพัฒนาความสามารถและประสิทธิภาพในการทำงาน

16. มันทธาตราชชาตค (ขุ.ธ.อ.6/104) ชาตคสะท้อนถึงความหมายของความทุกข์และความอึดในจิตตมนุษย์ โดยการเป็นทาสของกามและการที่เราต้องพบเจอทุกข์ในชีวิตเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการเข้าใจธรรมชาติของการมีเป็นมนุษย์ได้ถูกต้อง การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความทุกข์แห่งการมีเป็นมนุษย์** ข้อความกล่าวถึงว่าทุกสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ต้องผ่านความทุกข์เพื่อให้เข้าใจถึงความอึดในกามและความยินดีในชีวิต. มนุษย์จึงต้องเผชิญกับความทุกข์เพื่อเรียนรู้และเติบโต

2. **ความเป็นทาสของกาม** พระจันทร์พระอาทิตย์ที่ส่องรัศมีสว่างไสวตามทิศทางจะเปรียบเสมือนการปกครองของความคิดและความปรารถนาที่กักกาม (สิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต) ทั้งนี้ทำให้มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญกับความทุกข์ที่เกิดจากการผูกพันกับความอึด และความสุขที่ไม่อยู่ในรูปพระแต่หมายความถึงความทุกข์ที่มาพร้อมกับชีวิตเสมอ

3. **ความยินดีและทุกข์ในกาม** การมีความยินดีในกาม (สิ่งที่น่าพอใจในชีวิต) ไม่ใช่วิธีที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ เนื่องจากการตามหาความอึดอาจเป็นการพบเจอความทุกข์ในที่สุด เปรียบเสมือนกามและปณิธากามที่มีค่ามากของทุกข์

4. **การปรารถนาในความสิ้นไป** การเป็นพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ไม่ปรารถนาความยินดีในกาม (สิ่งที่เป็นทิพย์และทำให้ยินดี) เพื่อไม่ให้ความสิ้นไปของความทุกข์ในที่สุด

18. อนภริตติชาตก (ขุ.ธ.อ.7/15) ชาตกสะท้อนถึงเรียนรู้ที่จะปลดปล่อยความกังวลและมองโลกด้วยความเข้าใจและเท่าเทียมศาสตร์ พัฒนาปัญญาและเปิดโอกาสให้กับทุกคนที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การตัดความกังวล (Cutting Through Anxiety)** ความกังวลเกิดจากความไม่มั่นใจหรือความกังวลในเรื่องต่าง ๆ ในชีวิต การสอนให้ตัดความกังวลนี้หมายถึงการเรียนรู้ที่จะปล่อยวางใจและมองเห็นความเป็นจริงอย่างมีสติ โดยไม่ให้ความกังวลมีอิทธิพลต่อการกระทำ

2. **การปฏิบัติตามศีลธรรม (Ethical Conduct)** การใช้ปัญญาในการสาธยายมนต์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามศีลธรรมและกฎหมายของสังคม คำประจำที่กล่าวถึง "บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่โกรธหญิงเหล่านั้น" สอนให้ลูกศิษย์เห็นความสำคัญของการยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ถูกต้องเพื่อสันติภาพและความสุขในชีวิต

3. **การเข้าใจถึงความเป็นจริง (Understanding Reality)** การมีปัญญาในการสาธยายมนต์ต้องมีการเข้าใจความเป็นจริงของสถานการณ์ ซึ่งมีความเชื่อถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของศาสนาพุทธ สอนให้เห็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงและการรับมือกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิต

4. **การใช้ปัญญาในการสาธยาย (Wisdom in Teaching)** การสอนให้ลูกศิษย์มีปัญญาในการสาธยายมนต์แสดงถึงการนำปัญญาและความเข้าใจที่มีต่อสถานการณ์และสังคมมาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน

19. วรฺณชาตก (ขุ.ธ.อ.7/64) ชาตกสะท้อนถึงการกระทำสิ่งที่ถูกต้องตามหลักจริยธรรมและเตรียมความพร้อมในการกระทำเพื่อป้องกันความเสียหายและความเดือดร้อนในอนาคต การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การกระทำที่ถูกต้อง (Right Action)** ความสำคัญของการกระทำตามหลักจริยธรรมและคุณธรรมที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายหรือความเดือดร้อนในอนาคต การกระทำที่ถูกต้องไม่เพียงแต่เป็นการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น แต่ยังคงเป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมและคุณธรรมที่สูงสุดด้วย

2. **ความเวลา (Timeliness)** การทำงานหรือการกระทำที่ไม่ถูกเวลาอาจทำให้เกิดความเสียหายหรือความเดือดร้อนได้ เพราะบางครั้งความท้าทายหรือปัญหาอาจเกิดขึ้นเมื่อไม่ทันเวลาที่เหมาะสม

3. **การเตรียมความพร้อม (Preparedness)** คำสอนในคำประจำตามว่า "ผู้ใดปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อนในภายหลัง ผู้นั้นย่อมเดือดร้อนในภายหลังเหมือนมามพหักไม้กุ่มฉะนั้น" สอนให้เตรียมความพร้อมและกระทำตามหลักจริยธรรมทันทีที่เห็นสอดคล้องกับความเหมาะสมและเป็นที่ต้องการ

20.ปัญญาภิกษุชาดก (ขุ.ธ.อ.8/49) ชาดกสะท้อนถึงความเชื่อที่มั่นคงและความเต็มใจที่จะทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จและมีความสำเร็จในการครองเมืองตักกสิลาอย่างที่พระองค์หวังใจ การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเพียรมั่นคง** พระโพธิสัตว์ยืนยันว่าพระองค์มีความเพียรและความมั่นคงที่จะไม่ตกอยู่ในอำนาจหรือผลกระทบจากพวกผีเสื่อน้ำหรือตัวภัยต่าง ๆ
2. **คำแนะนำของผู้ฉลาด** พระองค์ยอมรับและทำตามคำแนะนำจากผู้มีปัญญา ที่เชื่อมั่นว่าคำแนะนำเหล่านั้นจะช่วยให้พระองค์ดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลและปลอดภัย
3. **ผู้ฉลาดต่อภัย** พระโพธิสัตว์เป็นผู้ที่มีความสามารถในการต้านทานภัยพิบัติ และมีความกล้าหาญในการเผชิญหน้ากับความท้าทายต่าง ๆ
4. **ความสวัสดิจากภัยใหญ่** พระองค์ยืนยันว่าความสุขและความสวัสดิภาพสามารถมีได้แม้จะเกิดภัยใหญ่ขึ้นก็ตาม

21.วาทมิกชาดก (ขุ.ธ.อ.8/157) ชาดกสะท้อนถึงการสอนใจและแนะนำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างมีความรู้และมีธรรม การสรุปแนวญาณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของความบริสุทธิ์และสุจริต** การเลือกทานอาหารที่บริสุทธิ์และเชื่อถือใน การกระทำอย่างมีธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้ชีวิตมีคุณค่าและความหมายที่แท้จริง
2. **การต่อสู้กับความเลวร้ายและการปฏิบัติตามหลักศาสนา** การทำตัวอย่างพระโพธิสัตว์ ที่เลือกทานอาหารที่บริสุทธิ์เพื่อป้องกันไม่ให้ตัวเองเสื่อมเสีย และการปฏิบัติตามหลักศาสนาเพื่อความสุข และความเป็นอยู่ที่เข้าใจ
3. **ความสนิทสนมและความเข้าใจ** พระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่างในการยอมรับความสนิทสนม และความเข้าใจในการติดตามคนเฝ้าสวนไปจนถึงพระลานหลวง
4. **การเลือกที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย** การเลือกทานอาหารและการกระทำตามหลัก ศาสนาเป็นวิธีที่ช่วยให้ชีวิตมีความหมายและสมบูรณ์ที่สุด

จากการวิเคราะห์ญาณวิทยาจากชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เห็นภาพที่ชัดเจนของวิธี ที่พระโพธิสัตว์และตัวละครอื่น ๆ ใช้ในการแสวงหาความรู้ การพิสูจน์ความจริง และการพัฒนาความรู้ เพื่อการบรรลุธรรมและการหลุดพ้นจากทุกข์ ความรู้นี้ไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปัญญา แต่ยังเกี่ยวข้องกับ การปฏิบัติธรรมและการพัฒนาศีลธรรมอย่างลึกซึ้ง สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. แหล่งที่มาของความรู้ แหล่งที่มาของความรู้มักมาจากประสบการณ์ตรง (Direct Experience) การปฏิบัติธรรม (Practice) และการฟังคำสอน (Hearing Teachings) การตรัสรู้ของพระ

โพธิสัตว์มักเกิดจากการเห็นและการปฏิบัติที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าการรู้ทางประสาทสัมผัสธรรมดาไม่ว่าจะเป็น การที่พระโพธิสัตว์สามารถเห็นอดีตชาติของตนเองหรือผู้อื่น ซึ่งเป็นการได้มาซึ่งความรู้จากญาณพิเศษ

2. การพิสูจน์ความจริง การพิสูจน์ความจริงมักมาจากการปฏิบัติและการสังเกตผลของการ ปฏิบัติธรรม การที่พระโพธิสัตว์หรือบุคคลอื่นเห็นผลของกรรมที่กระทำเป็นการยืนยันความจริงของหลัก กรรม (Karma) และการเวียนว่ายตายเกิด การทดสอบและการเห็นผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับคำสอนของ พระพุทธเจ้าเป็นวิธีการยืนยันความรู้และความเข้าใจ

3. ธรรมชาติของความรู้ ความรู้ในชาตคัมภีร์มองว่าเป็นสิ่งที่ต้องการการพัฒนาผ่านการ ปฏิบัติธรรมและการฝึกฝนจิต ญาณวิทยานี้สะท้อนถึงแนวคิดที่ว่าความรู้ไม่ได้มาโดยง่าย แต่ต้องการความ พยายามและการฝึกฝน ความรู้ที่สำคัญในชาตคัมภีร์เป็นความรู้ที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ซึ่งเป็น ความรู้ที่ลึกซึ้งและยากที่จะเข้าถึง

4. การปฏิเสธความเชื่อที่ผิดพลาด การเน้นการปฏิเสธความเชื่อที่ผิดพลาด (False Beliefs) และการกำจัดอวิชชา (Ignorance) ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม การปฏิเสธความเชื่อที่ไม่ถูกต้อง และการแสวงหาความรู้ที่แท้จริงเป็นส่วนสำคัญของญาณวิทยาในชาตคัมภีร์ ชาตคัมภีร์เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการ ที่พระโพธิสัตว์ต้องผ่านการทดสอบและการสอนผู้คนให้ละทิ้งความเชื่อที่ผิดและมุ่งสู่ความรู้ที่แท้จริง

5. ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และศีลธรรมแสดงให้เห็นว่าความรู้และศีลธรรมมี ความสัมพันธ์ที่แนบแน่น ความรู้ที่แท้จริงในบริบทของพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นความเข้าใจในเชิง ทฤษฎี แต่ยังเป็นการปฏิบัติที่นำไปสู่การพัฒนาศีลธรรมและจิตใจที่บริสุทธิ์ การที่พระโพธิสัตว์หรือ บุคคลในชาตคัมภีร์ต้องฝึกฝนจิตและปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุความรู้ที่แท้จริง แสดงถึงความสำคัญของการมี ศีลธรรมในกระบวนการแสวงหาความรู้

4.3 ผลการวิเคราะห์ชาตคัมภีร์ตามแนวญาณวิทยาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

คุณวิทยา (Axiology) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน โลกจักรวาลกล่าวถึงอุดมคติในความจริงความดีความงามและความบริสุทธิ์ทางจิตใจซึ่งเป็นลักษณะที่พึง ประสงค์ที่ต้องการที่ปรารถนาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสคุณค่าเกิดจากการ ประเมินดูสภาพสถานการณ์ความเป็นไปโดยใช้ความรู้สึกนึกคิดเท่านั้นคุณค่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ คุณค่าที่อยู่ภายนอกเช่นเงินเป็นคุณค่าที่อยู่ภายนอกซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดให้เงินมีค่าและคุณค่าที่อยู่ ภายในเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวอยู่แล้วโดยไม่ต้องมีใครมาให้คุณค่าอันประกอบด้วยสาขาตรรกศาสตร์

สุนทรียศาสตร์และจริยศาสตร์โดยวิเคราะห์ แนวคิดคุณวิทยาจากเนื้อหาชาตกรเรียงตามลำดับที่ปรากฏใน อรรถกถาธรรมบท

1. ลมุกกิกชาตก (ขุ.ธ.อ.1/51) ชาตกสะท้อนถึงความสำคัญของการเมตตา การร่วมมือกัน และการหลีกเลี่ยงการมีเวรกรรมเพื่อให้ชีวิตสงบสุข การสรุปแนวคุณวิทยาสามารถนำเสนอเป็น ประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเมตตาและการเคารพชีวิต** พระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นพญาช้างแสดงให้เห็นถึงความเมตตาและการเคารพชีวิตของผู้อื่น โดยยอมทำตามคำขอของนางนกไส้ไม่เดินผ่านรังและไม่ทำร้ายลูกน้อยของนาง

2. **ผลของการกระทำที่ชั่วร้าย** ช้างเกรงที่ไม่ฟังคำขอของนางนกไส้และทำลายรังรวมถึงฆ่าลูกนกน้อย สุดท้ายก็ได้รับผลกรรมจากการกระทำที่ชั่วร้าย โดยถูกสัตว์เล็ก ๆ ร่วมมือกันขจัด

3. **การร่วมมือและการแก้ไขปัญหา** การร่วมมือกันของสัตว์เล็ก เช่น กา แมลงวัน และกบ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหา แม้ว่าตัวเองจะมีกำลังน้อย แต่ด้วยการร่วมมือกันสามารถจัดการกับปัญหาที่ใหญ่กว่าได้

4. **การหลีกเลี่ยงการมีเวรกรรม** เรื่องราวเตือนใจให้คนหลีกเลี่ยงการมีเวรกรรมและการทำร้ายผู้อื่น เพราะการกระทำที่ไม่ดีจะนำมาซึ่งผลกรรมที่ไม่ดีในภายหลัง การไม่สร้างเวรกรรมจะช่วยให้ชีวิตสงบสุขมากขึ้น

2. วัฏฏกชาตก (ขุ.ธ.อ.1/51) ชาตกสะท้อนถึงการพึ่งพาพลังจิตและสัจจะอธิษฐาน การยอมรับข้อจำกัดและหาทางแก้ไข และความศรัทธาและการอุทิศตนในการดำรงชีวิตตามหลักธรรมะเพื่อหาความสงบสุข การสรุปแนวคุณวิทยาสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **การพึ่งพาพลังจิตและสัจจะอธิษฐาน** นกคัมภีร์ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าในอดีต และตั้งสัจจะอธิษฐานเพื่อให้ไฟดับ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในพลังของจิตและการตั้งสัจจะในการเผชิญหน้ากับภัยพิบัติ

2. **การยอมรับข้อจำกัดและการหาทางแก้ไข** แม้ว่านกคัมภีร์จะมีปีกแต่บินไม่ได้ และมีเท้าแต่เดินไม่ได้ แต่มันใช้วิธีการอื่นในการแก้ไขปัญหาคือการตั้งจิตอธิษฐาน แสดงให้เห็นถึงการยอมรับข้อจำกัดของตนเองและการหาวิธีที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

3. **ความศรัทธาและการอุทิศตน** การที่นกคัมภีร์ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าและใช้การตั้งสัจจะอธิษฐาน แสดงถึงความศรัทธาและการอุทิศตนในการดำรงชีวิตตามหลักธรรมะและการหาความสงบสุขในการดำเนินชีวิต

5. มหาธัมมपालชาตก (ขุ.ธ.อ.1/108) ชาตกสะท้อนถึงความสำคัญของการปฏิบัติธรรม และรักษาศีล 5 ซึ่งทำให้คนหนุ่มในตระกูลมีอายุยืน การเลือกฟังคำสอนของผู้มีคุณธรรมและปฏิเสธคำสอนของผู้ไม่มีคุณธรรม การบริจาคตานด้วยใจบริสุทธิ์และการเมตตาช่วยเหลือผู้อื่น รวมถึงการรักษาศีล

และปลูกฝังคุณธรรมในครอบครัวและชุมชน ผลลัพธ์คือชีวิตที่ยั่งยืนและความสุขที่แท้จริง การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของการประพฤดิธรรมและศีล** การปฏิบัติธรรมและรักษาศีล 5 เป็นหลักการสำคัญที่ทำให้คนหนุ่มในตระกูลมีอายุยืน บิดาของธรรมपालกุมารอธิบายว่า การประพฤดิธรรมช่วยรักษาชีวิตและนำความสุขมาให้

2. **การฟังและปฏิบัติตามคำสอนของสัตบุรุษ** การเลือกฟังและปฏิบัติตามคำสอนของผู้ที่มีคุณธรรม (สัตบุรุษ) และไม่ฟังคำสอนของผู้ไม่มีคุณธรรม (อสัตบุรุษ) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในตระกูลมีอายุยืน

3. **การบริจาทานและความเมตตา** การบริจาทานด้วยใจบริสุทธิ์และการเลี้ยงดูสมณะพราหมณ์ คนยากจน และผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ เป็นการกระทำที่นำมาซึ่งผลดีและช่วยให้คนหนุ่มในตระกูลมีชีวิตยืนยาว

4. **การรักษาศีลในครอบครัวและชุมชน** การรักษาศีลและประพฤดิธรรมทั้งในครอบครัวและชุมชน รวมถึงการให้การศึกษาและปลูกฝังคุณธรรมแก่บุตรหลาน ทำให้ทุกคนในตระกูลมีชีวิตที่ดีและยั่งยืน

7. **มหาหังสชาดก** (ขุ.ธ.อ.1/131) ชาดกสะท้อนถึงการเรียนรู้ถึงความเท่าเทียมและความสัมพันธ์ที่มีความเป็นมิตรในการรับฟังและเอาใจใส่กันอย่างแท้จริง การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเท่าเทียมและความสัมพันธ์ที่มีความเป็นมิตร** การเน้นถึงความเท่าเทียมและความสัมพันธ์ที่มีความเป็นมิตรระหว่างนายพราณและหงส์ทองที่มีความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรและการช่วยเหลือกันอย่างเท่าเทียมกัน

2. **การรับฟังและการทำตามคำแนะนำ** การรับฟังและเรียนรู้จากประสบการณ์และคำแนะนำของผู้มีประสบการณ์ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดี

3. **ความเข้าใจและการเอาใจใส่** ความเข้าใจต่อกันเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและความสัมพันธ์ที่ดี

4. **การอภัยโทษและการตระหนักผิด** การยอมรับผิดและการให้โทษเป็นการสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ที่ดีในความสัมพันธ์

5. **ความเป็นอยู่ร่วมกันและความมั่นคง** การสร้างสังคมที่มีความเป็นอยู่ร่วมกันและความมั่นคงของความสัมพันธ์ที่ดี

9. **ลักขณชาดก** (ขุ.ธ.อ.1/134) ชาดกสะท้อนถึงการสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลทั้งหลาย เพื่อให้ทุกคนมีความสุขและเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน

1. **ความเจริญของชนชาติ** การที่พญาเนื้อให้ลูกทั้งสองรักษาผุงเนื้อแสดงถึงความเจริญของชนชาติที่มุ่งหวังให้ทุกคนมีชีวิตที่ดีและปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

2. **ความสำคัญของความเห็นใจและการสงบเรียบร้อย** บทกวีเน้นให้ความสำคัญกับการเข้าใจและเคารพความแตกต่างของผู้อื่น และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลและชนชาติที่มีความสุข

3. **คุณค่าของความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ที่มีคุณธรรม** การที่ลูกทั้งสองต้องพบกันใหม่แสดงถึงความสำคัญของความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ที่สมดุลและมีคุณธรรม

4. **การเสียสละเพื่อความสัมพันธ์** การที่พญาเนื้อต้องสละตัวเพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างลูกทั้งสองเกิดขึ้นอีกครั้ง เน้นถึงความพอเพียงและความเข้าใจที่สูงที่สุดในชีวิต

13. ขวสกุณชาตก (ขุ.ธ.อ.1/135) ชาตกสะท้อนถึงการรับฟังและการกระทำตามคำแนะนำที่ดีเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างผลลัพธ์ที่ดีในชีวิตและการทำงาน การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของความกรุณา** พระโพธิสัตว์เป็นตัวอย่างของการทำดีแบบไม่คาดหวังสิ่งที่เป็นประโยชน์กับตนเอง และการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความกรุณาที่มาจากใจกล้าหาญ

2. **ความสำคัญของความเท่าเทียม** พระโพธิสัตว์ทำให้เห็นถึงความเท่าเทียมในการช่วยเหลือและการตอบแทน โดยไม่หลงโทษหรือละเลยใครเมื่อเขาทำความดี

3. **ความสำคัญของการยอมรับความผิดพลาด** การเรียนรู้จากความผิดพลาดของตนเองและความจำเป็นในการปรับตัวในการแสดงความเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น

4. **ความสำคัญของความเคารพ** การเคารพและการประพฤตินอย่างเท่าเทียมต่อผู้ที่ทำดีและผู้ที่ได้รับการช่วยเหลือ เพื่อสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมและเท่าเทียม

16. สีสวนาคชาตก (ขุ.ธ.อ.1/138) ชาตกสะท้อนถึงการสร้างความเข้าใจและเอาใจใส่ต่อทุกสิ่งมีชีวิตในโลกเพื่อสันติภาพและความสุขร่วมกัน การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **เมตตา** การเอาใจใส่และเมตตาต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมด โดยไม่แยกแยะต่อเหตุผลหรือการกระทำของพวกเขา เช่น การให้ความรักและความเข้าใจที่ไม่มีขีดจำกัดต่อสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย

2. **กรุณา** การแสดงความเห็นใจต่อผู้ที่อยู่ในสภาวะทุกข์ทรมาน การกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจและความเอาใจใส่ต่อสถานการณ์ที่ไม่ดีของผู้อื่น

3. **ความเป็นธรรม** ความสุขในความสำเร็จและความเป็นธรรมของผู้อื่น การสนับสนุนและกล่าวอุปถัมภ์ต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่มี ความขี้อิจฉาหรือใจร้อน

4. **ความเกียรตินิยม** การมองและปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ในโลกด้วยความสงบสุขและความสมดุล การที่จะไม่เข้าข้างหรือกระทำด้วยแรงใจที่ไม่เสมอภาคทีเดียว

1. จุฬกเสฏฐิชาตก (ขุ.ธ.อ.2/87) ชาตกสะท้อนถึงสะท้อนถึงแนวคิดธรรมะที่สอนให้เข้าใจถึงคุณค่าของศีลธรรมและคุณค่าของการมีปัญญาและความรู้เชิงลึก เราสามารถนำเสนอแนวคิดดังนี้

1. **คุณธรรมและคุณค่าของการมีศีลธรรม** การที่พระโพธิสัตว์กลายเป็นจุลเสฏฐิและให้คำทำนายเกี่ยวกับหนุที่ตาย เป็นการเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการมีศีลธรรมและการทำความดีต่อผู้อื่น ที่สำคัญกว่าเพียงการเก็บสะสมทรัพย์สินเท่านั้น

2. **การพัฒนาปัญญาและความฉลาด** คำว่า "คนมีปัญญาเฉลียวฉลาดย่อมตั้งตนไว้ด้วยต้นทุนเมื่อน้อย" สะท้อนถึงความสำคัญของการพัฒนาปัญญาและความฉลาด เพื่อให้สามารถตั้งตนและเป็นที่ยอมรับในสังคมได้อย่างเต็มที่

3. **การใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์สูงสุด** การตั้งตนด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น ทรัพย์สิน ให้เป็นการใช้ทรัพยากรให้เป็นประโยชน์สูงสุด และไม่ใช้เพียงแค่การดำเนินชีวิตแบบส่วนตัวเท่านั้น

4. **ความสำคัญของการสอนและการเรียนรู้** การเรียนรู้จากประสบการณ์ในนิทานช่วยให้เข้าใจถึงธรรมชาติและความสำคัญของการปฏิบัติตามคุณธรรมที่สอนในหลักศาสนา

1. เกสวชาตก (ขุ.ธ.อ.3/11) ชาตกสะท้อนถึงความสำคัญของการตั้งใจและความพยายามในการกระทำ ช่วยให้เราประสบความสำเร็จและพัฒนาตนเองได้อย่างมั่นคงและเต็มที่ในทุกสิ่งที่ทำ การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของความบริสุทธิ์และสำนึกในการกระทำ** การเป็นพราหมณ์และฤาษีชื่อกับปดาบสเป็นการเน้นถึงความบริสุทธิ์และสำนึกในการกระทำที่ดี ซึ่งเป็นหลักการที่สอนให้ปฏิบัติตามเพื่อประสบความสำเร็จในการสาธารณะและส่วนตัว

2. **การตั้งใจและการพยายาม** การที่เกสวดาบสได้ถ้วยรักษาด้วยคำพูดที่คุ้นเคยและอาหารที่คุ้นเคย เน้นถึงการตั้งใจและความพยายามในการกระทำ ซึ่งเป็นแรงผลักดันในการปฏิบัติตามที่ถูกสอนมา

2. **คุณภาพของการบริโภค** การขอบคุณและพูดเกี่ยวกับการบริโภคข้าวสุกสาเลีที่เป็เนื้อสะอาดแสดงถึงความเคารพและการยินดีต่อสิ่งที่ได้รับมา แนวคิดนี้สอนให้เข้าใจถึงคุณค่าของสิ่งที่ตัวเราได้รับและการประเมินคุณภาพในการใช้ชีวิต

4. **ความสำคัญของความคุ้นเคยและความเข้าใจ** การที่ถูกสอนและคุ้นเคยกับศีลธรรมและทัศนคติที่ดีเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาตนเองและสังคม การที่เราเข้าใจและปฏิบัติตามศีลธรรมที่ถูกสอนมาจะช่วยให้เรามีชีวิตที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับในสังคมได้อย่างเต็มที่

2. กัฏฐหาริชาตก (ขุ.ธ.อ.1/15) ชาตกสะท้อนถึงความสำคัญของการรับรู้และเคารพถึงความเท่าเทียมและความยุติธรรมในการดูแลและปกป้องทุกคนไม่ว่าจะเป็นโอรสหรือบุตรที่เกิดขึ้นในสังคม การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเท่าเทียมและความยุติธรรม** ในที่นี้เราเห็นถึงความเท่าเทียมทางกฎหมายและความยุติธรรมที่ควรมีต่อโอรสของพระเจ้า การที่พระบิดาไม่ยอมรับและมารดาต้องตั้งสัจจะอธิษฐานเป็นการสะท้อนถึงความผิดที่เกิดขึ้นเมื่อกฎหมายและความยุติธรรมถูกละเลย

2. **ความรับผิดชอบและการดูแล** ความเป็นโอรสแสดงถึงความรับผิดชอบและการดูแลจากพระบิดาหรือผู้ปกครอง การที่พระบิดาไม่ยอมรับและมารดาต้องอธิษฐานเป็นการสะท้อนถึงความขาดแคลนในความเป็นผู้ปกครองที่ทรงความสำคัญ

3. **ความเป็นกลางและความเป็นธรรม** การขอพระองค์ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเป็นการเรียกร้องให้มีความเป็นกลางและเป็นธรรมในการที่โอรสจะได้รับการดูแลและเจริญเติบโตอย่างเหมาะสม

4. **ความคุ้มครองและความเป็นสิทธิ** การที่พระองค์พระองค์ได้ทรงรับว่าโอรสของพระองค์เป็นลูกเกิดที่สามารถทรงเลี้ยงดูได้เหมือนกับบุคคลอื่นเป็นการเรียกร้องให้มีความคุ้มครองและเป็นสิทธิที่เท่าเทียมในการดูแลและเจริญเติบโต

6. **มตกัตตชาตค** (ขุ.ธ.อ.3/114) ชาตคสะท้อนถึงคุณค่าของชีวิตและความสำคัญของการเมตตาแก่สิ่งมีชีวิตทั้งหมด การเลือกที่จะไม่ฆ่าสัตว์เป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับศีลธรรมอันดีงาม

1. **ความเป็นทุกข์ของสิ่งมีชีวิต (Dukkha)** ในพุทธศาสนามีหลักการที่รับรู้ถึงความเป็นทุกข์ของสิ่งมีชีวิตทุกประเภท ซึ่งรวมถึงสัตว์เช่นกัน การฆ่าสัตว์ทำให้สร้างความทุกข์และความเดือดร้อนให้กับสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ ตามหลักการของกรรมธรรมชาติและการกระทำ (Karma)

2. **ความปกติของการไม่ฆ่า (Ahimsa)** ความเวกติของการไม่ฆ่าสัตว์เป็นหนึ่งในหลักการพื้นฐานของพุทธศาสนา ซึ่งมีเป้าหมายในการลดความทุกข์ให้แก่สิ่งมีชีวิตทุกประเภท การปฏิบัติตามศีลธรรมนี้ช่วยให้เราเกิดความเมตตาและเห็นคุณค่าของชีวิตที่มีอยู่ทั้งหมด

3. **ผลกรรมของการฆ่า (Karmic Consequences)** การฆ่าสัตว์อาจมีผลกรรมทางกายและทางจิตในอนาคตต่อผู้กระทำ การที่เราทำลายชีวิตของสิ่งมีชีวิตใด ๆ อาจส่งผลเสียกลับมาหาเราในรูปแบบของความทุกข์และความเดือดร้อนต่อตัวเราเอง.

4. **การสร้างสันติภาพในโลก (Creating Peace)** การปฏิบัติตามหลักศีลธรรมของการไม่ฆ่าสัตว์ช่วยสร้างสันติภาพและความเป็นอันธพาลในโลก โดยที่เราเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติสำหรับผู้อื่นและสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย.

3. **วาลอทกชาตค** (ขุ.ธ.อ.4/45) ชาตคสะท้อนถึงการเมตตาของสัตว์จะช่วยให้เราเสริมสร้างความเข้าใจในพฤติกรรมและการตอบสนองต่อสารเสพติดของสัตว์และมนุษย์ในแง่มุมของจริยธรรมและคุณค่าสังคมได้ดียิ่งขึ้น การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความแตกต่างในการตอบสนองต่อสารเสพติด** สัตว์แต่ละชนิดมีการตอบสนองต่อสารเสพติด (เช่น แอลกอฮอล์) อย่างแตกต่างกัน สำหรับมนุษย์แล้ว การดื่มแอลกอฮอล์อาจทำให้เกิด

สภาวะเมา แต่สัตว์บางชนิดเช่น ช้าง ม้า ไม่เกิดความเมาจากการดื่มน้ำหรืออาหารที่มีแอลกอฮอล์เข้าสู่ร่างกายต่อเนื่อง ซึ่งเป็นความแตกต่างในทางจริยศาสตร์ของการรับรู้และตอบสนองต่อสารเสพติดของสัตว์กับมนุษย์

2. **การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์และการพิจารณาจริยธรรม** การศึกษาพฤติกรรมของสัตว์ที่ไม่เมาหรือมีพฤติกรรมที่ไม่เหมือนกับมนุษย์ที่มีอาการเมา ช่วยให้เราสังเกตและพิจารณาถึงคุณค่าทางจริยธรรมของการดื่มสุราหรือสารเสพติดในมนุษย์ ที่อาจทำให้มีผลกระทบต่อสังคมและการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืน

3. **ความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการเมาและความตั้งใจทางจริยธรรม** การพิจารณาถึงความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับการเมาในมนุษย์และสัตว์ เช่น การที่มนุษย์มีความตั้งใจในการดื่มแอลกอฮอล์ที่อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุหรือสถานการณ์ที่เสี่ยงต่อความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่น ส่วนสัตว์ที่ไม่มีพฤติกรรมเมาจะไม่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงนี้

4. **การควบคุมพฤติกรรมที่มีต่อสารเสพติด** จริยธรรมของการควบคุมพฤติกรรมที่มีต่อสารเสพติดในสัตว์และมนุษย์ เป็นเรื่องที่สำคัญในการสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมและการดำเนินชีวิตที่มั่นคง เนื่องจากการควบคุมพฤติกรรมที่มีต่อสารเสพติดอาจมีผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

2. **กฎหมาย** (ขุ.ธ.อ.5/94) ชาติกสะท้อนถึงความสำคัญของการปฏิบัติตามจริยธรรมและหลีกเลี่ยงการดื่มสุราอย่างไม่เหมาะสม เพื่อปกป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่นในสังคมได้ดีขึ้น

1. **การทำความระอายใจ** การดื่มสุราทำให้คนที่ดื่มเมามากจะทำความระอายใจและพูดหรือกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสม เป็นการละเมิดจรรยาธรรมที่จะเป็นกฎแจะที่เสี่ยงต่อการกระทำผิดโดยไม่รับผิดชอบ

2. **การสูญเสียความสามารถ** การดื่มสุราอาจทำให้คนที่ดื่มสูญเสียความสามารถในการควบคุมตัวเองและการตัดสินใจที่ดี นอกจากนี้ยังเสี่ยงต่อการเป็นอันตรายต่อชีวิตและความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่น

3. **การละเมิดคุณธรรม** การดื่มสุราบ่อยครั้งอาจทำให้มีการละเมิดความซื่อสัตย์และค่านิยมทางจริยธรรม เช่น การพูดเท็จ การละเมิดสิทธิของผู้อื่น และการกระทำที่ไม่เป็นมารยาท

4. **การเสื่อมเสียสุขภาพและคุณภาพชีวิต** การดื่มสุรา มีผลกระทบต่อสุขภาพที่ร้ายแรง เช่น โรคต่าง ๆ เช่น โรคตับอักเสบ และสิ่งที่ทำให้คุณภาพชีวิตลดลง เช่น ความเสี่ยงต่อการทำงานและการสังคม

1. ทัพพบุพผกชาดก (ขุ.ธ.อ.6/8) ชาดกสะท้อนถึงการกระทำที่เสี่ยงอันมีความเป็นไปได้ที่จะนำไปสู่ผลกระทบที่ซับซ้อนต่อความสงบและความเจริญของสังคมทั้งในทางศาสนาและจริยธรรม การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเจริญของทั้งสองฝ่าย** พระโพธิสัตว์ควรพิจารณาถึงความเจริญของทั้งสองฝ่ายในการแบ่งปลา การเจริญของทั้งสองฝ่ายนี้สำคัญเพราะจะสามารถเป็นแรงขับเคลื่อนให้ทั้งสองคู่พัฒนาต่อไปได้ ในทางธรรมจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมที่พระโพธิสัตว์จะพิจารณาในการตัดสินใจของตนเอง

2. **ความสงบและความเจริญของสังคม** การวิวาทหรือการทะเลาะวิวาทอาจจะทำให้เกิดความขัดแย้งที่สามารถทำให้เสื่อมความเจริญและความสงบของสังคมได้ ซึ่งพระโพธิสัตว์ต้องพิจารณาถึงผลกระทบที่เป็นไปได้ต่อสังคมที่กำลังพยายามฟื้นฟูและเจริญเติบโตอยู่

3. **ความเป็นธรรม** พระโพธิสัตว์ต้องพิจารณาในแง่มุมของความเป็นธรรมและความถูกต้องในการตัดสินใจ การตัดสินใจนี้ควรเป็นอย่างไรที่ไม่เลือกข้างความเป็นธรรมของสองฝ่ายและพยายามให้ความสุขสำหรับทั้งสองคู่

4. **การเลือกของปลาที่ถูกต้อง** พระโพธิสัตว์ควรพิจารณาในการเลือกของปลาให้กับทั้งสองฝ่ายให้ตรงไปตามความเป็นธรรมและไม่มีทางเลือกของที่เลวร้ายที่สามารถทำให้เกิดความเสียหายต่อทั้งสองคู่ได้

2. อกาลรวกุกกุชาดก (ขุ.ธ.อ.6/10) ชาดกสะท้อนถึงการไม่มีครูบาอาจารย์ควบคุมดูแลอย่างเหมาะสม ซึ่งอาจเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเสียหายหรือความทุกข์ทรมานต่อสิ่งมีชีวิตได้ การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเสียหายและความทุกข์ทรมานของไก่** การขันของไก่ที่ไม่เคยเติบโตในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม อาจก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานและเสียหายให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ได้ การฆ่าไก่โดยไม่จำเป็นอาจถือเป็นการกระทำที่ไม่เป็นจริงจังกต่อชีวิตของสิ่งมีชีวิตเอาไว้

2. **ความยั่งยืนของคุณค่าชีวิต** จริยธรรมที่เชื่อว่าชีวิตมีค่าและควรได้รับการเคารพ การฆ่าไก่อาจถือว่าละเมิดค่านิยมนี้ เนื่องจากมันเป็นการเสื่อมค่าความเคารพต่อชีวิตในทางที่อันตราย

3. **หลักศีลธรรม** แนวคิดจริยธรรมบางประการควรมีการรับรู้ถึงศีลธรรมหรือข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง การขันไก่ที่ไม่มีการปรับปรุงเท่าที่ควรอาจไม่เป็นไปตามการกระทำที่ถูกต้องตามศีลธรรมของบางประการ

4. **ผลกระทบต่ออุตสาหกรรมและสังคม** จริยธรรมบางประการเชื่อว่าการจัดการที่ไม่เป็นสุขสันต์กับสัตว์เป็นการละเมิดค่านิยม และบางที่อาจส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมและสังคมโดยรวม

3. นิโครธมคชาดก (ขุ.ธ.อ.6/15) ชาดกสะท้อนถึงความเคารพและความเห็นอกเห็นใจต่อทุกสิ่งในโลกเพื่อสร้างสันติภาพและความเป็นสุขร่วมกัน การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเป็นมนุษย์และความคุ้มครองของชีวิต** การที่พระโพธิสัตว์ช่วยนางเนื้อและให้ความคุ้มครองต่อชีวิตของเนื้อเป็นการยืนยันถึงค่าคุ้มครองชีวิตที่สูงสุดของมนุษย์ และความสำคัญของการพยายามที่จะช่วยเหลือผู้อื่นในสถานการณ์ที่ของภัย

2. **ความหลากหลายและความเป็นธรรมของมนุษย์** การที่พระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของมนุษย์ โดยการยอมรับความต่างกันและความเป็นส่วนตัวของทุกคน

3. **การทำให้ผู้อื่นได้รับความสุข** การพยายามสอนลูกให้ยึดเอาภรรยาเนื้อเป็นที่พึ่งเป็นการเสริมความสำคัญของการให้ความสุขและสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในสังคม

4. **คุณธรรมและความเป็นจริยธรรม** การตัดสินใจคุณธรรมของการอยู่ในสำนักพระยานีโศรฐประเสริฐกว่า และการให้ความคุ้มครองแก่สัตว์ทุกชนิดเป็นการเสริมให้เห็นถึงความเป็นจริยธรรมที่ต้องการที่จะให้ความเท่าเทียมกันในสังคม

4. **เวสสันดรชาดก** (ขุ.ธ.อ.6/31) ชาดกแสดงให้เห็นถึงการสร้างความสัมพันธ์ที่มีความสามัคคีเพื่อสร้างสันติภาพในสังคม โดยมีความเคารพต่อชีวิตและความเป็นสรรพชีวิตอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสันติภาพและความสุขร่วมกันในโลกที่แตกต่างประชาคม

1. **ความเท่าเทียมและความเป็นธรรม** การที่พระเวสสันดรและพระนางเจ้ามัทรีร่วมมือกันในการปกครองแผ่นดินโดยธรรมเป็นการเสริมให้เห็นถึงความเท่าเทียมของทุกคนและความสำคัญของการประกอบอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข

2. **ความเป็นมิตรและความสัมพันธ์** การสมาคมร่วมกันของพระญาติและผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ เพื่อการร่วมแรงทำให้เห็นถึงความสำคัญของความเป็นมิตรและความสัมพันธ์ที่ดีในการสร้างความเข้มแข็งในสังคม

3. **ความสามารถในการรับมือกับภัยวิบัติ** การที่พระเวสสันดรและพระนางเจ้ามัทรีต้องรับมือกับเหตุการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นต่อธารแสนอันตรายเป็นการเสริมความสำคัญของความสามารถในการรับมือกับภัยวิบัติและความเต็มใจในการช่วยเหลือผู้ประสบภัย

4. **ความพยายามในการสร้างสันติภาพ** การที่ทุกคนพร้อมใจกันในการประณมัญชลีถวายบังคมพระมหาสัตว์คร่าครวญวิงวอนพระเวสสันดรและพระนางเจ้ามัทรี แสดงถึงความพยายามที่จะสร้างสันติภาพและความสงบสุขในสังคมให้ได้แก่ทุกคน

5. **มหาปทุมชาดก** (ขุ.ธ.อ.6/49) ชาดกสะท้อนถึงความสำคัญของการปกครองและคุณธรรมในการดำเนินชีวิตของผู้หน้าที่ให้ความเป็นธรรมและเป็นแบบอย่างให้กับผู้ในสังคม

1. **ความยุติธรรมและความเท่าเทียม** การที่พระโพธิสัตว์ต้องเผชิญหน้ากับความไม่ยุติธรรมจากพระมารดาแต่ก็สามารถรอดพ้นไปด้วยสุจริตธรรมเป็นการเสริมความสำคัญของความยุติธรรมและความเท่าเทียมที่ควรมีในสังคม

2. **การปกครองแบบธรรม** คำสั่งสอนของพระราชบิดาให้พระโพธิสัตว์ตั้งอยู่ในธรรมแสดงถึงความสำคัญของการปกครองแผ่นดินโดยธรรมและการพิจารณาเหตุผลอย่างเป็นธรรมจากฝ่ายผู้ปกครอง

3. **ความเป็นมนุษย์และความกระตือรือร้นในการปกครอง** การที่พระโพธิสัตว์กล่าวถึงการลงอาชญาแบบไม่เห็นโทษของผู้ไม่ควรจะลงอาชญาและการพิจารณาด้วยเองก่อนที่จะดำรงพระองค์เป็นการเสริมความเป็นมนุษย์และความกระตือรือร้นในการปกครองที่มีศักยภาพ

4. **การป้องกันความเสียหายและการสังคัมที่มีความเป็นระเบียบ** คำแนะนำให้พระราชบิดาต้องปกครองบ้านเมืองให้มีราชสมบัติอย่างเหมาะสมเป็นการเสริมความสำคัญของการป้องกันความเสียหายและการสร้างสังคัมที่มีความเป็นระเบียบ

7. **นันทวิสาลชาดก (ขุ.ธ.อ.6/79)** ชาดกสะท้อนถึงคำพูดที่ไพเราะมีความสำคัญเพราะสามารถเสนอแนวทางชีวิตที่มีคุณค่าและธรรมาภิบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความสำคัญของการใช้ภาษา** การสอนให้เคารพการพูดโดยการเลือกใช้คำพูดที่ไพเราะเป็นการเสริมความสำคัญของการใช้ภาษาอย่างสร้างสรรค์และเป็นธรรม

2. **คุณค่าของคำพูด** การที่โคนันทวิสาลสอนให้การพูดไพเราะสามารถผลักดันให้พราหมณ์ที่พูดคำพูดหยาบพ่ายแพ้ในการพนันและเพิ่มทรัพย์สินเป็นการย้ำถึงคุณค่าของคำพูดที่ดีและมีคุณธรรม

3. **การช่วยเหลือและความเป็นธรรม** การช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้ทรัพย์ด้วยพราหมณ์ที่ดีเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นธรรมและความกระจำใสในการกระทำของตนเอง

4. **การเสริมความคิดเห็นและการปฏิบัติ** การสอนให้คำพูดไพเราะเป็นการเสริมสร้างความคิดเห็นและความปฏิบัติที่ดีในชีวิตประจำวันที่สุดอดคล้องกับค่านิยมและจรรยาบรรณ

11. **กุณฑลสินธวโปตกชาดก (ขุ.ธ.อ.6/184)** ชาดกสะท้อนถึงการเลือกทางที่ถูกต้องและการกระทำอย่างซื่อสัตย์ตามคุณธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจและบริบทท้องถิ่น การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความซื่อสัตย์และความจริงใจ** การที่พระโพธิสัตว์เลือกซื้อม้าที่มีลักษณะที่ดีและไม่ใช้เลือกซื้อม้าที่ไม่ดีเพื่อถวายแก่พระราชบิดาเป็นการแสดงถึงความซื่อสัตย์ในการกระทำและความจริงใจในการให้บริการแก่ผู้บังคับบัญชา

2. **การเลือกทางที่ถูกต้อง** การที่พระโพธิสัตว์เลือกที่จะไม่บริโภคคร่ำและข้าวตั้งเป็นการเลือกทางที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรมและจรรยาบรรณ โดยไม่เข้ามากับปัจจัยที่ไม่ดีที่อาจสร้างความผิดพลาดในการดำเนินชีวิต

3. **การใช้ชีวิตอย่างมีสติ** การประกอบพิธีกรรมถวายที่มีความสำคัญและเชื่อถือ โดยไม่ตกอยู่ในการบริโภคอาหารหรือสิ่งของที่อาจไม่เหมาะสมหรือไม่เป็นที่ยอมรับ

4. **ความเคารพและความเข้าใจในธรรมเนียมประเพณี** การกระทำตามธรรมเนียมประเพณีและการเคารพนับถือตามกฎระเบียบสังคม ชุมชนนั้น ๆ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจที่ถูกต้องและความเคารพต่อศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

1. **สุกรชาตก (ขุ.ธ.อ.7/13)** ชาตกสะท้อนถึงความเคารพและความเห็นใจต่อสัตว์อื่น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงจริยธรรมในการใช้กำลังและความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งต่อชีวิตที่มีชีวิตอื่น ๆ การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเกรงใจและการให้เกียรติ** พระโพธิสัตว์ยอมยกชัยชนะแก่สุกรโดยไม่ต่อสู้เพราะเกลียดคำพูดที่ไม่เหมาะสม ซึ่งแสดงถึงความเกรงใจและการให้เกียรติที่แสดงถึงความเคารพต่อสิ่งมีชีวิตและอาจสะท้อนถึงความรับผิดชอบในการใช้พลังหรือความแข็งแกร่งต่อสิ่งมีชีวิตที่อ่อนแอกว่าตนเองเป็นอย่างไร

2. **จริยธรรมในการใช้กำลัง** การเลือกที่จะไม่ใช้กำลังประทุษร้ายเพื่อเอาชนะในสิ่งที่ไม่จำเป็น พระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นถึงการไม่ใช้กำลังที่มีสติและมีจริยธรรม โดยการปฏิเสธการต่อสู้ซึ่งอาจเป็นการเลือกที่มีหลักการและทำให้ไม่เสียหายหรือเลือกสิ่งที่สิ้นสุดเพื่อความสงบสุขและความสามารถในการมีชีวิตร่วมกัน

3. **ความสงบและความเห็นใจ** พระโพธิสัตว์อาจแสดงให้เห็นถึงความจริงใจที่มีความสงบและความเห็นใจต่อความรู้สึกของสัตว์อื่น ซึ่งมองเห็นถึงความเข้าใจเชิงจริยธรรมที่จะใช้พลังของตนเองในทางที่สามารถให้เกียรติแก่ความรู้สึกของคนอื่นและสัตว์อื่น

4. **การเคารพและการศึกษา** การเปิดเผยถึงการพูดคุยของสุกรให้พระโพธิสัตว์กลัวหรือหนีไปไม่มีปัญหา นับจากสุกรของเราจะได้กลับมาทำความเข้าใจ

3. **กฏาหกชาตก (ขุ.ธ.อ.7/23)** ชาตกสะท้อนถึงความซื่อสัตย์และความเท่าเทียมเป็นหลักการที่สำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นและความเป็นอยู่ร่วมกันที่ยั่งยืนในสังคม การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความซื่อสัตย์และความจริง** พระโพธิสัตว์เลือกที่จะไม่ปกปิดความจริงและไม่ยอมรับข้อเท็จจริงที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งแสดงถึงคุณค่าของความซื่อสัตย์ที่มีสำหรับการเป็นผู้นำและสัญญาของตัวเอง

2. **ความเท่าเทียม** พระโพธิสัตว์ไม่ยอมให้ความสำคัญกับความเหมาะสมทางสังคมหรือสถานการณ์การเงิน แต่เน้นที่ความเท่าเทียมในการพูดคุยและการปฏิบัติต่อกัน ซึ่งสะท้อนถึงการยึดถือถึงคุณค่าของทุกคนตามคุณสมบัติของพวกเขาเอง

3. **ความเพียร** การปฏิบัติต่อกันอย่างมีความเพียรและให้ความเคารพต่อกัน พระโพธิสัตว์เลือกที่จะพูดให้เห็นถึงความเคารพต่อความรู้สึกและความรับผิดชอบต่อความเจริญงาน ซึ่งทำให้เห็นได้ถึงการใช้พลังและความเข้าใจเชิงจริยธรรมที่ถูกต้องในการมีชีวิตร่วมกัน

5. **กากชาดก** (ขุ.ธ.อ.6/75) ชาดกสะท้อนถึงสะท้อนถึงความจำเป็นในการรับรู้ความเหนื่อยล้าและความต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อความสุขในชีวิตที่ท้าทายอยู่ในปัจจุบันและอนาคต การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **จุดประสงค์ของคำพูด** การพูดที่เสนอถึงความเหนื่อยล้าของเราเป็นสัญลักษณ์ของการที่เราารู้สึกเหนื่อยหนัก อาจเป็นการสะท้อนถึงภาระหน้าที่หรือปัญหาที่ท้าทายที่เราต้องเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน

2. **ภาพพจน์และการใช้ภาษา** ใช้ภาพพจน์เพื่อเน้นถึงสภาพจิตใจหรือสภาพร่างกายที่อ่อนเพลียหรืออ่อนแอ เช่น “คางเราเมื่อยล้าแล้ว” และ “ปากของเราก็ซุบซิด” เป็นตัวอย่าง

3. **การเลิกกันเพื่อความสุข** การเสนอแนวความคิดที่ให้การเลิกกันเป็นทางเลือกที่ดีเพื่อความสุขของทั้งสองฝ่าย เป็นการแสดงให้เห็นถึงการคิดวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่รับรู้ถึงความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้การดำเนินชีวิตไปต่อได้ดีขึ้น

6. **มาตุโปสกนาคชาดก** (ขุ.ธ.อ.7/143) ชาดกสะท้อนถึงการเรียนรู้จากประสบการณ์และการกระทำที่สร้างผลลัพธ์ที่ดีในชีวิตของเราและผู้อื่นที่เรามีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการกระทำที่เพิ่มคุณค่าและสร้างความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตของผู้อื่นและตนเองด้วยความหวังและความเป็นธรรม การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ความเคารพและความรับผิดชอบ** การอธิบายพญาช้างเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและความเชื่อมั่นในตัวเอง เป็นการเรียกให้ผู้นำรับผิดชอบในบทบาทของตนเองและสามารถปกป้องคุณค่าของสังคม

2. **ความยุติธรรมและการทำความเข้าใจ** การใช้ภาพพจน์ที่หลากหลายเพื่ออธิบายภูมิปัญญาและความเชื่อทางสังคม ซึ่งอาจสะท้อนถึงความต้องการในการทำความเข้าใจและการปฏิบัติต่อกันอย่างยุติธรรม

3. **ความสำคัญของการเลี้ยงดูแล** การกล่าวถึงการเลี้ยงดูแม่ทั้งหลายในคำพูดอาจเป็นการเรียกให้ผู้นำมีความเข้าใจในความสำคัญของการดูแลและสนับสนุนผู้นำทั้งหลาย

4. **ภาคีและการปกป้องคุณค่าของสังคม** การใช้พลังอำนาจและความมั่นใจในตัวเองเพื่อปกป้องความคุ้มค่าและความเป็นเลิศของสังคม

3. **กुरुธรรมชาดก** (ขุ.ธ.อ.8/53) ชาดกสะท้อนถึงบทบาทสำคัญในการพัฒนาและรักษาคุณธรรมของชุมชน ผ่านการใช้ความเชื่อและศีลธรรมในการแก้ไขปัญหาแห่งการเกษตรและอำนาจที่มีในชุมชน เขาสนับสนุนการใช้ช้างเป็นสัญลักษณ์ของความรับผิดชอบและการเสนอคำแนะนำที่มีประโยชน์สำหรับ

การพัฒนาชุมชนและสังคมในทุกแง่ของการดูแล การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. **การรักษาบูรณธรรมและบทบาทของพระเจ้าอนัญชัย** พระเจ้าอนัญชัยมีบทบาทสำคัญในการรักษาและส่งเสริมบูรณธรรมในชุมชน โดยการพัฒนาและป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นเช่น การแห้งแล้งที่เป็นปัญหาในเมืองการินะ

2. **ความสำคัญของศรัทธาและศีลธรรม** การทราบและเคารพศรัทธาและศีลธรรมของพระเจ้าอนัญชัย ทำให้ชุมชนและบุคคลต่าง ๆ มีความเคารพและเชื่อมั่นในการประกอบกิจกรรมชีวิต

3. **การใช้ช้างเป็นสัญลักษณ์ของความรับผิดชอบ** การสนับสนุนให้ช้างเป็นราชพาหนะและใช้เป็นสัญลักษณ์ในการรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม

4. **คำสั่งและการเสนอแนะ** พระเจ้าอนัญชัยมีบทบาทในการเสนอแนะและสั่งการให้ผู้ตำแหน่งต่าง ๆ ในชุมชนปฏิบัติตามคำแนะนำเพื่อประโยชน์สาธารณะ

4. **พาทุณชาติดก** (ช.ธ.อ.8/57) ชาตคสะท้อนถึงการใช้เรื่องราวนี้เพื่อสอนให้คนอื่นเรียนรู้และมีการพูดอย่างมีสติเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความรับผิดชอบในการใช้ภาษาและการเลือกใช้คำพูดอย่างมีสติ การสรุปแนวคุณวิद्याสามารถนำเสนอเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. **ผลของคำพูด** เต่าที่พูดอย่างไม่ระมัดระวังและมีเพียงคำพูดเพียงพ้อ้อ ทำให้ตัวเองตกลงมาตาย เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงผลของการพูดโดยไม่พิจารณาให้ถี่พอ

2. **ความสำคัญของการควบคุมพูด** พระโพธิสัตว์ชี้ให้เห็นว่าควรมีการควบคุมพูดอย่างมีสติและมีวิจาร์ณญาณ การพูดโดยไม่พิจารณาอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและผู้อื่นได้

3. **บทบาทของผู้นำและบัณฑิต** พระโพธิสัตว์เรียกให้ผู้นำและบัณฑิตมีความรับผิดชอบต่อชุมชนในการพูดและใช้คำแสดงถึงความเมตตาและความเป็นธรรม ในทางกลับกัน ควรประกาศคำพูดที่มีคุณค่าและสอนให้ผู้คนหันไปที่ความสงบและสันติภาพ

4. **การเรียนรู้จากประสบการณ์** ผู้อื่นควรเรียนรู้จากประสบการณ์ของเต่าที่คาบท่อนไม้ไว้ดีแล้วพูดอย่างไม่พิจารณา ควรระวังและป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและผู้อื่นในอนาคต

5. **มหิลามุขชาติกว่าด้วยการเลี่ยมสอน** แกะไข่มุขที่ดุร้ายเพราะฟังคำโจร โดยให้ฟังคำสอนของนักบวช ทำให้ช้างกลับมาเป็นช้างที่มีคุณธรรม เรื่องราวนี้ชี้ให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมและคำสอนที่ดีมีผลสำคัญต่อพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต การแก้ไขปัญหาด้วยปัญญาและความเมตตาของพระโพธิสัตว์เน้นย้ำถึงความสำคัญของผู้นำที่ดีในการพัฒนาคุณธรรมของผู้อื่น

1. **ผลของสภาพแวดล้อมต่อพฤติกรรม** ช้างมุขกลายเป็นช้างดุร้ายเพราะได้รับอิทธิพลจากการฟังคำของพวกโจร แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมและการคบค้าสมาคมมีผลต่อพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิต

2. การฟังคำสอนที่ดีสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การที่ช่างมहिพามุขฟังคำสอนของนักบวช ทำให้กลับมาเป็นช่างที่มีคุณธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการฟังคำสอนที่ดีและถูกต้องสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและนิสัยที่ไม่ดีได้

3. บทบาทของพระโพธิสัตว์ในการแก้ไขปัญหา พระโพธิสัตว์ที่เกิดเป็นอมาตย์ใช้ความเฉลียวฉลาดและความเมตตาในการหาอุบายแก้ไขปัญหา โดยใช้การฟังคำสอนของนักบวชเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของช่าง

4. ความสำคัญของการมีผู้นำที่ดีและมีปัญญา การที่พระโพธิสัตว์สามารถแก้ไขปัญหาช่างมहिพามุขได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีผู้นำที่มีปัญญาและสามารถนำพาผู้คน (หรือสัตว์) ไปในทางที่ดี

จากการวิเคราะห์คุณวิทยาจากชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เข้าใจถึงคุณค่าทางศีลธรรมและคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์และตัวละครอื่น ๆ ยึดถือและปฏิบัติ เรื่องราวในชาดกไม่เพียงแต่เป็นนิทานสอนใจ แต่ยังเป็นการสอนคุณธรรมที่สำคัญที่สามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมให้ดียิ่งขึ้น สามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

1. ความเมตตาและกรุณา ชาดกหลายเรื่อง พระโพธิสัตว์จะแสดงความเมตตากรุณาต่อสัตว์และมนุษย์ ความกรุณานี้เป็นคุณธรรมสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงการกระทำที่ไม่เห็นแก่ตัวและการช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่มีเงื่อนไขไม่ว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ช่วยชีวิตสัตว์จากอันตรายหรือให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก

2. ความเสียสละ : การเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นเป็นคุณธรรมที่ปรากฏอย่างเด่นชัดในชาดก พระโพธิสัตว์มักสละสิ่งของตนเองมีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น แม้ต้องเผชิญความลำบากหรือความทุกข์ยากไม่ว่าจะเป็นการสละชีวิตเพื่อปกป้องผู้อื่นหรือสละสิ่งของเพื่อช่วยเหลือคนยากจน

3. ความซื่อสัตย์ ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่ชาดกเน้นให้เห็นถึงความสำคัญ พระโพธิสัตว์จะเป็นตัวอย่างของการพูดความจริงและการปฏิบัติตัวอย่างซื่อสัตย์ ไม่โกหกหรือหลอกลวงไม่ว่าจะเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ยอมโกหกแม้ในสถานการณ์ที่อาจทำให้ตนเองได้รับผลกระทบ

4. ความอดทน ความอดทนต่อความยากลำบากและความทุกข์เป็นคุณธรรมที่ชาดกเน้นให้เห็น พระโพธิสัตว์มักแสดงความอดทนต่อความลำบากและความทุกข์ในระหว่างการปฏิบัติตนตามหลักธรรมไม่ว่าจะเป็นการอดทนต่อความหิวโหยหรือการทนต่อการถูกทดสอบและการทดสอบความศรัทธา

5. การให้ทาน การให้ทานเป็นคุณธรรมที่ปรากฏบ่อยในชาดก พระโพธิสัตว์จะให้ทานแก่ผู้ยากไร้และผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ การให้ทานนี้เป็นการแสดงออกถึงความมีใจบุญและความเมตตา กรุณาไม่ว่าจะเป็นการให้ทานอาหารหรือทรัพย์สินแก่ผู้ยากไร้โดยไม่หวังผลตอบแทน

6. ความมุ่งมั่นและความพากเพียร พระโพธิสัตว์จะแสดงถึงความมุ่งมั่นและความพากเพียรในการบรรลุธรรมและการปฏิบัติตนตามหลักธรรม การพยายามอย่างไม่ลดละในการทำความดีและการแสวงหาความรู้เป็นคุณธรรมที่ขาดกั้นไม่ว่าจะเป็นการฝึกฝนจิตใจและการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องแม้ต้องเผชิญความลำบาก

7. ความยุติธรรม ชาดกบางเรื่องแสดงถึงความยุติธรรมในการปกครองและการตัดสินใจ พระโพธิสัตว์มักแสดงถึงความยุติธรรมในการตัดสินคดีและการปกครองประชาชนอย่างเป็นธรรม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องและเป็นธรรมในการแก้ไขปัญหาหรือความขัดแย้ง

ตาราง 4.1 สรุปผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 1				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	ลฎกีกชาดก			√
2	วิฎกีกชาดก			√
3	ฉัททันตชาดก	√		
4	จันทกนิรชาดก	√		
5	มหาธัมมपालชาดก			√
6	จุลหังสชาดก		√	
7	มหาหังสชาดก			√
8	กักกภูชาดก (สุวรรณกักกภูชาดก)	√		
9	ลักขณชาดก			√
10	นทีจรกชาดก (วีรกชาดก)		√	
11	กันทลชาดก		√	
12	วิโรจนชาดก		√	
13	ขวสกุณชาดก			√
14	กรุงคมิชาดก		√	
15	อุกโตภัฐชาดก		√	
16	สีลวานาชาดก			√
17	ขันตีวาทีชาดก	√		
18	จุลธรรมपालชาดก	√		
19	ปิงคชาดก	√		
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 2				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	จุฬกเสฏฐิชาดก			√
2	สุวชาดก		√	

3	กุททาลชาดก	√		
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	เกสวชาดก			√
2	กัฏฐหาริยชาดก			√
3	อิลลีสชาดก	√		
4	ขทริ้งคารชาดก	√		
5	โลหกุมภิชาดก	√		
6	มตกภัตตชาดก			√
7	กุฎิฑุสกะชาดก		√	
8	สาฬิตตกชาดก		√	
9	อุปสาพหกชาดก		√	
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 4				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	อลีนจิตตชาดก	√		
2	พัพฺพชาดก		√	
3	วาโลทกชาดก			√
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	เทวธรรมชาดก	√		
2	กุมภชาดก		√	
3	กุททาลชาดก			√
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	ทัฬฺพปุมกชาดก			√
2	อกาลรวุกกกุฎชาดก			√
3	นิโครธมิตชาดก			√
4	เวสสันดรชาดก			√
5	มหาปทุมชาดก	√		√
6	กัณ्हอุสกะชาดก		√	
7	นันทวิสาลชาดก			√
8	ปโรสหัสสชาดก		√	
9	มันธาตุราชชาดก		√	
10	อูรคชาดก	√		

11	กฤษทกลินธวโปตกชาดก			√
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	สุกรชาดก			√
2	อนภริตติชาดก		√	
3	กฏาหกชาดก			√
4	วรุณชาดก	√		
5	กากชาดก			√
6	มาตุโปสภนาคชาดก			√
ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8				
ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	จุฬธนุคคหชาดก	√		
2	ปัญจภีรูกชาดก		√	
3	กुरुธรรมชาดก			√
4	พาหุภานิชาดก			√
5	มหิลามุขชาดก			√
6	โคธชาดก	√		
7	วาทมิกชาดก		√	

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ชาดกที่มีเนื้อหาบ่งถึงความเป็นอภิปรัชญาที่เด่นชัดมีอยู่ 17 ชาดก เช่น ฉันทันทชาดก จันทกนิขรชาดก ปิงคลชาดก ขทิจังการชาดกมหาปทุมชาดกโคธชาดก และชาดกที่มีเนื้อหาบ่งถึงความเป็นญาณวิทยาที่เด่นชัดมีอยู่ 18 ชาดก เช่น จุลลหังสชาดก นทีจรงกชาดก กุรุงคมิคชาดก กัณ्हอุสภชาดก ปัญจภีรูกชาดก ส่วนชาดกที่มีเนื้อหาบ่งถึงความเป็นคุณวิทยาที่เด่นชัดมีอยู่ 23 ชาดก เช่น ลมุกกิกชาดก วิโรจนชาดก จูฬกเสฏฐิชาดก มตกภัตตชาดก อกาลรวุกกภูชาดก นันทวิสาลชาดก

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท 2. เพื่อศึกษาที่มาและมูลเหตุของชาดกที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท 3. เพื่อวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท วิธีการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) คณาจารย์ คณะศาสนาและปรัชญา จำนวน 3 รูป/คน 2) คณาจารย์ที่เป็นเปรียญธรรม เก้า ประโยค จำนวน 2 รูป เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ใช้วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยทางเอกสาร โดยเอกสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นผลงานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสาร หนังสือพิมพ์ บทความ และเอกสารทางวิชาการ รวมทั้งข้อมูลที่รวบรวมจากอินเทอร์เน็ต ที่เกี่ยวข้องกับชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 ชาดกในพุทธศาสนาเถรวาท

จากผลการศึกษาพบว่า ชาดกเป็นการกล่าวถึงการเกิดขึ้นและเส้นทางการเดินของพระโพธิสัตว์ในการเป็นพระพุทธเจ้าผ่านชาติต่าง ๆ โดยแสดงถึงความพยายามในการทำความดีและบำเพ็ญธรรมตลอดเวลา ไม่ว่าจะเจอกับสถานการณ์ที่ดีหรือเลวร้าย พระโพธิสัตว์มุ่งมั่นในการก้าวไปสู่การบรรลุธรรมและการเป็นที่พึงประสงค์ในแต่ละชาติ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระโพธิสัตว์ ทุกครั้งที่เกิดใหม่ในชาติใหม่ ถึงแม้ว่าเนื้อหาจะถูกนำเสนอในลักษณะของนิทานและเรื่องราวเพื่อเสริมแรงบันดาลใจและการศึกษาในทางศาสนาและจริยธรรม การบำเพ็ญคุณงามและการเดินสู่การเป็นบุคคลที่ดีตามแนวทางแห่งพระโพธิสัตว์ ชาดกมี 2 ประเภท 1. ชาดกนิบาต หมายถึง ชาดกทั้ง 547 เรื่องที่มีอยู่ในคัมภีร์ขุททกนิกายของพระสุตตันตปิฎก นิบาตชาดกแต่งเป็นคาถาคือ ฉันทลักษณ์ล้วน ๆ โดยจะมีการแต่งขยายความเป็นร้อยแก้วคือรูปแบบคาถาสุภาสิต เหตุที่เรียกว่า นิบาตชาดกก็เพราะว่า ชาดกในพระไตรปิฎกนี้จะถูกจัดหมวดหมู่ตามจำนวนคาถา มีทั้งหมด 22 หมวด หรือ 22 นิบาต นิบาตสุดท้ายคือ นิบาตที่ 22 ประกอบด้วยชาดก 10 เรื่อง หรือที่เรียกว่า “ทศชาติชาดก” 2. ชาดกนอกนิบาต หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นชาดกที่ภิกษุชาวเชียงใหม่ได้รวบรวมเรื่องราวมาจากนิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเป็นชาดก ขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2000 - 2200

ชาดกนี้เรียกอีกชื่อว่า "ปัญญาสชาดก" แปลว่า ชาดก 50 เรื่อง และรวมกับเรื่องในปัจฉิมภาคอีก 11 เรื่อง รวมเป็น 61 เรื่อง

พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดโอปปาติกะ 69 ชาต เช่น พรหม ท้าวสักกะ และ เทวดา เกิดในกำเนิดชลาพุชะเป็นมนุษย์ 353 ชาต เช่น พระพรหมทัต พระราชา พระราชโอรส มโหสถบัณฑิต วิรุบบัณฑิต บัณฑิต มาณพ คหบดี กุฎุมพี พ่อค้า และ บุตรกุฎุมพี เศรษฐี และ บุตรเศรษฐี อาจารย์ ทิศาปาโมกข์ และ ศิษย์ เป็นสัตว์สี่เท้า 62 ชาต เกิดในกำเนิดอมนุษย์ สัตว์สองเท้า 62 ชาต เช่น ครุฑ หงส์ ไก่ พญานก นกยูง นกแร้ง กา นกกระทา นกแขกเต้า สัตว์ไม่มีเท้า 6 ชาต เช่น นาค ปลาชาดก เป็นพื้นฐานสำคัญในรักษาประเพณีและวัฒนธรรมไทย ช่วยสร้างจิตวิญญาณและคุณธรรม มีค่าทางด้านคำสอนทางศีลธรรมและจริยธรรม ส่งเสริมความเชื่อค่านิยมในสังคม และสร้างความเข้าใจในวรรณคดีและบ่อเกิดวรรณคดี ชาดกมีบทบาทในการศึกษาและปฏิบัติตามเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณและสร้างความเจริญรุ่งเรืองในทางต่าง ๆ ของชีวิต ชาดกเชื่อมโยงศาสนาและวัฒนธรรม และช่วยสร้างความสุขและความสุภาพในสังคม

5.1.2 จากผลการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ทรงนำชาดกมาใช้ประกอบการบรรยายเพื่อสอนและแสดงแนวคิดที่มีความหมายที่ลึกซึ้งสอนให้รู้เรื่องหลากหลายเกี่ยวกับชีวิตและการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เข้าใจหลักการในดำเนินชีวิต ประารภถึงพฤติกรรมของพระภิกษุสงฆ์ที่ครองตนไม่อยู่กรอบของพระวินัยบ้าง ประารภถึงจริยวัตรอันดีงามของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะประารภถึงพฤติกรรมของพระเทวทัต บ้างก็ประารภถึงพระราชา พระมเหสี อุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไป ก็มี เนื้อหาของชาดกจะเป็นบทกวี อันเป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เพื่อยกเป็นข้อคิด คติธรรมมาประกอบการอธิบาย อันเป็นประสบการณ์ครั้งอดีตชาติ ช่วยสร้างเสริมความรู้ที่สร้างสรรค์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 1 มี 19 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 2 มี 3 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 3 มี 9 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 4 มี 3 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 5 มี 3 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 6 มี 11 เรื่อง ชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 7 มี 6 เรื่อง และชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาค 8 มี 7 เรื่อง

5.1.3 ผลการวิเคราะห์ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1. จากการวิเคราะห์ข้อปรัชญาจากชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เข้าใจแนวคิดเชิงลึกเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และการหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งเป็นหลักปรัชญาสำคัญในพุทธศาสนา ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) การเวียนว่ายตายเกิดที่เน้นกระบวนการเกิดใหม่และการย้ายผ่านของวิญญาณ 2) หลักกรรมที่เชื่อมโยงการกระทำกับผลกระทบในชีวิตถัดไป 3) การบรรลุนิพพานและนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด 4) ธรรมชาติของจิตที่สามารถพัฒนาไปสู่ความรู้แจ้งผ่านการ

ปฏิบัติธรรม และ 5) ลักษณะของโลกและจักรวาลที่เป็นที่เกิดของสรรพสิ่งและสภาพของจิตวิญญาณในสวรรค์และนรกตามกรรมที่ทำ

2. การวิเคราะห์ญาณวิทยาจากชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เห็นภาพชัดเจนของวิธีที่พระโพธิสัตว์และตัวละครอื่น ๆ แสวงหาความรู้ พิสูจน์ความจริง และพัฒนาความรู้เพื่อการบรรลุธรรมและหลุดพ้นจากทุกข์ แหล่งที่มาของความรู้มาจากประสบการณ์ตรง การปฏิบัติธรรม และการฟังคำสอน การพิสูจน์ความจริงมาจากการปฏิบัติและการเห็นผลของกรรม ความรู้ต้องการการพัฒนาผ่านการฝึกฝนจิตและการปฏิบัติธรรม การปฏิเสธความเชื่อที่ผิดพลาดและการกำจัดอวิชชาเป็นสิ่งสำคัญ และความรู้ที่แท้จริงต้องสัมพันธ์กับการพัฒนาศีลธรรมและจิตใจที่บริสุทธิ์ ดังนั้น ความรู้ในชาดกไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของปัญญา แต่ยังเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาศีลธรรมอย่างลึกซึ้ง

3. การวิเคราะห์คุณวิทยาจากชาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบททำให้เข้าใจคุณค่าทางศีลธรรมและคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์และตัวละครอื่น ๆ ยึดถือและปฏิบัติ เรื่องราวเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นนิทานสอนใจ แต่ยังสอนคุณธรรมสำคัญที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ประเด็นสำคัญได้แก่ 1) ความเมตตากรุณาที่แสดงถึงการช่วยเหลือผู้อื่น 2) ความเสียสละเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น 3) ความซื่อสัตย์ในการพูดความจริง 4) ความอดทนต่อความลำบาก 5) การให้ทานแก่ผู้ยากไร้ 6) ความมุ่งมั่นและพากเพียรในการทำมาหากิน และ 7) ความยุติธรรมในการตัดสินใจและปกครองประชาชน

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การจัดเตรียมนโยบายที่เกี่ยวข้องกับชาดกนั้นมีความสำคัญอย่างมากเนื่องจากชาดกมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดและสร้างเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมไทย ดังนั้น หน่วยงานที่สามารถจัดเตรียมนโยบายเชิงนโยบายดังนี้

1. กระทรวงวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ มีหน้าที่รักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมไทยทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและศาสนา โดยการสนับสนุนการอนุรักษ์และสืบสานชาดกเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายทางวัฒนธรรมของประเทศ นอกจากนี้ ยังสามารถส่งเสริมการศึกษาและการทรงตัวทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับชาดกได้อีกด้วย เช่น การสนับสนุนการศึกษาชาดกในโรงเรียนและสถาบันศึกษาต่าง ๆ ในประเทศ

2. กระทรวงศึกษาธิการ มหาวิทยาลัยสงฆ์ สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่รอบคอบ ซึ่งสามารถจัดเรียนการสอนเกี่ยวกับชาดกและวัฒนธรรมทางศาสนาได้ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและคุณธรรมที่ดีในวงกว้างของนักเรียนและประชาชนทั่วไป

3. กรมสิ่งแวดล้อม คณะสงฆ์ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น มีความสำคัญในการอนุรักษ์และสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการอนุรักษ์ชาติที่เกี่ยวข้อง เช่น การสร้างพื้นที่สงวนแห่งธรรมชาติ การอนุรักษ์สัตว์ป่า และการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเข้าใจและการเคารพต่อชาติที่เกี่ยวข้องสิ่งแวดล้อม

4. กรมศิลปากร มีหน้าที่สนับสนุนและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทย สามารถเป็นตัวกลางในการส่งเสริมการใช้ศิลปะเพื่อสืบสานและอนุรักษ์ชาติได้ โดยการสนับสนุนกิจกรรมทางศิลปะที่เกี่ยวข้องกับชาติและวัฒนธรรมทางศาสนา

5. องค์การบริหารส่วนจังหวัด คณะสงฆ์ สามารถเป็นตัวกลางในการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ชาติในระดับท้องถิ่น โดยการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาติในชุมชนและการส่งเสริมการศึกษาเกี่ยวกับชาติในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาในพื้นที่

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับชาติในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยเพิ่มเติมดังนี้

1. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการสืบทอดชาติในอรรถกถา: การศึกษาและวิเคราะห์ถึงกระบวนการสืบทอดและการอนุรักษ์ชาติในอรรถกถา เช่น วิเคราะห์การสืบทอดของคติและปฏิบัติทางศาสนา การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยในการเข้าใจถึงความสำคัญของชาติในอรรถกถาและการมีส่วนร่วมของชาติในการพัฒนาศาสนาและวัฒนธรรม

2. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของชาติต่อความเข้าใจและความเป็นไทยของชุมชน : การศึกษาถึงวิถีชีวิตและค่านิยมทางศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งของชาติในอรรถกถา สามารถช่วยในการเข้าใจถึงความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อชุมชนที่มีการสืบทอดชาตินั้น ๆ อย่างไม่ และมีผลกระทบต่อความเป็นไทยและความเข้าใจของผู้คนในชุมชน

3. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการนำชาติมาใช้ในสังคม : การศึกษาถึงวิธีที่ชาติในอรรถกถาถูกนำมาใช้ในสังคมในแง่ของการสร้างสังคมที่มีความเป็นศรัทธาและมีความรับผิดชอบ การศึกษานี้สามารถช่วยในการออกแบบนโยบายที่ส่งเสริมคุณค่าทางศาสนาและจริยธรรมในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการเปรียบเทียบชาติในอรรถกถากับนิทานอีสป: การวิจัยเกี่ยวกับการสังเคราะห์หรือความแตกต่างของชาติในอรรถกถากับนิทานอีสปที่มีอิทธิพลในภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อาจช่วยในการเข้าใจถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมและความเชื่อในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง

5. ควรทำวิจัยเกี่ยวกับการนำชาติมาใช้ในบทเรียนและการศึกษา : การศึกษาถึงวิธีที่ชาติในอรรถกถาถูกนำมาใช้ในการสอนและการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาและ

วัฒนธรรม การศึกษาเรื่องนี้จะช่วยในการพัฒนาวิธีการสอนที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการสอน การเข้าใจขาดกและวัฒนธรรมทางศาสนาในวงกว้าง

5.3 องค์ความรู้ใหม่จากการวิเคราะห์ขาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

องค์ความรู้ใหม่จากผลการวิเคราะห์ขาดกในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเน้นไปที่ความรู้ทาง ศีลธรรมและจริยธรรมที่สอนให้รู้เรื่องหลากหลายเกี่ยวกับชีวิตและการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังเน้นถึงแนวคิดที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด กรรม และการบรรลุธรรม ทั้งนี้เป็น หลักปรัชญาสำคัญในพุทธศาสนาที่มีผลกระทบต่อพัฒนาจิตวิญญาณของผู้ที่ศึกษาขาดกช่วยให้ เข้าใจถึงธรรมชาติและความหมายของชีวิตจากมุมมองของพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และเป็นแนวทางที่ ดีในการพัฒนาจิตวิญญาณและความเข้าใจในวิถีชีวิตที่ดีตามหลักศาสนาพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ได้สรุปไว้ 3 ประเด็นดังนี้

การวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ได้ดังนี้:

1. องค์ความรู้ที่มีต่อตนเอง

1.1 การเข้าใจตนเองและการพัฒนา: ขาดกสอนให้เราเข้าใจธรรมชาติของชีวิตและ ความเป็นจริงเกี่ยวกับความทุกข์และความสุข โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของบุคคลในขาดก เช่น การเรียนรู้จากการกระทำและผลของกรรม, และการพัฒนาจิตวิญญาณผ่านการปฏิบัติธรรม จะช่วยให้เราเข้าใจตนเองและปรับปรุงพฤติกรรมเพื่อการเติบโตที่ยั่งยืน

1.2 การพึ่งพาตนเอง ขาดกสอนให้เห็นคุณค่าในการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาคุณธรรม ภายใน โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผ่านมาทั้งในแง่ของความสำเร็จและความล้มเหลว

2. องค์ความรู้ที่มีต่อสังคม

2.1 การสร้างสังคมที่เป็นธรรม ขาดกมีบทบาทในการสอนให้เข้าใจการแบ่งชั้นวรรณะ และการสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรม ผ่านเรื่องราวที่สะท้อนถึงค่านิยมและจริยธรรมที่ช่วยเสริมสร้าง ชุมชนที่แข็งแกร่ง

2.1 การพัฒนาชุมชน ขาดกสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและการสร้างสังคมที่มีความ ร่วมมือ โดยการเรียนรู้จากคติธรรมและบทเรียนในขาดกที่เน้นความเมตตาและความเสียสละ

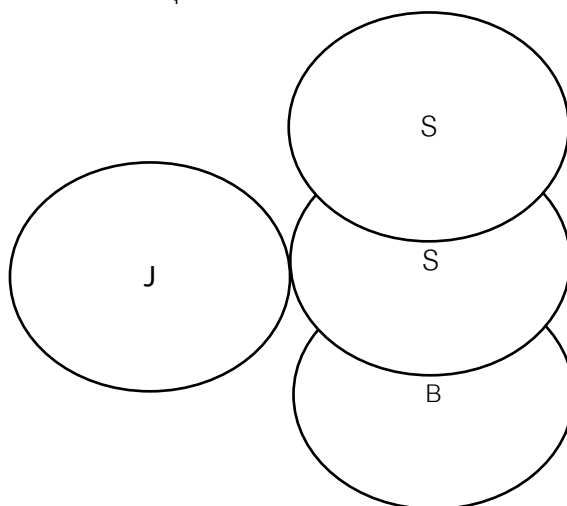
3. องค์ความรู้ที่มีต่อพระพุทธศาสนา

3.1 การเสริมสร้างจิตวิญญาณ ขาดกเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างจิตวิญญาณ และพัฒนาจริยธรรมผ่านการสอนและการเรียนรู้ค่านิยมทางศาสนา เช่น ความเมตตา กรุณา และ ความซื่อสัตย์

3.2 การเรียนรู้และการศึกษาชาตคเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการศึกษาและการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าใจถึงอภิปราย เช่น การเวียนว่ายตายเกิด และผลของกรรม ซึ่งช่วยให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตและแนวทางในการปฏิบัติธรรม

ชาตคมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างคุณค่าทางจริยธรรมและจิตวิญญาณให้กับบุคคล ช่วยในการพัฒนาสังคมที่เป็นธรรม และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีค่าในพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานในการเข้าใจและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งสามารถสรุปเป็น Model ดังนี้

Jataka: The analysis of Jataka tales in the *Atthakatha Dhammapada* emphasizes moral and ethical knowledge, teaching various aspects of life and solutions to everyday problems.

Self: Jataka tales foster personal growth and self-reliance by illustrating life's truths and learning from experiences.

Society: Jataka tales promote social justice and community development by illustrating values like fairness, compassion, and collaboration.

Buddhism: Jataka tales enhance spirituality by teaching values like compassion and integrity, and they are vital for understanding Buddhist concepts such as rebirth and karma

บรรณานุกรม

1. หนังสือ

- กรมการศาสนา. (2514). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. กรุงเทพฯ ฯ : กรมการศาสนา.
- กรมการศาสนา. (2525). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ. กรุงเทพฯ ฯ : กรมการศาสนา.
- คณะกรรมการคู่มือศึกษาชาดก. (2555). ประดุษฐ์ชาดก. กรุงเทพฯ ฯ : หอไตรการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ ฯ :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.
กรุงเทพมหานคร : ผลิตัมม์,
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2527). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). (2547). พุทธทัศนะร่วมสมัยเพื่อป้องกันความชั่วร้ายของสังคม.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2560). ธมมปทฎกถาย ปฐม ภาค - อฎฐโม ภาค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2548). พระธัมมปฎฎกถาแปล ภาค 1-8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัย.
- พระกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2554). ชาดกในธรรมบท 1. กรุงเทพฯ ฯ : ช่อระกา การพิมพ์.
- เดือน คำดี. (2534). พุทธปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต. (2553). พุทธธรรมฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 36
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิตัมม์.
- พัฒน์ เพ็งผลา. (2535). ชาดกกับวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. (2554). พระเจ้า 500 ชาติ ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา.
- พระประยูร จินา. (2546). การแนะนำของพระพุทธเจ้าในอรรถกถาธรรมบท. วิทยานิพนธ์ ศึกษา
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุนทร ณ รังษี. (2550). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

2. วารสาร

คำนวน คำมณี. (2560). แนวคิดพุทธปรัชญาในวรรณกรรมหนังสือбуд เรื่องทำวชมพูนับสถาบัน
ทักษิณคดีศึกษา. วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย สงขลา
นครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 13(2), 129-130.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2530). ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2522.

เดือน คำดี. (2530). ปัญหาปรัชญา. กรุงเทพฯ ฯ โอเดียนส์โตร์.

เดือน คำดี. (2552). ลักษณะพิเศษของพุทธปรัชญาในคัมภีร์มิลินทปัญหา. วารสารภาษาไทยและ
วัฒนธรรมไทย. 4(2), 41-75.

พระมหาพรชัย ฉันทมโห และพระมหามิตร ฐิตปญโญ. (2563). สัมมาทิฏฐิกับการแก้ปัญหาของ
สังคมในปัจจุบัน. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์. 20(3), 217-226.

พระมหาศักรินทร์ คุณปญโญ (คงผล) สวัสดิ์ อโณทัย และสมบุญ บุญโท. (2566). การบูรณาการพุทธ
ปรัชญาในอรรถกถาธรรมบทเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเยาวชนในสังคมยุคดิจิทัล.
วารสารพุทธมคค์. 8(2), 1-13.

พระมหาศักรินทร์ คุณปญโญ (คงผล). (2562). ศึกษาวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์
อรรถกถาธรรมบท. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช.4(1): 70-84.

พระมหาสาคร วรธมโมภาโส. (2560). การศึกษาเชิงวิเคราะห์กฎแห่งกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรม
บท. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
เชียงใหม่. 8(2): 11-23.

พุทธทาสภิกขุ. (2561). แก่นพุทธศาสน์. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ธรรมะ อมรินทร์-
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สถิต วงศ์สุวรรณ, รศ. (2540). ปรัชญาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา. 2540.

สนิท สีสำแดง. (2538). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา. กรุงเทพฯ ฯ: นิลนาราการพิมพ์.

อนุ น้อยกลาง พระยุพธนา อธิจิตโต และ ณรงค์ฤทธิ์ เครือไทย. (2562). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิด
เรื่องความงามในมัชฌิมาปฎิปทาของพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬา
ขอนแก่น. 6(4), 166-176.

3. เว็บไซต์

กัลยาณมิตร. ชาดก 500 ชาติ รวมนิทานชาดกพร้อมภาพประกอบ คติธรรม ข้อคิดสอนใจ

https://kalyanamitra.org/th/chadok500_detail.php?page=5262

วัชรญาณ. ปัญญาสชาดก. <https://vajirayana.org/ปัญญาสชาดก>

ธัมมโชติ. พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 45 เล่ม. <https://tripitaka-online.blogspot.com/2016/09/tpd-main.html>

84000 พระธรรมชั้นตรี. พระไตรปิฎกออนไลน์. <https://84000.org/>

ยสภิต สมเสถียม. สาขาปรัชญา อภิปรัชญา ญาณวิทยา คุณวิทยา

<https://www.satiter.com/2016/08/Philosophy-metaphysics-epistemology-Wittaya.html>

พระมหาสมเจต สมจारी หลวงกั้น. แนวคิดเรื่องอภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท. <http://ojs.mbu.ac.th/index.php/edj/article/view/139>

4. สัมภาษณ์

โผน นามณี, ผศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตร ปรัชญาดุสิตศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. 25 มิถุนายน 2567.

พระมหาเจริญ กตปุณโญ. อาจารย์ประจำหลักสูตร ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา พุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. 25 มิถุนายน 2567.

พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ. อาจารย์สอนปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดชัยมงคล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. 26 มิถุนายน 2567.

วิโรจน์ วิชัย, ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา. 28 มิถุนายน 2567.

สมเจต ยิ้มแย้ม. อาจารย์สอนปริยัติธรรม แผนกบาลี วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี. 29 มิถุนายน 2567.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัย : แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

เรื่อง

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....

วุฒิทางการศึกษา.(สูงสุด).....สาขาวิชา.....

( ) อาจารย์ประจำหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญา

( ) อาจารย์สอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

ตอนที่ 2 ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

1. ท่านคิดว่า ขาดกใด ในอรรถกถาธรรมบท มีเนื้อหาเป็นพุทธปรัชญา ประเภทใดบ้าง ใน 3 ประเภทนี้ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา หรือ คุณวิทยา ดังข้อความดังต่อไปนี้ (มี ให้ทำเครื่องหมาย ✓)

2.1 ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 1

ลำดับ	ขาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	ลฎุกิกขาดก			
2	วิฎฎุกขาดก			
3	ฉัททันตขาดก			
4	จันทกีนรีขาดก			
5	มหาธัมมपालขาดก			
6	จุลลหังสขาดก			
7	มหาหังสขาดก			
8	กักกภูกขาดก (สุวรรณกักกภูกขาดก)			
9	ลักขณขาดก			
10	นทีจรกขาดก (วีรกขาดก)			
11	กัณฑลขาดก			
12	วีโรจนขาดก			
13	ขวสกุณขาดก			
14	กรุงคมิคขาดก			
15	อุกโตภัฏฐขาดก			

16	สีลวนาคชาดก			
17	ขันตีวาทีชาดก			
18	จุลลธรรมपालชาดก			
19	ปิงคชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.2 ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 2

ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	จูฬกเสฏฐิชาดก			
2	สุชาดก			
3	กุกุทาลชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.3 ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 3

ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	เกสวชาดก			
2	กัฏฐหาริยชาดก			
3	อิลลีสชาดก			
4	ขทิงคารชาดก			
5	โลหกุมภิชาดก			
6	มตกภัตตชาดก			
7	กุกุฬุสชาดก			
8	สาธิตตกชาดก			
9	อุปสาพหกชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.4 ซาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 4

1. ท่านคิดว่า ซาดกใด ในอรรถกถาธรรมบท มีเนื้อหาเป็นพุทธปรัชญา ประเภทใดบ้าง ใน 3 ประเภทนี้ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา หรือ คุณวิทยา ดังข้อความดังต่อไปนี้ (มี ให้ทำเครื่องหมาย

ลำดับ	ซาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	อสังจิตตซาดก			
2	ทัฬหุซาดก			
3	วาโลทกซาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.5 ซาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 5

ลำดับ	ซาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	เทวธรรมซาดก			
2	กุมภซาดก			
3	กุกทาลซาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในซาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.6 ซาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 6

ลำดับ	ซาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	ทัฬหุปุณกซาดก			
2	อกาลรวุกกุกซาดก			
3	นิโครธมิกซาดก			
4	เวสสันดรซาดก			
5	มหาปทุมซาดก			
6	กัณโฐสภซาดก			
7	นันทวิสาลซาดก			
8	ปโรสหัสซซาดก			
9	มันธาดุราชซาดก			

10	อุรุคชาดก			
11	กุณฑกสินธวโปตกชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.7 ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 7

ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	สุกรชาดก			
2	อนภิริตติชาดก			
3	กฐาหกชาดก			
4	วรุณชาดก			
5	กากชาดก			
6	มาตุโปสกนาคชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

2.8 ชาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทภาคที่ 8

ลำดับ	ชาดก	อภิปรัชญา	ญาณวิทยา	คุณวิทยา
1	จุฬนุคคหชาดก			
2	ปัญจภีรูกชาดก			
3	กुरुธรรมชาดก			
4	พาหุภาณิชาดก			
5	มทิลามุขชาดก			
6	โคธชาดก			
7	วาทมิตชาดก			

2. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นอภิปรัชญา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
3. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นญาณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร
4. ท่านคิดว่า เนื้อความใด ในชาดกใด มีเนื้อหาเป็นคุณวิทยา ที่เด่นชัด เช่นอย่างไร

ตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ข

หนังสือ ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 170

วันที่ 20 มิถุนายน 2567

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผศ.ดร.สงัด เซียนจันทิก

ด้วย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความตรงของเครื่องมือ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ ร่างแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยจำนวน 1 ชุด

จึงแจ้งมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 171

วันที่ 20 มิถุนายน 2566

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน พระครูสุธีปัญญาภรณ์

ด้วย สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความตรงของเครื่องมือ จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ ร่างแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน 1 ชุด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 172

วันที่ 20 มิถุนายน 2566

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เจริญพร ผศ.ดร.ทรงศักดิ์ พรหมดี

ด้วย สถาบันวิจัยฐานสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อตรวจสอบความตรงของเครื่องมือ จึงแจ้งมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ตรวจเครื่องมือในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ ร่างแบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย จำนวน 1 ชุด

จึงแจ้งมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

ภาคผนวก ค

หนังสือ ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 173

วันที่ 25 มิถุนายน 2565

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน คุณสมเจต ยิ้มแย้ม ป.ธ.9

ด้วยสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ขาดกตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเจริญพามาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยจำนวน 1 ชุด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 174 วันที่ 25 มิถุนายน 2567

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

นมัสการ พระมหาสิทธิชัย เตชวณฺโณ ป.ธ.9

ด้วยสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเจริญพรมมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยจำนวน 1 ชุด

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/ 175 วันที่ 25 มิถุนายน 2567

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน ดร.วิโรจน์ วิชัย

ด้วยสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเจริญพามาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยจำนวน 1 ชุด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรชารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/176 วันที่ 25 มิถุนายน 2567

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

เรียน ผศ.ดร.โผน นามณี

ด้วยสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเรียนมาเพื่อเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยจำนวน 1 ชุด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรขารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ศูนย์บริการวิชาการ วิทยาเขตล้านนา โทร. 053-270975-6 ต่อ 116

ที่ อว 7915(3)/177 วันที่ 25 มิถุนายน 2567

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล

นมัสการ พระมหาเจริญ กตปุณโณ

ด้วยสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้ให้การสนับสนุน
ทุนอุดหนุนการวิจัย เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏใน
คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” และจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จึงเรียนมา
เพื่อเชิญท่านเป็นผู้ให้ข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้ พร้อมกันนี้ได้แนบ แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
จำนวน 1 ชุด

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(กมล บุตรขารี)

ผู้รับผิดชอบโครงการ

ภาคผนวก ง

ใบรับรองจริยธรรมของข้อเสนอการวิจัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม
หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๓๒๖/๒๕๖๖

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ชาติตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏ
 ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
 (An Analytical Study of the Allegory in Theravada Buddhist
 Philosophy Appearing in the Commentary on the Dhammapada)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ผู้วิจัยหลัก: นายกมล บุตรชาติ

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๖

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๖

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ	: กมล บุตรชาวี
ตำแหน่ง	: หัวหน้าโครงการวิจัย
ประวัติการศึกษา	: ศาสตราจารย์ (ภาษาอังกฤษ) : ศาสตราจารย์ (พุทธศาสนาและปรัชญา)
ผลงานทางวิชาการ	: เอกสารประกอบการสอน วิชา ประวัติพระพุทธศาสนา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ประวัตินักวิจัยร่วม

ชื่อ	: พระมหาวิเศษ ปญญาวิโร
ตำแหน่ง	: ผู้วิจัยร่วม
ประวัติการศึกษา	: ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (ผู้นำทางการศึกษาฯ) : รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองการปกครอง) : รัฐศาสตรบัณฑิต (ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ)
ผลงานทางวิชาการ	: Phramaha Sorphpbdee. & Group. (2021). “A Model to Promote Family Happiness among the People of Chiang Mai province by the application of good household life”. <i>Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation</i> . 32(2) : 20619.
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

ประวัตินักวิจัยร่วม

ชื่อ	ดร.สมิตไธโร อภิวัฒน์นอมรกุล
ตำแหน่ง	: ผู้วิจัยร่วม
ประวัติการศึกษา	: Doctor of Philosophy (Arts.Pāli) : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์ศึกษา) : ศาสตรศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ)
ผลงานทางวิชาการ	เอกสารประกอบสอน : สัมมนาอรรถกถาพระไตรปิฎก เอกสารประกอบสอน : ภาษาลีเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	: วิทยาลัยศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา